

IZDEVNIECĪBA BALTIJA PUBLISHING

NEW STAGES OF DEVELOPMENT OF MODERN SCIENCE IN UKRAINE AND EU COUNTRIES

Monograph

Riga, Latvia

2019

UDK 001(4)
Ne930

Title: New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries
Subtitle: Monograph
Scientific editor and project director: Anita Jankovska
Authors: Viacheslav Blikhar, Mariia Blikhar, Yevheniia Duliba, Oleh Ilkiv, Rinata Kazak, Zhanna Kovalenko, Taras Gurzhiy, Olga Koval, Inna Kravchenko, Olga Kolodochka, Iryna Mima, Mykola Rubashchenko, Natalya Khmelevska, Volodymyr Shemonaev, Sergey Smirnov, Anna Arshynnikova, Tetiana Brus, Zoriana Hbur, Olena Levchuk, Victor Levchuk, Ludmila Plotka, Svitlana Sliusar, Natalya Morosiuk, Natalia Shportyuk, Viktoriia Khurdei, Arnold Kupin, Vitalii Kotsur, Volodymyr Orlyanskyi, Mykhailo Beilin, Svetlana Chervona, Lydiia Gazniuk, Yuliia Semenova, Serhii Kyryliuk, Mykhaylo Syvak, Irina Matviienko, Nelya Filyanina, Viktorija Chitishvili
Publisher: Publishing House "Baltija Publishing", Riga, Latvia
Available from: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/all-science-3>
Year of issue: 2019

All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher and author.

New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / edited by authors. – 5th ed. – Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2019. – 472 p.

ISBN: 978-9934-588-15-0

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0>

The monograph describes the theoretical and practical aspects of the development of science in Ukraine and the EU countries. There are distinguished the general issues on the jurisprudence, international public and private law, mechanisms of public administration, basic principles of national security, political and historical sciences, social philosophy and philosophy of history, etc. The publication is designed for scientists, lecturers, postgraduates, students, as well as a wide range of readers.

Table of Contents

CHAPTER «LAW SCIENCES»

Viacheslav Blikhar, Mariia Blikhar

THE IMPLEMENTATION OF PHILOSOPHICAL THINKING IN THE FORMATION OF LEGAL CULTURE: THE REORGANIZATION STAGE OF THE DEVELOPMENT OF MODERN HUMANITARIAN EDUCATION IN UKRAINE	1
--	---

Yevheniia Duliba, Oleh Ilkiv

PECULIARITIES OF THE FISCAL POLICY OF THE COUNTRY AGAINST THE BACKGROUND OF ACQUISITION AND ENFORCEMENT OF THE TITLE TO LAND IN UKRAINE	21
--	----

Rinata Kazak

CULTURAL HERITAGE POLICY (1917-1922): LEGISLATION ON PROTECTION OF ARTWORKS AND ANTIQUITIES FROM RUSSIAN EMPIRE'S COLLAPSE TO THE USSR	38
---	----

Zhanna Kovalenko, Taras Gurzhiy

THE LEGAL NATURE OF PUBLIC CONTROL	53
--	----

Olga Koval

ACQUITTAL AS THE EXISTING RIGHT IN THE CRIMINAL PROCESS OF FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE CHARACTERISTIC	73
---	----

Inna Kravchenko, Olga Kolodochka

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF DOMESTIC TRADE	92
---	----

Iryna Mima

RELIGIOUS AND LAW TRADITIONS IN THE LAW SYSTEM IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION OF SOCIETY	109
--	-----

Mykola Rubashchenko

WANDERING IN SEARCH OF QUALIFICATION OF THE ACTIONS IN CRIMEA AND IN THE EAST OF UKRAINE (2014 – 2018).	132
---	-----

Natalya Khmelevska

THE BAR OF UKRAINE AS THE MAIN GUARANTOR OF THE IMPLEMENTATION AND PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS IN UKRAINE.	157
---	-----

Volodymyr Shemonaev, Sergey Smirnov

LEGAL ASPECTS OF CARGO INSURANCE AS MANDATORY EXPENSES FOR SAVING A SHIP IN THE EVENT OF A GENERAL AVERAGE.	175
---	-----

CHAPTER «STATE ADMINISTRATION»

Anna Arshynnikova, Tetiana Brus

ANALYSIS OF MAJOR FACTORS OF CORRUPTION IN SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE.	195
---	-----

Zoriana Hbur

MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISM FOR ADVANCED ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.	208
---	-----

Olena Levchuk, Victor Levchuk

CRISIS AS A FACTOR OF CYCLICAL DEVELOPMENT.	222
---	-----

Ludmila Plotka

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION PROVISION.	234
---	-----

Svitlana Sliusar, Natalya Morosiuk

PROBLEMS OF CREATING ACCOUNTABILITY OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE IN THE SPHERE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.	252
---	-----

Natalia Shportyuk

DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITY AND DIVERSIFICATION OF THE MAIN DIRECTIONS OF THE STATE REGULATION IN AIC.	272
---	-----

CHAPTER «NATIONAL SECURITY»

Viktoriia Khurdei

A FUNCTIONAL MODEL OF INTERACTION OF BUSINESS ENTITIES IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE	290
---	-----

CHAPTER «POLITICAL SCIENCES»

Arnold Kupin

EDUCATIONAL POLICY AS MEAN OF SETTLEMENT OF MIZHETNICHNIK CONTRADICTIONS: INTERNATIONAL EXPERIENCE NORMATIVELY LEGAL ADJUSTING	309
--	-----

CHAPTER «HISTORICAL SCIENCES»

Vitalii Kotsur

NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE OF UKRAINIAN AND FOREIGN RESEARCHERS OF 1990'S OF 20TH CENTURY – BEGINNING OF 21ST CENTURY	328
---	-----

Volodymyr Orlyanskyi

THE POLICY OF THE GERMAN OCCUPATION POWER IN RELATION TO THE DRAFT FORCE OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE AZOV REGION	358
--	-----

CHAPTER «PHILOSOPHICAL SCIENCES»

Mykhailo Beilin, Svetlana Chervona

VITAL AND SOCIAL BASIS OF EDUCATIONAL STRATEGIES OF THE INFORMATION SOCIETY	372
---	-----

Lydiia Gazniuk, Yuliia Semenova

HUMAN HEALTH IN A RISK SOCIETY	393
--	-----

Serhii Kyryliuk, Mykhaylo Syvak

PSYCHOANALYSIS, SPIRIT AND SOUL THROUGH THE PRISM OF HESYCHASM ANTHROPOLOGY OF METROPOLITAN ANTHONY (BLUM)	413
--	-----

Table of Contents

Irina Matviienko

PHILOSOPHICAL-LEGAL ANTHROPOLOGY AS AN INSEPARABLE ELEMENT OF MODERN INTELLECTUAL DISCOURSE	434
---	-----

Nelya Filyanina, Viktorija Chitishvili

ARTISTIC COMPREHENSION OF NATURE AND ENVIRONMENTAL AESTHETICS.	451
---	-----

CHAPTER «LAW SCIENCES»

THE IMPLEMENTATION OF PHILOSOPHICAL THINKING IN THE FORMATION OF LEGAL CULTURE: THE REORGANIZATION STAGE OF THE DEVELOPMENT OF MODERN HUMANITARIAN EDUCATION IN UKRAINE

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ У ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: РЕОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Viacheslav Blikhar¹

Mariia Blikhar²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-79>

Abstract. The current social, state-making and law-making processes do not give a person the slightest opportunity to think, comprehend, realize and make the right decisions. All this is the fulfillment of duties (social, professional, family, etc.) with the exception of not only the choice but also the ability to think. For what, they say, to think about vital questions, if the dream is short, the work is endless, the social rhythm generally puts the person in the "approved value reality" – time and money, no time for friends, family, family, community, society, state etc. Vanity shapes the boundaries of a never ending whirlwind of unresolved problems, lack of opportunities, the search for a "way out" of yesterday, personal and social oblivion to such an extent that we do not notice any childish laughter, no school grades, no youth whirlwind, no rainbow after a thunderstorm, no silence

¹ Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophy and Political,
Science Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

² Candidate of Economic Sciences, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Constitutional and International Law,
Lviv National University Lviv Polytechnic, Ukraine

of the rain, no old age of parents and many other meaningful processes... As soon as a tragic reason for stopping this maelstrom and taking into account the environment, etc. occurs, at once human consciousness is directed to the awareness of the volatility and futility of the current globalized life, to life and professional mistakes, to the possibility of success. Understanding that there is no universal recipe for a happy life causes a person to desire to change, to reflect on how to be happy. This is how attention to oneself and surroundings is formed, the ability to see, hear, feel and understand. Therefore, it should be noted that knowledge of philosophy, or at least an interest in this science, leads a person to find the right answers regarding the meaning of thought, the ability to think, the right thinking, the relationship between them. It inevitably helps a person to improve his personal life, to make himself happy, to change spiritual and material conditions of life. In general, unfortunately, it should be noted that the tragedy of today's development of mankind lies precisely in the inability of man to hold on to the system of values. The desire to change the world, in such a context, is possible with the personal participation of a person. Changing ourselves – changing the world. As mediating oneself to crisis processes in the world, being in a state of worldview confusion, confronting oneself with the elimination of evil, unhappiness, unresolved issues of different dimensions emphasizes the unwillingness, and rather, the inability, of a person to transcend these problems. After all, the parity of categories, which cannot be criticized, confirms the presence of good after evil, happiness after misery, continuity of day after night, warm after cold, etc. Each person, after comprehending one or another problem, solves independently to change something, or to leave unchanged ... In order to learn to live, one must live. Undoubtedly, each person has an inherent desire for wisdom, he is directed by the thought to comprehend vital questions, solve problems, to find answers to each question concerning the attitude to other people, social norms, state-building principles, the world in general, values, choice of a profession etc. In this case, it is advisable to still use a large-scale experience of philosophy, which will certainly help a person to choose the right solution to life's problems. It is much easier to climb up a path trampled by someone than to pave the way yourself. The fear of falling into the forest traps, falling into a failure, eventually getting lost disappears. In such an approximate way, philosophy helps a person who wants to learn to think

properly, for their own sake, others, the public, public good, and so on. With this in mind: the subject of our study is the direct influence of philosophy on the formation of socio-cultural space of man, the methodology that we used in scientific exploration, are general philosophical methods and principles, the purpose will be to study the level of implementation of philosophical thinking in the formation of global trends in the formation of legal thinking modern science, which in turn has made it possible to find out the importance of philosophical thinking for the formation of legal culture in particular, and law in general.

1. Вступ

Розум людини – це немов фіксована ідентичність людини. Звідси, до речі, заявлена вченими антропологічна аксіома людини як *Homo sapiens*. Власне, за допомогою філософії людина не лише відчуває себе громадянином конкретної держави, а проявляється у світовому масштабі, як громадянин світу (царства земного) та неба (царства небесного). У філософії людина здатна усвідомити себе в широкому антропологічно-аксіологічному розумінні. У професійному ракурсі філософія сприяє становленню фахівця, розширяє його світогляд, культуру, впливаючи на формування відповідного знання, що є запорукою уникнення, власне, професійного нігілізму. Незалежно від сфери діяльності людини, свідченням високого інтелектуального рівня, здатності мислити, комунікувати та вирішувати проблемні питання на професійному рівні буде філософська освіченість (не тотожна філософській освіті). Отже, незалежно від фаху, філософія – це основна наука освітньо-виховного процесу. До прикладу, Цедліц, переконуючи підлеглих у важливості філософії, стверджував, що після закінчення освітніх курсів доводиться бути лікарем, суддею, адвокатом тощо лише декілька годин на день, а ось людиною – увесь день. Актуальність вивчення філософії у вищих навчальних закладах у часі та просторі не вичерпується за жодних умов та обставин. Адже саме філософія безпосередньо впливає не лише на формування світогляду загалом, а й на розширення меж мислення, формування здатності до терпеливості, толерантності, гуманізму та ін. Ба більше, за допомогою філософії людина спрямовує свідомість у бік абстрактного мислення, що наповнене життєвим смислом (наприклад, «дух», «час», «простір», «світ» та

інші абстракції). Властиво, що за допомогою філософії людина набуває непорушність духа, вчиться мислити, а, зокрема, філософія – це «вищий навчальний заклад» творчого та критичного мислення. Опіраючись на один із ключових філософських принципів – нічому не довіряти – людина спроможна забезпечитися від розумових збочень і забобонів. Праксеологічна функція філософського мислення передбачає прищеплення у людини любові до мудрості на практиці, адже філософію слід викладати в контексті її трактування як безсумнівного найважливішого загальноосвітнього предмета. Окрім того, що слід розуміти в контексті останніх спроб заборонити філософію (а подекуди, це вже реалізовано на превеликий жаль), остання ж існує насамперед як форма свідомості та форма відношення до світу. Зрештою в нинішніх умовах формування в Україні держави з соціально-демократичною орієнтацією покликання філософії полягатиме у комунікативному її дискурсі. В цьому разі, філософ – це особа, яка безпосередньо впливає на формування міжособистісних відносин і правовідносин, адже на основі античного способу філософування можна зробити висновок, що той, хто не може виступити на Агорі, висловитися про цілі та мету свого виступу, не є громадянином. Відтак громадянином можна називати того, хто може висловити свої наміри. Філософія здатна допомогти людині не лише вміти думати, а вміти висловити свої думки. На завершення, філософія – це шлях від людини до людини та навпаки, що може стати квінтесенцією формування правової культури, особливо, що стосується сучасних етапів розвитку науки в Україні.

2. Сучасні відносини філософського мислення і правової культури

Важливою складовою філософського знання, насамперед соціальної філософії, котра стосується існування людства як феномену, є проблема соціального прогнозування. Її вирішення можливе лише на основі детального аналізу тих причин, що зумовлюють розвиток суспільства, призводять до значних змін у ньому та сприяють його трансформації на певних етапах його існування. В історії світової філософської думки це питання завжди було актуальним, оскільки людство, а здебільшого вчених, завжди цікавило майбутнє. Серед основних концепцій суспільного розвитку зазначимо такі: теологічна (грунтована на засадах визнання

наявності надприродної сутності, яка визначає розвиток людства та має такі різновиди); утопічна (засновується на уявленнях про бажане майбутнє людства, які не враховують наукового розуміння закономірностей розвитку природи та суспільства); наукова (формована на основах пізнання загальних закономірностей розвитку людської цивілізації).

З переходом світової цивілізації наприкінці XX ст. до стадії *постіндустріального суспільства* у цій позитивістській концепції суспільного розвитку помітний перехід від технологічного до інформаційного напрямку. Символом цього суспільства стає комп'ютер, основним засобом – інформація, а метою всебічного піднесення індивідуальності людини. З'являється такий принцип функціонування суспільства, як демасифікація, суть якого у вияві багатоманітності.

Водночас принципами постіндустріального суспільства стають почуття сусідської спільності, самоосвіта, плюралізм, толерантність, інституціоналізм. В основі новітніх концепцій суспільного розвитку є теза про визначальну роль інформаційно-комп'ютерних систем у функціонуванні суспільства. Помітною стає поява теорій електронно-цифрового, наукового, інтелектуального суспільства, суспільства знання. Зважаючи на визначення основного напрямку розвитку суспільства історично оформились три основні позиції.

Серед них відзначимо такі.

Прогресистська, що засновується на тезі про неминучість висхідного розвитку усього соціального та того, що пов'язано з ним. Ця ж концепція була характерна для суспільно-політичних та філософських доктрин епохи Просвітництва, коли в нових історичних умовах постало завдання вироблення своєрідного бачення проблем суспільного розвитку. Цей же напрям презентує і охарактеризована концепція «індустріального суспільства». Її автори – Р. Дарендорф [1], Р. Арон [2], У. Росту [3], Д. Белл [4] – говорили про наявність певних стадій розвитку капіталістичного суспільства, котре у низці країн досягло такого свого стану, коли воно вже вийшло за певні межі і може характеризуватись як «постіндустріальне». Згодом О. Тоффлер [5], А. Турен [6] та інші зазначили, що для такого стану суспільства характерний перехід від економіки, що виробляє товари, до обслуговувальної економіки, до зверхності сфери послуг над сферою виробництва, створення інтелектуальних технологій.

Регресистська концепція становлення людського суспільства полягала у ствердженні наявності у ньому деградаційних тенденцій. Зокрема в Новий час цю традицію підтримав французький філософ-скептик М. Монтень, що вважав, що цивілізація нищить людину та суспільство, а відтак потрібно повернутись до природи, до першопочаткових засад суспільного існування [7].

Циклічна, що ґрунтується на доведенні коловороту, повторюваності та циклічності суспільного життя.

Загалом у філософських теоріях XX століття можна виокремити різноманітні за своїм змістом та традицією підходи до суспільного розвитку. Тут і агностичні¹, віталістські², антиістористські³, екуменічні⁴, екзистенціалістські⁵, герменевтичні⁶, теологічні⁷, комунікативні⁸.

Саме у суперечці цих концептуальних тверджень домінуючою виявилась прогресистська, котра реально визначає основні засади суспільного розвитку, дає змогу виокремити його особливості та тенденції, а в перспективі стати підставою соціального прогнозування.

Стосовно суспільного прогресу сьогодні одностайної думки немає, однак, на нашу думку, слід підтримати його визначення як природно-історичного, закономірного процесу розвитку та зміни суспільства, ядро якого становить сходження від нижчих форм суспільної організації до більш високих та досконалих.

Отже ж розглядати явище суспільного прогресу, потрібно комплексно, маючи на увазі низку важливих проблем, котрі полягають у специфіці підходу до нього. По-перше, можна робити це з погляду історичного процесу. А, по-друге, – з боку розвитку і зміни конкретно-історичних форм суспільної організації. Відтак суспільний прогрес можна трактувати як такий напрям розвитку, в якому реалізуються внутрішні можливості певної системи в процесі становлення якісно нової системи.

Зрештою слід акцентувати, що по-різному виявляють у сучасній філософії й основні критерії суспільного прогресу, розуміння яких вияв-

¹ К. Ясперс, Ф. Майнеке.

² В. Вільденбранд, Г. Ріккерт.

³ К. Поппер, А. Данто.

⁴ А. Тойнбі.

⁵ М. Гайдеггер, Ж. Сартр, А. Камю.

⁶ Х.-Г. Гадамер.

⁷ М. Бердяєв, Ж. Марітен.

⁸ Ю. Габермас, К. Ясперс.

ляє його природу та значення. До цих критеріїв можуть бути різні підходи. По-перше, суспільний прогрес можна розглядати з погляду його сутності як процесу становлення і розвитку людського єства. По-друге, – з боку характеристики та порівняння конкретно-історичних форм його реалізації у поступальному розвитку суспільства. По-третє, – з боку характеристики та порівняння ступеней розвитку різних країн в межах одного й того ж історичного етапу розвитку суспільства.

Важливим критерієм суспільного прогресу завжди був стан реалізації суб'єктивного начала усіх соціальних процесів – стану людської екзистенції. Відтак, що сприятливішими є умови інтелектуального та психічного розвитку людини, її морально-етичних якостей, то ширшим є простір для розвитку індивідуальних, властивих кожній людині властивостей.

Що людянішими є умови життя, то більше з'являється можливостей для розвитку у людини людського: розуму, моральності, творчих сил. Внаслідок цього важливим критерієм соціального прогресу стає рівень гуманізації суспільства, котрий визначається реальним станом у ньому особи, а саме ступенем її економічної, політичної та соціальної свободи, рівень задоволення її матеріальних та духовних потреб, стан психофізичного та соціального здоров'я.

Специфічна природа соціальних змін ставить завдання не просто розкрити те, що є виявом суспільного розвитку, але й сформувати процес соціального передбачення відповідно до засад суспільного прогресу. Давно відоме соціальне передбачення може за певних обставин виступати як: буденне, що характеризує життєво-повсякденний рівень функціонування соціального. На основі емпіричного досвіду люди звикли визначати ймовірні варіанти суспільного розвитку, прогнозувати майбутнє. Таке соціальне передбачення характеризується непостійністю, можливістю отримання помилкових висновків, бо не ґрунтується на теоретичних засадах; інтуїтивне, що виражає притаманну для того чи іншого суспільства психолого-емоційну сферу; наукове, котре має за основу стійкі закони та теорії, що відображають об'єктивні процеси розвитку суспільства.

Наукове передбачення є спеціальним видом прогнозування, котрий має свої конкретні методи. Воно, по-перше, може бути пошуковим і полягає у аналізі перспектив розвитку, тенденцій, що характерні для

сучасного стану суспільства, у майбутньому. По-друге, нормативним, що виступає у вигляді раціонально організованого аналізу можливих шляхів суспільного розвитку на основі оптимізації процесу його управління (тут можуть формуватися ідеї, гіпотези, що здатні реально змінювати світ). По-третє, аналітичним, і, по-четверте, так званим «прогнозом – застереженням».

Специфічними є і методи наукового соціального прогнозування – екстраполяція, історична аналогія, комп'ютерне моделювання, сценарій майбутнього, експертна оцінка. Але потрібно зазначити, що соціальне прогнозування, яким би воно не було, неодмінно повинно дотримуватись певних правил, серед яких не можна ігнорувати ролі та значення об'єктивних умов та суб'єктивного фактору в суспільному розвитку. Хоча, для філософів XX століття взагалі характерно було часте звертання до проблем соціального прогнозування. Свої філософські концепції вони пропагували у поєднанні з виробленням загальної філософської стратегії майбутнього, створювали оригінальні підходи до трактування майбутнього.

Розвиток людської цивілізації призводить до виникнення таких ситуацій, котрі впливають на її стан, а також перспективи подальшого функціонування. Неминучими є наслідки економічного, соціально-політичного та культурного спрямування. Вони так чи інакше відображаються у сучасному суспільстві та мають проблемний характер, оскільки містять низку питань, на які людству потрібно відповісти. Серед проблемних ситуацій існують і такі, котрі можна розглядати як глобальні, тобто притаманні всій цивілізації.

Слід сказати, що не всяку суспільну проблему можна кваліфікувати як глобальну. Основним критерієм тут є кількісний – геопросторовий фактор. Маються на увазі розміри території, на якій ці проблеми актуалізуються та виявляються з особливою гостротою. І відповідно до цього будь-яку суспільну проблему можна назвати глобальною, якщо вона стосується всієї планети або її регіону загалом. Причому в цьому разі слід абстрагуватись від тих суспільних проблем, що властиві лише певній державі або групі держав, тобто обмеженому ареалу світового геопростору. Відтак маємо справу з локальними, регіональними проблемами.

Із кількісним критерієм слід враховувати і якісний, який виявляє основні ознаки глобальності у суспільних процесах. Серед таких

факторів слід назвати: зв'язок з життєвоважливими інтересами людства загалом; вияв проблеми як об'єктивного фактора розвитку світу; залучення до вирішення суспільних проблем зусиль всього населення планети або, принаймні, його більшості; майбутню перспективу неправних наслідків життєдіяльності суспільства для всього людства у разі невирішеності та неподоланності глобальних суспільних проблем. Викладене дає можливість повною мірою кваліфікувати ступінь глобальності тих проблем, які виникають у людства.

Водночас слід назвати і ті характеристики, що виявляють якісний бік глобальних проблем сучасності, чим допомагають виявити їх сутність та допомагають розібратись з їх становленням та перспективою формування шляхів для їх подолання у майбутньому.

По-перше, глобальним проблемам сучасності притаманна мобільність, що виявляється насамперед у зміні їх інтенсивності залежно від просторово-часових параметрів. У низці випадків глобальна проблема, втрачаючи актуальність для цивілізації загалом, може перейти на регіональний, локальний рівень, або зовсім зникнути (прикладом може бути існування проблем зі здоров'ям людства, котрі були подолані в результаті досягнень сучасної медичної науки, зокрема це стоється такого захворювання, як віспа).

По-друге, це взаємозумовленість та взаємозв'язок основних глобальних проблем.

Сьогодні очевидною стала теза про детермінацію суспільної проблемності, адже одні проблеми можуть сприяти трансформації інших, зумовити їх інтенсивність та особливості вияву. Питання глобалізму фактично виводить нас на розуміння всепланетарного характеру процесів, що супроводжують розвиток сучасного суспільства. Нині фактично сформувалася єдина цивілізація з певними притаманними їй загальними рисами. Сьогодні ми можемо стверджувати, що ті чи інші питання рівнозначно турбують всіх людей, незалежно від їх расової, етнічної чи державної приналежності. Саме тому можна говорити про загальнопланетарну єдність людства, основою якої фактично є глобалізація його розвитку.

Своєрідним «полем», що охоплює всі сфери суспільного життя (сюди зараховують як «підполя» – політологію, право, релігію, філософію), пронизує всі структури і виступає єдиним простором контакту

різних поколінь, є культура [8, с. 11–13]. Культура складається як певний спосіб, зразок поведінки та впорядкування дійсності на основі виявлення і додержання індивідуальної волі та використання естетичного смаку, що виважує розум передчуттям його меж та вибором доцільності. Культурна сфера життя (третя «критика») узгоджується з громадянським станом (друга «критика») і з державою. У праці «Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані» І. Кант зазначає, що історичний процес невинно наближає людський рід до встановлення правового громадянського суспільства [9, с. 5–25]. Такий правовий устрій складається в межах одного народу за правом державного громадянства. Проте, як вказує А. де Токвіль, досліджуючи індивідуальну волю і свободу громадянина, небезпека з боку державного апарату розпочинається з підміни у свідомості громадян значення поняття свободи. Так трапляється, коли свобода від деспотизму чи свобода як незалежність індивіда від його соціального походження набуває перетворення (інверсії) в сенсі безпеки людини, яку мають гарантувати їй державні інститути влади [10, с. 237–249].

Цікавими філософськими пошуками щодо розвитку сучасного суспільства є філософська доктрина Дж. Макліна. Основним об'єктом дослідження його теорії стало громадянське суспільство, така зацікавленість зумовлена тривалим вивченням взаємопов'язаності особи та суспільства. У центрі філософської уваги перебуває проблема свободи і форми її особистого та соціального здійснення. Громадянське суспільство Дж. Маклін визначає як систему розвитку персональної та соціальної ідентичності в контексті культурних традицій. Здійснення свободи в процесі формування культури і громадянського суспільства має для нього значення соціального прогресу. Однак внаслідок так званого об'єктивного знання, на думку Дж. Макліна, сенс життя людини зводиться до матеріального порядку і піддається справжньому закріпаченню з погляду на даровану людині Богом свободу вибору. Як охарактеризував цю ситуацію папа Іван-Павло II, людство підійшло до ХХІ ст. з відчуттям ситуації, яку можна визначити як кризу знань і розуміння, що склалася на тлі оперування поняттями «об'єктивного розуму». Як наслідок, людина, оманливо безмежна довіряючи науці та «об'єктивному розуму», потрапляє в раціоналістичну утопію соціального маніпулювання, що виявляється в генерованих трансформаціях у мисленні й

самоусвідомленні особистості. Тому саме значний імпульс до переусвідомлення причин трагічності всього XX ст. надходить від гуманістичного напрямку філософії, предметом й об'єктом уваги якого є культура, традиції і проблеми самоусвідомлення людини. Це покладає на філософію нагальну потребу «розвивати нові способи мислення й інтерпретації, що могли б уможливити людству пов'язаність його із свідомою, вільною і відповідальною активністю в житті людини» [11, с. 25].

Таким способом укладаються в суспільстві зразки особистої та соціальної поведінки, внутрішнім чинником яких є потреба добра як удосконалення і які набули значення духовних (нематеріальних) чеснот. Як наслідок, з'являється фундаментальне, базове право особи в суспільстві, що відноситься до її і фізичної, і соціальної дійсності, а саме: право людини жити за власною свідомістю і сумлінням.

3. Глобалізація – філософське мислення – правова культура

Глобалізація щораз активніше супроводжується значною інтернаціоналізацією суспільної діяльності на економічному, соціально-політичному та ідеологічному рівнях. Можна ствердити, що невинний науково-технічний прогрес, розвиток нових наукоємких технологій виробництва, комп'ютеризація, удосконалення засобів масової інформації, поглиблення світового поділу праці та високий ступінь спеціалізації людської життєдіяльності – все це є стимулом до об'єднання населення планети у єдину соціокультурну цілісність.

Глобалізація, з одного боку, приносить користь людській цивілізації, бо дає змогу їй вирішувати свій розвиток за активної участі широких представницьких кіл. Особливо потрібно зазначити утворення так званого інформаційного суспільства, широке впровадження у практику людини сучасних інформаційних технологій та нових типів зв'язку. Широке використання сотової телефонії, інтернету, супутникового зв'язку сприяло інтернаціоналізації суспільства, зближенню різних елементів суспільства, консолідації людської цивілізації. З іншого боку, глобалізація суспільства як чинник значних змін, не лише спричиняє нові процеси, які характеризуються своїми властивостями, але й зумовлює певні проблеми, котрі також мають глобальний характер. Наприклад, розвиток атомної енергетики спричинив екологічну проблему, котра становить особливу загрозу життю людини за певних

умов, генна інженерія попри відчутну користь, може бути небезпечною для людської цивілізації, а питання клонування для стандартизації людських істот містить важливу етичну проблему.

Один з відомих сучасних економістів Б. Гавришкевич правильно зазначає особливості процесів сучасного світу: «Взагалі, здається, що технологія біжить попереду прогресу нашої цивілізації, оскільки колективна людська мудрість розвивається повільніше, ніж нові технології». І саме це він вважає підставою формування сучасних глобальних проблем.

Коли ми говоримо про природу глобальних проблем сучасності, то мусимо зазначити, що іноді до них належать всі суперечливі особливості сучасності, зокрема і такі, котрі за своїм єством не можуть бути всеземними, а саме – ерозію ґрунтів, інфляцію, захист прав людини тощо. Звичайно, що ці проблеми мають доволі широке поширення у світі, але не можуть бути названі глобальними тому, що вони цікавлять лише певну людину або групу людей, а цивілізацію загалом. Інша крайність – це зведення глобальних проблем сучасності лише до питань попередження війни та до екологічної кризи. У цьому разі особливо наголошується на загрозі цих факторів для існування людської цивілізації і практично ігноруються можливі шляхи вирішення цих проблем.

У цьому разі завдання філософського осмислення глобальних проблем полягає у виявленні їх причин та пошуку можливих варіантів їх вирішення. Важливо виявити класифікацію сучасних глобальних проблем, що дасть можливість розібратись з тими причинами, що їх зумовлюють. У сучасній науці єдиної думки стосовно цього немає. Одні вчені вважають, що можна виявити соціально-економічні, суспільно-політичні та культурно-ідеологічні проблеми. Проте така класифікація не дає можливості детальніше розібратись у всьому багатоманітті тих проблем, що існують сьогодні у суспільстві, зрозуміти основні причини, що їх зумовлюють.

На нашу думку, можна погодитись з такою класифікацією, котра розглядає три групи глобальних проблем, а саме: інтерсоціальні, що виникають у сучасному суспільстві між різними соціальними утвореннями (континентами, регіонами, групами країн, окремими країнами) на основі економічних, політичних та ідеологічних суперечностей. Тут

слід насамперед зазначити проблеми загрози ядерної війни, військових конфліктів, політичного насильства, міжнародного тероризму; проблеми у системі «суспільство-природа», що сформувались у результаті безконтрольності людини та суспільства за процесом освоєння природного середовища.

Цей тип глобальних проблем найперше характеризується своїм екологічним змістом, оскільки порушує питання існування людини та суспільства (атмосфера, гідросфера, космос, енергетика, сировина та ін.); проблеми системи «людина-суспільство», що пов'язані з наявністю суперечностей у сучасному суспільному житті. Звичайно, така класифікація є певною мірою умовною, оскільки вона лише у загальному вигляді розмежовує названі проблеми, а деякі з них можуть бути включені у будь-яку з вказаних груп, становити систему. Наприклад, такі проблеми, як продовольча, демографічна, проблема ліквідації небезпечних захворювань можна віднести до кожної з перерахованих груп.

Для кращого розуміння сутності глобальної суспільної проблематики важливо знати ті причини, що призводять до її існування. Одні вчені схильні вважати основною причиною такого наявності технічної цивілізації, котру сформували люди, і котра формує витратний спосіб життя людини. Інші пов'язують такий результат суспільного розвитку з руйнівними властивостями людини, котрій, мовляв, від природи прищеплено агресивність, прагнення до безмежного споживання.

Є і така думка, котра пов'язує це з певними ментальними станами людини, насамперед з лінівистію та егоїзмом сучасної цивілізації, котра не в стані вирішувати важливі завдання свого подальшого функціонування. Вирішення цих глобальних проблем, на думку цих вчених, – це активна боротьба з вказаними характеристиками людини та суспільства, відстоювання того, що необхідно обирати новий шлях, котрий буде ґрунтуватись на активній праці на благо покращення людського суспільства. Сьогодні можна ствердити, що причиною виникнення та існування глобальних проблем сучасності є суперечності у суспільстві, котрі виявляють його багатоманітність, системність та структурованість.

У цьому випадку важко не погодитись з Йоганом ван дер Влоетом, що такий стан речей є своєрідною відповіддю на нову інтерпретацію часу, яка охоплює феномени того, як сучасна людина розуміє своє буття, і, як наслідок, як вона будує свій життєвий простір. Адже час в антро-

пологічно-екзистенційному вимірі – це не лише якийсь проміжок фізичного виміру, але щось набагато більше. Як зазначає Йоган ван дер Влоет, «час – це не тільки те, що минає, а й екзистенційний досвід минулого, теперішнього і майбутнього у їх різноманітних відношеннях, серед яких розвивається і розігрується справжнє життя» [12, с. 5].

Отже, маємо справу з екзистенційним трактуванням часу як важливої константи у справі формування та конструювання внутрішньоантропологічного та загальносоціального простору. Розуміння цього виміру трактування людиною часу є фундаментом правильної діяльності органів державної влади щодо побудови екзистенційних суспільних відносин, де людина не буде вже розглядатись як звичайний об'єкт, що перебуває під впливом часу. Людина буде тим вільним творцем своєрідного екзистенційно-часового виміру, який своєрідно засвідчуватиме її аксіологічну гідність та неповторність. Адже за техногенного підходу до людини вона не лише втрачає своє фізичне та психічне здоров'я, але, фактично, стає своєрідною невідлункою праці.

Відносини між органами державної влади та громадянами майже завжди містять елемент насильства, оскільки держава здебільшого прагне спокою та добробуту, які можливі за відсутності конфліктів між індивідами. Проте в цьому сенсі кожна людина прагне дещо іншого, а саме діяльності та розмаїття. У цій перспективі можна зрозуміти ідею про те, що державні заходи ослаблюють енергію народу. Як зазначає Вільгельм Фон Гумбольдт щодо способу повчання держави своїх громадян, «дії, які держава вважає за найкращі, вона подає як результат своїх досліджень і потім або безпосередньо наказує громадянам виконувати їх, ухвалюючи певний закон, або опосередковано робить їх обов'язковими для громадян, провадячи якісь заходи, або ж спонукає їх, спираючись на свій авторитет, даючи певні винагороди, вдаючись до інших засобів заохочення, або, нарешті, просто рекомендує виконувати їх, наводячи аргументовані підстави» [13, с. 651]. Іншими словами, держава знаходить «правильне», на її погляд, рішення і старається різними способами зробити так, щоб його виконали громадяни. Звичайно, якийсь позитивний момент у такому стані речей є, адже досягають важливої мети – стабільності суспільства. Однак і негативних моментів є чимало. Немає гарантії, що рішення, які ухвалила держава, є правильними в морально-етичній перспективі, що, своєю чер-

гою, ставить під сумнів дотримання фундаментальних прав стосовно людської особи. Прикладів такого хибного підходу в історії людства безліч – від беззаконь та жорстокості древніх імперій до жахливих експериментів над людством різноманітних, наближених у часі до нас тоталітарних систем.

Окрім того, щодо ставлення органів державної влади до громадян, то навіть на рівні загальнолюдському важливо враховувати феномен свободи людської особистості. Ідеальним у цьому сенсі був би підхід, близький до висловленого Вільгельмом фон Гумбольдтом, де найкраще повчання мало би виявлятися у тому, щоб «продемонструвати людині всі можливі розв'язки проблеми, підготувавши її таким чином до самостійного вибору найдоцільнішого; або, що набагато краще, – дати їй змогу самій знайти розв'язок, докладно розповівши про всі труднощі, які треба подолати» [13, с. 651].

Звичайно, це був би ідеальний щодо людської свободи підхід. Проте застосувати такий підхід у відносинах «держава – індивід», з огляду на нерівномірність розвитку інтелектуальних та морально-етичних якостей людської особистості, не можна. Отож, розробляти мудрі рішення у владних колах повинні професійні експерти, а вже потім, за мудрого керівництва, подавати як ідеал для всієї спільноти. У цьому сенсі досить вдалими є слова В. Парсонса про те, що «там, де є присутня явно централізована влада, там присутній і експерт – часом на виду, часом у тіні; у згоді із виправданням влади чи в роботі над її зміною... цей експерт однією ногою стоїть у знаннях, а іншою – у владі й готує таємниці до практичного використання» [14, с. 334]. Отже, величезна відповідальність лежить на ідеологічних лідерах тих чи інших політичних систем, оскільки сама система є немовби машиною, керованою наосліп своїми керівниками, яка матеріалізує думки своїх керманичів.

Зрештою, слід відзначити, що суспільство, у якому є усвідомлення примату людської особи над суспільством, завжди стоятиме далеко від небезпеки прийняття ідеологій тоталітарного типу. Варто також сказати про явище, яке певним чином може бути пов'язане з релігійними структурами і яке в чомусь нагадує тоталітарний підхід до реальності. Тут маємо на увазі ситуацію, коли релігія «сприймається як фундаментальна основа, яка ділить людей на «своїх» та «чужих» [15, с. 193]. Наслідком такого стану речей буде збільшення напруженості всере-

дині суспільства, яке аж ніяк не відповідатиме ні цілям держави, ні церкви. Саме в цій перспективі вимальовується ще один напрямок для дій органів державної влади, які мали б стояти на сторожі релігійної свободи своїх громадян, не надаючи в законодавчому та інших вимірах переваги якійсь одній релігійній групі. У контексті України актуалізація цього принципу означатиме, щонайменше, невтручання органів державної влади у процес виділення якоїсь із конфесій українського християнства, як головної конфесії, із відповідним залученням державних коштів для розвитку лише її, що в подальшому загрожує використанням останньої в меркантильно-ідеологічних інтересах тією чи іншою політичною силою. Щобільше, органи державної влади мають також стояти на сторожі мирного співіснування цих конфесій та інших релігійних громад і використовувати різноманітні засоби впливу, щоб не допускати зародження релігійного екстремізму на теренах нашої держави. Оскільки і в соціально-філософській перспективі, і в релігійній суспільство не є ще досконалим, то держава, згідно з К. Бартом, «має завдання в іще не спасеному світі, в якому перебуває Церква, турбуватись – у межах людської розсудливості і людських можливостей, у разі небезпеки та застосування сили – про право і свободу» [16, с. 114–115]. Ба більше того, важливою структурною одиницею громадянського суспільства є людська особистість, яка, з одного боку, є автономною і такою, що будує свої стосунки зі собі подібними, а з іншого – вона, будучи частиною і світу трансцендентного, завжди відкрита і до принципів цього також рідного їй світу. Роль держави за такого розмежування політичної спільноти та громадянського суспільства полягає в тому, що вона «повинна забезпечити належне правове поле для вільної участі суспільних суб'єктів у різних видах діяльності і бути готовою до необхідного втручання, дотримуючись принципу субсидіарності, щоб зорієнтувати на спільне благо взаємодію між вільними асоціаціями, які беруть участь у демократичному житті» [17, с. 257]. Лише повноцінні людські індивіди можуть побудувати ефективне громадянське суспільство. Важко уявити собі, щоб його побудували морально деградовані особистості. Тож зрозуміло є позиція церкви щодо поширення в суспільстві різних факторів, які в кінцевому результаті призводить до деградації людської особистості, наслідком чого може бути створення ненормальних відносин у соці-

уму, оскільки кожна особистість не існує окремішно, а пов'язана багатьма зв'язками з іншими представниками соціуму.

Ось чому правові європейські реформи XVIII ст. мали своєю ціллю не злагодити покарання злочинців, а зробити їх більш ефективними, оскільки застосування жорстокості мало допомагало в запобіганні злочинності, часто навіть провокувало ще більшу злочинність [18, с. 305]. Для прикладу, спостерігалась чітка кореляція між кількістю публічних страт та кількістю вбивств у тому місці, де ті страти відбувались [19, с. 62]. Ці реформи, сприяючи щораз більшому нарощуванню контролю влади над суспільством, зрештою, у XX ст. і привели до утворення масових форм соціальності тоталітарного типу, які засвідчили всю неієздатність такого підходу до людської особистості і змусили шукати нові шляхи для здійснення державою своєї місії. І в цьому випадку, церква, як інституція зовсім інакша від держави, може багато в чому привідкрити останній перспективи здійснення спільної справи.

У цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що в суспільному житті, де відчутні наслідки глобалізації, що ведуть до перетворення людства на єдиний планетарний організм, релігія сприяє усвідомленню єдності і цілісності життя як такого. Тут релігія висуває максимум, найвищу вимогу, відповідно до якої оцінюються події і явища та формується ставлення до них. До того ж максимі надається безумовний, обов'язковий характер. Для стабільного існування спільноти вірян, суспільства і держави всі громадяни повинні дотримуватися і певних форм поведінки. Ідеться не лише про регламентацію й виконання тих чи інших культурних, релігійних, суспільних, правових звичаїв, порядків і норм, а про внутрішньо осмислене ставлення до них: чи допустимі вони як такі. Інакше кажучи, якщо припустити, що ці порядки й норми є продуктом діяльності людини і суспільства, то потрібно визнати їх відносний характер, можливість їх зміни разом з умовами навколишнього середовища.

Якщо ж погодитись, що звичаї, порядки й норми мають надлюдську природу, є вічними, абсолютними, то релігія виступатиме базовою системою не тільки окремих звичаїв, порядків і норм, а всього морального устрою, усієї морально-етичної системи суспільства й особистості. Тісно пов'язані з наведеними вище чинниками впливу світоглядно-ціннісні характеристики українського народу, що також

позначаються на особливостях державного устрою загалом, правової культури громадянина своєї держави зокрема.

4. Висновки

Сучасний розвиток людської цивілізації лише посилює ілюзію такої свободи, яка чималою мірою відповідальна за таке гедоністично-хижацьке ставлення до реальності, що підводить людство до межі екологічної катастрофи. Відповідно до такого підходу до реальності відбувалось і чітке визначення прав та обов'язків, які були сформовані, визначені для досягнення кінцевої мети тієї чи іншої сутності. Саме тому відмова від такого світогляду, від центрального поняття існування будь-чого призводила до виникнення ілюзійної свободи, оскільки обов'язки, які брали до уваги факт існування кінцевої цілі, переставали існувати. Як влучно зазначає А. Стрес, «цивілізація і громадська думка скеровується так, що людський прогрес вимірюється лише кількістю магазинів. Оскільки... людина сьогодні здатна мати незворотні впливи на природу, завдаючи їй непоправної шкоди, така глобальна культура виливається у глибоку екологічну кризу... сучасна екологічна криза, є передусім, моральною кризою концепції людини, змісту її індивідуального і колективного життя, її місця в природі» [20, с. 69–70]. Звідси, найімовірніше, можна зробити припущення щодо головного значення антропологічного чинника в більшості сфер, де спостерігається діяльність людської особистості. Із цього боку стає зрозумілим зміщення акценту до антропологічних складників впливу і в політичному вимірі людського буття, і у формуванні правової культури враховуючи реорганізаційний етап розвитку сучасної гуманітарної освіти в Україні. Відповідно – збільшується роль саме антропологічного чинника у феномені імплементації філософського мислення у формування правової культури.

Список літератури:

1. Dahrendorf R. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford University Press, 1973. 336 p.
2. Арон П. *Этапы развития социологической мысли*. Москва : Универс., 1993. 608 с.
3. Rostow W.W. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge University Press, 1990. 272 p.

4. Bell D. The Cultural Contradiction of Capitalism; Етична думка. Москва, 1990. С. 251–255.
5. Toffler A. The Adaptive Corporation. Mitcham, Australia : Non-Subscriber, 1984. 217 p.
6. Touraine A. Critique of Modernity. Wiley-Blackwell, 1995. 416 p.
7. Монтень М. Опыты. Полное издание в одном томе. Москва : Альфа-книга, 2017. 1149 с.
8. Євдокимова Т.В. Взаємовідносини політики і релігії в соціокультурному просторі (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук . Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. 16 с.
9. Кант И. Сочинения: в 6-ти тт. Москва : Мысль. Т. 6. 1966. 743 с.
10. Токвіль А. де. Про демократію в Америці. Київ : Всесвіт, 1999. 590 с.
11. McLean G. Freedom, Cultural Traditions and Progress. Philosophy in Civil Society and Nation Building: Tashkent Lectures . Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 2000. 186 p.
12. Влоет Й. ван дер. Антропологічне значення неділі. *Сопричастя*. 1994. № 4. С. 3–15.
13. Гумбольдт В. фон. Позитивна і негативна держава. *Лібералізм: антологія*. Київ : Смолоскип, 2009. С. 649–651.
14. Парсонс В. Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики. Київ : Києво-Могилян. акад., 2006. 550 с.
15. Фархитдинова О.М. Христианская этика, секулярная мораль и светское право как сценарии современной религиозности. *Социальное учение Церкви и современность* : матер. Междунар. науч.-практ. конф., 12-13 мая, 2011 г. Орёл : Изд. Александр Воробёв, 2011. С. 190–194.
16. Барт К. Христианская община и гражданская община ; Оправдание и право. Москва : ББИ св. ап. Андрея, 2006. С. 64–115.
17. Папська Рада «Справедливість і мир»: компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ : Кайрос, 2008. 550 с.
18. Бачинин В.А., Сандулов Ю.А. История западной социологии : учебник. СПб. : Лань, 2002. 384 с.
19. Кистяковский А.Ф. Исследование о смертной казни. Тула : Автограф, 2000. 272 с.
20. Стрес А. Антропологічні та культурні корені екологічної кризи. *Відповідальність за створіння в Європі: документи консультативних нарад з питань природного довкілля Ради Єпископських Конференцій Європи*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. С. 59–70.

References:

1. Dahrendorf, R. (1973). Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford University Press. 336 p.
2. Aron, R. (1993). Etapy razvitiya sotsiologicheskoy mysli. Moskva: Univers. 608 s.
3. Rostow, W.W. (1990). The Stages of Economic Growth. Cambridge University Press. 272 p.

4. Bell, D. (1990). The Cultural Contradiction of Capitalism; Etychna dumka. Moskva, 1990. S. 251–255.
5. Toffler, A. (1984). The Adaptive Corporation. Mitcham, Australia: Non-Subscriber. 217 p.
6. Touraine, A. (1995). Critique of Modernity. Wiley-Blackwell. 416 p.
7. Montaigne, M. (2017). Opyty. Polnoe izdanie v odnom tome. Moskva: Alfa-kniga. 1149 s.
8. Yevdokymova, T.V. (2002). Vzaiemovidnosyny polityky i relihii v sotsio-kulturnomu prostori (sotsialno-filosofskyi analiz) : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk. Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. 16 s.
9. Kant, I. (1966). Sochineniya: v 6-ti tt. Moskva: Mysl. T. 6. 743 s.
10. Tokvil, A. de. (1999). Pro demokratsiiu v Amerytsi. Kyiv: Vsesvit. 590 s.
11. McLean, G. (2000). Freedom, Cultural Traditions and Progress. Philosophy in Civil Society and Nation Building: Tashkent Lectures . Washington: The Council for Research in Values and Philosophy. 186 p.
12. Vloet, Y. van der. (1994). Antropolohichne znachennia nedili. Soprychastia. № 4. S. 3–15.
13. Humboldt, V. fon. (2009). Pozytyvna i nehatyvna derzhava. Liberalizm: antolohiia. Kyiv: Smoloskyp. S. 649–651.
14. Parsons, V. (2006). Publichna polityka: vstup do teorii y praktyky analizu polityky. Kyiv: Kyievo-Mohylian. akad. 550 s.
15. Farkhitdinova, O.M. (2011). Khristianskaya etika, sekulyarnaya moral i svetskoe pravo kak stsenarii sovremennoy religioznosti. Sotsialnoe uchenie Tserkvi i sovremennost: mater. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., 12-13 maya, 2011 g. Orel: Izd. Aleksandr Vorobev. S. 190–194.
16. Bart, K. (2006). Khristianskaya obshchina i grazhdanskaya obshchina ; Opravdanie i pravo. Moskva: BBI sv. ap. Andrey. S. 64–115.
17. Papska, Rada «Spravedlyvist i myr»: kompendium sotsialnoi doktryny Tserkvy (2008). Kyiv: Kairos. 550 s.
18. Bachinin, V.A., Sandulov Yu.A. (2002). Istoriya zapadnoy sotsiologii: uchebnik. SPb.: Lan. 384s.
19. Kistyakovskiy, A.F. (2000). Issledovanie o smertnoy kazni. Tula: Avtograf. 272 s.
20. Stres, A. (2010). Antropolohichni ta kulturni koreni ekolohichnoi kryzy. Vidpovidalnist za stvorinnia v Yevropi: dokumenty konsultatyvnykh narad z pytan pryrodnoho dokillia Rady Yepyskopskykh Konferentsii Yevropy. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. S. 59–70.

**PECULIARITIES OF THE FISCAL POLICY OF THE COUNTRY
AGAINST THE BACKGROUND OF ACQUISITION AND
ENFORCEMENT OF THE TITLE TO LAND IN UKRAINE**

Yevheniia Duliba¹

Oleh Ilkiv²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-80>

Abstract. The purpose of this research is to investigate the main features of forming and implementing fiscal policy of the state upon conditions of acquisition and exercise of title to land in Ukraine, management of land market, and withdrawal of moratorium on sale and purchase of lands of agricultural designation. The basis of this research is the state fiscal policy during introduction of the land market in Ukraine. At the heart of the research methodology is a dialectical method of scientific perception and system analysis of social phenomena that has given an opportunity to investigate the current state of forming and implementing fiscal policy in the course of land market administration in Ukraine. Combination of historical legal and rather-legal methods has provided an opportunity to discover historical, political, economic, legal, and social factors that have influenced and influence the forming, development, and realization of fiscal policy and organization of the land market in Ukraine. Results. The investigation has shown that the introduction of land market requires new fiscal policy with a fair distribution of profits and taxes. The specificity of operation of business entities in agricultural sector requires an adequate representation of tax treatment of agricultural enterprises in the tax law. The enjoyment of rights to the land has to be considered as fulfillment of rules of legal provisions of the land law concerning ownership and use of the land plots in practical activities of its subjects. Practical implications. The analysis of current issues associated with forming and development of fiscal policy upon conditions of acqui-

¹ Doctor of Law Sciences, Associate Professor,
Private Institution of Higher Education “International University of Economics
and Humanities named after Academician Stepan Demianchuk”, Ukraine

² Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Private Institution of Higher Education “International University of Economics
and Humanities named after Academician Stepan Demianchuk”, Ukraine

sition of title to land in Ukraine gives the possibility to determine a vector of development of economy of Ukraine and vector of development of the current legislation of Ukraine. Value/Originality. The performed investigation has provided a possibility to confirm the obtained results: opening of the land market in Ukraine will accelerate the development of economy that will provide an opportunity to increase budgets by means of rental payments from rights to permanent use and leasehold of city business and farmers. Improvement of fiscal policy in the course of land market administration in Ukraine should create conditions for development and support of economy of Ukraine, create fiscal conditions for legitimization of incomes and ensure reduction of events of evasion of the taxes payment, increase innovation and investment activities, and ensure stability of financial sector of economy. It is the fiscal policy that can ensure stability and strength of national economy, achievement of greatest possible welfare of the community through creation of proper conditions of socio-economic system.

1. Introduction

One of the main directions of the national policy of Ukraine is to ensure integration of the state into European political, economic, and legal space aimed at acquisition of membership in European Union [1]. Such a complicated socio-economic process of promotion of closer cooperation causes the increased overall dependence of Ukraine on other countries-members of European Union, and first of all in economic domain.

Now it has become quite obvious that Ukraine is a state with free market economy, however, further extension of its participation in global economic integration and strengthening of its position on global market require determination of specific legal instruments of promotion in global economic space, determination of directions of competitive recovery of national economy, and development of effective fiscal policy [2, p. 146].

Integration of Ukraine into global economic space is impossible without development of basic strategic directions of such integration, without implementation of reforms that could improve the reputation of Ukraine on international stage. The nagging problem of lack of or absence of funds in the state budget leads to the necessity for search for new sources of solving this problem by using international experience of economic crisis resolution and by provision of economic security of the state.

It has become very important to implement a land reform, to establish a land market, and to call off a moratorium on sale and purchase of agricultural land in order to provide stable development and to form effective fiscal policy.

During many years the issue of necessity for cancelling the moratorium on sale and purchase of agricultural land has been topical and one of the most controversial. The supporters of moratorium withdrawal insist on the fact that the owners of farmland should have a right to dispose land plots belonging to them highlighting that moratorium leads to violation of the rights of the owners and to the existence of a shadow land market. At the same time, the opponents of free land sale and purchase point out the fact that the withdrawal of moratorium may result in deprivation of a great number of citizens of Ukraine of rights to land and in concentration of significant amount of land resources in hands of some great landowners, which could be found to be foreign producers.

Today the moratorium on sale and purchase of agricultural land has a significant negative effect on numerous areas of social and economic life in Ukraine and interferes its economic growth.

2. Land and title to land in Ukraine

Land is a natural object that is protected as the most important part of nature; it is a natural resource that is used as means of production in agriculture, forestry; it is a basis of carrying out business and other kinds of activity on the territory of Ukraine and at the same time it is used as an immovable property, item of property and other rights to land [3, p. 331-332].

In Ukraine the land plots are objects of land relations even before assignment of specific land plots and determination of title to them. In response, the land plots are independent objects of land relations [4, p. 15].

As a natural object and resource, the land is an integral immovable veneer of crust located above subsoil and territorially limited by the boundaries of Ukraine; it is a basis of landscape and spatial basis for well-balanced displacement of population and people's activity.

In domestic law doctrine the category "land plot" has different meanings. The land plot can be considered as an object of civil transactions¹ and as a primary item of national wealth². In literature the land plot is suggested to be interpreted also as an object of legal construction and technical expertise [5, p. 17; 6, p. 10].

In general terms, land plot is a part of ground surface (in particular, top soil), boundaries of which are described and certified in accordance with established procedure.

In the doctrine of private law, land plot is defined as a part of ground surface located over subsoil that is immovable in its location, particularly determined in specific area due to its dimensions, boundaries, designated purpose, which are established by law, administrative regulation or agreement with obligations and rights to it of natural persons and legal entities [7, p. 100-105].

Traditionally in civil jurisprudence the land and everything that is closely associated with it (plants, buildings) are referred to immovable things, and other items belong to movable ones [8, p. 118].

In modern literature it is suggested to consider the term “immovables” to be a combined category aimed only at reflection of property-related nature of specific items. In particular, it is suggested to consider a land plot to be a kind of items of immovable property (land real estate) that is a part of ground surface with established boundaries and specific location, and with specific rights to it. The use of such an approach may result in transformation of land, buildings, facilities, etc. into independent objects of real estate, into the only one real estate item with indications of complex units.

It is reasonable to consider the land plot to be an integral immovable item consisting of inseparable accessions (buildings, facilities, plants).

Conditions and procedure of forming the land plot as an item of civil rights are defined by provisions of the Article 79-1 of the Land Code of Ukraine.

Land plot forming involves determination of the land plot as an object of civil rights. Land plot forming includes definition of its area, boundaries and entering data related to it to the State Land Cadastre (P. 1 p. 79-1 of the Land Code).

Land plot forming is carried out:

- by allocation of land plots from the land of state and communal ownership;
- by separation or assembly of previously formed land plots;
- by establishing boundaries of land plots of state or communal ownership according to the land survey projects associated with improvement of the territory of residential areas, land survey projects associated with improvement of the territory for city-planning demands, land survey projects associated with privatization of land of state and public utility agricultural enterprises, institutes, and organizations;

- by inventory of land of state or communal ownership in cases prescribed by the law;
- according to the land survey projects associated with land plots (land shares) planning.

The land plot can become an object of civil rights exclusively from the moment of its forming (except cases of its sublease, easement over parts of the land plot) and state registration of title to this land plot.

State registration of property rights to land plots is carried out after state registration of the land plots in the State Land Cadastre.

State registration of subleasehold rights, easement related to any part of the land plot is to be carried out after entering data associated with this part into the State Land Cadastre.

Boundaries of adjacent land plots being subjects to private ownership may be changed by their owners without forming new land plots according to technical documentation of land use on establishment (renewal) of the site boundaries of land plots (Parts 2-12 Art. 79-1 of the Land Code).

The importance and complicity of the land plot as an object of rights are that being a living space the land plot is used for arrangement of quite different prizes of life, and its correlation with these prizes of life gives rise to the question of what exactly constitutes the land plot as an item except only the ground surface, what its correlation with movable things situated on the land plot is.

Although the law of Ukraine proclaims that the principle of land relations is a unity of legal fate of the land plot and of building (facility) located on it, but in fact it refers not to the sale of land plot, but to the sale of the building together with the land plot.

Land plots and buildings are considered to be independent items that exist independently of each other and may have different legal regimes as kinds of immovable property physically and legally related to each other [9, p. 28-29; 10, p. 34].

Title to land plot also refers to perennial plantings, which are on this land plot. In case of transfer of title to land plot, the title to perennial plantings on this land plot is also transferred to the owner.

According to the provisions of the Part 2 Art. 22, Art. 19 of the Land Code, perennial plantings are a kind of agricultural land belonging to lands of agricultural designation.

According to the P. 2 Art. 79 of the Land Code, the title to land plot also refers to the ground surface (topsoil) within boundaries of the land plot, and also to water bodies, forests and perennial plantings located on it.

The same regulation concerning extension of title to land and to perennial plantings is specified by provisions of the Civil Code.

According to the P. 3 Art. 373 of the Civil Code, the title to land extends to surface soil (topsoil) within boundaries of this land plot, to water objects, forests, perennial plantings, which are located on it, and also to the space both above and under the surface of the land plot, with height and depth, which are required for construction of accommodation, industrial and other buildings and facilities.

Provisions of law of Ukraine concerning legal regime of subsoil and boundaries of enjoyment of right of ownership to land in space are indicative of reasonability of delimiting the land plots from the subsoil as objects of civil rights.

Civil and land law determine the boundaries of enjoyment of legal right of ownership to land in space (to the height and to the depth), extending field of such property right to topsoil (ground surface) within boundaries of the land plot, to water objects, forests, perennial plantings, which are located on it, and also to the space both above and under the surface of the land plot, with height and depth, which are required for construction of accommodation, industrial and other buildings and facilities (P. 3 Art. 373 of the Civil Code of Ukraine, P. 1 Art. 79 of the Land Code of Ukraine). Prescribed by the Civil and Land Codes of Ukraine boundaries of enjoyment of the right of ownership to height and depth of the land plot extend to all subjects to title to the land plot.

In contrast to title to land that can be both in possession (use) and at the property of natural persons and legal entities, the subsoil belongs solely to the Ukrainian people and can be transferred for use for individual persons only for temporary use.

3. Peculiar features of land value taxation in Ukraine

From the very beginning of Ukraine's independence the taxation of subjects of entrepreneurial activity engaged in agrarian activity has been distinguished by availability of specific tax treatment and possibility to choose simplified taxation system – flat agricultural tax; that has successfully pro-

moted agrarian business. It has not restricted savings and has been aimed at quickest possible enrichment of subjects of entrepreneurial activity.

After adoption of the Law of Ukraine On Making Amendments in the Tax Code of Ukraine and in Several Regulatory Acts of Ukraine concerning Tax Reform dd. 28.12.2014 the flat agricultural tax was joined (almost without amendments) with a single tax within the context of reduction of tax number. It has become a single tax of the 4th group [11].

Besides, business entities, which had performed their activities in agrarian sector (in particular, in agriculture, forestry, and fishery), had been subjects to general tax system and had fulfilled the prescribed criteria, were given the possibility to use special VAT regime till 2015. Its specific feature was that a tax amount, which was charged on cost of supplied own-produced agricultural goods/services, was not paid to the budget, but remained at disposal of goods producer for the purpose of tax reimbursement for purchased goods/services, which formed a tax credit, and in case of availability of a balance it could be used for production purposes. However, the special VAT regime has been also cancelled, reasoning that today the agrarian sector produces rather little tax revenues, but at the same time the expenses for different kinds of agricultural assistance show a great percent and the larger part of it is paid for VAT recovery. Furthermore, VAT recovery costs go to large agricultural goods producers, which have all possibilities to pay VAT.

Today the agricultural goods producers are subjects to general tax system or may choose simplified taxation system in the form of single tax of the 4th group.

The agricultural goods producers that choose the general tax system are obliged to pay the following taxes: income tax, value added tax, tax on property (land tax), and rental payments for special water usage. Now the land tax is a part of land fees and is included into the tax on property. This tax is essential for agricultural business as none of the sectors of agriculture can develop without use of agricultural land (agriculturally or non-agriculturally used areas) [12].

Therefore, at first regimes that promoted the development of agricultural sector and further special tax regimes were not supported with new reforms, and the moratorium that was imposed on sale and purchase of land facilitated the development of the shadow market, raidership, corruption, and evasion of payment of taxes and other fees.

Today agricultural lands make 70% from the total area of land of Ukraine [13]. However, because of the currently valid moratorium it is forbidden to sell, donate, pledge or assign in any other way 96% of all farmlands being privately owned, and also all state and communal lands. The existing prohibition on agricultural land trade promotes the development of rental market.

According to par. 287.1 Art. 287 of the Tax Code of Ukraine, land owners and land users pay land fees from the date of emergence of title to land or land leasehold. Data from the State Land Cadastre is a basis for calculation of the land tax. In case of termination of title to land or land leasehold the land fee is to be paid for actual period of the land being in ownership or in use during the current year.

According to Art. 125 of the Land Code of Ukraine dd. October 25, 2001 No. 2768-III as amended and supplemented (hereinafter – LCU), the title to the land plot and also right of perpetual use and land leasehold emerge from the moment of state registration of such rights.

The Article 126 of the LCU defines that right to ownership and right of use of the land plot should be registered according to the Law of Ukraine dd. July 01, 2004 No. 1952-IV On State Registration of Real Rights to Immovable Property and Their Encumbrances, as amended and supplemented (hereinafter – Law No. 1952).

State registration of real rights to immovable property and their encumbrances is an official approval and confirmation by the state of facts of acquisition, variation or termination of real rights to immovable property, encumbrances of such rights by entering correspondent data into the State Register of Real Rights to Immovable Property (par. 1 of the Part I of Art. 2 of the Law No. 1952).

At the same time paragraph two of item 286.5 of Art. 286 of the Tax Code of Ukraine states that in case of transfer of title to land from one owner – legal entity or natural person – to another during calendar year, the tax should be paid by the previous owner for the period from January 01 of the current year till the beginning of the month, when the title to aforesaid land plot terminates, and the new owner should pay tax beginning from the month, when he gains the title. Besides, if the transfer takes place later than July 01 of the current year, then regulatory authority sends (serves) to the previous owner a new tax assessment note – the decision, the previous tax assessment note – the decision is considered to be cancelled [14].

Having no land in property the subjects of entrepreneurial activity have begun to use land by lease. Large subjects of entrepreneurial activity have gradually concentrated hundreds of small land plots under their control precisely due to lease agreements, and public authorities have leased state-owned lands through public e-auctions. Thus, the subjects of entrepreneurial activity have found a legal way to avoid moratorium and today it is obvious that delaying new stage of tax reform will accumulate and enhance “oligarchical pressure” on the land reform. “Latifundium trend” on the land market is based not only on monopoly of big business in lease relations, but also on financial superpowers of its purchase. In Ukraine the existing tax system works for big business based on agroholdings.

It is worth mentioning that today the land fee, which is paid in form of land tax and land rent for plots of state and communal property, is the second largest revenue source for local budgets. According to experts’ opinions, because of ineffective land management, the local budgets annually receive approximately 1.0-1.5 billion UAH less. This, in its turn, significantly weakens material and financial capabilities of local governments and restrains the development of rural areas.

4. Ukrainian land and foreign investments

Ukrainian land has been always of great interest for foreign investors as means of production and object for investments. For a rather long period, the tendency of raise of such interest has not changed and in the immediate future there will be definitely no reasons for this interest to become weaker (certainly, except force majeure risks). Taking into consideration the central importance of land for any state as strategic asset, the regulation of property relations and land use takes a separate place, perhaps, in all developed legal systems. In Ukraine when dealing with land, one should take into consideration the specific attitude of Ukrainians towards their land.

In this respect our country has rather specific position – it belongs to the minority of developed countries, where there is a moratorium on sale of land by their owners. This moratorium is limited to land of agricultural designation, which, without exaggerations, in Ukraine is the main wealth. Nevertheless, the agricultural land market has developed, but due to the force of the aforesaid moratorium it is imperfect in many aspects and its rules are not always transparent and understandable for foreigners.

When making investments, foreign citizens and legal entities can also be subjects to land relations, acquiring and exercising rights to land plots. However, in Ukraine the acquisition and enjoyment of the rights to land by nonresidents take place with certain restrictions.

In accordance with the applicable legislation of Ukraine, the possibilities and procedure of acquisition of ownership or receiving for use of land plots should be determined separately. Thus, according to the current edition of the Land Code of Ukraine (LCU), the foreign legal entities may acquire the title to land plots of nonagricultural designation:

a) within boundaries of inhabited localities – in case of purchase of items of immovable property and for construction of objects associated with conducting business in Ukraine;

b) outside the boundaries of inhabited localities – in case of purchase of items of immovable property.

Joint ventures established in partnership with foreign legal entities or natural persons may acquire the title to land plots of nonagricultural designation in cases defined in LCU and according to the procedure prescribed for foreign legal entities. Lands of agricultural designation inherited by foreign legal entities are subjects to alienation during the year.

An application has to be submitted together with a document that certifies the title to immovable property (buildings and facilities) situated on the land plot and a copy of certificate of registration of permanent establishment with the right to conduct economic activities on the territory of Ukraine made by foreign legal entity. Unlike the right of ownership, there are no other restrictions for lease or other kinds of use of lands in Ukraine for foreign legal entities, however, there are still some requirements to participation in land tendering in order to acquire leasehold of land being in state or communal ownership, this has to be taken into consideration when preparing documents required for participation in such tendering. Except the legislation itself, it is reasonable for foreign business to concern itself with practice of its interpretation and application. For instance, when clarifying the tax law, the State Fiscal Service points out the necessity of registering the nonresident having in ownership the immovable property on the territory of Ukraine in one of the following ways:

- permanent establishment of nonresident;
- separate subdivision of nonresident (representative establishment of nonresident);

- property administrator;
- legal entity with foreign investments.

Thus, the acquisition of rights to lands by foreign legal entities is directly associated with the purchase or creation of objects of immovable property, and in certain cases – with registration of permanent establishment. At the same time the legislation clearly states that foreign companies may acquire the right of ownership of lands of nonagricultural designation. That means that if the foreign company has an intention to register the real right to land directly for itself, including also leasehold, from the perspective of fiscal authorities it should set up here one of the suggested kinds of permanent establishments.

This approach is considered to be reasonable from the perspective of fiscal authorities with respect to the necessity of paying taxes imposed for owners and users of land plots. Today there are cases of real property holding by companies-nonresidents without registration of the permanent establishment for taxation purpose, but in fairness it is worth mentioning that when carrying out title registration registrars do not ask for documents of registration of permanent establishment (at least for the time being).

The aforesaid regulations give a possibility to conclude that in case of “sudden” withdrawal of moratorium on sale of agricultural lands the legislation of Ukraine includes the above mentioned “protectors” from transfer of such lands into ownership of foreign companies. Taking into account a recent constitutional petition to Constitutional Court of Ukraine concerning constitutionality of the said moratorium initiated by deputies, these “protectors” may become fully operative rules.

5. New fiscal policy with regard to taxation of lands of agricultural designation

In the process of transformational changes of domestic agriculture-based economy the most of agricultural enterprises have faced a critical situation due to imperfection of the system of business and financial credit mechanisms of economic management. Under conditions of activation of market environment, strategic development of agrarian sector of economy becomes visible not only through direct state financial support of agricultural producers, but also through special terms of taxation, as effective agrarian business operations are possible only upon condition of stability and predictability of the tax law providing an opportunity of optimal tax burden.

The Land Code of Ukraine defines the title to land as a right to possess, to use, and to manage land plots. For this reason the prohibition on the sale of land plots of agricultural designation is a limitation of title to land. The absence of the possibility of its sale makes it impossible to grant credits for agricultural producers secured on the land, and absence of funds makes the development of small agrarian producers, e.g. farm enterprises, impossible.

There are no doubts that the land law needs to be systematized and updated in order to eliminate contradiction and collisions. However, during 17 years of the validity of moratorium Ukraine has not even come close to the objectives set at the moment of this moratorium implementation. As of today, the legislation concerning the farmland market has not been adopted and only draft laws have been regularly introduced having both supporters and opponents.

The Special-Purpose Committee of Verkhovna Rada concerning issues of agricultural policy and land relations, Ministry of Agrarian Policy and Food, StateGeoCadastre are the main players in realization of legislative initiatives on land relations, which often have quite opposite view on legal regulation of land market, besides, even inside these institutions there is no coherence. And as a result, in October 2016 the moratorium on farmland sale was prolonged once again.

And in the meanwhile despite the moratorium, the land has been actively and continuously bought up, new and new “shadow schemes” for its purchase have been created, and definitely, that in no way facilitates the protection of rights of farmlands owners.

Moreover, the introduction of land market requires the development of new fiscal policy with a fair distribution of profits and taxes. The specificity of operation of business entities in agricultural sector requires an adequate representation of tax treatment of agricultural enterprises in the tax law.

The taxation of agricultural goods producers has to fulfill not only fiscal, but also regulatory functions, to be an instrument of state support and stimulation of production, to ensure competitiveness of national agriculture and implementation of innovations into production. New fiscal policy should have significant tax exemptions for those business entities that promote the development of villages and enrichment of rural population, including also providing ability for them to buy the land.

Fiscal policy of any state is an important instrument of management of the economy due to its ability to influence the stabilization of economic growth,

avoidance of economic crises, overall production, increase or decrease of demand for goods and services, increase or reduction of prices on consumer market. Fiscal policy serves for provision of stability and strength of national economy, achievement of greatest possible welfare of the community through creation of proper conditions of socio-economic system.

Fiscal policy allows to form taxes, to spend funds from the state budget to regulate the level of business activity and to solve various social problems, that is it is aimed at regulation of incomes and expenses of the state [15, p. 62].

We assume that now it is necessary to improve the tax law, first of all, to ensure the stability of the tax law. The relative stability of the tax law is one of the conditions for tax system to operate successfully. It is relative due to the fact that objective need for implementation of tax reforms as such conflicts with inviolable stability. In this situation Western countries show a kind of compromise: tax rates, exemptions, various limits are subject to periodical (annually, once every three years) review, and rules of collection and administration can remain the same during many years [16, p. 161].

First of all, fiscal policy should be based on the principle of stability. In the Tax Code of Ukraine the principle of stability is defined as changes to any elements of taxes and levies that can be made not later than six months till the beginning of new budgeting period, in which new rules and rates of the Tax Code of Ukraine come into force [12]. Taxes and levies, their rates and also tax exemptions cannot be changed during a budget year. However, the changes made each year in the Tax Code of Ukraine demonstrate not only instability of the law, but also, in particularly, inefficiency of tax policy realization. Analysis of changes made in the Tax Code of Ukraine over recent years just confirms the complexity of the tax law and violation of principles of socio-economic justice and equality. As a result, taxpayers do not know what taxes will be implemented in the immediate future, state institutions do not know what amount of funds they will have available in the medium-term perspective, and citizens do not know for what purposes the budget funds will be provided and what services will be available for them. It is just the absence of an integral system of strategic planning that does not allow making provision for budget planning at the appropriate level and that leads to weakening of connections between budget programs and priorities of the development of the state [17]. Nowadays the global

experience of many countries shows that in tax codes there are regulations, which determine that any tax changes require certain period for them to come into force.

It is worth mentioning that the state has to create favorable conditions for forming, operation, and development of economy and to ensure stability and competitive recovery of national economy [18, p. 388]. Strong economic transformations require considerable budget expenses [19, p. 164]. Improvement of fiscal policy should create conditions for development and support of economy of Ukraine, create fiscal conditions for legitimization of incomes and ensure reduction of events of evasion of the taxes payment, increase innovation and investment activities, and ensure stability of financial sector of economy.

When making further amendments into the Tax Code of Ukraine aimed at improvement of taxation of agricultural business, it is necessary to comply with certain requirements as accuracy in land taxation depends on many factors and first of all on what the conditions of land plot disposal are – transfer into ownership, assignment for permanent use, or lend lease; what designated use of land plots is, as the destination determines categories of land plots; and on the availability of a normative estimated money value. Besides, it is necessary to take into consideration specific aspects of agricultural business operation (duration of production and considerable time breaks between the beginning of production and goods receipt), limited purchasing capacity, disparity of prices for products and means of their production, various dependence on natural and climatic conditions, profitability of agricultural sectors and other factors, and also to take into account interdependence of agricultural goods producers and other business entities of agricultural complex; it is necessary to prevent discrimination among agricultural goods producers. The taxation has to be based on land fee and even tax burden, considering the profitability of production, and when imposing taxes on small agricultural goods producers (family farms) tax exemptions and preferences and tax holidays for newly created small business entities should be implemented. New tax system has to promote living in rural areas, capitalization of farm assets development of self-management and business activity in rural regions.

Opening of the land market will accelerate the development of economy both in cities and in rural regions. For rural areas this will provide an

opportunity to increase budgets by means of rental payments from rights of city business and farmers to permanent use and leasehold. At that, there would be a possibility to reduce fiscal burdens on business incomes and employment taxes; that can create the basis for competitive advantages and business incentive.

We believe that the moratorium on land alienation should be cancelled, but at the same time it cannot be done without thorough advance preparation. Conditions for cancellation should be carefully considered in order to prevent alienation of lands at prices lower than fair market values, possibility of uncontrolled redistribution of land market and legal uncertainty concerning issues of the use of common infrastructure facilities. The additional required condition is the completeness of filling out the land cadaster that is considered to be a guarantee of the rights of landowners, and also acknowledgment of the fact that the land plot is a complete item of immovable property.

6. Conclusions

The introduction of land market in Ukraine requires the development of new fiscal policy with a fair distribution of profits and taxes. The specificity of operation of business entities in agricultural sector requires an adequate representation of tax treatment of agricultural enterprises in the tax law.

Among all guarantees of protection of title to land the guarantees of title to land plot are important. This right is acquired and exercised by citizens, legal entities, and state in accordance with the law. The reason for the title to land is a jural fact, with which the creation of such right is associated according to the law. Jural facts, on basis of which the title to land accrues, include: a decision of authorities concerning transfer of land plot into private ownership of the citizen; civil contract; inheritance of the land plot, etc.

The opening of the land market in Ukraine may have both positive and negative results; however, this will depend on the state policy in our country. Certainly, one has to understand that opening of the land market is not only an instrument to increase budget, but also a matter of strategic security of Ukraine. Therefore, first of all, it is necessary to take a certain set of actions to protect state interests, including economic ones.

The opening of the land market in Ukraine will accelerate the development of economy that will provide an opportunity to increase budget by

means of rental payments from rights of city business and farmers to permanent use and leasehold. Improvement of fiscal policy in the course of land market administration in Ukraine should create conditions for development and support of economy of Ukraine, create fiscal conditions for legitimization of incomes and ensure reduction of events of evasion of the taxes payment, increase innovation and investment activities, and ensure stability of financial sector of economy. It is the fiscal policy that can ensure stability and strength of national economy, achievement of greatest possible welfare of the community through creation of proper conditions of socio-economic system.

The enjoyment of rights to lands should be considered as fulfillment of rules of legal regulations of the land law concerning ownership and use of the land plots (objective right) in practical activities of its subjects (subjective right).

Procedure of enjoyment of title to land requires the performing of certain functions by executive authorities or local government authorities, or by other subjects with application of these regulations. On the other hand, the performing of certain functions is possible only upon condition of following the procedure of management activity prescribed by land procedural regulations. Significant complex of substantive land and legal regulations, which regulate social relations related to title to land, can be realized only by means of legally significant law-enforcement activity of executive authorities and local government authorities. The process of their activity is regulated by procedural rules of the land law and by other branches of legislation.

References:

1. On Principles of Domestic and Interior Policy: Law of Ukraine dd. 01.07.2010 No. 2411-VI. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (in Ukrainian)
2. Duliba Ye., Ilkiv O. (2017). Aktualni problemy intehratsii Ukrainy u svitovyi ekonomichnyi prostir [Relevant Problems of Ukraine's Integration into Global Economy]. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3, no. 5, pp. 146–150. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-146-150>
3. Spasybo-Fatieieva I.V. (2012). Kharkivska tsyvilistychna shkola pravo vlasnosti [Kharkiv School of Civil Law: Right to Property]. Kharkiv. (in Ukrainian)
4. Niekriestianov D.S. (2005). Civil and Legal Regulation of Circulation of Objects of Construction in Progress: dissertation abstract. Candidate of Legal Sciences.
5. Andreitsev V.I. (2004). Zemlia yak osnovne natsionalne bahatstvo orhanizatsiino-pravovi problemy rozvytku aharnoho i zemelnoho rynkiv v Ukraini [Land as a Primary Item of National Wealth: Issues of Legal Regime/ Organizational and Legal Problems of Development of Agrarian and Land Markets

in Ukraine]. Kyiv: Institute of State and Law named after V.M. Koretskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine.

6. Bielousenko M.V. (2004). Zkonomicheskaya zffektivnost' sobstvsnnosti: tsorsticheskiy aspekt [Economic Efficiency of the Ownership: Theoretical Aspect]. *Industrial Economics*, no. 3, p. 10.

7. Sydorenko N.N., Klymenko I.V., Kalarash N.V. (2005). Zemel'niy uchastok kak ob'yekt issledovaniya sudebno-tekhnicheskoy zkspertiz'i [Land Plot as an Object of Legal and Technical Expertise Investigation]. *Materails of the VII Report Research-to-Practice Conference of Academic Staff and Students of the Crimean Institute of Law of the National University of Internal Affairs*. P. 100–105.

8. Vaskovskiy Ye.V. (2003). Uchebnik grazhdanskogo prava [Book of Civil Law]. Moscow: Statut. (in Russian)

9. Germanov A.V. (2011). Zemel'nyy uchastok v sisteme veshchevykh prav. Moscow: Statut. (in Russian)

10. Maksimova Ye. (2004). Perekhod prav na zemel'nyy uchastok pri perekhode prava sobstvennosti na zdaniye, stroyeniye, sooruzheniye [Transfer of Title to Land at Transfer of Title to Building, Construction, Facility]. *Ecological Law*, no. 5, p. 34.

11. On Making Amendments in the Tax Code of Ukraine and in Several Regulatory Acts of Ukraine concerning Tax Reform: Law of Ukraine dd. 28.12.2014 No. 71-VIII. Retrieved from: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19> (in Ukrainian)

12. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dd. 02.12.2010 No. 2755-VI. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukrainian)

13. Infohrafika: Struktura ukrainskykh zemel ta spivvidnoshennia kilkosti chornozemiv v ukraini ta inshykh ievropeiskykh krainakh Retrieved from: <https://land.gov.ua/info/infohrafika-struktura-ukrainskykh-zemel-ta-spivvidnoshennia-kilkosti-chornozemiv-v-ukraini-ta-inshykh-ievropeiskykh-krainakh> (in Ukrainian)

14. Perekhid prava vlasnosti na zemelnu dilianku osoblyvosti opodatkovannia. Retrieved from: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-ezhednevnyj-buxgalterskij-obzor-39-perexod-prava-sobstvennosti-na-zemelnyj-uchastok-osobennosti-nalogooblozheniya> (in Ukrainian)

15. Duliba Ye.V. (2018). Fiskalna funksiia derzhavy administratyvno-pravovy aspekt [Fiscal Function of the State: Administrative Aspect]. Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University. (in Ukrainian)

16. Andrushchenko V.L., Varnalii Z.S., Prokopenko I.A., Tuchak T.V. (2012). Podatkovi systemy zarubizhnykh derzhav navchalnyi [Tax Systems of Foreign Countries]. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)

17. On Approval of Strategy of Reforming the System of Public Financial Management for 2017-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dd. February 08, 2017 No. 142-p. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> (in Ukrainian)

18. Bilotserkivets V.V., Zavorodnia O.O., Lebedieva V.K. (2012). Mizhnarodna ekonomika [International Economy]. Kyiv: Learning Resource Center. (in Ukrainian)

19. Bilotserkivets V.V., Zavorodnia O.O., Lebedieva V.K. (2012). Mizhnarodna ekonomika [International Economy]. Kyiv: Learning Resource Center. (in Ukrainian)

CULTURAL HERITAGE POLICY (1917-1922): LEGISLATION ON PROTECTION OF ARTWORKS AND ANTIQUITIES FROM RUSSIAN EMPIRE'S COLLAPSE TO THE USSR

Rinata Kazak¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-81>

Abstract. Modern issues of the cultural heritage protection, as well as the ensuring legitimate turnover of artworks and antiquities, necessitate recourse to the historical and legal experience. The aim of the research is to make a holistic review of the basic regulations of post-revolutionary Russia, from Russian Empire's collapse in 1917 to the new state creation – the Soviet Union in 1922, in the field of antiquities and artworks, in order to identify the fundamental direction of cultural property protection in Eastern Europe. This paper provides the comprehensive overview of all normative acts in the field of the cultural heritage in the designated chronological period (namely, twelve acts). Using the chronological method of historical and legal research the material of the article is presented in order of adoption at the legislative level. Legislative overview makes it possible to highlight notable features of the designated period as 1) the priority of the cultural property transfer to their historic homeland (namely the acts concerning the return of cultural inheritance to Ukraine, Poland and Lithuania); 2) creation of the accounting base, which is regarded as a balanced approach with the expectation of the further development; 3) multilevel structure of state bodies for the protection and preservation of art and antiquities at national and local levels (ensuring the modern principle of subsidiarity); 4) consolidation of the ethical value of art and antiquities at the legislative level. The security and ethical functions can be distinguished *qua* two principal vectors of the post-revolutionary activity on the protection of artworks and antiquities. Coincidentally, certain negative factors and the dual nature of the above-mentioned goals of the then government were singled out.

¹ PhD, Assistant Professor,
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

1. Introduction

Cultural objects as artworks and antiquities have multilevel significance and crucial historical, cultural and financial value, representing the huge concern on effective legal coverage of its protection and trade. Consequently, the legislative regulation of the protection and circulation of art and antiques is a constituent element of the preservation of cultural heritage at the state level. Modern issues of protection of cultural property, ensuring their legal turnover, as well as the creation of a state and world accounting bases for such items, necessitate the recourse to the historical and legal experience of this field. A number of the internal and external factors cause the need to develop best practices for the conservation and protection of antiquities. The multi-ethnic population of Europe, unstoppable process of migration, the diversity of cultures and religions, the current unstable situation in Eastern Europe, the precariousness of territorial borders and plenty of military conflicts give rise to the urgent need to take into account the development of the cultural heritage protection in order to create effective legislative foundations. The recent centenary of the October Revolution can serve as an occasion for the reminiscence for the social, economical and political changes of that time. The core point of the study is to explore the main vectors of the post-revolutionary government policy in the field the cultural heritage protection on the territory of the former Russian Empire, from its collapse in 1917 to creating a new state – the Soviet Union in 1922. This chronological framework was chosen in order to consider the formation of the basis on which the legislation of the USSR was built for the next 70 years and left a large imprint in the post-Soviet republics.

2. Sources and instruments of cultural heritage policy research

Currently, all over the world there were adopted legal acts that ensure protection of work of art and antiquities, as for Europe it is necessary to mention two key EU acts (Council Regulation (EEC) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods and Council Directive 93/7/EEC of 15 March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State), which scientists consider as a «double safeguard» (Hoffmann, 2006) [1]. Furthermore, in May, 21, 2014 the EU Council adopted the conclusions [2] on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe called for «the development

of a strategic approach to cultural heritage» defining the specific role that cultural heritage plays for “smart, sustainable and inclusive growth” [2] as it has influence along with social and economic impact and contributes to environmental sustainability. Scientists agree that arising interest of world communities in the cultural heritage issues is closely linked to the process of globalization (Charles O. Lerche III, 1998 [3]; Petkova, 2005 [4]). Some scholars supposed that the illicit antiquities trade represents “the darker side” of globalization (Fisman & Wei, 2007) [5], thus it forces to consider the beginning of the 20th century, and recent centenary of the Russian Revolution, as a core issue for the creation of a modern system of cultural heritage protection, because any revolutionary action involves theft, looting, vandalism and other illegal actions on the one hand and brought the society to the modern level of globalization, on the other. We surely agree that the advantage of legal history as compared to, jurisprudence, is the flexibility it offers scholars to see the many faces of law (Fisk & Gordon, 2011) [6]. The 1917 was marked by a turning point in the life of Eastern Europe, and along with hundred-year geo-political events there were changes at the legal level. Therefore, due to the methodology of the history of law, it becomes possible to consider the diachronic formation and development of this field.

The aim of the article is a review of the basic regulations of post-revolutionary Russia on the protection of cultural heritage in the complex (changeable nature) during the emergence of a new government of the territory of the former Russian Empire, in the period from its collapse in 1917 to creation a new state of the USSR in 1922. The main scope is to identify the main features of shaping and development of the modern idea of the protection of the cultural property in Eastern Europe and the Soviet republics.

Using the chronological method of historical and legal research, the material of the article will be presented in the order of adoption at the legislative level. Historical method is the main element that is determined by the fact that this field was continually developed from the beginning of the 20th century till nowadays: the fall of the Russian Empire to the USSR creation, its collapse in 1991, the transformation of three post-Soviet states (Estonia, Latvia and Lithuania) into the EU member-states, etc. causing sweeping changes in the legislation. Consequently, background of the modern challenges would be appropriate to figure out.

The main focus of the investigation is given to the primary sources, as the general cognitive tool. The paper provides the comprehensive overview of all normative acts in the field of the cultural heritage in the designated chronological period (namely, there were adopted twelve acts as Resolutions, Communications (Reports) and Decrees of the Council of People's Commissars, the People's Commissariat of Education, the Higher Council of National Economy for the Import Department).

Considering the topic is not focused on the general issue, but has a retrospective historical nature, therefore the *secondary sources* are not extensive and have a lack of the firm focus on this particular historical period. Due to the fact that cultural issues are very 'personal' matters of certain ethnic groups, nations and states, many scientists chose particular countries as a research subject. Identifying existing literature, it can be mentioned studies on legal matters concerning antiques in different European countries without considering historical aspects of law in this field (i.e. Cyprus (Jansen, 2005) [7], Estonia (Alatalu, 2013) [8], Slovenia and Balkan region (Prezelj, 2005) [9] (Petkova, 2005) [10], Switzerland (Weber, 2006 [11], Kunitz, 2001 [12], Renold, 2010 [13]), Spain (Amineddoleh, 2012) [14]. Furthermore, existing literature covers too broad scope of the study (i.e. referring "international heritage law" even without distinguishing of cultural and natural heritage separately (Lixinski, 2012 [15]), or aims to analyse too specific non-legal aspects as, for example, role of museums in the trade of black market cultural heritage (Amineddoleh, 2013 [16]).

As is evident from the foregoing, very few has been written specifically on antiquities turnover in historical and legal aspects without considering other general matters. The absence of research from the standpoint of legal history that could allow to determine the historical peculiarities of the art and antiquities circulation corroborate the relevance of this particular scientific survey.

3. International aspect of cultural heritage protection in post-revolutionary Russia

The basis for the optimal provision of a socio-cultural policy as one of the three key elements of sustainable development (economy, ecology and culture) is the effective protection of cultural heritage, both of each individual state and nation, and of the world community as a whole. Along with the

material value, the objects of art and antiques are characterized by a number of specific features – 1) cultural and ethical value, which can sometimes not be established in monetary terms; 2) the need for certain common databases with information about the object; 3) historical value for a particular nation / region / country.

In accordance with the characteristics of these objects it is required by the legislator a legal consolidation of the order of purchase/sale, import/export, registration and international cooperation in matters of protection of cultural property. The issues of legal securing of the protection and circulation of works of art and antiques (antiquities) have several different aspects, to which it can be related: a) providing the information – registration and accounting of such items, b) legal regulation of its turnover – import / export, trade, c) international aspect – the need for the return of cultural property to their historic homeland. These multifaceted aspects and will be considered in this historical and legal study.

It is remarkable to note that the post-revolutionary Russia has gone through the path of modern social justice, having designated the "international aspect" in the very first regulatory document of this sphere. Namely, the return of objects to their historical homeland became chronologically the first action enshrined in normative documents in the field of the protection of cultural property. But it should also be noted that after the revolution the new bolshevik's government desiderate to finally consolidate its positions in the geo-political space, which is why the first acts were adopted interaction with neighboring states. The author of the study sees this as not so much an ethical component or a real concern for the preservation of cultural values, as it may seem at first glance, but a purely political aspect. The post-revolutionary government acted by "political coaxing".

More specifically, the first act of this period should be designated as the Decree of the People's Commissariat for the Education of the RSFSR of December 1, 1917 "On the transfer of trophies to the Ukrainian people" [17] according to which the Central Executive Committee of Soviets adopted a resolution on the transfer to the Ukrainian people of military trophies and historical relics taken by Russians from Ukrainians.

The next act of a similar nature was the report of the Council of People's Commissars on December 9, 1917, "On the issue of the regional Muslim congress of the Holy Quran of Osman" [18] which decided to immediately

extradite the Muslim Muslim Congress to the possession of the Muslims of this religious relic at that time in the State Public Library, "In fulfillment of the aspirations of all Russian Muslims".

The legislative consolidation of the international character in the matters of preservation of the cultural property was further reflected at the beginning of 1918, when Soviet Russia adopted two acts according to which were regulated 1) the protection and return of artworks and antiquities belonging to the Polish people [19] and 2) the return of a cultural objects evacuated from Poland and had an artistic, scientific and historical heritage to Polish people [20]. The necessity of the protection and return was justified by the fact that, in the government's opinion, in some cities and country estates of the Russian Republic (namely, in the western and north-western provinces), people of Polish nationality had items of exceptional artistic or historical value for the Polish people.

In this regard, the Council of People's Commissars ordered the number of measures, and has developed a comprehensive legal framework for the return of these items to the 'whole Polish nation' in complete safety. According to par. 1 of this decree antiques and art, libraries, archives, paintings and general museum objects taken as the national property of the Polish people, under the protection of the workers 'and Peasants' Government, represented by Commissioner for Polish affairs and the "Society for the Preservation of Antiquities" before handing them to the Polish national museums.

When accepting under the protection of the above objects, an act was drawn up (and the act on the voluntary transfer of objects in Polish manors to Polish museums was signed by the owner of the manor himself or by his authorized representative). Such a document was drawn up in two copies, which were stored in accordance with paragraph 2: 1) in the Polish commissariat under the Council of People's Commissars, 2) in the Petrograd department of the Polish Society for the Preservation of Antiquities, official representative of Polish artistic and historical societies in Russia. In addition to such acts, an exact inventory of the transferred items was compiled in 4 copies, one of which remained with the owner, the other in the commissariat for Polish affairs, the third in the regional commissariat for the protection of historical monuments or the office of the nearest executive body of the Union of the Servicemen of the Poles, the fourth on the board "Society for the Preservation of Antiquities" in Petrograd (paragraph 3).

To implement this mechanism (compilation of acts and inventories, control over the observance of the decree on the ground), the Polish Commissariat appointed special district commissars with the powers of the Commissars of the Workers' and Peasants' Government (paragraph 4) who worked in contact with local authorities (par. 5).

A half a year later, a second normative act concerning the return to the Polish working people of the cultural, artistic, scientific and historical heritage evacuated from Poland was adopted (Resolution of the People's Commissariat of Education of June 20, 1918). The list of antiquities, objects of art and science to immediate return was not exhaustive, namely such items as "collections, paintings, historical documents, archives, church bells and utensils, antique furniture, etc." (p. 1).

It is noteworthy that this decree had striking differences from the decree of January 19, 1918, namely, it had an imperative character, namely, para. 4 imputed the duty to the local Soviet authorities to notify the commissariat for the affairs of Poland about the objects of antiquity, art and science known to them on the ground. For non-compliance with this rule, namely in cases of concealment, responsibility was taken from the popular at the time wording "in accordance with the severity of revolutionary laws" (paragraph 3). Considering these acts, it becomes possible to trace the tendency to strengthen of the state control, to increase responsibility, – as the initial steps toward the further establishment of total control in all spheres of people's life.

Also, during the period under review, attention was paid to the transfer of property evacuated from Lithuania to the jurisdiction of the Commissariat for Lithuanian Affairs. Namely, the Decree of the Council of People's Commissars No. 876 of 1918.11.19 "On State, public and private institutions, property, capital, etc." [21] evacuated and exported from the Lithuania" defined five types of institutions and property objects to transfer to the management of the Commissariat on Lithuanian Affairs at the People's Commissariat for the Affairs of Nationalities, among which, in Art. 1 were determined, inter alia, objects of art, as well as items of historical significance. Under the "management" the legislator understood "the right of supervision and control, which belongs exclusively to the Commissariat for Lithuanian Affairs".

In addition, the Commissariat for Lithuanian Affairs may be granted the right to actually dispose of this property. The order of transfer to the

jurisdiction was defined in Art. 2 of this Decree. Art. 7 obligated all the People's Commissariats, local Soviet institutions and institutions subordinate to them to submit to the Commissariat for Lithuanian Affairs the necessary information and reports for the implementation of this activity.

Summing up the interim result, it should be noted that the three above-mentioned acts confirm the priority of international vector of the return of cultural property. Despite the unstable political and economic situation in the designated historical period, since the beginning of the establishment of socialist power in Russia there have been adopted legal acts aimed at addressing the issues of the turnover and protection of art and antiquities.

4. Legal acts on Protection of Artworks and Antiquities in 1917–1922

December 28, 1917, the Higher Council of National Economy in the import department of the RSFSR adopted a decree “On the Prohibition of the Importation of Luxury Goods” [22], according to which, from January 15, 1918, there were forbidden to be brought to Russia (from abroad across all borders, including including across the front and from Finland), all items indicated in the following articles of the Common Customs tariff for European trade 1906. And in paragraph 2 of this decree, it was established responsibility for a pass to Russia and for the smuggling of these items – a prison of up to two years and a fine before confiscating all property.

The most important role in the regulation of trade and the movement abroad of art and antiques played the Decree of the Council of People's Commissars No. 751 “On the prohibition of the export abroad of art and antiquities” [23] dated September 19, 1918. Its key aspects were expressed, firstly, in defining the purpose of prohibition the export of objects of special artistic and historical significance, namely, “the loss of the cultural treasures of the people”; secondly, it was developed the legal mechanism for obtaining permission for export abroad of art and antiquities from any place of the Republic. Namely, p.1 established the list of subjects authorized to issue this permission: 1) Board for Museums and the Protection of Monuments of Art and Antiquities in Petrograd and Moscow under the People's Commissariat of Enlightenment; 2) other bodies authorized by the Board; 3) The Commissariat for Foreign Trade (only after the preliminary conclusion and permission of the National Commissariat of Enlightenment). Provision 2 of this decree contained the obligation to register for shops,

commission offices and individuals who trade in art and antiquities, or brokers for their trade, as well as individuals who make a paid assessment or examination of such items. Such registration was necessary to be made within three days after the publication of this decree in the Board for the Protection of Monuments of Art and Antiquities in Petrograd and Moscow under the People's Commissariat of Enlightenment or in bodies, by the Board authorized for this, and in the local bodies in the Divisions for People's Enlightenment under the Provincial Council Workers and Peasant Deputies. The regulatory act adopted in the explanation of the legal provisions of this decree gives grounds to assert that the list of subjects falling under the scope of this decree raised questions. Thus, in an explanation of the legal provisions prohibiting the export abroad of objects of art and antiquity designated in this resolution, on May 5, 1920, the decree of the Council of People's Commissars "On exporting musical instruments abroad" [24] was adopted, according to which the export of musical instruments abroad was allowed only by special permission of the People's Commissariat of Enlightenment on each instrument. The following regulatory documents in the field of turnover of art and antiquities was the Decree of the Council of People's Commissars No. 794 "On registration and preservation of monuments of art and antiquities owned by individuals, societies and institutions" [25] dated 1918.10.05. This act turns attention to itself by the fact that, according to this decree, the first state registration of all monumental and material monuments of art and antiquity was carried out in the Republic, both in the form of entire assemblies and individual objects, in whose possession they were (claim 1). Clause 2 provided for the registration of societies, institutions and individuals in possession of monuments, collections of art and antiquities, as well as individual items of great scientific, historical or artistic significance. Considering this act, a different, non-security, purpose of a post-revolutionary government comes to mind as the creation of a legal basis for further simplifying the nationalization process in the state (which later on actually happened). Records of these items also provided for the possibility of their forcible alienation or transfer to storage under the authority of state security agencies, provided "if they are safeguarded from danger of negligence of the owners or due to the inability of the owners to take the necessary measures of protection storage rules" (p.5). This confirms the thesis stated above about the dual nature

of the goals of this decree – simplification of total control and obtaining information about the available private property of the population, legislatively fixing not only the process of state registration, but also the so-called “legal” conditions of expropriation. The fulfillment of all the functions of registration and recording of these items was assigned to the Commission for the Protection and Registration of Art and Antiquities. All owners of individual objects of art and antiquities (individuals, societies and institutions) were obliged to submit general information about the monuments of art and antiquities belonging to them no later than one month from the date of publication of this decree. The necessity of submitting the full list of such property to the Commission for the Protection and Registration in St. Petersburg and Moscow and in the provinces to the Provincial Councils of Workers 'and Peasants' Deputies, and to the Departments of Public Education was also consolidated; and in cases of impossibility for any reason to submit complete lists, notify the Commission accordingly. Owners of registered items or assemblies are assisted in their conservation and issued special security certificates (clause 4). The only reasonable point was paragraph 13, in which it was fixed that the effect of this decree did not apply to objects of art located at their authors.

In general, despite the fact that the main purpose of the decree was the protection of objects of art and antiquities, and, as indicated in the preamble, it was issued “for the preservation, study and the fullest possible acquaintance of the broad masses of the population with the treasures of art and antiquity” but according to our study, the provisions of the decree also played a big role in regulating the sphere of trade in these items, that is, obtaining economic benefits for the new government. Namely, clause 3 established the provision that “any alienation or transfer from one private or public domain to another, as well as the transfer, repair, amendment or alteration of registered monuments, collections and individual objects of art and antiquity cannot be produced without permission from the Board for Museums and the Protection of Art and Antiquities in St. Petersburg and Moscow.” Based on the above mentioned, the conclusion is that the turnover of these items was taken into a firm regulatory framework by the state body, forming the normative basis for the further transition from socialism to communism, – i.e. complete abolition of private property. The Bolshevik’s authorities took the first step towards the abolition of private property, by prohibiting the disposition of their property without the special permission.

The next two years the government has ceased to pay attention to issues of antiques and works of art, concentrating on its predatory interests. Which was confirmed in the subsequent acts adopted in this sphere.

Among the latest acts of this historical period, it should be noted the normative act, the most important trade for antiques and antiquities – the Decree of the Council of People's Commissars of the RSFSR "On the Composition of the State Fund of Values for Foreign Trade" [26] of February 7, 1921. Firstly, its main goal was to compile a state reserve of artistic values and luxury goods and antiquities, which could serve as export items abroad, and thus regulate the aspect of international trade. Secondly, special bodies were created, namely, expert commissions; according to paragraph 1, the People's Commissariat for Foreign Trade was granted the right to form Expert Commissions acting on the basis of the Regulations approved by the People's Commissariat for Foreign Trade in agreement with the People's Commissariat of Education and the People's Commissariat of Finance. In paragraph 2 of the Decree, four tasks were assigned to the established Expert Commissions, such as 1) selection, 2) classification, 3) assessment and 4) registration of artistic and antiquarian-historical objects, luxury goods, which can serve for export. The Expert Commission consisted of representatives of the relevant departments of the People's Commissariat of Education (Main Committee for Museums and Fine Arts). All institutions and persons in charge of which were warehouses, shops, premises and in general any storage facilities, with the exception of the museums of the Republic and the storage facilities of the state museum fund, which are under the authority of the Main Committee on Museums Affairs, were allowed to freely provide representatives of the Commission to inspection, selection, registration of all things related to the subject of the Commission (p.4). A p. 5. granted the People's Commissariat of Foreign Trade the right to seize and store for the purposes of foreign trade the items selected by the Expert Commissions, thereby securing the legal basis for further expropriation of art and antiquities from the owners.

It is worth noting two decrees of 1921, in which the authorities no longer hide their political intentions to violate human rights and to abolish private property, as well as the expropriation of such objects, which was carried out in the order of requisitions and confiscations: the Decree of the Council of People's Commissars No. 37 "On requisitions and confiscations" [27] and

the Decree of the Council of People's Commissars No. 564 "On the order of requisition and confiscation of property of individuals and societies" [28]. Analyzing the legislation in this area, one can come to the conclusion that such seizure could be committed by two bodies – the People's Commissariat of Education or Customs offices. The grounds for the requisition and confiscation of the People's Commissariat of Education under Art. 9 of the Decree of the Council of People's Commissars "On requisitions and confiscations" of January 3, 1921 became: "antiquities or art, exported abroad without permission, as well as those abandoned by the owner." The People's Commissariat of the Enlightenment exercised the right to requisition and confiscation of items directly or through local authorities. The exceptions were such subjects as (according to the notes to article 9): – subjects necessary for the professional activity of the teaching staff of higher and secondary educational institutions; – subjects necessary for state establishments performing scientific and practical tasks; – items of religious worship, although of historical or artistic importance (located in churches and prayer institutions of all confessions). As for the confiscation of items by the customs authorities, according to Art. 5 of the Decree of the Council of People's Commissars No. 564 "On the order of requisition and confiscation of property of individuals and societies" of October 17, 1921, confiscation by customs institutions was subject to "antiquities or art, exported abroad without the permission of the People's Commissariat of Education". These were the very last legal acts in this field before the creation of USSR in 1922.

5. Conclusions

The review of an exhaustive number of normative acts in the sphere of cultural heritage in 1917-1922 made it possible to determine the features characteristic of this period, the goals of the legislator and the mechanism for their implementation. There were identified notable features of this period, namely the short-term priority the return of cultural property to their historic homeland (international dimension), and turn the regulation, which from the one point suggests a balanced approach of the legislator with the expectation of further development of this sphere and from the other – creation of fundament for further expropriation.

Analyzing the legislative acts of post-revolutionary Russia, it becomes possible to identify two characteristic vectors in the field of legal securing

of the protection and circulation of art and antiques. First, it is the legislative creation of a mechanism for registering and registering such items throughout the state (security function), and secondly, the normative consolidation of the need to return cultural values to their historical homeland (ethical function). It should be noted the interesting fact that the legislative consolidation of the return of foreign cultural values (namely, Polish, Lithuanian and Ukrainian works of art and antiquities), as well as the return of historical values of a religious nature, was carried out chronologically earlier than the creation of an all-Russian nationwide database. This fact indicates the importance of international cooperation in this field. At the same time, it can be considered not an ethical component or a real concern for the preservation of cultural values, as it may seem at first glance, but a purely political aspect. It can be assumed that the post-revolutionary government acted by “political coaxing”.

It should also be noted that the period indicated in the article was characterized by the emergence and legislative consolidation of the complex (integrated) nature of measures in the field of cultural heritage protection.

In summary, there are highlighted the characteristics of the study period: 1) a legally enforceable importance of cultural heritage; 2) the consolidation of the ethical, not only material, values of art and antiquities at the legislative level; 3) the imperative nature of registration and recording of cultural values, 4) the multi-level nature and the principle of subsidiarity of the structure of bodies responsible for the protection and preservation of art and antiquities (at national and local levels). Unfortunately, the politics of that time was developed in a bad scenario, and as further history has shown, the “control” and “recording of items” – became the first step to their nationalization, and further denial of private property by the soviet government.

References:

1. Hoffman, B. (2005). Art and Cultural Heritage: Law, Policy, and Practice, *Cambridge University Press*, p. 600.
2. Council conclusions of 21 May 2014 on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe OJ C 183, 14.6.2014, p. 36.
3. Lerche, C.O. (1998, February). The Conflicts of Globalization. *In International Journal of Peace Studies*, vol. 3, p. 1, pp. 47–66.
4. Petkova, D. (2005). Cultural Identity in a Pluralistic World // Cultural Identity in an Intercultural Context. Edited by Diana Petkova, Jaakko Lehtonen. *Jyväskylä: University of Jyväskylä*, pp. 11–66.

5. Fisman, R. & Wei, S.-J. (2009). The Smuggling of Art, and the Art of Smuggling: Uncovering the Illicit Trade in Cultural Property and Antiques *American Economic Journal: Applied Economics*, American Economic Association, vol. 1(3), pp. 82–96.
6. Fisk, C.L. and Gordon, R.W. (2011). Forward: 'Law as...': Theory and Method in Legal History. *UCI Law Review*, vol. 1.3 (2011): pp. 519–541.
7. Jansen, M. (2005). War and Cultural Heritage: Cyprus after the 1974 Turkish Invasion, *Minnesota Mediterranean and Eastern European Monographs XIV*. Vol. 3, No. 2 (2015), pp. 128–140.
8. Alatalu, R. (2013). Estonia and international heritage protection, *Estonian Cultural Heritage, Preservation and Conservation*, I (2005–2012), pp. 156–158.
9. Prezelj, I. (2005). Smuggling as a threat to national and international security : Slovenia and the Balkan route. *Series: Athena paper series*; no. 5. 2005. Vol. 5, p. 1–100.
10. Petkova, D. (2005). Cultural Identity in a Pluralistic World // Cultural Identity in an Intercultural Context. Edited by Diana Petkova, Jaakko Lehtonen. *Jyväskylä: University of Jyväskylä*, pp. 11–66.
11. Weber, M. (2006). New Swiss Law on Cultural Property, *International Journal on Cultural Property*. Vol. 13(99), p. 113
12. Kunitz, M. (2001). Switzerland & the International Trade in Art & Antiquities. In: *Northwestern Journal of International Law & Business*. Vol. 21. Issue 2. P. 519–542.
13. Renold Marc-André Jean (2010). Le droit de l'art et des biens culturels en Suisse : questions choisies, *Revue de droit Suisse*. Vol. 1, p. 137–220.
14. Aminateddoleh, Leila Alexandra, The Protection of Abandoned Cultural Heritage in Spain, *AEDON, Journal of Arts and Law Online*, No. 3, 2012 (March 2012). Available at: <http://ssrn.com/abstract=2317395>
15. Lixinski, L. (2012). Luci e Ombre: The Bright and Dark Sides of international Heritage Law, *22 Italian Yearbook of International Law*, pp. 133–153.
16. Aminateddoleh L. (2013). The Role of Museums in the Trade of Black Market Cultural Heritage Property, *Art Antiquity and Law*, vol. XVIII, Issue 2, p. 28.
17. Postanovlenie Narodnogo Komisariata po Prosveshcheniyu RSFSR ot 1 dekabrya 1917 g. “O peredache trofeev Ukrainskomu narodu” Stat'ya № 76 *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniy pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 62.
18. Coobshchenie Soveta Narodnykh Kommissarov O vydache kraevomu musul'manskomu s'ezdu «Svyashchennogo Korana Osmana» Stat'ya № 103 *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniy pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 89.
19. Dekret SNK Stat'ya № 244, 1918.01.19 Ob okhrane i vozvrashchenie predmetov iskusstva i stariny prinadlezhashchikh pol'skomu narodu, *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniy pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 270–271.
20. Postanovlenie Narodnogo Komissariata Prosveshcheniya, 1918.06.20 O vozvrashchenii pol'skomu trudovomu narodu evakuirovannogo iz Pol'shi

kul'turnogo, khudozhestvennogo, nauchnogo i istoricheskogo dostoyaniya *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 609 Stat'ya № 543.

21. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov № 876 ot 1918.11.19 Ob evakuirovannykh i vyvezennykh iz predelov Litvy gosudarstvennykh, obshchestvennykh i chastnykh uchrezhdeniyakh, zavedeniyakh, imushchestvakh, kapitalakh i t. p. Stat'ya № 876. *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 1164–1166.

22. Postanovlenie Vysshego Soveta narodnogo khozyaystva po importnomu otdeleniyu RSFSR № 221 28.12.1917 «O zapreshchenii privoza predmetov roskoshi» *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 246.

23. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov № 751 O zapreshchenii vyvoza za granitsu predmetov iskusstva i stariny ot 1918.09.19 *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1917–1918*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 960–961.

24. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov Stat'ya № 174. O poryadke vyvoza zagranitsu muzykal'nykh instrumentov. *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1920 g*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1943. str. 263 1920.05.05.

25. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov № 794. O Registratsii, prieme na uchet i okhraneni pamyatnikov iskusstva i stariny, nakhodyashchikhsya vo vladenii chastnykh lits, obshchestv i uchrezhdeniy. 1918.10.05 g. *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1917–1918 gg*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1942, str. 1008–1009.

26. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov RSFSR “O sostavlenii gosudarstvennogo fonda tsennostey dlya vneshney torgovli” ot 7 fevralya 1921 g. Stat'ya № 69 *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1921 g*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1944, str. 114.

27. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov № 37. “O rekvizitsiyakh i konfiskatsiyakh” 3 yanvarya 1921 g. *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1921 g*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1944, str. 61–68

28. Dekret Soveta Narodnykh Komissarov № 564 “O poryadke rekvizitsii i konfiskatsii imushchestva chastnykh lits i obshchestv” 1921.10.17 *Sobranie uzakoneniye i rasporyazheniye pravitel'stva za 1921 g*. Upravlenie delami Sovnarkoma SSSR M. 1944, str. 915–918.

THE LEGAL NATURE OF PUBLIC CONTROL

Zhanna Kovalenko¹

Taras Gurzhiy²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-82>

Abstract. At present day public control is not just a compulsory element of civil society and a vivid manifestation of the constitutional thesis that the only source of power in Ukraine is the people, but it is also a form of feedback between the society and the state. Taking into consideration the way that this channel of interaction/communication is established, dependence lies not only on the field of political capacity of citizens, but also upon the degree of legitimacy of public authority. On the other hand, the legitimacy of the government directly influences the quickness and efficiency of reforming for all major spheres of society life, bringing national legislation into common line with the legislation of the European Union, successful completion of the European integration process and, as the consequence, Ukraine's establishment as European modern country. The functioning of public control requires existent proper legal, organizational and institutional framework based on the acts of national law. However, taking into consideration that neither in practice nor in theory a single conceptual approach to the definition of the legal nature of public control has yet been developed; so, the main purpose of the article is to determine the legal nature of the latter and to disclose modern understanding of this legal phenomenon. In order to achieve it, the author has analyzed the main approaches to understanding of the "legal nature" concept, revealed the main criteria for determining legitimate nature of public control, distinguished public control from the concepts of "civic control", "social control", "commonalty control", "communal control" and "general control"; along with it the relation between the concepts of "public control" and of "the participation in management of state affairs"

¹ Assistant-consultant to People's Deputy of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine;
Postgraduate Student,
Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

² Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative, Financial and Information Law,
Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

has been revealed. The methodological basis of the research is represented through general scientific and special methods, in particular: dialectical, structural-logical, systemic, logical-semantic, methods of classification and grouping, comparative-legal method and method of scientific abstraction. These methods have been applied in conjunction with common logical methods and techniques (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy). In conclusions the authors give their own vision of the concept of "legal nature of public control" and propose to understand public control under one of the forms of executing the right to participate in public administration, which ensures the organization and implementation of state power in the direction of the fulfilment of tasks, functions and innovations, assigned to it by the Law, as well as the achievement of its main goal – to provide and ensure human rights and freedoms, and decent living conditions. It seems that the conducted research is not just to show up significant influence as for the development of "normal science", but also to gain certain theoretical basis for determining the way of legal regulation of social relations in the sphere of functioning of public control. The research seemingly manifests and contributes further improvement of the mechanisms for interaction between state and society.

1. Introduction

The quickness and efficiency of all major spheres of society lifetime reforming, the adaptation of national legislation to the legislation of the European Union depends on many factors. Among the latter the definitive place occupies the legitimacy of public authority, which can be provided, in particular, through the feedback establishment between society and state. One of forms for such a communication is the public control, which is not only necessary element of civil society, but also clear manifestation of the constitutional thesis that the only source of power in Ukraine is its people.

The functioning of public control requires existent appropriate legal, organizational and institutional basis, grounded on acts of the national Law. However, there is still no single conceptual approach to determining of the legal nature of this legal phenomenon, both on the level of practitioners and at the level of theory. At first glance, the solution to this common problem depends not only on the development of "normal science", but also upon determining ways to regulate social relations in the sphere of public control. It seems obvious that this will improve the mechanisms of interaction

between the state and the community and increase the level of legitimacy of public authority.

The purpose of the article is to determine legal nature of public control and to uncover modern understanding of this legal phenomenon. To achieve this authors analyze: 1) main approaches to understanding the concept of "legal nature"; 2) the disclosure of basic criteria for determining the legal nature of any legal phenomenon in general and public control in particular; 2) differentiation of public control from related concepts; 3) the correlation between the notions "public control" and "participation in the management of state affairs".

The methodological basis of the research is general scientific and special methods, namely: dialectical, structural-logical, systemic, logical-semantic, methods of classification and grouping, comparative-legal method and method of scientific abstraction. These methods were applied in conjunction with the common logical methods and techniques (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy).

2. Scientific approach to the legal nature comprehension

Contemporary understanding of the concept "legal nature" is one of the most commonly used in juridical discourse. It is being used nowadays both in historical-legitimate and sectoral legal studies. This is due to the fact that every legal phenomenon is characterized by legal nature without exception.

The widespread use of the concept of "legal nature" and, at first quick glance, its unambiguous understanding is by no means being the basis for asserting the accuracy and uniformity of approaches to its usage. Today, the preferences of the majority of authors do not reveal the essence of this concept, as a result of which the problems of legal nature have not yet received proper theoretical understanding and appropriate elaboration.

At the same time, we should agree with the E.G. Komisarova's idea that "the definition of the *legal nature* allows not just to represent legal characterization of a juridical phenomenon, to understand its place and role among others, but also to reveal prerequisite condition, which mandatory affects its legal characteristics"[1, p. 27].

In order to fully and accurate disclosure of the legal nature for public control, we believe that it is essential to explore the basic approaches to understanding the concept of legal nature.

Thus, one of the first to attempt giving the definition of the legal nature concept is the theorist of law S.S. Alekseyev. In his opinion, the legal nature should be considered as the juridical nature and it is to be defined through jurisdictional characteristics of this legal phenomenon, which characterize its structure and reflect its place and role among other legal phenomena in accordance with its social nature [2]. To our mind, this seems somewhat contradictory. After all, the scholar reviews the legal nature as a derivative phenomenon from the social nature which primarily provides social filling of the norms of law. At the same time, the researcher equates the right to the law, thereby offsetting the value of the previous thesis.

Speaking about the complex nature of issues under study as for the legal accident, we cannot fail to mention the Russian scientist I.V. Matveyev. According to his idea, the legal nature of the phenomenon is the essence of the phenomenon, which is determined by its characteristic features [3, p. 11]. While giving due credit to the author for constructing a clear definition of the concept of "legal nature", it should be noted that this attempt was not quite successful, because the characterization of the basic category of "the nature" through the category of essence has very little contributed to the disclosure of its content. The fact is that both of these categories are often used interchangeably in the scientific and dictionary literature [4; 5; 6]. Taking this into consideration, we may confirm that the substitution of one term for another (a similar one) in no way helps the reader to penetrate more deeply into the essence of the analyzed phenomenon. The same thing concerns the part of I.V. Matveyev's definition, which refers to "defining the legal nature of a phenomenon by its characterization". Since the essence of any phenomenon is revealed by its characteristic, such a feature cannot be recognized as informative and at least a bit useful in terms of scientific comprehension.

More profound attempt to discover the essence of the legal nature was made by E.G. Komisarova. Thus, according to her idea, at first it is necessary to establish the essence of the concept "nature". On the other hand, on the basis of G. Hegel idea analysis we may conclude that determining the essence of this phenomenon it is necessary to identify its foundation [1, p. 25].

In our opinion, the researcher's statement under consideration is somewhat debatable, since the concept of "nature" has the status of a category, as well as wide "geography" of applications and a range of understandings, but the legal nature is intrinsic to purely legal phenomena only; so its consideration

separately from the word "legal" does not allow to reveal the meaning of this concept accurately.

Unveiling the essence of the legal nature concept, E.G. Komisarova turns to the worked-out results in the framework of philosophy again, in particular analyzing the views of prominent representatives of German philosophy and philosophers of the Middle Ages. Thus, having examined Eriugenus, E.G. Komisarova states that speaking of the nature of this phenomenon, first of all, we're bearing in mind its primal, leading, and its starting point as it is, which caused the original existence of the phenomenon itself, its essence and entity.

The definition of legal nature through the concept of "the primal", "the leading", "the beginning", "the essence", "the entity", "the foundation", in our opinion, is somewhat false, because it does not just bring to clarity, but vice versa becomes more confusing. In addition, according to the requirements relating to terms, the latter should be used in one meaning only, that is in the sense in which they are commonly used [7].

By the way, it is not hardly to be noticed that the scientist studies some works of philosophers mainly. However, in our opinion, the analysis of the question under study from the standpoint of general philosophy and yet separate from the juridical science is neither true nor expedient. Well, the *legal nature* is the subject of study for exclusively juridical science and then the philosophy of law after all.

As a result, E.G. Komisarova emphasizes that it is possible to move to comprehension of the legal nature through cognition of functions, definition of legal character, clarification of the limits for scientific application, which in no way negates its mutual relationship with terms like "legal evaluation" (qualification), "legal characteristics", "legal regime", "function", as well as with the method of legal regulation [1, p. 26-27].

The mentioned-above author's summary conclusion is unlikely to bring any clarity to the definition of the core essence of this concept, but rather deprives it of the status for possessing particular concept, its own specificity and semantic load.

However, revisiting the works of domestic scientists, so they unfortunately did not dedicate their research to the question of legal nature as it is. Considering it as a self-explanatory clear phenomenon, they considered it only in the context of developing other scientific problems,

often limited only to fixing it in the title of the work. It was clear only from the text what would legal nature mean.

However, in the field of domestic legal science there are still scholars who deal with issues of legal nature, albeit indirectly. Among them, A.S. Pavlenko deserves special attention.

Thus, exploring the legal nature, the scientist makes an intermediate statement, according to which, legal nature is both the juridical essence and the phenomenon of legal entity. Similarly, in our opinion, the meaning is primarily devoid of the sense, because the essence and the phenomenon are not identical concepts.

Despite the fallacy of the primary scientist's judgments on the investigation, during the process of research A.S. Pavlenko was the first to try defining the concept of legal nature, outlining its main characteristic features, among which: 1) legal nature manifests itself within the norm of law, and in various principally and regulatory means; 2) legal nature arises at the moment of law cognition in the process of different types of legal activity; 3) the legal nature contains the meaning of legal prescription established by the norms of law; 4) legal nature is a set of essential features of legal objects of cognition; 5) the legal nature allows not just to understand the artificially created legal order, but also to determine social relations that are subject to legal putting it into order [8, p. 78].

According to the proposed definition by this author, legal nature is a system of unchanging essential characteristic features of a juridical object, which are manifested in the process of its cognition and allow to determine the meaning of the legal phenomenon, as well as to establish the belonging of legal fact to the hypothesis of the norm of law or some other object related with law, corresponding legal category [8, p. 79].

It goes without saying that the proposed definition has the right for living on, but it is important to determine its validity and quality. For this purpose, in our opinion, it is worth analyzing the key essential feature that the scientist has suggested, namely: the legal nature arises at the moment of law cognition in the process of different types of legal activity. Yes, indeed, law enforcement practice involves normative legal assessment of a particular fact and the establishment of an appropriate norm of law. However, such activities are not aimed to determine the legal nature of certain legal phenomena, since its main task is the proper application of the positive

law. Also in this case, the successful is the opinion of E.S. Kubriakova; she states that the ambiguous term "nature" (and, accordingly, "legal nature") is capable to generate (and is generating) different understanding of it, but in any sense the legal nature cannot arise "in the moment of law cognition in the process of different types of legal activity", because it arises at the moment of occurrence of the phenomenon (in condition that it has the one) and exists regardless of whether one knows it in the process of any kind of legal activity or does not cognize it at all [9, p. 197].

Of course, the attempt of A.S. Pavlenko to define the concept of legal nature, some characteristic features of its essence is of great importance for legal science. However, the features proposed by the author "blur" the meaning of this concept, which leads to considerable loss of its scientific value.

3. Criteria for determining the legal nature of public control

The legal nature is a reflection of nature of the law itself. In its turn, the nature of law is the subject of the philosophy of law, which is the doctrine of the marginal foundations of law [10]. However, the latter in no way dictates the need for methodological step beyond the limits of legal science. In this case it is necessary to proceed from the generally accepted approaches of law theorists onto the nature of law.

In this regard being successful, to our mind, is the classification of forms of law proposed by Professor S.I. Maximov, to which he attributed: 1) the world of ideas (the idea of law); 2) the world of sign forms (legal rules and laws); 3) the world of social interactions (legal life) [11]. The validity of his views is obvious, because in 10 years similar opinion was expressed by O.G. Lukyanova; that is, she believed that the highest form of the law entity was his (S. I. Maximov's) idea, which reveals its essence [12, p. 27].

Undoubtedly, in unity of these levels that the law exists as it is. However, the incipience of law in the whole (as the consequence in specific fields) appears at the forefront – on the level of ideas. Therefore, to our opinion, the most pertinent is the interpretation of the legal nature in the whole and the legal nature of public control, in particular, through the prism of the idea that underlies in its foundation being the social content of the legal regulation of relevant social relations.

At the same time, it shouldn't be tossed to the back of the mind that any idea of legitimacy must be formulated in the light of the philosophical

conception of law, according to which the law is concerned as a set of values and normative systems that include fundamental moral principles and values based on more specific and historically transitional forms – the Law (the Legislation) [13, p. 10-11].

As for the mentioned above, we consider that the key criteria for determining the legal nature of any legal phenomenon in general and public control, in particular are: 1) the idea of this legal phenomenon; 2) the value-normative basis within which the idea of a corresponding legal phenomenon is inceptioned.

First of all, let us examine the value-normative system, which is a favorable “space” for the idea of public control. It should be noted that this system is the product of relevant paradigm of law, therefore the legal nature of public control is also conditioned by the paradigm of law.

In her turn, V.V. Starchikova believes that the meaning and conceptual content of public control varies, being rested on different concepts of legal constitutional state [14]. Instead, according to V. Yakushik, when considering issues of different kinds of legal state, in fact it is necessary to bear in mind that there are many models (types and varieties) of the legal state, which have been formed under specific cultural and historical conditions, and therefore may vary greatly from one another (slavery, noble, liberal, social, democratic and humanistic) [15, p. 181-185].

Taking into account that the assignment of this study is not just to disclose the genesis of the legal nature of public control, the interest is stated on the modern paradigm of law only, and accordingly, the general concept of the legal state in its modern dimension in the whole, and in Ukraine in particular.

Thus, in Ukraine since the first years of independence on the level of the Basic Law, the main principles of the legal state have been fixed, being almost like a “mirror” reflection of the concept of legal state, which is inherent from the Western civilization. The established concept of the legal state has affirmed as the product of Western civilization. However, due to the lack of standards for their implementation in practice, the corresponding model underwent some deformation.

Along with it the international legal system is characterized by modern legal concept of the legal state, the essence of which is that by its socio-political content the theory and practice of legal state are aimed at affirming

the principle of sovereignty of the people, submission of the state to the society, protection of human and citizen rights and freedoms [16]. The latter hasn't been just recognized by the international community, which has also found its manifestation in a number of important international documents, including fundamental ones, such as the Universal Declaration of Human Rights, the International Pact on Civil and Political Rights, The International Pact on Economic, Social and Cultural Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Ratification of the above-mentioned documents has determined the course of development of our country. As a result, Ukraine has established a concept whereby the people with their rights and freedoms are regarded as the absolute value of the state. And this, in its turn, has not just given the impetus to create a favorable environment for the development of civil society in our country, but also led to the adoption of the best acquisitions of political and legal thought by Ukraine, which leading countries of the world (including EU countries with stable democracy) have been propagated and adhered to for decades.

The pro-European movement vector of our country stipulates integration of basic European values, which in our view areas follows: freedom and responsibility for it, dignity and equality of people, legal state, democracy, civil society, tolerance, justice.

The analysis of the above-mentioned allows us to assume that today there is a certain system of social values existing in the world. It is common to most countries of the world, and its elements are closely interconnected. However, in our opinion, the constituent values of public control are democracy, legal state and civil society. As a consequence, we believe that in order to determine the legal nature of the legal phenomenon under study in the whole, and its ideas in particular, it is necessary to reveal the relationship between democracy, legal state and civil society.

Considering legal state, we have to note that it is based on the principle, according to which the freedom of one person ends there, where the freedom of another one begins. That is, if one person violates the rights of another, he/she is held accountable in accordance with the rules of law that ensure the protection of the rights and freedoms of all people and citizens. The legal state presupposes the law-abiding nature of all, regardless of status and social position: everyone, that is ordinary workers, state servants, ministers,

and even the president must be held accountable for the violations of the law. Lawfulness means that the people recognize the existing power as legal, and the existing legal norms are being that they do not violate their rights and freedoms, but on the contrary – protect them. If the government exceeds its authority and violates fundamental human rights, re-election may be possible to hold.

Speaking on democracy (most likely on parliamentary one, because it is the value of Europe) [17], we have to note on the recognition of the sovereignty and the rule of power of the people who defend their rights, interests and freedoms through the relevant representatives in power. Democratic values would require the development of parliamentarism, the establishment of institution for open universal secret elections (secret ballot). To prevent transformation of democracy into dictatorship of the majority, the restrictions were limited by dividing power into legislative, executive and judicial branches. This principle implied that neither of the branches of government could implement the powers of the other one; this very principle created the mechanisms for the independence of each branch of power, the division of powers between them, and transparent, independent judiciary. Conscious approach to the choice of power is to consider critically and rationally existing political leaders, parties, institutions, and their programs. The democracy itself empowers citizens to regain power and control over it from the side of the public.

At the same time, it should be emphasized that for all “young” democracies the most important thing is the society being developed, active and functionable one [18]. Uniting to protect and to defend the rights, interests and freedoms, people create the conditions for transition onto new quality level of the society. In the European space, these people also become citizens, because citizenship is not only a belonging to particular state, but also an active participation in public and political life. Civil society is a kind of foundation for functioning of all types of democracy. At the same time, civil society requires the creation of free, independent state associations, citizens' associations and non-governmental organizations that protect the interests of their members and participate in political life, discussing and solving social problems.

Taking into consideration the above-mentioned, it can be argued that civil society can develop within democracy only. In its turn, democracy

prosper through a legal state in which the rule of law reigns, and the law saves and protects the rights and freedoms of all citizens effectively. Finally, it should be noted that a highly developed and really functioning civil society can be the asset of a state that is both legal and democratic.

The progressive development of any state is possible if it interacts with civil society through both dialogue and direct public participation in public administration. It is important that this interaction has to be based on the principles of equal partnership, mutual responsibility, control and restriction, because only in this case the mechanism of guaranteeing rights and freedoms of the individual and the citizen is going to be effective and efficient, which in its turn minimizes the possibility of usurpation of power.

In our opinion, the fundamental principles of activating the development of civil society are the formation of civil position, increasing social activity, overcoming social passivity, raising the level of justice, legal culture, activating the formation of effective civil society institutions and participation of citizens in public affairs management.

In its turn, the development of civil society should be directed towards establishing effective mechanisms for controlling the activity of the authorities. After all, the correction of the activities of authorities, for example, in the case of their non-compliance with the public interest, is possible only when at least the community has the right to evaluate such activities publicly.

Effective control of power is possible only within the limits of democratic constitutional state where the power is dispersed, regulated, restricted by law, being accessible, foreseeable, effective as well. Democracy being the principle of internal organization and activity of political institutions is the phenomenon of highly developed civil society [19, p. 28].

Having analyzed all of the above-stated, we believe that the idea of public control originates within democratic legal state with a developed civil society. In its turn, it should be noted that this idea is revealed as a restrictive function of society (like a restrictive function of law), which allows to provide feedback to the state for the activity of state power in accordance with and in consent with the procedure established by the law. This interpretation of the idea of the concept under study that allows to determine not only its place in the system of state-public relations, but also its meaning and role for the youth of a democratic and legal state.

4. Public control and related concepts

In the legal doctrine, except public control, there often occur such categories as "civic control", "social control", "communal control", which scholars often use as identical to the researched legal phenomenon. In addition, public control is also equated with civilian control or communal control. Therefore, for a better understanding of the essence of public control (apart from defining its value-normative principles and ideas), it is necessary to separate it from the inherently similar legal phenomena.

Thus, the equation of public control with social one is based on the fact that the concept of civic development of the community is becoming more relevant today. However, when comparing these two concepts, one should derive from the idea that ideally civil society is "a society in which state and society form two clearly separated spheres, and the state has a purely instrumental nature, controlling individual interests, and in the case of necessity take into account that it is itself being under control" [20, p. 41]. As for the mentioned above, since the interaction between the state and society is not limited to control only, it is more appropriate to use the term "civic control" for this kind of form. Moreover, in terms of terminology, the term "civic" is more similar to the concept of "community".

Concerning the equation of public control with social one, and taking into account that public control is defined by a type of civic control implemented by citizens associations and directly by citizens, being an important form of citizens' constitutional rights and an active way of involving population into the activity of the state administration [21], its independence is obvious. In its turn, we note that public control and civic one correlate as common one and its part.

Drawing the line between public and civic control, the opinion of V.M. Kravchuk deserves attention, who considers as appropriate to differentiate between public and civic control, and emphasizes that the key sign of this distinction between "public control" and "civic control", collectivity and individuality, are the subjects of their implementation. That is why "public control" is realized in the forms of public councils, public examinations, public hearings, etc., and "civil control" is manifested in the forms of individual appeals of citizens, and their personal activity" [22, p. 89].

With regard to civil control, nowadays this term is also quite conditionally autonomous from public control. For example, in the New Interpretative

Dictionary of the Ukrainian language, the word "civil" is interpreted as "secular", "civilian", "non-military", "non-clerical", etc. [4].

In addition, O.V. Poklad states that “in conditions of political modernization of Ukrainian society civil control should be considered as an institutional element of democratic political regime originated on the right of citizens to participate in public administration” [23, p. 37].

Meanwhile, S. Baranov interprets civil control as the state-independent legislative-based democratic mechanism through which civil society (its institutions) by the bodies of representative power or just directly monitors and adjusts military-force policy and practice [24, p. 52].

Therefore, civil control is endowed with virtually all the defining features of public control. However, it should be noted that this concept has its own specificity. This is linked due to the fact that in English this term is literally translated as "civilian control over the army". And now this very concept is entrenched in national military-scientific literature. Bearing this in mind, “civil control” a priori has special object of control, that is the military block of the state.

In its turn, we would like to emphasize that the term “civil control” has found its legislative expression. Firstly, in the Law of Ukraine “On Democratic Civil Control of the Military Organization and Law Enforcement Bodies of the State”, and later in the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”.

The analysis of the mentioned normative legal acts allows to confirm that the legislator considers public and civil types of control as intersecting (i. e. reciprocally imposed). Thus, in military sphere there is an element of public control (i. e. public control is an element of civil control). In its turn, civil control is one of the branches of public control (i. e. civil control is an element of public control). So, the differentiation of these types of controls depends on what is to be the primary object for the study.

Investigating the relationship between civil and public control, it should be noted that the concept of public control is firmly established in Western European legal doctrine (it is relatively new for domestic jurisprudence). Therefore, there is no surprise that the vast majority of definitions of this concept belong to foreign scholars.

In particular, American scientist O.G. Encarnacion understands public control as the ability of citizens to regulate the freedom of action of the

authorities and, therefore, to create the necessary system of legal position in the country, which would limit the overall permissiveness of the actions of authorities [25].

F. Schmitter expresses similar position, considering public control as one form of sanctioned influence of the citizen on the activity of public administration institutions, which are developed and realized exclusively within the framework of civil society [26, p. 53].

M. Howard's opinion being as an additional idea which considers public control as a norm of social relations, the realization of which should bear the nature of mutual consent and mutual coherence between the subjects of socio-political and state-administrative practice [27, p. 115-117].

Also, the concept of "public control" has not been ignored by both Russian and Ukrainian scientists. Some domestic scholars (and we assume there is a majority of them) are outlined to limit on mentioning this term in their scientific research text by identifying or correlating it with contiguous concepts [3]. Others, though dedicating some particular study to this issue, do not identify or specify it in any way. Nevertheless, there are Ukrainian researchers who study this type of control directly [28]. In their turn, having studied the working-outs of Russian scientists, it can be argued that they are overwhelmingly different in approach to the definition of the essence of this notion.

Having analyzed the most substantiated, as for us, scientific claims regarding public control, namely N. Baranov and A. Bukhanevich, we conclude that the flaws of the definitions offered by scientists are numerous and obvious, which makes it impossible to speak about their general recognition. There are commonalities like inaccuracy, incorrectness, etc. And there are some of the terms, in particular, that N. Baranov brings concept "control" down exclusively to the concept of "adjustment", which does not correspond to the content of "control" meaning. In addition, the scientist, while talking about legislative and executive decisions, neglects their implementation [29]. A. Bukhanevich, in his turn, also interprets control rather narrowly, considering it as the *supervision*, which is different legal phenomenon. By the way, in terms of legal norms, he confuses the notions of "sanctioning" and "establishment", which regulate relations in the sphere of public control.

As for present day it is difficult to draw a "demarcation" line between public and civil controls, because the ideas lying within their foundation

are partly overlaid on each other. We'd like to mention that the common features of these types of controls are that they are key factors in democratic processes that are directly linked to the formation of civil society being mechanisms for influencing upon power. The differences to be highlighted are as follows: 1) public control is an element in public policy, and civil control is in public; 2) public control is a condition of becoming a civil society, civil control is a condition of its development; 3) public control is a mechanism of influence on state power, while civil control – on public authority, which includes local self-government; 4) public control is not a prohibited form of activity of the public, with the purpose of ensuring the functioning of state power in accordance with the norms of the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, other normative legal acts and compliance them with its bodies, officials and positions as for the state discipline, and civil control is activities of the society in order to ensure the functioning of public power in accordance with the purpose stated and public goals. Therefore, public control is part of civil control.

5. Public control and participation in state affairs management: the correlation of concepts

Determining legal nature of public control there is another important issue which is related to it. This is the matter of the origin of the right for execution public control, for which there exist some rather ambiguous scientific claims.

Thus, the majority of domestic scientists associate public control with the right to participate in public affairs management [26; 30; 36]. Along with it the researchers do not consider the correlation of these concepts, their common and distinctive features, which does not allow to speak confidently about the interdependence of the legal nature of these legal phenomena.

In order to find out the degree of independence of the right to exercise and implement public control, we consider it necessary to examine the definitions of the right to participate in the management of public affairs and the concept of public control.

Speaking about the right to participate in public affairs management we have to mention that it was the subject of research of both domestic and foreign scientists. The work of American scholars deserves special attention, because today the USA is the most vivid example of a mature democracy.

For example, K. Janda, J. Berry, and J. Goldman consider that participation in government affairs as the political participation, manifested by the actions of individual citizens, who in some way seek the way for influencing governmental power and state policy [30, with. 226].

Among Russian scientists special attention deserves the opinion of S.A. Shirobokov defining the right to participate in the management of public affairs through the concept of juridical institute, which is a stipulated procedure as it is (a set of established legal techniques, methods, instruments), through which a person has the opportunity to maximize his legitimate interest [31, p. 11]. However, there are also fundamentally opposite positions.

Russian researcher E.S. Selivanova interprets management of public affairs in more broad comprehension; considering it as political participation, the scientist understands it like some actions of individuals and groups of people aimed at influencing upon the bodies of state power and government. In addition, E. S. Selivanova emphasizes that it is the political participation that determines the effective practice of public control [32, p. 32].

The right to participate in the management of public affairs is also being developed by domestic scientists. In particular, A. V. Grabylnikov views this right as the legally enshrined opportunity for citizens to implement their power, in particular by participating in elections and referendums, having equal access to the state authority and service in local self-government bodies, while participating in the implementation processes of justice [33, p. 3-4].

At the same time, A. Drashkovych interprets the political participation of citizens from the standpoint of their participation in the process of formation, development, implementation, analysis and monitoring/control of state policy, considering it as a permanent interaction between the authorities and citizens. In addition, the researcher identifies the forms of this interaction, including public information, public consultations, public supervision, etc. [34].

From the point of view of democratic development in Ukraine, the opinion of O.O. Skibina, deserving special attention, who defines the participation of citizens in the management of state affairs as the activity of citizens in the sphere of implementing state power, which is conscious, free, active, public, voluntary, purposeful, legitimate, and also carried out to form and control the activity of state bodies for influencing the adoption, execution and implementation of state decisions [35, p. 3].

O.O. Chub, who considers participation in the management of state affairs as a constitutional right of citizens, provides for a similar position, which prerequisites the possibility of their active, public, voluntary, purposeful, legitimate activity in the sphere of exercising state power, the purpose of which is to form state authority bodies, along with control over their activity, influence on for their adoption, implementation of state decisions and control over their execution [36, p. 7].

With regard to the concept of public control, the Juridical Encyclopedia defines public control as a form of social control exercised by both citizens' associations and citizens themselves being active body of important form of democracy and the way of involving the population into governing the society and the state [37, p. 639].

Similar view is shared by the majority of scholars, considering public control as a form of direct democracy that involves public participation in public and state administration [38; 39; 40; 41; 42].

At the same time, I.M. Zharovska emphasizes that public account role is one of the functions of civil society, the essence of which is a public check of the activity of authorities, carried out by both citizens and their associations in order to contribute for compliance whether the goals reflect the authorities have voted for or whether they are moving towards achieving them. In addition, the focus of this control, according to the scientist's view is to adjust both the activities of these bodies and the goals themselves [43, p. 15].

Also, it would be worth paying attention on to I. Magnovsky's opinion, which defines public control in much broader sense. So, according to the scientist's view, public control is an instrument of the public that is effective in detecting, preventing, eliminating violations and protecting the rights and freedoms of citizens. At the same time, I. Magnovsky notes that the purpose of this control is to increase the key performance indicators of both public authorities and enterprises, institutions and organizations that directly provide services to citizens [44, p. 82].

Taking into account the analysis of the above, it can be noted that the historical and conceptual right to participate in the management of public affairs is a fundamental (constitutional) right. At present day taking a thorough look back at strengthening of the positions of the concept of democratic legal state and civil society, this right is becoming more complex, interpreted more broadly, that envisages certain forms of implementation and, accordingly,

needs to be revised both for purely theoretical and practical purposes. Also, it would be necessary to mention that public control is a fundamental form of this right implementation, which allows to ensure the interaction of the state and civil society on the basis of equal partnership, mutual responsibility, etc.

6. Conclusions

The legal nature of public control is a value-normative basis for the interaction of the state and society, which stipulate original inception and development of the idea of limiting the activities of the state in order to satisfy public interest, which is provided, in particular, by the functioning of the feedback relations between the state power and the society.

In the modern sense and comprehension public control is considered to be the form of manifestation of the right to participate in public administration, which ensures the organization and the implementation of state power in the direction of fulfillment of tasks, functions and full powers assigned to it by the Law, as well as the achievement of the main goal being the insurance for human rights and freedoms including decent living conditions.

References:

1. Komissarova E.G. (2012). Formally logical aspects of the concept of “legal nature”. *Vestnik Permskogo universiteta*, 2(16), 23-27. (in Russian)
2. Alekseev S.S. (1998). General Permissions and Prohibitions in Soviet Law. M.: Juridicheskaja literature. (in Russian)
3. Matveev I.V. (2002). Legal nature of invalid transactions. Candidate's thesis. M.: Gosudarstvennyj universitet upravlenija. (in Russian)
4. Dictionary of the Ukrainian language (1977). K.: Naukova dumka, 8. (in Ukrainian)
5. The most complete explanatory dictionary of the Ukrainian language (2012). URL: <https://eslovyk.com/>
6. Kyseliiov M. (2002). Nature: a philosophical encyclopedic dictionary. K.: Abrys. (in Ukrainian)
7. Skorokhodko E.F. (2006). A term in a scientific text. K.: Lohos. (in Ukrainian)
8. Pavlenko A.S. (2015). The legal nature of the Institute of Administrative Services. Legal regulation of public relations in the context of European integration: Proceedings of the Conference Title. Cherkasy: Cherkaskyi natsionalnyi universytet im. B. Khmelnytskoho. (in Ukrainian)
9. Kubrjakova E.S. (2012). In search of the essence of the language. Cognitive research. (Review of D. Lee. Cognitive Linguistics. An Introduction. New York: Oxford Univ. Press, 2002. 223 p.). M.: Znaki. (in Russian)
10. Danylian O.H., Dzoban O.P., Maksymov S.I. (2009). Philosophy of Law. Kh.: Pravo. (in Ukrainian)

11. Maksimov S.I. (2002). Legal reality: the experience of philosophical understanding. H.: Pravo. (in Russian)
12. Luk'janova E.G. (2011). Theory of Law and State. Introduction to natural law course. M.: Norma: INFRA-M. (in Russian)
13. Artemov V.M., Gunibskij M.Sh., Daleckij Ch.B., Demina L.A. (2016). Philosophy and law. M.: OOO "Prospekt". (in Russian)
14. Starchikova V.V. (2014). Public control in the constitutional state (legal and theoretical research). Candidate's dissertation. M.: Rossijskaja akademija gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente RF – FGOU VPO. (in Russian)
15. Jakushik V. (1993). Problems of typology of the constitutional state. *Filosofskaja i sociologicheskaja mysl'*, 9-10, 177–195. (in Russian)
16. Solomin O.A. (2012). The concept of the constitutional state: a modern context. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 134, 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAp_2012_134_3 (in Ukrainian)
17. Amelchenko N.A. (2013). The values of the United Europe. K.: HO "Laboratoriia zakonodavchych initsiatyv". URL: http://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf (in Ukrainian)
18. Radchenko O.V. (2009). The value system of society as a mechanism of democratic state formation. Kh.: Vyd-vo Khar'RI NADU "Mahistr". (in Ukrainian)
19. Kovler A.I. (1997). The crisis of democracy? Democracy at the turn of the 21st century. M.: Institut gosudarstva i prava RAN. (in Russian)
20. Vitvitskyi S.S. (2013). Institute of Civic Control in Ukraine: Concept, Essence, Development Trends. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 1, 40–47. (in Ukrainian)
21. Pohorilko V.F. (2001). Problems of implementation of the Constitution of Ukraine: theory and practice. K.: A.S.K. (in Ukrainian)
22. Kravchuk V.M. (2016). Public authority control: clarification of the conceptual apparatus. *Visegrad Journal on Human Rights*, 1, 85–90. (in Ukrainian)
23. Poklad O.V. (2018) Public control over police activity. Candidate's dissertation. Z.: ZNU. (in Ukrainian)
24. Baranov S. (2007). Civilian control of power structures. *Obozrevatel'*, 8, 51–55. (in Russian)
25. Encarnacion O.G. (2001). Tocqueville missionaries. Advocacy for civil society and support for democracy. URL: http://old.russ.ru/politics/meta/20010220_toc.html (in Russian)
26. Schmitter F. (1996). Reflections about civil society and the consolidation of democracy. *Polis*, 5, 45–61. (in Russian)
27. Howard Mark M. (2009). Weakness of civil society in post-communist Europe. M.: Aspekt Press. (in Russian)
28. Bukhanevych A.I. (2011). Public control over the activity of public authorities: a theoretical and methodological analysis. Candidate's dissertation. K.: Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. (in Ukrainian)
29. Baranov N.A. (2007). Civil movements in Russia: problems of interaction. Russia and the modern world: problems of political development: Proceedings of the 3 International Conference (pp. 377–386). M.: In-t biznesa i polit. (in Russian)

30. Janda K., Berry J.M., Goldman J. (1989). The challenge of democracy: government in America. Boston: Houghton Mifflin Company.
31. Shirobokov S.A. (2011). Constitutional and legal aspects of citizen participation in the management of state affairs in the Russian Federation. Candidate's dissertation. Ekaterinburg. (in Russian)
32. Selivanova E.S. (2014). Institutionalization of public control in the field of public policy in modern Russia. Candidate's dissertation. Voronezh. (in Russian)
33. Grabylnikov A.V. (2006). The Constitutional Right of Ukrainian Citizens to Participate in Public Affairs: Problems of Theory and Practice. Candidate's dissertation. Kuiv. (in Ukrainian)
34. Drashkovych A. (2013). Political participation of citizens in the decision-making process. *Politolohichni zapysky*, 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_28.pdf (in Ukrainian)
35. Skibina O.O. (2003). The concept of citizen participation in public affairs management: constitutional and legal aspects. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu vnutr. sprav*, 22. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnus_2003_22_62.pdf (in Ukrainian)
36. Chub O.O. (2004). Constitutional right of citizens of Ukraine to participate in the management of state affairs. Candidate's dissertation. Kharkiv. (in Ukrainian)
37. Shemshuchenko Yu.S. (1998). Legal Encyclopedia. K.: Ukrainska entsyklopediia, 1 (A–I). (in Ukrainian)
38. Izha M. (2012). Public control in the system of public administration as an effective tool for examination of public-administrative decisions. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 4(12), 74–79. (in Ukrainian)
39. Kushnir S.M. (2011). Legal remedies of public control in the mechanism of legal regulation. Candidate's dissertation. – Z. (in Ukrainian)
40. Melnyk A.F., Obolenskyi O.Yu., Vasina A.Yu., Hordiienko L.Yu. (2003). Governance. K.: Znannia-Pres. (in Ukrainian)
41. Rohatina L.P. (2011). Public control over the state: essence, mechanisms of implementation and prospects for development. Candidate's dissertation. (in Ukrainian)
42. Dzhararova O.V. (2003). Legal basis of partnership between police and population. Extended abstract of Candidate's dissertation. Kharkiv. (in Ukrainian)
43. Zharovska I.M. (2012). Public control as an integral component in the concept of power relations of the modern state and civil society. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 14–17. (in Ukrainian)
44. Magnovsky I. (2016). Legal understanding of public control at the present stage of state formation of Ukraine. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*, 855, 79–85. (in Ukrainian)

**ACQUITTAL AS THE EXISTING RIGHT
IN THE CRIMINAL PROCESS OF FOREIGN COUNTRIES:
COMPARATIVE CHARACTERISTIC**

Olga Koval¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-83>

Abstract. The paper deals with general theoretical questions of justification for the suspect and the stability of the acquittal and farther rehabilitation for justified. Justification is a legal category and the institution of criminal procedure law and criminal law known to many countries of the world. It is enshrined in law and considered being an important theoretical and practical issue for many years. There are several terms that sound similar to the justification, but are different: excuse, absolution, acquit (in the sense of "release, forgive" and as an antonym to convict – "plead guilty"); discharge, exculpation, rehabilitation in the sense of "justification, rehabilitation". Seeking justification for a crime "in pillation (of a crime)" – is used to refer to the very process of acquittal during a trial. Justified by the court – "acquitted after a trial". Scientists argue that courts in their practice pay less and less attention to the distinction between "justification" and "excuse". Most times the courts perceive the two terms as synonymous. Though, "excuses" and "apologies" are actually different phenomena. The justification exists and operates in different stages of criminal procedure and sometimes in civil law. In the common law, justification is seen as a declaration of innocence of the accused and as the defendant's right to use all procedural means (including making statements of innocence) for recognition and the proclamation of his innocence in court. We should note that the concept of "justification defenses" is similar to our grounds, which exclude crime and liability for them (Articles 36-43 of the Criminal Code of Ukraine). To protect a person's right to justification, exist a whole system of principles and safeguards in the common law, the most important of which is «repeated risk» (in common law it is known as "double jeopardy" and in

¹ Candidate of Law Sciences,
Associate Professor at Department of Entrepreneurship and Law,
Kiev National University of Technologies and Design, Ukraine

continental law states as "ne bis in idem"), the principle of the finality of a judgment ("res judicata"), the principle of the finality of an acquittal, by which the process is fully completed in the case of acquittal. The justification is seen as a defense strategy in response to the charge that is different from a procedural in civil law (procedure of rehabilitating). That is why the main purpose of this research is to study, compare and develop the theoretical concepts and approaches to the justification and the rehabilitation institutes in the modern science of criminal procedure.

1. Introduction

The justification as a legal category and institute of criminal procedural and criminal (substantive) law is known in many countries of the world. It is enshrined in legislation and is an important theoretical issue.

Considerable attention has been paid to the justification in the theoretical development and practice of common law scholars, in particular, American and English. In Common (Anglo-American) law, justification is an independent institution that exists at the break of criminal law and criminal procedural law.

Therefore, the theoretical basis of the article is the work of foreign scientists, in particular, J.C. Thomas (G.C. Thomas) (USA); M.G. Arye (Canada); Peter J.P. Tak (The Netherlands) and others.

Although the justification have been the subject of scientific works, but acquittal, relationship of justification to rehabilitation, as well as some aspects of rehabilitation need successive investigation.

Despite the considerable attention paid to the justification as an important part of procedural law, many issues related to justification remain debatable and need scientific consideration.

For a better understanding of the terminology used by English and American researchers, we will translate and treat the concept of "excuse" as "apology" and "justification" as law "justification".

The term "justified" is commonly used to refer to the person committing the crime, but committing it in the presence of so-called excuses grounds.

These grounds are a prerequisite for existing the defendant's right to acquittal. The excuse is possible in circumstances that come from the properties or nature of the action and an apology is possible in circumstances that come from the properties or nature of the person [1, p. 387].

The excuses and justification in the form of grounds can be found not only in the common law but also in the law of the countries of the Romano-Germanic family.

The notion of "justification defenses", that is, the grounds for justification, in Common law is similar to our circumstances, which exclude crime and liability for them (Articles 36-43 of the Criminal Code of Ukraine).

All the variety of the grounds for excuse recognized by the common law is placed within the limits of the sole exculpatory ground provided for by the CPC of Ukraine – “established the absence of a criminal offense” (paragraph 2 of Part 1 of Article 284 of the CPC). This seriously narrows the limits of justification in our law.

2. When it is the justification and when the excuse

The first works on the theory of justification and excuse were published in 1986 [2, p. 215–235], but these concepts have been known in English law since the 13th century. In particular, it was enshrined in the Gloucester Charter of 1278 "Justified murder" in self-defense [3, p. 109–126].

Miriam Gur Arye, arguing for a distinction between justification grounds and the grounds for an excuse, proves that the Anglo-American system logically connected to the Romano-German family law [2, p. 215–235].

In particular, the Criminal Code of the Netherlands of 1886 (referred to as the Criminal Code of the Netherlands) set out the following grounds for acquittal (in the code they are characterized as circumstances excluding crime): 1) legitimate grounds for justification: necessity, self-defense, public duty, execution of an order (Articles 40-42 of the Criminal Code of the Netherlands); 2) legitimate grounds for excuse: recklessness, coercion, exceeding the limits of self-defense and execution of an order received from an unauthorized person (Articles 39, 40, 41 (2), 43 (2) of the Criminal Code of the Netherlands [4].

In common law jurisprudence, justifications are also seen as a defense strategy in response to allegations, which is different from a procedural acquittal in the continental system of law (the adoption of an acquittal or the decision to close proceedings on rehabilitative grounds).

3. Two models of protection

There are two models of protection that exist in English-American courts in court proceedings: the justification and the excuse model.

The justification (justification model of protection) denies wrongfulness of action, it is possible in the presence of such justifying grounds as the activities of law enforcement, self-defense and less evil [3, p. 109–126]. The excuse, in turn, only denies the guilt of the activist (accused) in the presence of special conditions (excuses), for example, if the act was committed under physical or mental pressure [2, p. 215–235; 3, p. 109–126; 1, p. 387].

A peculiarity of the common law doctrine of acquittal is the broad approach to acquittal, in particular G. Conner Thomas [5, p. 349] consider the acquittal, as a testimony to the innocence of the accused (suspect) not only in the acquittal of the court, but also in other procedural decisions stating the innocence of the person.

In the common law tradition, acquittal is a procedural notion, it officially certifies the innocence of the accused and releases the person from the prosecution. There is justification in the form of a judge's acquittal, a jury verdict, a judge's decision to close the proceedings if there is no "no case to answer", and a prosecutor's decision to close the proceedings ("stopping the case" / "nolle prosequi").

In England, the proceedings are being closed by the Crown Prosecution Service [6] after preliminary investigation by the police. Suspect proceedings are closed if the police have collected insufficient evidence to indict the person, if the act is not publicly dangerous (not in the public interest, and therefore not subject to public prosecution) [6].

In the United States, the function of public prosecution rests with the attorney, a federal prosecutor (Rule 1, paragraph b, of the 2010 Federal Rules of Criminal Procedure), which is the one who is empowered to close the criminal proceedings alone [7].

In addition, the proceedings may be closed by a decision of the magistrate court during a pre-trial hearing, which is part of the pre-trial investigation. If there is insufficient reason to bring a person in as a defendant (no crime event, no proven crime), the judge orders discharging the defendant and close the proceedings (Rule 5.1, clause 5.1 of the Federal Rules of Criminal Procedure) 2010) [7]. Judge William J. Chambliss closes the closing of the proceedings as part of the justification [8].

The acquittal of a person at the pre-trial stage is enshrined in the law of the continental law. In particular, in France, following a pre-trial investiga-

tion, the investigating judge issues a ruling stating, among other things, the reasons on which the accusation is found to be unjustified.

In Germany, the prosecutor may, with the consent of the court, refuse to file a public prosecution (Part 1 § 153b of the German CPC), and if the charge has been brought, the court may close the proceedings before the trial begins with the consent of the prosecutor and the accused (Part 2 § 2). 153b of the CPC of Germany) [9].

Thus, the person's right to acquittal arises already at the stage of pre-trial investigation and exists in the form of the decision of the pre-trial investigation body to close the criminal proceedings.

4. The impact of the acquittal on criminal proceedings

The impact of the acquittal on criminal proceedings does not depend on whether it is a jury verdict or the outcome of the work of a judicial authority. However, the justification of the sentence is justified if the law provides for several formulas.

For example, there are two types of acquittal in Scotland's criminal case: "not guilty" and "not proven" [10]. Verdict "Not guilty" shall be taken if the accused is found not guilty, "Not proven" – in case of convincing evidence of guilt. One verdict declares official innocence, the other – insufficient evidence.

Italy has adopted a "five-tier" scheme with five possible justifications since 1989 [10]. Samuel Bray suggested introducing a similar system in American justice, which would act if the jury had doubts about the defendant's guilt. At present, the acquittal covers the gray area between the conviction of the innocence of the accused and the requirement to prove the guilty beyond reasonable doubt [10].

The urgency and feasibility of implementing such a "third sentence" in the Ukrainian judicial system seems rather dubious. In fact, sentences passed as a result of the judge's reasonable doubt will contradict the presumption of innocence, leaving him justified on suspicion even after his formal acquittal.

The peculiarities and, in general, the possibility of appealing to the higher authorities of the higher instance court of acquittal is another issue characterizing the justification as a procedural phenomenon. The specifics of appealing the acquittal in the countries of Anglo-American and continental law are different.

5. The right of appeal

The right of appeal is treated as the "active" right of the accused, which cannot be restricted [11].

An appeal in the United Kingdom depends on the form of the proceedings – in summary or indictment. Magistrates' courts are vested with limited jurisdiction, mainly dealing with summary criminal cases, without jury, on average about 2 million cases per year, which is 95% of all criminal cases [12]. The number of acquittals in the Crown Court was 58% [12].

An appeal may be filed for a final decision by a court of first instance. If the proceedings were summarized, the defense party shall automatically have the right to appeal the indictment of the magistrate to the Crown Court, together with the "not guilty" motion. If the Court of Appeal complies with the appeal against the indictment, it must publicly admit the mistake of the trial court. However, if the court of first instance upheld the acquittal as a result of an error, the acquittal remains valid even after the appeal proceedings [11].

The Crown Court of Appeal may be appealed to the High Court of Appeal, but only on the legal basis of the sentence (on law) [13] and from there it may be referred to the Supreme Court (UK Supreme Court effective 1 October 2009) Having completely replaced the Appeals Committee of the House of Lords, it was based on Article 3 of the Constitutional Reform Act 2005).

An appeal against a jury's verdict, if the case is before the Crown Court, is referred to the Criminal Division of the Court of Appeal (known as Her Majesty's Court of Appeal). As a result of consideration of the appeal, the Court of Appeal makes one of the following decisions: 1) dismiss the appeal; 2) make an alternative verdict, that is, instead of a verdict of culpability in one crime, admit sufficient evidence of culpability in another crime; 3) issue an order for a new trial if new evidence is received; 4) to issue an order for reconsideration of the case if the court of first instance made serious errors during the proceedings; 5) to revoke the verdict of guilty and to issue the so-called special verdict of acquittal due to incapacity and to order the transfer of the defendant to the hospital.

The Attorney-General may, in certain cases, appeal against a decision in the Court of Appeal which he or she considers to be an incorrect sentence. However, as a rule, the Court of Appeal publicly denounces the error of the trial court, but the justification that results from it remains valid.

It should be noted that only the Court of Appeal has the right to review the case in order to appeal the «de novo» case. Such authority has been conferred on the court to correct the errors of first instance.

In the United States, the acquittal cannot be challenged by the prosecution under the constitutional prohibition on "repeated risk". Only the convicted person and his / her defense counsel, as well as the prosecutor who participated in the proceedings, have the right to appeal, and the prosecutor has the right to appeal only when the accused pleads guilty [14].

Modern French doctrine offers several options for classifying ways of appealing and revising a sentence. First, they are divided into ordinary [14], when the case is reviewed on any grounds (both factual and legal), and extraordinary (exceptional), which are possible only after the ordinary means of appeal have been exhausted, and can take place only on the grounds expressly stated in the law. Secondly, there are de retraction methods when the case is reviewed by the same court that ruled [14].

Appeal is a regular retraction method. As a result of consideration of the appeal, the court of appeal upholds the acquittal or revokes it and upholds the indictment. The Court of Appeal is empowered to make its own acquittal, as it has the right to collect and investigate new evidence during the trial [14].

In addition to appeal, there are two other types of judicial review in general and continental law – cassation and review. A revision (*pourvoi en revision*) is the latest way to review an enforceable sentence. In England, in particular, the request for a review is an exception to the rules of *res judicata*.

Revision is possible if there is new evidence to prove the innocence of the accused, if the witness is accused of false testimony and if there are different conclusions based on the same evidence [11].

In France, the cassation appeal is regulated by Art. 567-67 of the CCP of France in 1958 and is an extraordinary way of appealing against decisions that have not yet entered into force. In France's criminal trial, there are two types of cassation: in the interests of the parties and in the interests of the law. The law eliminates the cassation appeal of the acquittal of the court of Assisi (Article 572 of the CPC) [15]. The Court of Cassation is bound by a cassation appeal, however, if the cassation review reveals violations of the law relating to public order (*ordre public*), the Court of Cassation has the right to quash the sentence on its own initiative.

In cassation, decisions are reviewed and corrected only when they are related to the misapplication of substantive and procedural laws (errors of law). Therefore, there is another extraordinary way of revising the sentence (it is also considered a type of appeal [11] revision (Art. 622-626 of the CPC) [15]. However, France's criminal proceedings only allow for the revision of the convicted person (in favorem), is the revision of the acquittal in that order (by mistake of fact) is not allowed. This institute is very similar in value to the review of a judgment on newly discovered circumstances in the criminal process of Ukraine (Chapter 34 of the CPC of Ukraine).

Referring to the German criminal proceedings, a revision is allowed here in the case of the adoption of a sentence by an illegal court, violation of jurisdiction, consideration of the case in the absence of obligatory persons, violation of publicity, restriction of the right to defense. An appeal is filed against both the indictment and the acquittal within a week of the verdict being pronounced before the court against which it is appealed [14]. The result of a review of the case may be an acquittal or closure of the case.

Therefore, despite the exceptional stability and special provision of the acquittals, this does not mean that such procedural decisions cannot be reviewed and the proceedings reverted to further investigation.

Unfortunately, for a long time, the Ukrainian courts have used the legislative possibility of remand to avoid acquittal, as evidenced by statistics.

The new changes to the Criminal Procedure Code made it impossible to return the proceedings for further investigation, which in the long run should increase the number of acquittals or rulings to close the proceedings.

We agree with N. Akhtyrskaya's observation that, while there is a court, both convictions and acquittals must be made, since a guilty verdict is a legitimate and legitimate function of justice [16, p. 48–50].

It is possible to guarantee the stability of the acquittal not only by setting a limited period for appeal, but also by establishing a clearly defined list of offenses against which, for example, murder cases and a number of serious and particularly serious crimes may be appealed (Art. 5 Art. 12 of the Criminal Code of Ukraine). Upon acquittal, the acquittal acquires the right to compensation for the damage caused to him during criminal proceedings.

6. Right for rehabilitation

Almost all countries of the world have the right to guaranteed compensation for victims of legal error.

For example, in England, the Criminal Justice Act 1988 introduced a rule established by the government in all cases, while in France a special commission deals with the issue of compensation for damages, and in Italy the matter is decided by the criminal court, which is authorized to set the size of damage [11].

Rehabilitation is a common law different from that known in most European countries. In England, Art. 133 of the Criminal Justice Act 1988, the right to compensation for damages is provided for the person first found guilty and then as a result of the re-examination of the charge (literally "excused") in the case of finding new evidence proving a mistake. The justification results in the public restoration of the goodwill of the justified person [11].

In the United States of America, a convicted person has the right to petition for a renewal of his rights in which he was restricted by conviction. If this request is upheld by a state court, he receives "Rehabilitation Certificate" approved by the state governor.

According to statistics in the US at the end of the twentieth century more than 300 convicts were rehabilitated after long-term imprisonment for serious crimes [17]. Thus, the percentage of acquitted (and rehabilitated innocent after conviction) is 17.0–25.0%; in Europe this percentage is 25.0–50.0%; in Japan, less than 1.0% [17].

In France, at the request of a person, the acquittal or sentence adopted as a result of a review of the proceedings is placed in the city where the acquittal was convicted, in the commune where the crime was committed, or in the last place of residence (if justified). These documents may be published in the Journal and fully or partially published in five newspapers at the discretion of the judicial authority which adopted the decision.

In Germany, at the request of the applicant, the decision to revoke the sentence must be published in the Federal Journal and published in another adequate form by court order.

In Japan, after the acquittal has been rendered (in the case of acquittal after conviction, as well as after serving a sentence on the guilty verdict), the prosecutor files a petition for evacuation to the area, family or court,

whose jurisdiction extends to the territory of the habitual residence of the acquitted, or the same places where the person was sent to serve his sentence (Part 1 of Article 349 of the CPC of Japan in 1948).

In the China Republic, the right to compensation and the procedure for compensation are laid down in a separate legislative act.

The 1994 Law on State Compensation of China (hereinafter referred to as the 1994 Act) stipulates that, after the proceedings have been closed and the person found guilty, he or she is entitled to compensation. Responsible for compensation is the authority that made the decision to arrest (Article 21 of the 1994 Act) or the body that made the indictment in case of its revision.

After compensation for damage, the responsible authority must recover the amount of compensation in whole or in part from the functionaries involved in causing the damage. The possibility of a state recourse to the actual perpetrators of the harm caused to the accused is an interesting, but debatable question, since it is difficult to determine when and at what stage of the proceedings the mistake was made.

The necessity of legislative introduction of state recourse in the person of local financial bodies to the actual perpetrators of the harm caused by the accused by unlawful or unjustified procedural actions (in particular, unjustified criminal liability) is obvious, although it is difficult to determine who is to blame for the mistake made, and imposing responsibility on the state makes it easier for citizens to pay compensation.

Right for rehabilitation has been reflected in various international documents, in particular the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms [1, p. 18], the International Covenant on Civil and Political Rights [19], the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading types of treatment and punishment [20, p. 49], the Declaration of principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, the Rome Statute of the International Criminal Court.

Mentioned international documents provide a basis for compensation to victims of unlawful acts in criminal proceedings, as well as caused establishment of the institution in the Ukrainian criminal rehabilitation process.

As such, rehabilitation is a comprehensive institution that is based on international and constitutional legal norms and standards of the various branches of law: civil, labor, housing, pensions, criminal procedure and

civil procedure that govern the direction of a person who is unlawfully subjected to prosecution, as well as governmental action after an acquittal or the cessation of a criminal case or criminal prosecution towards him, in order to restore the rights and legitimate interests of the rehabilitated.

In law, the term "rehabilitation" (restoration of rights) means:

- The decision on closing the case with respect to a citizen or guilty verdict due to lack of crime in his actions, lack of evidence of his involvement in the commission of the crime (§ 1 and 2 of Part 1 of Art. 6, paragraph 2 of Art. 213, Part 4 of Art. 327 Code of Criminal Procedure);

- Type of the responsibility of the state towards its citizens;

- Process (procedure), being implemented by appropriate state bodies regarding the compensation;

- Legal institution.

Rehabilitation should be viewed in the latter sense, because exactly through regulations in the legal institution are regulated the grounds and procedure for making rehabilitation decisions, procedures for redress and legal status after his recovery. Criminal proceedings are committed to not only expose and punish the perpetrator of the crime, but to free the innocent from unjust accusations, restore his good name, honor, and to repair the damage caused by authorities illegally. Consequently, the Rehabilitation Institute in criminal proceedings acts as the legal mean by which the given objective is completed.

For a long time the science of criminal rehabilitation process reduced only to acquittal or termination of the criminal case on rehabilitating grounds.

In fact, the right for rehabilitation includes the right to compensation for property damage, the elimination of moral injury and recovery in labor, pension, housing and other rights.

Note that the concept of "right to rehabilitation", the grounds for its occurrence and the subjective composition of the rehabilitation relationship are different from the "right to compensation for harm." For example, in the US, exoneration rights are only unfairly condemned to have been justified and found not guilty in the course of judicial review [21, p. 6–7].

Turning to statistics, it turns out that in the period from January 1989 to February 2012, only 873 people were rehabilitated in the United States [21, p. 7]. This number is easy to explain – the fact is that rehabilitation in the United States means only the process of restoring the rights of an

"unjustly convicted" after reviewing a judgment on newly found grounds and reviewing a jury trial [21, p. 10].

In Ukrainian law, the term "damages" is used in the sense of compensation for losses and damages caused by the victim of a criminal act. Thus, rehabilitation is in fact combined with the Institute for Compensation, a concept that has a wide range of meanings in legal science.

The current situation is unacceptable and must be remedied by an official definition of rehabilitation in the CCP.

Rehabilitation Institute is aimed at protecting the rights and interests of the individual. Through this legal concept works the restoration of honor, dignity and reputation of illegally prosecuted, is compensated caused economic and moral damage, restored housing, pension, labor rights of such persons who have been violated as a result of implementation with respect to his unlawful criminal prosecution or conviction.

The grounds for the right to rehabilitation in the criminal proceedings are illegal actions of the preliminary investigation, the prosecutor or the court in connection with exposing the suspect, accused of committing a crime, his conviction, and with the use against him compulsory medical measures.

The Criminal Procedure Code of Russian Federation contains an art. 133, "The grounds for the right for rehabilitation". In regard to this, it is appropriate to make some changes in the Code of Criminal Procedure of Ukraine focusing on the following points. In particular:

- Renaming art. 133, stating its name as following: "Art. 133. Individuals entitled for rehabilitation";
- Supplement the code with article 133.1. Worded as follows: Article 133.1. Grounds for the right for rehabilitation".

The grounds of the right for rehabilitation are recognized:

- a) The implementation of unlawful criminal prosecution;
- b) The unlawful conviction;
- c) The unlawful use of measures of criminal procedure of coercion;
- d) The illegal use of compulsory medical treatment [22].

Rehabilitation may be complete or partial. At the same time, the legislator, referring to this division, however, does not define a partial rehabilitation.

In case of damage due to the unlawful decisions, actions or omissions of public authorities, local governments, and their officials, citizen (foreigner person without citizenship) is entitled to compensation by the state or local

authorities for material and moral damages (Art. 56). Position fixed in Article 56 of the Constitution was further developed in the norms of the Law of Ukraine "On the order of damages caused to citizens by the unlawful actions of the operative-investigative activity of the pre-trial investigation, prosecution and trial" on December 1, 1994 (hereinafter Law N 266/94-VR). The Law N 266/94-VR reflected recovery basis by the state of property damage, and the elimination of moral injury and recovery in housing, labor, pension and other rights of persons who have suffered from unlawful prosecution.

Order on the implementation of the Law received the Ministry of Justice, the General Prosecutor's Office and the Ministry of Finance of Ukraine 04.03.96 "On approval of the application of the Law of Ukraine "On the Procedure for compensation caused to citizens by the unlawful actions of the investigating agencies, prosecutors and courts"" N 6 / 05.03.41. In addition to the issue of civil law damages devoted to the provisions of Articles 1173, 1174, 1175 and 1176 of the Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV (on GC) [23]. Article 1176 Civil Code is about compensation for damage caused by unlawful decisions, actions or omissions of the pre-trial investigation, prosecution or trial.

However, the current Criminal Procedure Code of Ukraine from 13.04.2012 № 4651-VI (on the CPC) [24] contains a single article on compensation for damage caused by unlawful decisions, actions and omissions (Article 130 CCP). In this sense, the allocation for the rehabilitation of the Criminal Procedure Code of the Russian Federation (hereinafter the Code) [22], of a separate chapter 18 is correct. It is advisable to select all the provisions regarding the rehabilitation of the CPC on the example of the CPC of the Russian Federation in a separate chapter titled "Rehabilitation".

By positioning the state as legal, procedural law provided some ways to correct errors made by state agencies through reimbursement of all the harm caused by such.

However, the jurisprudence indicates a gap in law enforcement as an institution of justification and institution of rehabilitation. In 2010 164.7 thousand sentences were enacted by the courts of Ukraine in criminal cases, including acquittals, legal validity – 315, and 231 defendants were acquitted for private prosecution, 84 people – for public prosecution. Thus, the percentage of acquittals makes up 0.2% of the total number of individuals [25, p. 19–24].

For comparison, according to the Judicial Department of the Supreme Court of the Russian Federation annually illegally are prosecuted approximately 2.3% of people. [26].

Right for rehabilitation and the fundamental provisions of the institution attached to the constitutional level, Article 62 of the Constitution: "In the case of cancellation of the verdict as unjust, the state reimburses the material and moral damage caused by the groundless conviction", and the above-mentioned Article 56, which also provides the right of everyone for compensation for damage caused by unlawful decisions, actions or inaction of public authorities.

Thus, the basis of the positions of institution is already defined by the Constitution and exactly it gives a legal ground for the further development of rehabilitation in the criminal proceedings and the decision of gaps and inconsistencies in the law to improve the rehabilitation process, and the procedure of its implementation.

For a long time the science of criminal rehabilitation process reduced only to acquittal or termination of the criminal case on rehabilitating grounds.

Cause of confusion in terms of rehabilitation and justification is the lack of proper terminology in the Criminal Procedure Law. Therefore it is necessary to legally consolidate the concept of "justification" and "rehabilitation" in Art. 3 CPC. Justification is an independent basis for the creation of the right to rehabilitation. However, the mere fact of justification of a person does not cause mandatory and automatic implementation of the right for rehabilitation, as rehabilitated, may not present the proper claim. Therefore, rehabilitation is possible not only as a result of justification by the court, but also in connection with the termination of the criminal prosecution on rehabilitating grounds.

That is why the procedural activity to justify and rehabilitate are partly combined – through the will of acquitted individuals who seek compensation for the criminal prosecution of harm. However, justification and rehabilitation should be treated as separate institutions.

In fact, the right for rehabilitation includes the right to compensation for property damage, the elimination of moral injury and recovery in labor, pension, housing and other rights.

The damage caused to persons is compensated for unlawful acts or omissions of the operational-search activity, pre-trial investigation, prose-

cution and trial. The term "illegal", which is used in the criminal procedural law, needs to be clarified.

The word "legal" is derived from the word "law." Legality is a constitutional principle which is exactly steady execution of the laws and other legal acts by all subjects of the law. Thus, illegal is a criminal prosecution if it is unreasonable. The proposal is based on the text of the constitutional and legal provisions of Art. 56 of the Constitution, according to which the state guarantees the right of citizens to state compensation for the harm caused namely by the unlawful actions of state authorities or their officials. In the text of this provision make no mention on the invalidity of such acts.

In connection with the above, it appears that rehabilitation is carried out on a person who was illegally prosecuted, restoration procedure of its violated rights and interests, good name and reputation and the compensation for such actions (or inaction) of damage.

As such, rehabilitation is a comprehensive institution that is based on international and constitutional legal norms and standards of the various branches of law: civil, labor, housing, pensions, criminal procedure and civil procedure that govern the direction of a person who is unlawfully subjected to prosecution, as well as governmental action after an acquittal or the cessation of a criminal case or criminal prosecution towards him, in order to restore the rights and legitimate interests of the rehabilitated.

Rehabilitation involves compensation for material and non-material damage. In accordance with Art. 3 of Law № 266/94-VR, citizen be compensated:

- 1) the wages and other labor income, which he lost as a result of illegal acts;
- 2) the property (including cash, deposits and interest thereon, capital issues and interest thereon, the share in the share capital of any company, to which a citizen was part of and the profits he did not get part of), confiscated or turned in favor of the state court, seized by bodies of preliminary investigation of the operative-search activity, as well as property which is under arrest;
- 3) fines levied in pursuance of a court judgment, court costs and other expenses paid by the citizen;
- 4) the amounts paid by the citizen in presenting him with legal assistance;
- 5) the moral damage.

7. Conclusions

In common law, there is a whole mechanism of statutory prohibitions and principles designed to guarantee the stability of a judgment of acquittal, which is an integral part of a person's right to justification. An example of such a guarantee is the prohibition of "re-risk" (in Anglo-American law it is known as "double jeopardy" and in continental law states as "ne bis in idem"), the principle of the finality of a judgment ("res judicata"), which is directly and logically related to the principle of the finality of the acquittal, by which the process is completely completed in the case of acquittal.

The finality of the acquittal is directly linked to the presumption of innocence and the principle of rightfulness, as it guarantees the protection of the individual against re-prosecution and re-prosecution.

In addition to the principle of non bis in idem and res judicata for the protection of exculpatory sentences, there is a general system of common law consisting of the following doctrinal provisions: inadmissibility of an issue already resolved (issue estoppel), the Sembezi rule (the rule in *Sambasivam*), the rule against collateral attack and the duty of a judge to prevent the injustice of the accused (the court's duty to prevent unfairness to the defendant). These provisions are considered as an integral part of the res judicata principle [27].

From the point of view of procedural law, compensation for damages in criminal proceedings should be considered as the activity of the subjects of criminal proceedings for the provision and implementation of the forms of compensation provided for by law.

All of the above makes it possible to define compensation for damages in the criminal process as the activity of the subjects of the criminal process for ensuring and realization of restoration of material goods and losses to the victims of crime, compensation for their expenses and non-pecuniary damage.

In Art. 2 of the Law "On the Procedure for Compensation for Damage Caused by a Citizen by Illegal Actions of the Bodies of Investigation, Pre-trial Investigation, Prosecutor's Office and the Court" of 1994 and in paragraph 24 of the Regulations of March 4, 1996, under the decision rehabilitating a citizen, the acquittal is also understood, and the decision to close the criminal proceedings in the absence of a criminal offense, the absence of a criminal offense or the failure to establish sufficient evidence to prove the guilt of the person in court and exhausted opportunities to obtain them.

As noted above, it is appropriate to consider justification as a condition for the right to rehabilitation. However, the mere fact of acquittal does not lead to a mandatory and automatic exercise of the right to rehabilitation, since the rehabilitated person may not make a proper claim for rehabilitation. Rehabilitation may not only be the result of a court justification, but also the closure of criminal proceedings on rehabilitation grounds.

Rehabilitation in the criminal process is a system of statutory social and legal measures to recover fully prior rights of persons illegally brought to criminal liability or convicted and reimbursement of the harm caused.

Rehabilitation in the criminal trial assumes the ability to protect the violated rights and interests as with means of criminal law and procedure, and through civil proceedings.

There is a need to make some changes and additions into the current criminal procedural law of Ukraine on rehabilitation of persons subjected to illegal prosecution to improve the protection of the rights of these individuals.

Thus, rehabilitation in criminal proceedings is a mechanism of protection of rights, consisting of a system of interrelated criminal procedural rules and intended to regulate legal relations for compensation of harm and restoration of violated rights of a person, which was found innocent in accordance with the procedure established by law.

Neither justification nor rehabilitation can be equated with such a procedural phenomenon as the release from criminal responsibility, they differ in grounds, purpose and order of execution. Rehabilitation is only possible where the person has not committed a crime and has been subjected to unjustified criminal prosecution as a result of a mistake by a pre-trial investigation or court.

References:

1. Baron, M. (2005). Marcia Baron Justifications and Excuses. *Ohio state journal of criminal law*, vol. 2, 406 p.
2. Gur Arye, M. (1992). Should a criminal code distinguish between justification and excuse? *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, no. 2, pp. 215–235.
3. Donald, L. (1986). Horowitz Justification and excuse in the program of the criminal law. *Law and Contemporary Problems*, vol. 49, no. 3, pp. 109–126.
4. Peter, J. P. (2003). Tak The Dutch criminal justice system: Organization and operation (Onderzoek En Beleid) UK : Eleven International Publishing, 128 p.
5. Thomas, G. C. (1998). Double Jeopardy: The History, the Law. NYU: Press, 349 p.

6. The Code (2013). The Code for Crown Prosecutors (electronic journal), 7th edition. Retrieved from: http://www.cps.gov.uk/publications/docs/code2013english_v2.pdf. (accessed 10 January 2018).
7. Federal rules of criminal procedure U.S. Government printing office Washington, 2010, 67[1] p. Retrieved from: <http://www.uscourts.gov/uscourts/RulesAndPolicies/rules/2010%20Rules/Criminal%20Procedure.pdf> (accessed 12 September 2019).
8. William, J. Ch. (2011). Courts, law, and justice: key issues in crime and punishment. London : SAGE, 317 p.
9. Golenkov, P., & Spica, N. (2012). Uголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии (electronic journal), Strafprozessordnung (StPO) : nauch.-prakt. kommentarij i perevod teksta zakona. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 404 p. Retrieved from: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>. (accessed 12 September 2019).
10. Bray, S. (2005). Not Proven : Introducing a Third Verdict. University of Chicago Law Review, no. 72(4), pp. 1299–1329.
11. Delmas-Marty, M., Spencer, J. R. (2002). European Criminal Procedures Cambridge Studies in International and Comparative Law. UK : Cambridge University Press, 775 p.
12. Aparova, T. V. (1996). Sudy i sudebnyj process Velikobritanii. Anglija, Ujel's, Shotlandija. Moskva: Institut mezhdunarodnogo prava i jekonomiki. Izdatelstvo «Triada, Ltd», 157 p. (in Russian)
13. Miheenکو, M. M. (1993). Poryvnlalne sudove pravo : pidruch. Kyiv : Libid, 328 p. (in Ukrainian)
14. Golovko, L. V. (2002). Uголовnyj process zapadnyh gosudarstv : ucheb. posobie dlja jurid. vuzov. Moskva : Zercalo-M, 528 p.
15. Code of Criminal Procedure of the French Republic inserted by Law No. 2000-516 of 15 June 2000 (electronic journal). Retrieved from: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> (accessed 12 September 2019).
16. Akhtyrskja, N. M. (2006). Vypravduvalnyj vyrok ta spravedlyva satysfakcija (procesualni aspekty nacionalnogho zakonodavstva ta mizhnarodna praktyka). *Sudoustrij i sudochynstvo v Ukrajinі*, no 1–2, pp. 48–59.
17. Churilov, Ju. Ju. (2012). Vsemirnaja istorija nepravosudija. Rostov-na-Donu : Feniks, 186 p. (in Russian)
18. The Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 11/04/1950). *Bulletin of Treaties*, 2001, no 3.
19. The International Covenant on Civil and Political Rights (New York, 19.12.1966). Bulletin of the Supreme Council of the USSR. 1976, no. 17, art. 291.
20. The UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. *Russian justice*. 1995, no 4, p. 49.
21. Samuel R. Gross (2012) Exonerations in the United States, 1989–2012. (electronic journal), 103 p. Retrieved from: http://www.law.umich.edu/special/exoneration/Documents/exonerations_us_1989_2012_full_report.pdf (accessed 12 September 2019).

22. The Criminal Procedure Code of the Russian Federation dated 18.12.2001. no. 174-FZ, ATP "Consultant Plus».

23. Civil Code of Ukraine (official publication of 28.03.2003). *Official Herald of Ukraine*, no. 11, Art. 461.

24. Criminal Procedural Code of Ukraine (2013). *Supreme Council of Ukraine (BVR)*, no. 9-10, Art. 88.

25. Analysis of the administration of justice by the courts of general jurisdiction in 2010 (2011). *Bulletin of the Supreme Court*, no. 5(129), pp. 17–24.

26. Data on judicial statistics of the Judicial Department of the Supreme Court of Russia. (electronic journal). Retrieved from: <http://www.cdep.ru/index.php?id=5> (accessed 12 September 2019).

27. Acquittal Following Perversion of the Course of Justice (2000). A Response to R v Moore (electronic journal). New Zealand : Law Commission Wellington, 34 p. Retrieved from: <http://www.austlii.edu.au/nz/other/lawreform/NZLCP/2000/42.pdf> (accessed 12 September 2019).

**DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT
OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION
OF DOMESTIC TRADE**

**НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СФЕРИ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ**

Inna Kravchenko¹

Olga Kolodochka²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-84>

Abstract. The purpose: determination of directions and ways to improve domestic trade in Ukraine. Internal trade is an integral component of the existence of an economic society and a kind of indicator the standard of living society. The strategic goal of state regulation domestic trade is the formation and stabilization of the consumer market to meet social needs and prevent social tension in society. Methodology. The theoretical and methodological foundations of the study key areas and strategies for the development of domestic trade in Ukraine. For research, such methods were used as: comparison – to compare the procedure for administering domestic trade in Ukraine and foreign countries; formalization method – manifests itself in the formation of specific proposals for improving the internal trade system in Ukraine; analysis – in identifying common patterns and areas of regulation of the sphere of domestic trade in Ukraine. Results The government should be the initiator of the reform in the field of trade activities, the guarantor of legal support for the equal rights of all subjects of ownership, legality and protection of consumer rights. State regulation of a rule-of-law state with a developed market economy should be limited to a monitoring policy on anti-monopoly principles of relations between market entities, promotion of competition, respect for the rights and interests of consumers,

¹ Candidate of Juridical Science,
Lecturer at the Constitutional and Administrative Law and Proceedings Department,
Petro Mohyla Black Sea State University, Ukraine

² Lecturer at the Constitutional and Administrative Law and Proceedings Department,
Petro Mohyla Black Sea State University, Ukraine

and other legal rules for regulating business in the field of trade; the impact on the staffing of trading activities in market conditions. Ways to develop the administrative and legal foundations of retail trade are to create a competitive environment; ensuring reliability and economic competitiveness; preventing the liquidation of socially important trading enterprises; the maximum adaptation of retail to the needs of consumers; a combination of principles of free and regulated formation of a retail network; development of a standardization and certification system; reducing the list of trading activities subject to licensing; improving the mechanism for counteracting the sale of low-quality products.

1. Вступ

Внутрішня торгівля є невід'ємною складовою існування економічного суспільства і своєрідним індикатором життєвого рівня населення та соціальної політики держави. Через мережу об'єктів внутрішньої торгівлі фізичні та юридичні особи задовольняють переважну кількість своїх матеріальних, а в багатьох випадках – і нематеріальних потреб. Саме внутрішня торгівля є тим засобом, через який громадяни щодня забезпечують своє невід'ємне право на гідний рівень життя і здоров'я шляхом купівлі в торговельних закладах споживчих товарів. Завдяки внутрішній торгівлі стає можливим дотримання балансу між виробництвом і споживанням, формується суттєва частка валової доданої вартості в Україні, забезпечується робочими місцями економічно активне населення. Беззаперечно, що по тому, як працює торгівля, найчастіше судять про роботу апарату держави, про успіх соціальних і економічних реформ.

Так, Конституція України визначила, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Результати проведеного соціологічного опитування свідчать, що 62% громадян та 92% суб'єктів торговельної діяльності визнають стан державного регулювання внутрішньої торгівлі як незадовільний. Незадоволення суспільства розвитком внутрішнього ринку є очевидним, адже відсутність сьогодні цивілізованих правил торгівлі позначається на інтересах покупців, виробників і навіть продавців.

Таким чином, питання адміністративно-правового регулювання внутрішньої торговельної діяльності в Україні були і залишаються акту-

альними, що зумовлюється як відсутністю досконалих правил торгівлі в державі, так і нагальною потребою щодо реалізації нових підходів у вдосконаленні законодавства та управлінської діяльності у цій галузі, а також необхідністю практичного застосування в Україні світових та європейських стандартів державного регулювання торгівлі.

Наведене обумовлює необхідність здійснення теоретичного узагальнення та подальшого вирішення наукового завдання стосовно адміністративно-правового регулювання внутрішньої торгівлі в Україні.

2. Розвиток адміністративно-правових засад у сфері внутрішньої торгівлі

Внутрішня торгівля є однією з важливих галузей економіки, яка відіграє значну роль як у формуванні економічного потенціалу України, так і в задоволенні потреби споживачів у високоякісних товарах і послугах.

Основи розвитку адміністративно-правових засад торговельної діяльності містяться в положеннях торгової політики, оскільки торгова політика передбачає прискорений розвиток виробництва товарів народного споживання як матеріального підґрунтя ефективного функціонування внутрішньої торгівлі; подолання структурних деформацій розвитку галузі шляхом створення адекватної умовам і вимогам економічного зростання ринкової інфраструктури. Як складова макроекономічної політики держави, торгова політика спирається на всю сукупність методів, засобів, інструментів системи державного регулювання економіки [4, с. 9-10].

Практичною умовою створення і реалізації торгової політики держави за умов ринкової трансформації має стати розв'язання таких головних завдань: оцінка умов і факторів конкуренції в національних секторах ринку та галузях глобальної конкуренції; проведення структурної перебудови економіки з метою прискореного розвитку конкурентоспроможних галузей та підприємств; підвищення ефективності використання національних ресурсів, передусім зменшення енерго- і матеріаломісткості продукції як необхідної умови конкурентоспроможності; прискорення інституціональної трансформації економіки; узгодження зусиль держави і суб'єктів господарювання у розвитку конкурентоспроможних галузей економіки; розвиток ринкової інфра-

структури, вдосконалення та стабілізація нормативно-правового поля конкуренції та його інтеграція у світове конкурентне середовище.

Основними перешкодами на шляху реалізації запропонованих заходів є: надмірні ціни кредитних ресурсів, які зводять нанівець зусилля підприємств з модернізації, технічного переоснащення та структурної перебудови виробництва; соціальні проблеми ринкової трансформації.

Крім суто матеріальних умов реалізації торгової політики, її втілення значною мірою залежить від стану інституціональної трансформації економіки у напрямку створення ринкового середовища з конкурентною атмосферою. Головними невирішеними проблемами в цій сфері залишаються: обмежена кількість ефективних суб'єктів господарювання; недостатній розвиток ринкової інфраструктури; нестабільне і невиважене правове поле конкуренції.

Необхідною умовою функціонування ринкових відносин взагалі і розвитку доброякісної конкуренції зокрема є наявність в державі ринкової інфраструктури. В Україні цей атрибут ринку поки що не знайшов належного втілення. Недостатньо розвинені фінансово-кредитний, страховий та фондовий ринки. Дається взнаки нерозвиненість товарних бірж, торгових домів, торгово-промислових палат, бізнес-центрів, регіональних фондів підтримки підприємництва та обмеженість інформаційних можливостей підприємців у вивченні кон'юнктури ринку – як внутрішнього, так і зовнішнього. Ці фактори обумовлюють необхідність запровадження матеріальних стимулів для розвитку інфраструктурного сектору, а саме зменшення чи звільнення від оподаткування: прибутків банків, отриманих від надання довгострокових кредитів (на 5 і більше років); операцій з цінними паперами за умови функціонування Національного депозитарію; доходів від зростання депозитних вкладів банків, контрольний пакет яких належить резидентам.

Через недостатнє економічне обґрунтування законів і нормативних актів з питань оподаткування, тарифного та валютного регулювання, а також системи пільг порушується стабільність правового поля. Численні зміни «правил гри» на ринку товарів і послуг ускладнюють умови підприємництва не тільки національним виробникам, але й іноземним учасникам економічних відносин. Подолання такого становища потребує: усунення бар'єрів, які перешкоджають вступу України до Європей-

ського Союзу, укладенню з ним угоди про вільну торгівлю; припинення будь-якого втручання у правове поле конкуренції без детального обґрунтування економічної доцільності з точки зору позитивного впливу на конкурентоспроможність економіки; наближення вітчизняних умов господарювання до світової практики; звільнення собівартості від невластивих для неї відрахувань до цільових фондів (крім Пенсійного), обов'язкових зборів і платежів, надання підприємствам можливості повністю розпоряджатися амортизаційними відрахуваннями [4, с. 9-13].

Вважаємо, що розвиток адміністративно-правових засад внутрішньої торгівлі базується на таких основоположних засадах:

1) основоположні засади розвитку адміністративно-правового регулювання внутрішньої торгівлі містяться у положеннях внутрішньої торговельної політики України як складової макроекономічної політики держави, що спирається на сукупність методів, засобів, інструментів системи державного регулювання;

2) на думку вчених-економістів, ефективними напрямками політики держави у сфері внутрішньої торгівлі є: сприяння інвестиційному клімату; пріоритетний розвиток галузей легкої та харчової промисловості; створення повноцінного ринкового конкурентного середовища; формування прошарку ефективних власників; соціальна відповідальність власників; розвиток внутрішнього споживчого ринку; державна підтримка торгівлі соціальними продуктовими товарами; формування стабільного законодавства та системи державного управління внутрішньою торгівлею;

3) до основних напрямків підвищення ефективності внутрішньої торгівлі вчені відносять: зростання платоспроможності населення; зростання виробництва споживчих товарів; вдале використанням концентрації та спеціалізації торгівлі, вдосконалення регіональної організації торгівлі; вдосконалення організаційно-правових форм підприємництва; розвиток оптових продовольчих ринків та електронних торговельних порталів; забезпечення якості і безпеки товарів; розвиток мережі збуту продукції безпосередньо виробниками (фірмова торгівля); зниження податкового тиску; попередження недобросовісної конкуренції; стимулювання ресурсозбереження.

Державне регулювання розвитку внутрішньої торгівлі здійснюється через нормативно-правову та методичну базу; контрольно-наг-

лядову і обмежувально-заборону систему заходів; вибіркову державну підтримку важливих соціально-економічних орієнтирів. Безпосередньо в адміністративно-правовому аспекті слушними залишаються деякі положення щодо розвитку торговельної діяльності в адміністративно-правовому аспекті, висвітлені в Концепції розвитку внутрішньої торгівлі України, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 1997 р. № 1449.

Основою правового регулювання торговельної діяльності на доповнення до чинного законодавства повинен бути Закон України «Про внутрішню торгівлю», який започаткує створення законодавчої бази для забезпечення умов, які сприяли б ефективній підприємницькій діяльності на принципах вільного підприємництва. Це вдосконалив правовий статус організаційних форм торговельної діяльності, дасть змогу регламентувати права і відповідальність її суб'єктів, більш обґрунтовано визначати заходи державного регулювання і підтримки підприємництва в торгівлі.

У Постанові зазначається, що відповідно до розвитку Закону України «Про внутрішню торгівлю» необхідно розробити або удосконалити нормативно-правову та методичну базу з питань ліцензування і патентування торговельної діяльності; контролю за якістю товарів і послуг; створення сприятливого інвестиційного клімату в сфері торгівлі з орієнтацією капітальних вкладень, особливо іноземного капіталу, в розвиток матеріально-технічної бази торгівлі та розбудови її інфраструктури; правового регулювання торговельних угод; структуризації мережі підприємств торгівлі та громадського харчування; підвищення науково-технічного рівня через галузеві стандарти і нормативи торговельної діяльності; професійно-кадрової відповідності (вимоги до професійної підготовки); інформаційного забезпечення торговельної діяльності; стандартизації понять, термінів і визначень у сфері торгівлі та організації харчування.

На думку авторів Постанови, необхідно, щоб державна підтримка торговельної діяльності здійснювалася шляхом надання позик на придбання, створення або розширення підприємств у певних місцевостях; фінансування участі у капіталі великих підприємств; довгострокових інвестиційних проєктів, пов'язаних, наприклад, зі створенням або збереженням робочих місць; технічного оснащення підприємств; надання

гарантій кредитним товариствам, банкам, фінансовим компаніям; сприяння розвитку послуг у сфері транспортування, перевалки, оброблення та переробки вантажів з метою істотного підвищення рівня транспортно-експедиційного обслуговування вантажів у сфері торгівлі; сприяння розширенню торговельної присутності підприємств і організацій України на території інших країн; стимулювання заходів щодо охорони довкілля; підвищення кваліфікації кадрів; субсидювання досліджень, що виконуються за державним замовленням, інвестицій у науково-дослідні роботи; консультаційної допомоги.

Реформування структурної та територіальної організації роздрібно-ї торгівлі забезпечується її розвитком за відповідними функціональними напрямками.

Напрямок перший – формування ефективного конкурентного середовища для ринкових суб'єктів господарювання.

Напрямок другий – забезпечення господарської надійності та економічної конкурентоспроможності кожного ринкового суб'єкта.

Напрямок третій – запобігання скороченню або ліквідації деяких соціально важливих, але малоприбуткових і неконкурентоспроможних видів торговельної діяльності.

У системі державних заходів щодо забезпечення захисту прав і інтересів споживачів у сфері роздрібно-ї торгівлі першочерговою підтримки потребують такі: освоєння економічно малоефективних торговельних зон; торгівля екологічно чистими та такими, що швидко псуються, видами продукції; залучення на внутрішній ринок товарів, на які є стабільний попит; організація харчування в закладах освіти, дитячих, лікувальних, оздоровчих закладах тощо; організація харчування і торговельного обслуговування малозабезпечених, соціально незахищених та інших пільгових верств населення; розроблення та впровадження нових видів технологічного обладнання; забезпечення потреб цивільної оборони і стабільної роботи підприємств торгівлі в умовах надзвичайних ситуацій. Свою підтримку регіональні органи виконавчої влади повинні реалізовувати через систему замовлень або надання пільг суб'єктам торговельної діяльності.

Напрямок четвертий – максимальна адаптація структурної та територіальної організації роздрібно-ї торговельної мережі до стереотипів і моделей поведінки споживачів та їх запитів.

Напрямок п'ятий – поєднання принципів вільного (ринкового) та регульованого формування роздрібної торговельної мережі. Враховуючи, що роздрібна торговельна мережа є елементом інфраструктури кожного міського і сільського поселення і виконує, крім економічної, значну соціальну функцію, необхідно відновити на принципово новій основі систему розроблення та затвердження перспективних планів розвитку і розміщення роздрібної торговельної мережі як складової генеральних планів-схем розвитку міст, міських районів і сільських адміністративних територій. Основними принципами визначення кількісних і якісних показників розвитку роздрібної торговельної мережі повинні стати суто «ринкові» принципи «економічної доцільності» і «переваг для споживачів».

Напрямок шостий – створення чіткої системи захисних і обмежувальних механізмів державного регулювання розвитку сфери роздрібної торгівлі. Широке застосування системи національних стандартів, нормативів, нормалей, технічних умов і правил у сфері торговельної діяльності повинно значно збільшити надійність комерційних відносин між товаровиробниками, продавцями і споживачами на всіх етапах переміщення товарів, підвищити ефективність правового захисту цих відносин з боку держави, зробити більш сприятливим інвестиційний клімат у цій сфері.

Напрямок сьомий – упорядкування організації та ведення торговельної діяльності. Поліпшенню торговельного обслуговування населення, а також запобіганню всілякого роду порушенням суб'єктами торговельної діяльності сприятиме більш цілеспрямована контролюваність і регламентація торговельної діяльності, що передбачає подальше удосконалення системи ліцензування і патентування різних видів торговельної діяльності з метою спрощення процедури одержання дозвільних документів, а також об'єктивізації цього процесу; проведення технічної паспортизації об'єктів торговельної мережі; додержання всіма суб'єктами господарювання єдиних правил продажу окремих груп споживчих товарів і ведення підприємницької діяльності у сфері торгівлі; упорядкування «вуличної» торгівлі відповідно до правил і технологічних вимог щодо продажу товарів через дрібно-роздрібну, пересувну та виносну мережі; розвиток інфраструктури роздрібної торгівлі, зокрема пунктів гарантійного обслуговування

складних технічних товарів, пунктів прокату виробів як альтернативи продажу дорогих товарів, мережі торговельних об'єктів з новими грошово-розрахунковими технологіями тощо; зміцнення матеріально-технічної бази місцевих ринків з продажу продовольчих і непродовольчих товарів та удосконалення порядку організації торгівлі на них; подальше удосконалення механізмів протидії надходженню у продаж неякісної та небезпечної продукції.

Довгостроковими цільовими орієнтирами розвитку сфери оптової торгівлі повинні стати створення розвинутої структури каналів переміщення товарів; підтримка необхідної інтенсивності товаропотоків; формування резервних джерел фінансового забезпечення процесу руху товарів.

Таким чином, розвиток адміністративно-правових засад торговельної діяльності характеризується такими рисами:

1) на етапі реформування економіки державне регулювання внутрішньої торговельної базується на принципах: організаційно-господарській незалежності суб'єктів торговельної діяльності, свободи вибору ними форм і видів торговельної діяльності; самоокупності (відповідне регулювання торговельної сфери через систему правових, науково-технічних, інвестиційних, соціально-політичних та інших механізмів);

2) стратегічною метою державного регулювання внутрішньої торгівлі є формування та стабілізація споживчого ринку для задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості у суспільстві;

3) співвідношення методів і механізмів державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі має змінюватись у бік розширення та посилення результативності економічних методів впливу на їх розвиток на противагу заборонно-дозвільним або обмежувальним механізмам регулювання;

4) держава має бути ініціатором реформування у сфері торговельної діяльності, гарантом правового забезпечення рівних прав усіх суб'єктів права власності, законності та охорони прав споживачів;

5) державне регулювання у післяприватизаційний період має обмежуватись моніторинговою політикою щодо антимонопольних принципів відносин суб'єктів ринку, сприяння розвитку конкуренції, дотримання прав і інтересів споживачів інших правових норм регламентації підприємництва у сфері торгівлі; впливом на кадрове забезпечення торговельної діяльності у ринкових умовах;

6) напрямками розвитку адміністративно-правових засад роздрібно́ї торгівлі є: формування конкурентного середовища; забезпечення надійності та економічної конкурентоспроможності; недопущення ліквідації соціально важливих торговельних підприємств; максимальна адаптація роздрібно́ї торгівлі до потреб споживачів; поєднання принципів вільного і регульованого формування роздрібно́ї торговельної мережі; розвиток системи стандартизації та сертифікації; зменшення переліку торговельної діяльності, яка підпадає під ліцензування; удосконалення механізму протидії надходженню у продаж неякісної продукції.

7) напрямками удосконалення адміністративно-правових засад оптової торгівлі є: створення умов для розвитку територіально розгалуженої мережі оптових підприємств; демонополізація каналів переміщення товарів; удосконалення стандартів у сфері оптової торгівлі.

Отже, критичний аналіз економічної та юридичної складової проблем у сфері розвитку внутрішньої торгівлі в Україні дає можливість обґрунтовано стверджувати, що науковий адміністративно-правовий супровід реформ у зазначеній сфері є добре розробленим. Залишається вдало його втілити у проекті Закону України «Про внутрішню торгівлю», а в майбутньому – і в кодифікованому нормативно-правовому акті – Торговому кодексі України.

3. Шляхи вдосконалення законодавства у сфері внутрішньої торгівлі

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1200-р було схвалено Концепцію проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю». Вона визначила шляхи законодавчого врегулювання відносин, які виникають у процесі провадження торговельної діяльності, що має сприяти підвищенню ефективності державного регулювання та удосконаленню системи контролю у сфері внутрішньої торгівлі та захисту прав споживачів.

У Концепції зокрема зазначається, що істотними недоліками законодавства у сфері внутрішньої торгівлі є невизначеність основ формування відповідної державної політики та відсутність єдиного підходу до вирішення питань, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання у зазначеній сфері; провадження торговельної діяльності ускладнюється відсутністю чіткого розподілу повноважень у сфері внутрішньої

торгівлі між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, об'єднаннями роботодавців і професійних спілок.

Визначаються новітні шляхи та способи розв'язання проблеми. Наприклад: формування конкурентного середовища у сфері внутрішньої торгівлі, досягнення належного рівня торговельного обслуговування та задоволення потреби споживачів у високоякісних товарах і послугах можливе лише за умови правового врегулювання відносин, які виникають під час провадження торговельної діяльності.

Слушними відповідно до розвитку зазначеного є погляди В.В. Хасанової, яка вважає, що з метою впорядкування законодавчого забезпечення державного регулювання внутрішньої торгівлі необхідним насамперед видається посилення ролі закону, а також юридичне закріплення сучасних засад державного регулювання у галузі внутрішньої торгівлі. Цьому сприятиме прийняття Закону України «Про внутрішню торгівлю», в якому повинні бути врегульовані такі питання: закріплення термінів, що використовуються у здійсненні торговельної діяльності; уніфікація дозвільних документів, необхідних для здійснення торговельної діяльності; встановлення державної реєстрації торговельних об'єктів і закладів ресторанного господарства; визначення основних засад державного регулювання у галузі внутрішньої торгівлі. Крім того, з метою удосконалення інституту ліцензування автор запропонувала запровадити диференціацію вартості ліцензії на право торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами для магазинів – залежно від місця розташування і торгової площі або від місця розташування та товарообігу магазину; для закладів ресторанного господарства – залежно від торгової площі або від кількості посадочних місць [3, с. 15].

Загалом, на наш погляд, існує потреба:

- по-перше, більш детально прописати права і обов'язки суб'єктів торговельної діяльності;
- по-друге, не створювати на місцях територіальні підрозділи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері внутрішньої торгівлі, а його функції покласти на органи місцевого самоврядування та Державну податкову адміністрацію, позбавивши їх карних функцій;
- по-третє, чітко прописати обов'язки і права спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері внутрішньої торгівлі та деле-

говані повноваження органів місцевого самоврядування у цій сфері;

– по-четверте, записати у перехідних положеннях, що ст. 24 діє до прийняття нового Кодексу про адміністративні проступки, а ст. 20 – до вступу в дію Адміністративно-процедурного кодексу України.

Для ефективного покращення адміністративно-правового регулювання внутрішньої торгівлі в Україні слід враховувати позитивний і досвід зарубіжних держав в аналізованій сфері та використовувати його найкращі напрацювання з метою трансформування за національною специфікою.

Аналіз міжнародного досвіду пропонуємо провести на прикладі Німеччини – країни Євросоюзу з класичною Романо-Германською правовою системою, в якій існує окрема галузь, присвячена врегулюванню специфічних економічних відносин, – торговельне право. Торговельне право Німеччини спирається на норми інших галузей права й уникає чіткого визначення предмета регулювання, використовуючи абстрактні формулювання для регламентації багатьох важливих питань, чим суттєво відрізняється від галузей права України [2].

Торговий кодекс Німеччини (нім. *Handelsgesetzbuch*, скор. *HGB*) уводить такі основні поняття торгового права Німеччини: «комерсант» – фізична або юридична особа, яка внесена в торговий реєстр і яка займається одним із видів комерційної діяльності, зазначеної в Торговому кодексі, придбанням і продажем товарів, обробкою і переробкою виробів для інших осіб, страхуванням на оплатній основі, банківськими операціями, перевезеннями пасажирів і товарів; «офіційне найменування (фірма, фірмова назва) компанії» – назва, під якою комерсант веде свої справи; «торговий реєстр» – загальнодоступний публічний документ, до якого вносяться всі важливі відомості про комерційну діяльність компанії; «комерційний персонал» – співробітники компанії, наділені представницькими повноваженнями від її імені, до яких належать прокурату, повноваження на ведення комерційних справ і торговельне представництво [5].

Торговий реєстр (нім. *Handelsregister*) у Німеччині – це державний реєстр, який містить детальну інформацію про всіх фізичних осіб-підприємців і юридичних осіб. Він складається з двох частин: перша містить список фізичних та юридичних осіб, які не мають статутного капіталу, друга – перелік всіх акціонерних компаній зі статутним капіталом. Доку-

менти, на основі яких вносяться зміни до Реєстру (створення нового запису, його зміна чи вилучення), повинні бути нотаріально завірени. Торговий реєстр містить інформацію, зокрема про юридичну назву компанії; зареєстрований офіс; мету компанії; людей, що представляють компанію (керуючого директора, раду директорів, власників); організаційно-правову форму компанії; статутний капіталу, якщо такий є. Призначення Торгового реєстру – публікація, експертиза, контроль і зберігання інформації, яку він містить. Будь-хто може бути впевнений у точності відомостей, занесених до нього. Записи в Торговому реєстрі здійснюється суддею або спеціально уповноваженою особою. У більшості з 16 федеральних земель Реєстр зберігається в електронному вигляді [6].

Перед тим як відомості будуть занесені до реєстру, вони повинні бути розглянуті відповідним судом чи уповноваженою особою, які зобов'язані відхиляти заяви про реєстрацію у передбачених законом випадках. Заявник має право звернутися до апеляційного суду з оскарженням рішення місцевого суду про відмову в реєстрації. Невиконання службових обов'язків відповідною посадовою особою не призводить до відповідальності держави [7].

Будь-хто може запитати виписку з Торгового реєстру про конкретну компанію: так зване реєстраційне свідоцтво (Handelsregisterauszug, також HR-Auszug). Інформацію про зареєстровані компанії також можна отримати в Інтернеті, але для цього може знадобитися попередня реєстрація. Юридичні особи, як правило, зобов'язані публікувати свій річний звіт, відправивши його до Торгового реєстру. Це зобов'язання не залежить (з 2009 року) від розміру компанії.

Заявки на реєстрацію в Торговому реєстрі направляються до Федерального органу влади (Bundesanzeiger) та публікуються ним. У засобах масової інформації іноді також публікуються нові записи, хоча з 2009 року це не обов'язково. Крім того, всі зареєстровані компанії повинні представити свої річні звіти в Урядовий вісник (Bundesanzeiger) для публікації [6].

Торговий кодекс Німеччини містить положення про відкрите торговельне товариство (Offene Handelsgesellschaft, OHG), командитне товариство (Kommanditgesellschaft, KG) і негласне товариство (stille Gesellschaft). Торговий кодекс також регулює питання ухвалення рішень і звітності в господарських товариствах і містить додаткові норми щодо страхових компаній, кредитних організацій і товариств [7].

У регулюванні господарської діяльності Німеччини значну роль відіграє господарське адміністративне право. Господарське конституційне й господарське адміністративне право у ФРН перебувають у тісному взаємозв'язку й взаємодії. Аналіз німецької теорії правового регулювання господарської діяльності засвідчує, що господарське адміністративне право Німеччини є однією з правових галузей публічного права.

Господарське управління – це термін німецького господарського права. Для виконання завдань господарського управління держава й федеральні землі використовують не лише органи державного управління. Вони можуть довіряти певні сфери державним або земельним корпораціям і установам публічно-правового характеру, які підпадають під поняття непрямого державного або земельного управління.

Органи державного господарського управління використовують також для виконання своїх багатогранних завдань допомогу приватних адміністративних, відомчих і виконавчих помічників як інструмент для виконання завдань публічної влади. Вони не перебувають у прямих правовідносинах із третіми особами, як це характерно для уповноважених, а діють за дорученням і вказівкою органу влади [1].

Органи державного господарського права є уособленням партнерства публічного й приватного секторів і принципу співробітництва. Крім того господарське державне управління різними способами користується послугами офіційно призначених експертів, експертних комісій та акредитованих осіб. Держава й федеральні землі все більше використовують можливість доручати здійснення завдання з господарського державного управління організованим на приватноправових принципах суб'єктам господарювання.

Завдання публічного управління на комунальному рівні виконуються насамперед відомствами та окремими громадськими службами (наприклад, відомством зі стимулювання економіки). Водночас так само, як і на державному й земельному рівнях, створюються муніципальні підприємства, які відносяться до юридично несамостійних державних підприємств на комунальному рівні. Крім того органи господарського самоврядування є носіями функцій господарського самоврядування. До них належать торгово-промислові, ремісничі, сільськогосподарські палати.

Економічні палати (Kammer) існують на основі права земель. Вони зосереджуються на стимулюванні промислового сектора економіки; підвищенні кваліфікації; консультуванні органів державної влади, складанні експертних висновків тощо. Останнім часом палати розвиваються в напрямку їхнього становлення як сервісних центрів для підприємців і одночасно виконують численні завдання з охорони навколишнього середовища. Публічні організації ремесел поділяються на ремісничі гільдії, союзи гільдій, районні об'єднання ремісників, ремісничі палати. Гільдії та районні об'єднання виконують численні господарсько-адміністративні правові завдання, зокрема займаються питаннями професійного навчання й кваліфікаційних випробувань. Ці організації функціонують як наближені до місця діяльності ремісника центри з надання консалтингових послуг.

Сільськогосподарські палати є корпораціями публічного права, заснованими відповідно до права земель. Фінансування їх здійснюється за рахунок відрахувань сільгосппідприємств, державних асигнувань та інших джерел. Палати поділяються на місцеві й районні. Вони відповідають за роботу з фермерами, лісничими, садівниками й сільськогосподарськими робітниками. Їх завданнями є визначення спільних інтересів сільського господарства, а також сприяння підвищенню економічності та екологічної сумісності сільськогосподарського виробництва й тваринництва [1].

Отже, адміністративно-торгове право ФРН є провідним інститутом, адміністративно-господарського права як підгалузі особливого адміністративного права, яке на основі реалізації норм торгового кодексу численними суб'єктами публічної адміністрації забезпечує баланс інтересів суб'єктів торговельної діяльності, споживачів, держави та суспільства в цілому.

4. Висновки

Стратегічною метою державного регулювання внутрішньої торгівлі є формування та стабілізація споживчого ринку для задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості у суспільстві. Співвідношення методів і механізмів державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі мають змінюватись у бік розширення та посилення результативності економічних методів впливу на їх розвиток на противагу заборонно-дозвільним або обмежувальним механізмам регулювання.

Держава має бути ініціатором реформування у сфері торговельної діяльності, гарантом правового забезпечення рівних прав усіх суб'єктів права власності, законності та охорони прав споживачів. Державне регулювання правової держави з розвинутої ринковою економікою має обмежуватися моніторинговою політикою щодо антимонопольних принципів відносин суб'єктів ринку, сприяння розвитку конкуренції, дотримання прав і інтересів споживачів, інших правових норм регламентації підприємництва у сфері торгівлі; впливом на кадрове забезпечення торговельної діяльності у ринкових умовах. Шляхи розвитку адміністративно-правових засад роздрібної торгівлі полягають у формуванні конкурентного середовища; забезпеченні надійності та економічної конкурентоспроможності; недопущенні ліквідації соціально важливих торговельних підприємств; максимальній адаптації роздрібної торгівлі до потреб споживачів; поєднанні принципів вільного і регульованого формування роздрібної торговельної мережі; розвитку системи стандартизації та сертифікації; зменшенні переліку торговельної діяльності, яка підпадає під ліцензування; удосконаленні механізму протидії надходження у продаж неякісної продукції. Напрямами удосконалення адміністративно-правових засад оптової торгівлі є створення умов для розвитку територіально розгалуженої мережі оптових підприємств; демонополізація каналів переміщення товарів; удосконалення стандартів у сфері оптової торгівлі.

З огляду на вищесказане провідним шляхом удосконалення законодавства галузі внутрішньої торгівлі є доробка проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю» з урахування таких пропозицій:

1) більш детально виписати права й обов'язки суб'єктів торговельної діяльності;

2) не створювати на місцях територіальні підрозділи спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері внутрішньої торгівлі, а його функції покласти на органи місцевого самоврядування та Державну податкову адміністрацію, позбавивши їх карних функцій;

3) чітко прописати обов'язки і права спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері внутрішньої торгівлі та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування у цій сфері;

4) записати у перехідних положеннях, що ст. 24 діє до прийняття нового Кодексу про адміністративні проступки, а ст. 20 – до вступу в дію Адміністративно-процедурного кодексу України.

Список літератури:

1. Посилення публічно-правового регулювання в ФРН – орієнтир для України: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2010_3/files/LA310_23.pdf (дата звернення: 20.10.2019).
2. Структура торговельного права Німеччини та її вплив на особливості його застосування. *Юридичний журнал*. URL: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1153> (дата звернення: 20.10.2019).
- Торговый кодекс Германии. Википедия. – свободная энциклопедия. URL: доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 20.06.2019).
3. Хасанова В.В. Державне регулювання внутрішньої торгівлі в Україні (організаційно-правовий аспект) : автореф. ... канд. юридич. наук. Київ, 2009. 22 с.
4. Чехунов М.В. Ринкова трансформація внутрішньої торгівлі України : автореф. ... канд. економ. наук. Харків, 2001. 16 с.
5. Handelsgesetzbuch. Bundesministeriums der Justiz. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/hgb/index.html> (дата звернення: 20.06.2019).
6. German Trade Register. Wikipedia. The Free Encyclopedia. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/German_Trade_Register (дата звернення 20.06.2019).
7. Handelsregister (Deutschland). Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. URL: [http://de.wikipedia.org/wiki/Handelsregister_\(Deutschland\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Handelsregister_(Deutschland)) (дата звернення: 20.10.2019).

References:

1. Posilennya publichno-pravovogo reguluyannya v FRN – oriyehtir dlya Ukraini: Nacionalna biblioteka Ukraini imeni V.I. Vernadskogo. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_pravo/2010_3/files/LA310_23.pdf (accessed: 20.10.2019).
2. Struktura togovelnogo prava Nimechchini ta yiyi vpliv na osoblivosti jogo zastosuvannya. *Yuridichnij zhurnal*. URL: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1153> (accessed: 20.10.2019).
- Torgovyj kodeks Germanii. Vikipediya. – svobodnaya enciklopediya. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (accessed: 20.06.2019).
3. Hasanova V.V. Derzhavne reguluyannya vnutrishnoyi torgivli v Ukraini (organizacijno-pravovij aspekt) : avtoref.kand. yuridich. nauk. Kyiv, 2009. 22 s.
4. Chehunov M.V. Rinkova transformaciya vnutrishnoyi torgivli Ukraini : avtoref. ... kand. ekonom. nauk. Harkiv, 2001. 16 s.
5. Handelsgesetzbuch. Bundesministeriums der Justiz. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/hgb/index.html> (accessed: 20.06.2019).
6. German Trade Register. Wikipedia. The Free Encyclopedia. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/German_Trade_Register (accessed: 20.10.2019).
7. Handelsregister (Deutschland). Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. URL: [http://de.wikipedia.org/wiki/Handelsregister_\(Deutschland\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Handelsregister_(Deutschland)) (accessed: 20.10.2019).

RELIGIOUS AND LAW TRADITIONS IN THE LAW SYSTEM IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION OF SOCIETY

Iryna Mima¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-85>

Abstract. The article is devoted to the analysis of religious and legal traditions in the transformation processes of knowledge of law, in particular understanding of the place of religious and legal traditions in the legal system in the conditions of globalization of society. The development and interaction of the world's legal systems is an important factor in the effective and secure development of all mankind. However, the dynamism of globalization processes and the variety of directions of development of the legal system of our state necessitate to find out the peculiarities of their interconnection and mutual influence. In view of the subject of research – transformation of religious and legal traditions in the legal system under the influence of globalization, the purpose of this publication is an attempt to establish the place of religious and legal traditions in the legal system, to determine the relationship of religious and legal traditions with the system of social normative regulation, legal culture, justice in the conditions of globalization of society, using the methodological potential of legal science: system-structural, formal-dogmatic, comparative, axiological and other methods. The results of the analysis make it possible to argue that the process of approximation of legal systems as a result of globalization and the acculturation of social processes is an integral part of the general process of social transformation caused by factors of historical, political, economic, socio-cultural character, contributing to and accompanying the transformation of society, qualitative changes in society; the manifestation of the heterogeneity and contradiction of the dynamics of social processes within the state and its policies in the international space; an objective process that serves as a catalyst for the development of the national legal sys-

¹ Ph.D. in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Civil and Labour Law,
Kryviy Rih Economics Institute of Kyiv National Economics University
named after Vadym Hetman, Ukraine

tem; characteristics of the interconnection and interaction of national and international law; determinant of the formation of qualitative and balanced national legislation as a necessary condition for social development. Therefore, the question of finding a reasonable balance in the interconnection "international – national" remains relevant to ensure the effectiveness of the legal system of the state, which can only be discussed if the implementation of international law and international standards is taking into account justice, legal culture and traditions, legal mentality of our society, historical features of its development, available economic resources and political potential. In any case, taking into account the dominant positions of unification and standardization in the process of transformation of the national legal system under the influence of globalization, there is a need for scientific analysis and investigation of their manifestation in the aspect of particular legal institutions, which will not only be possible through the use of an inductive method to clarify the current state, but also with great likelihood to predict the prospect of development of both individual elements and the legal system of the state as a whole. Modern law, acting as the most important institution of human civilization, is the bearer of, above all, the defining social values of society, including religious and legal traditions. It establishes basic moral and religious norms, providing them with legal protection. The potential of modern law, involving religious and legal traditions as effective regulators of social relations, is manifested in the resolution of social conflicts of society, the introduction of the necessary conditions for an effective comprehensive policy (social, legal, spiritual) to protect the rights, freedoms and legitimate interests of the individual. The practical significance of religious and legal traditions lies in their ability to "penetrate into the future" – to embody the structure of the rule of law, shaping the desirable and proper "future" behavior of the subjects of public relations. In addition, the legal convergence of law and religious and legal traditions allows to enrich the law, bring it closer to real social relations. At the same time, the convergence of law and religious and legal traditions, almost to their confluence, can in practice lead to unjustified restrictions on rights and freedoms or to the establishment of unjustified preferences for certain categories of legal entities. The convergence of law and religious and legal traditions should take into account their regulatory elements in order to improve the quality of the legal order. Due to their formal, instru-

mental value, religious and legal traditions have the opportunity and ability to influence ways to resolve the conflict of social relations or social conflict.

1. Introduction

The World at the dawn of the 21st century entered a qualitatively new stage of its development, characterized by profound changes in all aspects of human life. In science, these processes are described as "globalization", "formation of the post-industrial world", "information society", "transition to the noospheric path of development", and, accordingly, contradictory estimates are proposed, different vectors of further development of world civilization are proposed [23, p. 90]. More and more scholars are recognizing that globalization is becoming a leading trend in the world development [12, p. 21]. Over time, this trend is affecting more and more countries and more and more human groups are being influenced. This social process takes place in the activities and relationships of individuals, different social groups and layers, nations and civilizations. At the same time, the impact of these processes on the development of the legal systems of the world, in particular on religious systems, is under-researched in the world science and almost never explored in domestic legal science.

The development and interaction of the world's legal systems is an important factor in the effective and secure development of all mankind. Scientists such as N.M. Onishchenko, O.O. Sidorenko, L.G. Udovik, M.G. Haustova, S.A. Shchetinin and others have studied the question of transformation of the national legal system in the conditions of globalization. However, the dynamism of globalization processes and the variety of directions of development of the legal system of our state necessitate to find out the peculiarities of their interconnection and mutual influence. The purpose of this publication is to attempt to identify the transformations of religious and legal traditions in the legal system under the influence of globalization, which is a generally recognized trend in the development of modern society. The stated purpose of the study stipulates the need to open the place of religious and legal traditions in the legal system, to determine the relationship of religious and legal traditions with the system of social and regulatory regulation, legal culture, justice in the conditions of globalization of society, using the methodological potential of legal science. In particular, using the method of analysis and synthesis it is possible to estab-

lish the elemental composition of the system of social normative regulation of social acts and their interrelation with religious and legal traditions; the ascent from the abstract to the concrete gives an opportunity to reveal the impact of globalization processes on the elemental composition of the legal system, in particular on the transformation of religious and legal traditions into legal prescriptions; axiological method allows to reveal the value content of religious and legal traditions and their importance for the mechanism of legal regulation of public acts; the system-structural method makes it possible to explain the interconnection, coherence and place of religious and legal traditions in the transformation processes of social relations as a result of globalization's influence on the legal system; formal-dogmatic method contributes to the logical study of religious and religious traditions as legal categories, the essence of religious and legal traditions; statistical and dynamic methods reveal the development, changes and tendencies of the influence of religious and legal traditions on the elemental composition of the legal system as a result of the transformation of society.

2. Understanding of globalization processes

Since the 90's of the twentieth century globalization has become a determining factor in the world development and international relations. The unity of nation-states and national societies is being destroyed, new competitive relationships, conflicts and misunderstandings between national-state unities and transnational systemic identities (including on a confessional basis) are formed. The world is undergoing a transition from national history to transnational, experiencing the emergence of transnational living space, the universalization of lifestyles, symbols of culture, the formation of transnational behaviors. Globalization destroys the self-identification of a homogeneous, closed, self-contained nation-state space, destroys the borders of various spheres of life, including the religious one.

Globalization processes in the XXI century in one way or another apply to both individuals and entire nations, states, civilizations. Global transformations lead to qualitative changes in the system of socio-cultural relations, updating a wide range of problems related to the formation of a new world culture. Thus, S. Huntington emphasizes the "clash of civilizations" [10, p. 112], F. Fukuyama's theories threaten the "end of history" [7, p. 57], E. Toffler develops the concept of "clip culture" [34, p. 213], etc.

One of the most debatable issues is defining the essence of globalization. In some foreign and domestic studies, the emphasis is on the economic aspects of globalization, the formation of virtually a single world market for goods and services (K. Waltz, J. Stiglitz, D. Held), or the formation of a single information space (M. Delyagin, M. Castells), the development of uniform behavioral standards, a single lifestyle, a system of values (G. Diligenskiy), S.S. Kara-Murza, T. Sakaya, Y. Habermas [33, p. 92]. Legal debate has largely been in these economic and geopolitical trends [25, p. 42]. One of the defining points in addressing this debate was UN General Assembly resolution 55/102 2000, which in particular stated that globalization is not only an economic process, it also has social, political, environmental, cultural and legal aspects. All this leads to the setting of new tasks within the framework of theoretical and legal studies, because "comparative jurisprudence today gains the status of a science of the future as a means of understanding different law and different cultures in a globalizing world" [27, p. 51]. He is tasked with developing viable strategies for developing a "pluralistically sensitive, globally conscious theory of law." At the same time, accusations of exaggerated Eurocentricity are being leveled at the legal science and academic community. In particular, W. Twining points out that, unlike science such as geology, which is based on universal physical laws, law is culturally dependent. This basic caveat places an enormous obligation on law theorists and comparatives to provide understanding of law and its various manifestations in a truly global context [36, p. 30].

At the heart of all theories of globalization, and this characteristic is clearly manifested in studies in the field of law, is the dichotomous typology of social organization: local versus global, which also finds expression in the debate about the universality of relevant legal values, regardless of the cultural affiliation of a society. As S. Maksimov points out, the processes of globalization of the modern world, in which different cultures coexist and interact, make it necessary to pay attention to the requirement of finding the optimal balance of universal civilizational and cultural-specific moments in law, since the legal system must, on the one hand, be based on universal legal values and principles, and on the other hand, be guided by a specific cultural and legal tradition [21, p. 57-58]. One of the key questions for jurisprudence today is the question of how far globalization can mean the harmonization or even unification of law around the world.

3. Trends in the development of law in the context of globalization

Traditionally, among the main trends in the development of law in the context of globalization are the following: 1) universalization of law, under which it is necessary to understand the reflection in national legal systems of generally recognized norms and principles of international law. The overarching pattern of globalization is to overcome more autonomous political, economic, social and religious communities. They become part of a single common space that has certain universal rules for interaction. After all, the focus is on harmonization and the search for common rules of conduct; 2) regionalization of law, which is the process of legal regulation of international relations, the subjects of which are territorial (regional) economic and political unions, international organizations, etc. (eg, European Union, Council of Europe, Organization for Co-operation and Security in Europe, etc.), as well as individual regions of states that may be parties to international relations; 3) change of national law under the influence of norms and principles of international law; in the context of globalization, the norms of international law on the basis of a constitutionally (legislatively) fixed model of correlation of normative legal acts have greater legal force in relation to national legislation; 4) the mutual influence of the legal systems of modernity, which leads to the leveling of features of legal systems, has the consequence of their convergence, mutual penetration [8, p. 8-9]. In this context, the question arises about the impact of globalization on religious legal systems, which actually causes one to reflect on the phenomenon of globalization in a larger context – in light of its impact on the civilizational development of societies. As already mentioned, the concept of globalization was originally formed as an economic theory under the influence of processes of increasing interconnection and interdependence among different countries of the world due to the increasing economic openness and cross-border exchange of capital, goods, services, ideas, people. These processes have traditionally been associated with Western civilization. Quite common are statements that indicate that the process of globalization is the engine of self-assertion and ideological hegemony of Western civilization, the spread of Western civilizational values and lifestyles. All these processes also affect law, in a way that leads to a situation "when it makes no sense to talk about independently existing legal cultures." In this scenario, legal families based on other legal traditions are doomed to

disappear. However, there is another point of view, whose adherents point to the underestimation on the part of "universalists" of the resistance to universalisation by societies that do not refer to Western civilization [6, p. 41].

The debate about the impact of globalization on the modern world inevitably raises questions about the universality of our understanding of law. In everyday life, globalization is often associated with the harmonization of rules of conduct, the creation of a single legal space. This, in turn, leads to the assumption that less conflict arises in the context of globalization, since relations in society are regulated by the same legal models based on universal legal values. Opponents of such a view express skepticism about the reality of unification of existing diversity. Dreams of such universalization, which are fostered by globalization, go too far in their uncritical perception of the benefits of universal standardization. They are detached from the reality that the whole world will be governed by a single system of rules, use one language and have one culture.

In the spotlight today, especially in the context of the study of religious legal systems, the question arises as to whether the phenomenon of globalization can or must be based on the idea of universal standardization (unification)? Or, on the contrary, does globalization not deny unlimited diversity, emphasize the pluralism of legal systems, the values that underlie them, and the pluralistic effects of globalization processes are more realistic? These questions also make one look from another angle on the attempts of law theorists to work out a general concept of understanding law, to give a universal characteristic of law that would be relevant to any legal tradition, for any society. An appeal to religious legal systems reveals considerable contradictions in the understanding of law. The current world development scenario indicates a growing diversity of local solutions, despite the ongoing search for global unification. In our opinion, insisting on an anti-pluralistic vision of the world, the need for a unified perception of it, is extremely dangerous for global peace and prosperity. "Western legal claims to universality are closed by a non-Western perspective" (Ch. Masaji) [2, p. 302-326]. To some extent, when we talk about the contradictions in the view of law between secular and religious legal families, it is in fact a "conflict of civilizations". This approach seems false because it focuses on a too narrow vision of a "religious" context that leaves many other globalization claims in the world. The perception of this confrontation as purely bilateral ("Western" and "religious") is too sim-

plistic and dangerous, as well as too vague and limited. Independent of the true nature of the existing conflict and of a particular vision of "global unification," peaceful coexistence in a globally interconnected world is impossible without securing a space in which the various visions are admissible and, accordingly, respected, according to Liotard, "striving for justice and striving for the unknown" [19, p. 67]. At the same time, researchers are skeptical of this prospect. The same J.-F. Liotard (J.-F. Lyotard) emphasizes the differences and notes that "consensus is a horizon that cannot be reached" [19, p. 61]. E. Melissaris concludes that the study of law should aim at opening up alternative perceptions of peace, justice, as well as different models of solving practical problems by reconciling conflicting interests and satisfying the need for substantive justice [22, p. 76]. The question of law and justice as a result becomes one of the questions that determines our whole lifestyle, which is our self-perception and vision of our place in the world.

Existing theoretical approaches, not only among lawyers, tend to gravitate toward Eurocentricity, and are therefore defeated in an attempt to portray a global picture of the world, to reach a pluralistic and sensual perspective. Legal doctrine seems to be far behind reality, which is characterized by a very large diversity. Global migration, ancient and present, numerous exchange processes between states, economies, societies, legal systems, at different scales and through different methods, provide through time the transnational, essentially pluralistic, multiethnic, multicultural nature of legal reality. In W. Twining's view, globalization does make the world more interdependent, but that does not mean that we are relentlessly moving towards a unified global government, nor does it indicate the disappearance of nation-states as the most important entities [36, p. 65]. Rather, it must be more pluralisation than global homogenization. Thus, globalization results in a blend rather than a unified, branched, multicenter world as a "hyperpluralistic transnational society". And this is an argument in order to develop mechanisms that allow all voices present in society to be heard during the ongoing discussions to ensure respect for diversity. Asked whether there is a fundamental (key) legal tradition in the world that could supersede all other law in the rest of the world, P. Glenn replies: "The answer is that there is no universal kernel. This is good news for the sustainability of the main, comprehensive legal traditions of the world" [9, p. 331]. Therefore, globalization cannot rely on a deep respect for diversity and pluralism in the world.

4. The impact of globalization on the legal system

Globalization as an objective process that determines the fundamental changes in the basic foundations of society has vivid legal manifestations, which are traced in changes not only in the content of basic legal concepts, categories, but also in their functional purpose, ultimately leading to the transformation of normative, subjective, intellectual-psychological, activity and resultant components of the legal systems of the modern world [11, p. 7]. Understanding the essence of the transformation processes in the national legal system that are under the influence of globalization, on the one hand, opens up new possibilities in understanding the law and allows to see the prospect of its development in particular and society in general. After all, the national legal system is a legal system of a particular society that reflects its socio-economic, political and cultural identity. It defines the value of this legal system, reflects the unity of society and is one of the manifestations of state sovereignty of the state [40, p. 64]. Therefore, on the other hand, any transformations in it that are related to globalization also touch on another, equally important aspect – the issue of nation identification. And here it is worth agreeing with those scholars who emphasize that proclaimed as universal determinants of "universal values" are not always relevant to national legal systems. Mechanically transferred patterns are often not viable because they do not take into account the particularities of the mentality and legal culture that have emerged in a particular society in the process of historical and cultural development [32, p. 6]. It should be noted that, in our opinion, the transformation of the national legal system of the state is an integral part of the phenomenon, which in science is called "legal globalization", meaningfully expressing its microlevel. At the same time, the macro-level provides for the formation of a global system of legal norms as a necessary condition and organizational basis for interstate interaction in different spheres of social life. It is therefore appropriate to use that term.

Exploring the "microlevel" of legal globalization, it is advisable to refer to the available quantitative indicators (indices), which indirectly allow to assess in a certain way the state of the national legal system. It is indirectly because, unlike in the economic, social and political spheres, the process of legal globalization in relation to a particular state is not indexed. However, given that the legal system, as an integral part of society, is closely interconnected and reflects economic, political, socio-cultural and other aspects of

the development of social relations, it is advisable to use data that reflects the level of globalization of a state in the context of its individual components. First of all, this is the KOF Index of Globalization, which is compiled annually by the Swiss Economic Institute with the participation of the Swiss Federal Institute of Technology.

The index is positioned as a combined indicator by which it is possible to estimate the scale of integration of a certain country into the world space and to compare different countries by its components. In 2019, Ukraine ranked 45th with an index of 70.24 economic, olitic and social globalization [13]. Assessment of the globalization of the legal system of the state can be made even more substantially, in particular by indicators relating to particular legal phenomena, institutions, and procedures. Thus, on a regular (every few years) basis, the international non-governmental organization The World Justice Project conducts a global survey with a corresponding ranking of countries in the world in terms of providing them with a legal environment based on universal principles of the rule of law – The Rule of Law Index.

The rule of law index is a combined indicator, calculated on the basis of data obtained from expert sources and the results of opinion polls in the countries being analyzed. The index covers 47 variables that detail the level of development of the legal environment and legislative practice in the countries of the world and which are combined into eight benchmarks: 1) limitation of powers of the institutions of power; 2) no corruption; 3) order and safety; 4) protection of fundamental rights; 5) transparency of government institutions; 6) compliance with laws; 7) civil justice; 8) criminal justice. According to the latest available data in the ranking of countries of the world according to the rule of law index, as of 2019, Ukraine ranked 77th among 126 countries with an index of 0.50 [15].

Indicators and other available studies may be taken into account to assess the impact of globalization processes on the national legal system. For example, LG Udovik also proposes to take into account The Global Competitiveness Index [14], The Democracy Index [28] and the report "Freedom in the World" (2018) [5]. Considering them as components of the criterion of globalization, in the context of typology of legal systems, it proposes the following division: 1) globalized – national legal systems that function and develop on the basis of substantial consideration in national law and international law with active interaction of national law systems

with international bodies and organizations, pursuing a policy of legal integration, internationalization, adaptation, harmonization, implementation, standardization (eg Sweden, Denmark, Aust and others); 2) fragmented globalization – national legal systems that function and develop, taking into account the individual components of legal globalization, and a number of their elements and subsystems remain unchanged. A fragmented globalized legal system is a transitional state because, on the one hand, there are significant indicators (quantitative and qualitative) of the process of legal globalization, and on the other, there is uncertainty or contradiction of further development, which may result in a transition to another quality of the legal system, such as globalized as well as localized (for example, the legal systems of Hong Kong, Singapore, Estonia, Latvia, Lithuania, as well as Ukraine, Georgia); 3) Glocalized – national legal systems that function and develop based on a specific combination of global and local economic, legal, political, cultural, moral factors, which is reflected in all subsystems and elements of the legal system, the system of law and law, legal culture, legal policy, etc. (for example, the legal system of China, Brazil, Panama, Russia); 4) localized – national legal systems that function and develop in the opposite direction to globalization, preserving the traditional elements and links of the legal system (eg Nigeria, Algeria, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan) [37, p. 23]. As you can see, the legal system of Ukraine at the present stage of history is characterized as fragmented globalization, which is caused generally by a transition (transit) state in which society and the state are, which are the decisive actors in shaping the trajectory of its development. It should be noted that the concept of transit in the social sciences is regarded as a process of transformation of post-totalitarian societies, which covers the whole spectrum of social relations: politics, economy, social structure, governance, law, culture and the spiritual sphere. This period is called the period of transition of one type of society to another. The state of the boundary has the property at one and the same time to acquire the trait of the state to which the process proceeds. That is, a transit society has a mixed heterogeneous structure.

As a result of transitive processes, there is a reorganization of the whole social system, its qualitative change, its acquisition of new properties. As VP Dragoguz rightly points out, such a process can be quite fast, and the new social system has significant advantages over the previous one, but the

transformation can be delayed, and the formed system may be less effective than its previous one. In his opinion, modern Ukraine can serve as an example. One of the main reasons for the transition of the Ukrainian society from the model of the arrangement of the state of the Soviet model to a qualitatively new state – the scientist points out is that in the process of transformation of the system, the politically active part of the population focused not on internal social needs and centuries-old traditions, but rather on European standards and models [4, p. 186].

Thus, for Ukraine, legal globalization is: 1) an integral part of the overall process of social transformation, determined by factors of historical, political, economic, socio-cultural character, facilitating and accompanying the transformation of society, qualitative changes in it; 2) the manifestation of the heterogeneity and contradiction of the dynamics of social processes within the state and its policies in the international space; 3) an objective process that acts as a catalyst for the development of the national legal system; 4) the characteristics of the interconnection and interaction of national and international law; 5) the determinant of the formation of qualitative and balanced national legislation as a necessary condition for social development.

5. Transformation of the national legal system in the conditions of globalization

The study of the problem of transformation of the national legal system in the conditions of globalization requires clarification of the question of its ways (ways, forms, tendencies), which is unequivocally covered in scientific sources. For example, S. Szczetinin believes that the main ways of legal globalization (in the sense of globalization of law) are legal integration, legal internationalization and legal implementation. According to him, legal integration and legal implementation are more related to the need for joint efforts at the interstate level to solve the various global problems of the world today. Legal internationalization, in turn, is the result of general processes of globalization, which cover the basic spheres of life of modern society, and its essence is that the scientist sees that the national law is closely interrelated with other domestic legal systems. Within it, it distinguishes reception, harmonization and unification [30, p. 7]. However, in our opinion, S. Schetinin's position cannot be completely agreed, since the basis of the differentiation of the methods of legal globalization is based

on the cause-effect philosophy of determinism: legal integration and legal implementation serve as functional signs of globalization, and legal internationalization has the role of result, consequence of globalization.

According to N.M. Mikhailenko, the transformation of national legal systems occurs as a result of processes, which in the theory of law are denoted by the terms "harmonization", "approximation" and "convergence" [24, p. 183]. Harmonization of law is the intention, purpose, to unify, harmonize, bring to common understanding of normative legal acts in internationalization of law through reception (direct borrowing of legal norms), harmonization (approximation of branches of law or the whole legal system with other legal systems), unification (introduction of new, uniform norms and legal acts) and standardization (bringing the norms of national law in line with the standards of international law) [24, p. 184]. In addition to the internationalization of national law as a final feature of the dynamic process of legal globalization, the researcher focuses on the implementation of certain principles and norms in the legislation of sovereign states, which is a means of direct perception of these integration (globalization) processes at the national level, the introduction of unified or unified. Such processes, in his opinion, ultimately lead to the transformation of the rights of sovereign states in the direction of their rapprochement and mutual influence [20, p. 14-15].

It should be noted that any attempt to differentiate and systematize the ways of transformation of the national legal system under the influence of globalization processes will always be marked by a certain conditionality, contradiction and debate, which is caused by the diversity of its manifestations in the dynamics. Unconditional implementation of international standards is not always appropriate and not always possible. Therefore, the search for the balance of the interconnection "international – national" is relevant for ensuring the effectiveness of the legal system of the state, when the implementation of international law and international standards takes into account the national justice, legal culture, legal traditions, legal mentality of society, historical features of its development, available economic resources and political potential. In any case, given the dominant positions of unification and standardization in the process of transformation of the national legal system under the influence of globalization, there is a need for scientific analysis and investigation of their manifestation in the aspect of particular legal institutions, which will not only be possible through the

use of an inductive method to clarify the current state, but also with great likelihood to predict the prospect of development of both individual elements and the legal system of the state as a whole.

6. Values of religious and legal traditions for transformational processes of the legal system

Modern legal theory, as well as the law as a whole, must respond to the challenges of legal globalization, adequate to the scale of the problem that has arisen [38, p. 115-117]. And in this context, the transformation of religious and religious traditions within the legal system through legal culture and justice deserves attention. Building a rule of law, in the context of globalization, there is a need to ensure the development of a high level of legal culture of society. It is a society that deeply understands its rights, promotes their enforcement, and holds the state within its immediate essence – as a body for managing the affairs of society.

Legal culture is based on the values of community and spirituality, which is the result of embodying the values of religious and legal traditions (freedom of equality and justice). Together with legal reality, the legal culture determines the standard of activity of subjects of public relations: law, justice, legal relations, law and order, lawful activity of subjects. Using religious and legal traditions, the ecological component of the legal culture in the system of social organization of society is enriched and coordination of actions of individuals and groups motivated by considerations of importance of legal prescriptions is conditioned. This, in turn, streamlines and organizes public relations that receive public recognition [31, p. 125].

The problem of establishing the mechanism of legal influence on public relations in order to create the rule of law is complex, and therefore requires complex approaches to ensure the individual elements of this legal phenomenon. The legal elite of our society should make every effort to implement the provisions of the Constitution of Ukraine on the creation of the rule of law of Ukraine. So, science shows that the formation of legal consciousness and legal culture in our society has not happened and cannot occur spontaneously in the future, by itself. It must be the result of the active activity of society, all its citizens, every person. Firstly, the formation of legal consciousness and legal culture is influenced by the whole process of lawmaking, the process of implementation and application of legal norms

by state bodies of Ukraine, the state of law and order, the development of legal relations [16, p. 111-112]. Secondly, the discovery of the driving forces of the legal culture of society actualizes the study of legal culture taking into account the intense processes of interaction of national legal cultures [1, p. 205]. The importance of this problem for Ukraine is revealed by the example of the adaptation of the legislation of Ukraine to international norms and standards of human rights, as well as the harmonization of the legislation of Ukraine with the normative acts of the European Union. Thirdly, the main attention in the process of shaping the legal consciousness and legal culture of society should nevertheless focus on the formation in each person of positive legal knowledge and psychological mechanisms of respect for law in the structure of justice, the definition of the theoretical model and the concept of forming the legal culture of the individual.

It is man and society who create mechanisms of self-organization and self-realization within the existing legal field. The quality of their decisions and the nature of their actions depends on the degree of development of justice, which in its development is based on the mental-volitional perception of legal values formed on the basis of religious and legal traditions. That is, the legal entity is aware of the value of law as an integral attribute of a democratic rule of law [29, p. 17-19]. On the other hand, the public legal consciousness must perceive and recognize the instrumental function of religious and legal traditions in the content of law as a means of resolving existing contradictions. Lack of understanding and loss of value of religious and legal traditions in law contributes to the development of legal deformation of the subjects of social relations.

Preserving the tenets of religious and legal traditions in the essential components and consciousness of any society, Ukrainian in particular, through the values of law, will contribute to the development of legal culture of society, because the subject, which respects the legal norms, is able to ensure the progressive development of a democratic, rule of law. Legal education is aimed at fixing in the mind of a person such values, which originate from religious and legal traditions and are a kind of guidance in everyday life: to protect their rights and freedoms; – the presence of legitimate goals, plans, intentions in life, activity, actions and rejection of all illegal; – the need, desire, skills to act lawfully, guided by stable legal motives; – the presence of unwavering immunity to criminogenic temptations; the desire

to assist law enforcement agencies in the detection of crime, to promote the principle of the inevitability of punishment; – attempting to deter other citizens from offenses and to encourage them to behave in a lawful manner; – part in maintaining law and order at work, place of study or residence.

Modern law, acting as the most important institution of human civilization, is the bearer of, above all, the defining social values of society, including religious and legal traditions. It establishes basic moral and religious norms, providing them with legal protection. The potential of modern law with the involvement of religious and legal traditions as effective regulators of social relations is manifested in the resolution of social conflicts of society, the introduction of the necessary conditions for an effective complex policy (social, legal, spiritual) to protect the rights, freedoms and legitimate interests of the individual [39, p. 78]. One of the main tasks of law today is the ability to ensure equitable relationships between people who coexist in one social environment and strive for an informed just order. The practical significance of religious and legal traditions lies in their ability to "penetrate into the future" – to embody the structure of the rule of law, shaping the desirable and proper "future" behavior of the subjects of public relations.

In addition, the legal convergence of law and religious and legal traditions allows to enrich the law, bring it closer to real social relations. At the same time, the convergence of law and religious and legal traditions, almost to their confluence, can in practice lead to unjustified restrictions on rights and freedoms or to the establishment of unjustified preferences for certain categories of legal entities. For example, establishing a moral-religious criterion for the restriction of rights and freedoms can lead to a violation of rights, since morality is imprecise and uncompromising, i.e. any event or circumstance is rated as "good" or "bad", and the degree of effectiveness and level of influence of religious norms in the mechanism of social normative regulation of social relations, is determined by the corresponding confessional affiliation of the subject of religious relations, whose behavior is subject to regulation [35, p. 12-13].

The convergence of law and religious and legal traditions should take into account their regulatory elements in order to improve the quality of the legal order. If the legal provisions are better implemented than before the meaningful ideas of religious and legal traditions were introduced into them, the measure of their use may be considered adequate, and it may be

expanded in quantitative terms by the social regulators used. If regulatory influence decreases or remains neutral, it is advisable to reduce the use of religious and legal traditions as regulators in legal regulations. But the convergence of legal values and those of religious and legal traditions is inevitable and positive. In any case, law-makers rely on constructing legal norms not only on knowledge of law, but also on their perceptions of good-evil, justice-injustice, the stereotypes of values that are rooted in consciousness, in other words, this process of sub effective and therefore not always noticeable. Direct references to religious and legal traditions should be made in the legislation, but they should be proportionate to the need, and the parameters of the religious and legal traditions referenced by the legislator should be clearly defined. In addition, one of the most influential transformational processes in law can certainly be considered to be those changes that are conditioned by the role and place of Western values and international law in general in the current legal system of Ukraine. However, the general universal legal culture is the result of the development of legal cultures of many ethnic communities, which together create a universal human culture in its various substantive dimensions. European values that are in a hurry to impose another culture, not only do not promote the integration of different cultures, but on the contrary, create conditions that destabilize society, distort and transform the legal consciousness of people, increase the value of legal positivism, which includes ignoring the laws of natural law. Legal positivism, as the recognition of the source of the right solely by the will and consciousness of the people, becomes dominant in public life when the life of people due to the crisis of society is not consistent with the laws of social nature [17]. In order to balance the disproportion between legal positivism and the concept of natural law, it is appropriate to appeal to the national roots of the development of the legal system, the use of national ideas and traditions of social development, religious and legal in particular.

Religious traditions emerge as a legal category, a phenomenon of legal culture, an element of the legal system and a component of the continuity of law, which captures the generalized legal experience, legal memory, legal knowledge and legal ideas that are passed down from generation to generation as acceptable ways of organizing society, models of formation of legal order, order in law, hierarchy of values in law, etc. Religious and legal traditions emerge as a conglomerate of legal ideas, values, knowledge,

experience, ideas, beliefs, symbols, norms, institutions, etc. that have been passed down from generation to generation in different historical and cultural periods and in their entirety constitute the legal tradition of the legal system. Religious-legal traditions summarize national law at the level of legal space, reflect the unity of the legal system in which the legal personality and identity of the country are fixed, thus influencing the formation of the national idea.

The National Idea is a kind of national goal that unites and elevates the people, integrates and harmonizes the interests of the nation, all its representatives – political forces, ethnic groups and religious denominations – Is the social foundation that consolidates Ukrainian society into a single national organism, political nation [18]. The national idea must be shaped in accordance with historical and political realities, accumulating historical experience and current stages of state building. Since the national idea is a certain socio-political ideal of the nation, it should be the most perfect model of the national-state system, which fully corresponds to its traditions (legal, religious-legal), aspirations, cultural and psychological institutions, ensuring the further development of Ukraine. It is worth noting that under the current conditions the Ukrainian national idea is at the same time a program of national revival and a kind of project of national-state construction.

Religious and legal traditions are part of the system of basic means of regulating the process of self-organization and self-regulation of society, so they also have an instrumental value: to ensure the normal functioning and development of society [26, p. 27]. Right as a necessary element of the cultural development of mankind, absorbing the universal values contained in the religious and legal traditions becomes their expression and consolidates the appropriate place of the religious and legal traditions among other values of culture.

The cognitive nature of law implies the separation of the category of values of religious and legal traditions, that is, the positive importance in shaping the nature and essence of law; their impact on meeting the needs of public relations entities, with respect to each individual or religious social community and society at large.

Of fundamental importance are the religious and legal traditions, their ideals, valuations, which serve as a common source for the formation of law

in general. Religious and legal traditions as a kind of normative-evaluative reflection of the world, it is peculiar to determine appropriate forms (norms) of behavior based on accepted values in society, and therefore also to evaluate specific behavior as legitimate or unlawful already in view of these accepted norms, which may not be generated not only directly by values, but also indirectly by the consequences of negative assessment of the real situation and the way to correct it.

Freedom, justice, equality, human dignity and more are among the most common values of religious and legal traditions. Moreover, the values of freedom, equality and justice are functional to the law and, declared as the basic tenets of each legal system, acquire specific meaningful load in different historical eras and in different cultural areas. Due to their formal, instrumental value, religious and legal traditions have the ability and ability to influence ways to resolve the conflict of social relations or social conflict. Religious traditions as regulators of public life are clearly defined and, in accordance with certain social relations, determine binding coercive consequences that ensure the integrity and unity of public relations.

7. Conclusions

Thus, modern processes of globalization are dragging into their orbit an ever-widening range of social relations. In our view, the relationship between legal systems in the 21st century is becoming one of the most important aspects of this process. At the same time, the interaction of legal systems has significant differences from the interaction of, for example, the economic systems of different countries. If the economic dominance of Western financial and economic institutions and the harmonization of relevant norms is observed, then the attempt to apply this approach to law leads to resistance to Western standards and the spread of major civilizational conflicts in different parts of the world. The processes of globalization should be built on respect for cultural, religious and legal diversity, and should be safeguarded against forced "Westernization". Significant differences in the impact of globalization on the convergence of legal systems of Western law (Romano-Germanic and Anglo-American) and their impact on the religious legal systems of Muslim, Hindu and Jewish law should also be emphasized. The latter, due to such features as the divine nature, increased stability, non-systematization of norms, specific sources of law, are almost

unaffected by other systems and changes accordingly. An important issue that needs further investigation is the reverse influence exercised by religious law on current legal secularized systems. The system of basic means of regulating the process of self-organization and self-regulation of society includes religious and legal traditions that have instrumental value: to ensure the normal functioning and development of society. Right as a necessary element of the cultural development of mankind, absorbing the universal values contained in the religious and legal traditions becomes their expression and consolidates the appropriate place of the religious and legal traditions among other values of culture.

The ideals and appraisal categories contained in the religious and legal traditions are fundamental to the origins and formation of law in general. For religious and legal traditions as a kind of normative-evaluative reflection of the world, it is peculiar to determine the proper forms (norms) of behavior, based on the accepted values in society, and therefore the evaluation of specific behavior as legitimate or unlawful already in view of these accepted norms, which can be generated not only directly by values, but also indirectly by the consequences of negative assessment of the real situation and the way to correct it.

In addition, it should be noted that for Ukraine legal globalization is: 1) an integral part of the general process of social transformation, caused by factors of historical, political, economic, socio-cultural character, promoting and accompanying transformation of society, qualitative changes in it; 2) the manifestation of the heterogeneity and contradiction of the dynamics of social processes within the state and its policies in the international space; 3) an objective process that acts as a catalyst for the development of the national legal system; 4) the characteristics of the interconnection and interaction of national and international law; 5) the determinant of the formation of qualitative and balanced national legislation as a necessary condition for social development.

Over and above, Ukraine needs to create, within the nearest period, a general concept of the formation of legal consciousness and legal culture of society and the development of a State program of forming the legal culture of citizens through the development of legal education and legal education of the population, using the essential provisions of religious and legal traditions.

References:

1. Agranovskaya, E. V. (1988). *Pravovaya kul'tura i obespechenie prav lichnosti* [Law culture and ensuring the rights of individuals]. Moskva: Nauka, 144 p.
2. Chiba, Masaji (1984). 'Cultural universality and particularity of jurisprudence'. In: Marasinghe, M. Lakshman and William E. Conklin (eds.) *Essays in third world perspectives in jurisprudence*. Singapore: Malayan Law Journal. P. 302–326.
3. Devid Nelken (2015). *Sravnitel'naya sociologiya prava* [Comparative sociology of law]. *Obshchestvo i pravo: issledovatel'skie perspektivy*. SPb. : Centr nezavisimyyh sociologicheskikh issledovaniy, XII s. 384 p.
4. Drapohuz, V. P. (2015). *Tranzytne suspilstvo yak typ transformatsii sotsiumu* [Transit society as a type of transformation of society]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 97. P. 184–192.
5. Freedom in the World 2018. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2018> (accessed 10 September 2019).
6. Friedmann, W. (1994). *Legal theory*. London: Steven & Sons. 212 p.
7. Fukuyama, F. (2007). *Konec istorii i poslednij chelovek* [End of story and last man]. Moskva: Izdatel'stvo AST, 588 p.
8. Glazatova, T. S. (2015). *Sovremennye tendencii razvitiya prava v usloviyakh globalizatsii* [Current trends in the development of law in the context of globalization] (PhD Thesis). Moskva : RANHiGS pri Prezidente RF, 206 p.
9. Glenn, H. P. (2010). *Legal traditions of the world: Sustainable diversity in law*. Oxford: Oxford University Press, 418 p.
10. Hantington, S. (2003). *Stolknovenie civilizacij* [Clash of civilizations]. Moskva: Izdatel'stvo AST, 603 p.
11. Haustova, M. G. (2013). *Tendencii razvitiya prava v usloviyakh globalizatsii* [Trends in the development of law in the context of globalization]. *Problemy zakonnosti*. № 124. P. 3–15.
12. Held D., McGrew A. *Globalization* (2007). *Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*. Polity. 304 p.
13. Indeks globalizatsii stran mira po versii KOF – informatsiya ob issledovanii (2019) [KOF Globalization Index – Study Information]. Retrieved from: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info> (accessed 15 October 2019).
14. Indeks global'noj konkurentosposobnosti – informatsiya ob issledovanii [Global Competitiveness Index – Study Information]. Retrieved from: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> (accessed 15 October 2019).
15. Indeks verhovenstva zakona v stranah mira (2019). [The rule of law index in the countries of the world]. Retrieved from: <http://gtmarket.ru/research/rule-of-law-index/info> (accessed 15 October 2019).
16. Kejzerov, I. M. (1983). *Politicheskaya i pravovaya kul'tura* [Political and law culture]. Moskva: Yuridicheskaya literatura, 232 p.
17. Kostenko, O. M. (2015). *Cvitohliadni problemy i tendentsii suchasnoi polityky i yurysprudentsii* [World outlook problems and trends of modern politics and jurisprudence]. *Web-kafedra prava Serheia Overchuka*. Retrieved from: <http://kafedr.at.ua> (accessed 10 October 2019).

18. Kostytskyi, V. V. (2009). Problemy renesansu v suchasniy teorii prava [Problems of the Renaissance in Contemporary Theory of Law]. *Malyi i serednii biznes (pravo, derzhava, ekonomika)*. No 1–2. Retrieved from: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/renes.pdf> (accessed 5 September 2019).
19. Lyotard, Jean-Francois (1984). The postmodern condition: A report on knowledge. Manchester : Manchester University Press. P. 61–67.
20. Makogon, B. V. (2007). *Processy globalizatsii v sovremennom prave i ih proyavlenie v rossijskom zakonodatel'stve* [Globalization processes in modern law and their manifestation in Russian legislation] (Phd Thesis). Moskva: Moskovskij universitet MVD Rossii, 26 p.
21. Maksimov, S. I. (2002). Pravovaya real'nost': opyt filosofskogo osmysleniya [Law reality: the experience of philosophical reflection]. Har'kov: Pravo, 328 p.
22. Melissaris, Emmanuel (2004). 'The more the merrier? A new take on legal pluralism'. *Social and Legal Studies*. Vol. 13. No. 1. P. 57–79.
23. Melnyk, V. V. (2010). Hlobalizatsiia v kulturnii sferi: teoretyko-metodolohichniy analiz [Globalization in the cultural sphere: a theoretical and methodological analysis]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*. Vyp. 43. P. 90–97.
24. Mihajlenko, N. M. (2014). Transformatsiya nacional'nykh pravovykh sistem v usloviyakh globalizatsii (problemy teorii) [Transformation of national law systems in the context of globalization (theory problems)]. *Izvestiya TulGU. Ekonomicheskie i yuridicheskie nauki*. № 3-2. P. 183–187.
25. Mohr, R. (2007, June). Local Court Reforms and 'Global' Law. *Utrecht Law Review*. Volume 3. P. 41–59.
26. Onishchenko, N. M. (2002). Pravova systema: problemy teorii [The law system: problems of theory]. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 352 p.
27. Öricü, E. (2004). The Enigma of Comparative Law Variations on a Theme for the Twenty-first Century. Springer-Science+Business Media, B.Y., 242 p.
28. Rejting stran mira po urovnyu demokratii [Rating of countries in terms of democracy]. Retrieved from: <http://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info> (accessed 15 October 2019).
29. Sal'nikov, V. P. (1989). Pravovaya kul'tura lichnosti i obshchestva. Professional'noe dostoinstvo yuridicheskoy nauki [Legal culture of personality and society. The professional dignity of law science]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. № 11. P. 23–27.
30. Shchetinin, S. A. (2009). *Pravovaya globalizatsiya: ponyatie i osnovnye formy: teoretiko-metodologicheskie aspekty* [Law globalization: concept and basic forms: theoretical and methodological aspects] (Phd Thesis). Rostov-na Donu: Rost. yurid. in-t MVD RF, 24 p.
31. Shishkin, V. D. (1980). Pravovaya kul'tura v usloviyakh socializma [Law culture in the conditions of socialism]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. № 6. P. 122–128.
32. Sydorenko, O. O. (2016). Pravova systema Ukrainy v konteksti hlobalizatsii [Legal system of Ukraine in the context of globalization]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. Vyp. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_6 (accessed 11 October 2019).

33. Todyka, O. Yu. (2005). Narodovlastie v usloviyah globalizatsii [Democracy in the context of globalization]. Har'kov : Pravo, 336 p.
34. Toffler, E. (2004). Tret'ya volna [Third wave]. Moskva: Izdatel'stvo AST, 781 p.
35. Tret'yakova, O.D. (2012). Yuridicheskaya konvergentsiya [Law convergence: abstract of thesis.] (Phd Thesis). Vladimir: VYuI FSIN Rossii. P. 12–13.
36. Twining, W. (2000). Globalisation and legal theory. London : Butterworths, 296 p.
37. Udovyka, L. H. (2014). Hlobalizatsiia yak kryterii typolohii natsionalnykh pravovykh system [Globalization as a criterion for the typology of national legal systems]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 72. P. 21–27.
38. Vorob'ev, V. V. (2004). Yuridicheskaya antropologiya kak otrasl' pravovoy nauki [Law anthropology as a branch of law science]. *Vestnik MGTU*. Tom 7. № 1. P. 115–117.
39. Zaichuk, O. V., Onishchenko, N. M. (2013). Natsionalni tendentsii ta mizhnarodnyi dosvid suchasnoho pravorozuminnia [National Trends and the International Experience of Contemporary Orthodoxy]: Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv: Yuryd. dumka, 478 p.
40. Zhuravskiy, V. S., Zaichuk, O. V., Kopylenko, O. L., Onishchenko, N. M. *Pravovi systemy suchasnosti. Hlobalizatsiia. Demokratizm. Rozvytok* Law systems of the present. Globalization. Democracy. Development]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003. 296 p.

**WANDERING IN SEARCH OF QUALIFICATION
OF THE ACTIONS IN CRIMEA AND IN THE EAST
OF UKRAINE (2014 – 2018)**

**БЛУКАННЯ В ПОШУКАХ ОЦІНКИ ДІЯНЬ В КРИМУ
І НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014 – 2018 РОКИ)**

Mykola Rubashchenko¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-86>

Abstract. The article examined the evolution of the normative legal evaluation of armed conflicts that took place in the Crimea and in the east of Ukraine, which are continuing today. The evaluation of these events directly correlates with the qualification of the actions of participants in these conflicts. The study covers a five-year period from 2014 to 2018. The research methodology is based on an analysis of legislative changes, political decisions and measures of Ukrainian diplomacy. The generalizations made on the basis of such an analysis are projected on to the actual practice of the investigating authorities and the judiciary. In this case, statistical indicators are taken into account. The study focuses on the distinction between the international and national aspects of the events evaluation. While at the international level, Ukraine called for a one-way evaluation of the events and their participants in the international armed conflict that was initiated by Russia, then at the domestic national level, after the annexation of Crimea and the beginning of the conflict in the East, the legal system of Ukraine was in a difficult position. The national legal system was not able to build a plan of action in a timely manner, take adequate measures, understand the essence of the events and unambiguously determine what is happening. Defining a legal evaluation, let alone realistically putting it into practice, was not easy. Prior to the announcement of the «Anti-Terrorist Operation», the acts of the participants of the Crimean annexation and members of the self-proclaimed republics of Donbass qualified as crimes against the state

¹ PhD of Criminal Law,
Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

(separatism, high treason, etc.). After that, the «Anti-Terrorist Operation» was proclaimed, which took place a little over 4 years. In early 2018, the «Joint Forces Operation» began under the leadership of the military in the occupied territory of eastern Ukraine. Despite the fact that with the introduction of the «Joint Forces Operation», it was finally decided to stick to the line of recognizing the conflict as Russian aggression associated with the commission of numerous war crimes, in practice, the persecution for separatism, terrorism and treason is completely dominant. Therefore, the aim of the study is to show that the dissonance between real legal practice and the vector of evaluation of the conflict as aggression of the Russian Federation is due to objective circumstances. Such circumstances consist primarily in changing the nature of the events, as well as in changing the goals of the parties involved in the conflict.

1. Вступ

22 лютого 2014 р. у зв'язку із втечею Президента В. Януковича до Російської Федерації, масовим порушення прав громадян та виходячи з крайньої необхідності Верховна Рада України як єдиний представницький орган держави вражаючи більшістю прийняла постанову «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» [39]. Було відновлено парламентсько-президентську форму правління [40], яку без проведення референдуму чи голосування в парламенті відмінив у 2010 р. Конституційний Суд України. Обрано нового Голову Верховної Ради України, який автоматично почав виконувати обов'язки Президента України [29]. До кінця лютого з призначенням уряду діяльність усіх центральних органів державної влади була відновлена. У цей же час в Криму під керуванням та за підтримки так званих «зелених чоловічків», під якими приховувалися представники російських спецслужб і військових, захоплювалися об'єкти транспортної інфраструктури і зв'язку, адміністративні будівлі, а також блокувалися військові частини Збройних Сил України. Події розвивалися настільки стрімко та неочікувано, що ані український політикум, ані суспільство не повністю розуміли всю серйозність таких дій та їх трагічні наслідки. Уже в середині березня 2014 р. Крим шляхом проведення псевдореферендуму та підписання договору з Російською Феде-

рацією стає частиною її території. Як референдуми, так і приєднання до Росії не були визнані ані Україною, ані міжнародною спільнотою.

Проте такі трагічні для українського суспільства події виявилися лише початком. У березні 2014 р. хвилею прокотилися південними та східними областями України сепаратистсько-орієнтовані акції протесту проти нової центральної влади та обраний нею прозахідний вектор політики. Вони підтримувалися людськими та фінансовими ресурсами з Росії та проходили під шаленим тиском російської пропагандистської машини. Як наслідок почав вимальовуватися давно забутий проект «Новоросія», який повинен був об'єднати південні та східні області України в єдине російсько-орієнтоване державне утворення. 12 квітня 2014 р. російський диверсійний загін взяв під контроль Слов'янськ, Краматорськ та деякі інші населені пункти Донецької області [17]. Стало зрозуміло, чим загрожують ці події. У ніч з 12 на 13 квітня Рада національної безпеки і оборони України¹ прийняла безпрецедентне в новітній історії України рішення про проведення широкомасштабної Антитерористичної операції (АТО), про що був виданий Указ [37] виконуючим обов'язків Президента Олександром Турчиновим.

АТО тривала трохи більше 4 років. З 14.00 год 30 квітня 2018 року розпочато «Операцію об'єднаних сил» (ООС). Правовою основою нової операції стали Указ Президент України Петра Порошенка, яким введено відповідне рішення РНБО [38]. Порошенко, який водночас є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, видав спеціальний наказ «Про початок Операції об'єднаних сил з метою забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на територіях Донецької та Луганської області» та затвердив Положення про Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ. При цьому глава держави заявив: *«Упевнений в тому, що це не просто зміна формату. Це нові можливості захисту української території, українських громадян... Таким чином, з сьогоднішнього дня, 30 квітня 2018 року, широкомасштабна АТО на території Донецької і Луганської областей завершується. Ми зараз розпочинаємо військову опе-*

¹ Завдання Ради національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України, полягають в консультуванні глави держави щодо питань внутрішньої та зовнішньої безпеки. Рішення Ради набувають сили після підписання Президентом.

рацію під керівництвом ЗСУ для забезпечення захисту територіальної цілісності, суверенітету і незалежності нашої держави... Завершення режиму широкомасштабної антитерористичної операції не позбавляє нас можливості оголошення АТО в будь-який час, коли виникає терористична загроза на звільнених територіях...» [2].

2. Міжнародний аспект

Пошуки точної юридичної оцінки подій в Криму та на сході України здійснювалися як на національному, так і на міжнародному рівнях. Боротьба за встановлення однозначної оцінки на міжнародному рівні почалася ще в 2014 р. При цьому Україна використовує усі можливі інструменти. У Європейському суді з прав людини розглядається 5 справ України проти Росії щодо порушення прав людини [43]. Постійна палата третейського суду в Гаазі розглядає позов щодо порушення Російською Федерацією Конвенції ООН з морського права [44]. Низка приватних та публічних українських компаній судяться також проти Російської Федерації за законом про захист інвестицій в Міжнародному арбітражі [21]. Проте найбільш значущими (а разом з тим і найбільш кропіткими) з точки зору оцінки конфлікту та їх геополітичних наслідків є справи в Міжнародному кримінальному суді (МКС) та Міжнародному суді (МС) ООН.

Україна підписала, однак досі не ратифікувала Римський Статут МКС. Спершу первісна перешкода для цього була пов'язана із висновком Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту МКС (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року [20]. Конституційний Суд України визнав підписаний від імені України 20 січня 200 року Римський Статут, таким, що не відповідає Конституції України, в частині що стосується положень абз. 10 Преамбули та статті 1 Статуту, з якими «Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції. В обґрунтування такого висновку було покладене те, що можливість такого доповнення судової системи України не передбачалась розділом VIII «Правосуддя» Конституції України (абз. 6 пп. 2.1 Висновку). Така можливість була передбачена лише змінами до Конституції України від 2 червня 2016 року, які набрали чинності 30 червня 2019 року [28]. Стаття

124 Конституції України була доповнена частиною шостою такого змісту: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутим Міжнародного кримінального суду». На сьогодні досі не було прийнято закону, спрямованого на реалізацію частини шостої статті 124 Основного Закону.

Незважаючи на це Римський Статут містить у собі механізм, який дозволяє проводити розслідування й за умови, якщо держава не є його учасницею. Згідно ч.3 ст. 12 Римського Статуту, якщо існує потреба у визнанні юрисдикції МКС державою, яка не є його учасницею (не є ратифікантом), ця держава може за допомогою заяви, представленого Секретарю, визнати здійснення Судом юрисдикції щодо даного злочину. Згідно пп. 2 і 3 ч.2 цієї ж статті, МКС може здійснювати свою юрисдикцію, якщо держава, на території якої мало місце вчинення того чи іншого злочину або громадянином якої є обвинувачувана особа, визнала юрисдикцію Суду шляхом подачі заяви, переданої Секретарю, якою вона визнає здійснення Судом юрисдикції відносно такого злочину [41]. Зважаючи на це Україною було визнано юрисдикцію МКС спершу щодо подій на Майдані Незалежності [22], а потім і щодо злочинів, учинених під час подій на сході України та в Криму з 20 лютого 2014 року [31]. Заява про визнання юрисдикції Суду відносно злочинів, що, як припускається, були вчинені на території України в період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року, була подана Україною 17 квітня 2014 року. Більше ніж рік потому 8 вересня 2015 року уряд України передав заяву про визнання такої юрисдикції відносно злочинів, що як припускається, були вчинені на території України після 20 лютого 2014 року без кінцевої дати [10, с. 19-28].

Щорічний звіт офісу Прокурора МКС від 2018 р. вже вкотре показує, що справа просувається вкрай повільно, разом з тим, попередня оцінка залишається сталою. Прокурор МКС наразі розглядає три ситуації, стосовно яких потенційно можуть бути порушені кримінальні справи: розстріли на Майдані, події в Криму та конфлікт на сході України.

При цьому стосовно подій на Майдані, то згідно попереднього звіту ще від 2015 р., Прокурор МКС дійшла висновку, що їх можна назвати злочинами проти людства, але поки не наведено жодних доказів того, що насильницьке жорстке застосування сили проти демонстрантів було «систематичним» і «широким» (§§95-96) [8]. Можна погодитися з О. Сенато-

ровою, що «це в першу чергу вказує на неадекватність поданих Україною доказів, які, у свою чергу, пов'язані з некомпетентністю правоохоронних органів, які не знають, які докази будуть потрібні для встановлення «широкого» і «систематичного» характеру злочину» [16, с. 10].

Ще у звіті від 2016 року, Прокурор МКС попередньо оцінила ситуацію на території Криму та Севастополя як міжнародний збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією, що виник не пізніше 26 лютого 2014 р., до якої застосовне право міжнародних збройних конфліктів і після 18 березня 2014 року, оскільки в Криму та Севастополі фактично зберігається стан окупації (§ 158) [9]. В останньому звіті за 2018 р. Прокурор МКС продовжує кваліфікувати події в Криму як міжнародний збройний конфлікт, а саму територію називати окупованою, що є правовою основою для аналізу злочинів, вчинюваних в контексті ситуації в Криму в період з 20 лютого 2014 року (§88) [10].

Події на Донбасі попередньо кваліфікуються не так однозначно. Розрізняються дві самостійні лінії: міжнародний збройний конфлікт та неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт. На думку Прокурора МКС, протистояння між урядовими та неурядовими військами на сході щонайменше до 30 квітня 2014 р. досягли такої інтенсивності, яка дозволяє вважати їх збройним (але неміжнародним) конфліктом, а озброєні групи, що діють на сході України, включаючи ДНР та ЛНР, достатньо організовані, щоб розглядати їх як сторони неміжнародного збройного конфлікту. Поряд з цим, зважаючи на приклади прямих протистоянь між Україною та Російською Федерацією, паралельно принаймні з 14 липня 2014 р. існує міжнародний збройний конфлікт (§ 72). При цьому продовжується аналіз доказів, які б указували на те, що Росія здійснює «загальний контроль» над антиурядовими групами на сході України, що дозволило б об'єднати ці дві лінії і визнати конфлікт у цілому міжнародним. Однак поки (імовірно зважаючи на недостатність таких доказів) з урахуванням можливості застосування альтернативних класифікацій міжнародного конфлікту/конфліктів на сході України, Прокурор МКС розглядає положення Римського Статуту стосовно як міжнародного, так і неміжнародного конфлікту до злочинів, учинених різними учасниками конфлікту (§ 73).

16 січня 2017 р. Україна також подала позов в МС ООН щодо порушення Росією Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расо-

вої дискримінації та Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [7]. Україна просить визнати Російську Федерацію відповідальною за конкретні акти тероризму (зокрема за збиття літака рейсу МН17 та обстріл мирних жителів окремих міст) та невжиття заходів попередження. У позові Україна також просила про застосування тимчасових запобіжних заходів, щодо якої МС ООН вже у квітні 2017 видав своє розпорядження. Суд зобов'язав Росію утримуватися від дискримінаційних дій в Криму, однак відмовив у застосуванні заходів в частині фінансування тероризму. Україна наполягає, що незважаючи на те, що на Донбасі відбувається конфлікт, паралельно можна було б застосовувати два правові режими: міжнародне гуманітарне право (право війни) і норми Конвенції проти тероризму [6]. На думку МС ООН, Україна однак не продемонструвала жодних намірів або знань російського керівництва про те, що кошти, які були надані сепаратистам, мали бути використані для здійснення терористичних атак [5]. Розгляд цієї справи продовжується в МС ООН. У червні 2018 р. Україна передала в МС ООН додатково приблизно 6 тон доказів [45].

Міжнародні організації та провідні світові держави також виразили своє ставлення до подій в Україні. Спершу в резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 27 березня 2014 р. визнається непорушність території України, і всі суб'єкти міжнародних відносин закликаються до невизнання зміни статусу Автономної Республіки Крим та м. Севастополя [13]. Потім послідовно у своїх резолюціях Генеральна Асамблея ООН не визнала анексію цих територій Російською Федерацією, назвавши їх тимчасово окупованими та закликавши Росію відновити дії законодавства країни на цих територіях [14]. США в т.з. «Кримській декларації» вказують на те, що вони ніколи не визнають окупації Росією українських територій [4]. ОБСЄ у своїй Бакинській Декларації закликала Російську Федерацію відмінити анексію Криму [3]. На відміну від Генеральної Асамблеї ООН, Парламентська Асамблея Ради Європи не лише засудила анексію Криму і Севастополя (тобто дала оцінку не лише Кримським подіям), але й закликала Росію вивести свої війська зі сходу України і припинити надання сепаратистам військової допомоги [11]. «ДНР» та «ЛНР» визнаються самопроголошеними республіками, що діють під ефективним контролем Росії, а їх «органи влади», включаючи «суди», встановлені владою де-факто, нелегітимними відповідно до українського та міжнародного права [12].

Можна підсумувати, що юридична та політико-дипломатична боротьба України на міжнародному рівні за 2014 – 2018 роки була відносно успішною. З самого початку міжнародна спільнота однозначно засудила анексію Криму та м. Севастополя Російською Федерацією, вказуючи на режим окупації. Менш однозначною є така оцінка стосовно подій на сході України. У цілому визнається певний вплив Росії на «ДНР» та «ЛНР», однак сам конфлікт не завжди називається міжнародним. Натомість Україна спрямовує всі дипломатичні та політичні зусилля з тим, щоб покласти усю повноту відповідальності на Російську Федерацію як за анексію Криму і фактичну окупацію Донбасу, так і за пов'язані з цим акти насильства.

3. Національний аспект

Стосовно внутрішньо-національної оцінки, то в політичному вимірі уряд України майже одразу назвав події на півострові Крим та на сході України добре спланованою агресією зі сторони Російської Федерації [див.: 23; 25; 42]. Такі заяви почали з'являтися ще до незаконного референдуму в Криму та його анексії Росією.

З плином часу почала вимальовуватися єдина картина, що складалася з ряду аргументів: окремі висловлювання, що прослизали в інтерв'ю та виступах політичного та військового керівництва Російської Федерації, участь російських найманців, представників спецслужб та військових, поява російської військової техніки, дані прослуховування окремих бойовиків, масштаб пропаганди на російських телеканалах, вихід за межі дислокації військових Чорноморського флоту Росії, що тимчасово згідно договору перебував у м. Севастополь, анексія Криму Росією, видача державних нагород «За повернення Криму» тощо. Разом з тим, усі ці факти з'являлися поступово в безсистемному вигляді. І хоча вони були достатніми для впровадження санкційної політики США, ЄС та їх союзників, проте самі собою окремо один від одного вони мали опосередкований та слабкий доказовий ефект з точки зору реального кримінального переслідування. Україна крок за кроком з 2014 року збирала докази російської агресії і за заявами керівництва держави продовжує це робити й зараз.

Якщо в міжнародних відносинах складнощі в оцінці подій та їх учасників спричинені зокрема різноманітними геополітичними протистояннями, віддаленістю від подій, що безпосередньо відбуваються, і надмір-

ною тривалістю міжнародних судових процесів, то у внутрішньому праві України відсутність однозначної оцінки протягом відносно тривалого періоду може цілком закономірно викликати здивування, в тому числі й у західних партнерів України. Більш того така невизначеність, як можна припустити, є однією з причин неквапливості в оцінці цих подій світовим співтовариством (в тому числі судовими установами), та додатковим аргументом на користь позиції Росії. І це зрозуміло, адже здається ніби Українська сторона в особі парламенту, уряду, глави держави та всієї дипломатії просить міжнародну спільноту визнати східноукраїнський конфлікт міжнародним (міждержавним), але в середині країни центральним пунктом є протидія незаконним угрупованням, озброєним сепаратистам та терористам, що традиційно вказує на внутрішній характер конфлікту. Вимагається зробити те, що сама Україна поки не робить. Іншими словами, важко не помітити розходження між політичними закликами та реальною правозастосовною практикою. Показники практики цих органів за окремими видами злочинів ілюструє подана таблиця 1.

Таблиця передусім показує різке зростання кількості двох видів злочинної діяльності – «злочинів проти держави» (за КК України – «злочинів проти основ національної безпеки України», передбачених статтями 109 – 114-1 КК) та «терористичних злочинів» (статті 258 – 258-5 КК) у 2014 – 2018 роках, у порівнянні з попередніми роками, що характеризувались відсутністю збройного конфлікту. Так, за 13 років з 2001 по 2013 рік загалом було обліковано 71 злочин проти основ національної безпеки України та 17 терористичних злочинів. При цьому явно простежувалась перевага перших над другими. Разом з тим тільки за перші чотири місяці 2014 року вже було обліковано 112 злочинів проти основ національної безпеки України та 31 терористичний злочин. Унікальною в цьому зв'язку є реєстрація групи злочинів агресії (ст. 437 КК «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни») та воєнних злочинів (ст. 438 КК «Порушення законів та звичаїв війни»), жоден з яких не був зафіксований протягом 2001–2013 років.

Аналізуючи статистичні дані стосовно облікованих злочинів слід розуміти, що кількість осіб, засуджених за їх вчинення та вироки по яких набрали законної сили, є значно меншою. Останнє можна простежити за даними таблиці 2. Незважаючи на це, окреслені вище тенденції при цьому не змінюються.

Таблиця 1
Кількість облікованих в Україні злочинів (за певними видами злочинів)²

Види злочинів	3 2001		2014				2015	2016	2017	2018
	по 2013 (вкл.) ³	на рік (≈)	січ.- квіт.	трав.- груд.	разом					
	загалом									
Злочини проти основ національної безпеки України («державні злочини»):		71	5,5	112	415	527	473	302	325	428
	зокрема	26	2	73	303	376	265	138	188	237
	Посягання на конституційний лад, територіальну цілісність та спроби насильницького захоплення державної влади (Статті 109 і 110 КК)	19	1,5	18	47	65	80	126	89	127
	Державна зрада (ст. 111 КК)	3	0,2	17	42	59	41	11	8	11
	Диверсія (ст. 113 КК)	17	1,3	31	2022	2053	2294	2345	1739	1181
«Терористичні злочини»:		11	0,8	25	1474	1499	1295	1865	1385	950
зокрема	Створення терористичного об'єднання та/ або участь в ньому (ст. 258-3 КК)	1	0,1	3	475	478	849	391	277	175
«Злочини агресії» і «Воєнні злочини»:		0	0	0	2	2	42	17	35	9
зокрема	Планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни (ст. 437 КК)	0	0	0	1	1	38	11	21	4
	Порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК)	0	0	0	1	1	4	6	14	5

² Статистична інформація наведена за результатами обробки даних, отриманих у відповідь на запити про публічну інформацію від Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України та Національної поліції України, а також офіційної державної статистики, опублікованої за посиланням: <https://www.gr.gov.ua/ua/statinfo.html>

³ У цьому стовпчику аналізується стан зареєстрованої злочинності за період часу від набрання чинності КК України 1 вересня 2001 р. до 2013 р. включно, тобто за період до початку воєнного конфлікту. Тому для порівняння подано середню арифметичну кількість відповідних злочинів на рік за цей період.

**Кількість осіб, вироки щодо яких набрали законної сили
по рокам (за певними видами злочинів)⁴**

Види злочинів		2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Злочини проти національної безпеки України («Державні злочини»):</i>		1	31	75	59	75	100
зокрема	Посягання на конституційний лад, територіальну цілісність та спроби насильницького захоплення державної влади (Статті 109 і 110 КК)	0	30	58	53	69	83
	Державна зрада (ст. 111 КК)	0	1	2	3	0	8
	Диверсія (ст. 113 КК)	0	0	0	1	4	1
	<i>Терористичні злочини:</i>	2	3	17	72	82	104
зокрема	Терористичний акт (ст. 258 КК)	1	0	1	7	14	9
	Створення терористичного об'єднання та/ або участь в ньому (ст. 258-3 КК)	0	0	12	59	63	87

Еволюція оцінки подій на сході України та в Криму та відповідно діянь їх учасників обумовлена передусім поступовою зміною характеру цих подій та відносно повільними темпами вироблення єдиної державної лінії такої оцінки з належним нормативним регулюванням. Ця еволюція зовні радше нагадує хаотичне скитання, чи то блукання, аніж послідовний розвиток. Утім залежно від характеру подій, мети їх учасників та відповідної правозастосовної оцінки, умовно можна виділити три періоди еволюції національної правової оцінки аналізованих подій протягом 2014 – 2018 років: до АТО, в період АТО та після запровадження ООС.

До АТО: сепаратизм і зрада

До запровадження АТО (по квітень 2014 включно) вчинювані на території Східної України (а також певною мірою Південної України та Криму) діяння оцінювалися переважно як злочини проти національної безпеки (або т.з. антидержавні злочини): державна зрада – 18 справ,

⁴ Статистичні дані отримані на основі офіційно опублікованої судової звітності за Формою 6 на Інтернет-порталі «Судова влада України», з якою можна ознайомитися за посиланням: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

посягання на територіальну цілісність і конституційний устрій України – 73 справи. Натомість за статтями про терористичні злочини було почато 31 справу, за злочини агресії та військові злочини – «0» справ. В основі оцінки таких діянь як антидержавних злочинів лежала їх очевидна спрямованість (мета) – змінити межі існуючої території України шляхом відокремлення в самостійне суверенне утворення та подальшим приєднанням до Російської Федерації (чи без такого) без проведення всеукраїнського референдуму⁵. Ця мета проявляла себе в діях щодо блокування та захоплення місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, проголошення місцевих референдумів про незалежність від України та їх проведення. Її досягнення відбулося відносно швидко. 7 квітня 2014 р. в будинку Донецької обласної державної адміністрації, прикриваючись правом на самовизначення народів, було проголошено Декларацію про суверенітет «ДНР», засновуючись на територіальних межах Донецької області. 27 квітня була проголошена «ЛНР». 11 травня в само проголошених республіках було проведено псевдореферендум, який за аргументацією керівництва «ДНР», ніби легітимізував їх суверенність. Уже наступного дня незаконні організації «ДНР» ата «ЛНР» оголосили про незалежність.

У короткий період також повністю завершилися анексія Кримського півострову та його юридичне оформлення як складової частини Росії. Як наслідок, 15 квітня 2014 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [30], згідно якого територія Автономної Республіки Крим та Севастополя визнаються тимчасово окупованими внаслідок збройної агресії Російської Федерації, будь-які створені там органи названо незаконними, а їх рішення такими, що не створюють ніяких правових наслідків. Відповідальність за порушення прав громадян покладено на окупанта. І хоча відокремлення Автономної Республіки Крим від України здійснювалося за організаційної, політичної, пропагандистської і навіть військової підтримки Росії, все ж це відбулося відносно блискавично та без прямого збройного протисто-

⁵ Згідно статті 72 Конституції України, межі державної території України можуть бути змінені тільки за рішенням, прийнятим на всеукраїнському референдумі. Цьому кореспондує стаття 110 КК України, згідно якої карається тільки такий сепаратизм, який має на меті змінити межі території України всупереч порядку, передбаченого конституцією України.

яння високої інтенсивності. Тому «кримські злочини» також отримали оцінку переважно як злочинів проти держави (сепаратизм, державна зрада тощо).

Період АТО: боротьба з тероризмом

На відміну від анексії Криму, конфлікт на сході України все більше загострювався. З початку запровадження АТО юридична та політична оцінка як подій на сході України, так і діянь учасників ДНР та ЛНР отримала яскраво виражену оцінку як тероризм: за період з травня по грудень 2014 було зареєстровано вже 2022 терористичні злочини і 303 злочини проти держави. Тенденція приблизно п'ятикратного переважання перших над другими зберігалась і наступні роки. Причини цього звісно ж не стільки в тому, що боротьба України з цими видами злочинності отримала офіційну назву «Антитерористична операція», а в зміні характеру, форм злочинної діяльності і трансформації її мети. Вона полягала не просто в проведенні незаконних референдумів, облозі урядових будівель та проголошенні декларацій. Спеціально навчені групи російських спецпризначенців та озброєні сепаратисти почали захоплювати місцеві управління поліції та органів безпеки, погрожувати тим, хто не погоджувався з їхніми вимогами, захоплювати заручників тощо. Отримавши військову та фінансову підтримку зі сторони сусідньої держави сепаратисти почали чинити істотний військовий опір проти спроб українського уряду відновити владу на захоплених територіях, здійснювались обстріли цивільних об'єктів за допомогою важкого озброєння, підриви об'єктів транспорту та комунікації, катування та ін. Використання сепаратистами подібних засобів і методів трансформувала характер їх діянь. І хоча антидержавницька спрямованість цих злочинів залишилась, проте найбільшу небезпеку становили вже форми цієї діяльності, що набули терористичного характеру. Крім того, після фактичного захоплення територій, тобто досягнення мети порушення цілісності України, метою самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» стало вже утримання цих територій будь-якими методами та протидія антитерористичним підрозділам України. Як наслідок органи правосуддя України змінили акцент в кваліфікації злочинів з антидержавницького на терористичний.

Така оцінка знайшла своє відображення й в актах Верховної Ради України, що посилило впевненість органів правосуддя. Так, 22 липня

2014 р. Верховна Рада ухвалила дві офіційні Заяви у зв'язку з поширенням тероризму на сході України [33]. У цих Заявах представники ДНР та ЛНР називаються терористами, а світова спільнота закликається до визнання «ЛНР» та «ДНР» терористичними організаціями. Разом з тим, паралельно Російська Федерація називається агресором, що окупувала Крим та веде «терористичну війну» на сході України, в тому числі шляхом вбивств мирного населення, тортур, викрадення людей для отримання викупу та збиття цивільного літака.

Надалі український парламент зконцентрувався на останній частині політичної оцінки. Постановою від 27 січня 2015 р. Верховна Рада України офіційно визнала Російську Федерацію державою-агресором та звернулася до світової спільноти із закликом до такого ж визнання [35]. У постанові від 21 квітня 2015 р. Верховна Рада наголосила на численних воєнних злочинах та злочинах проти людяності, описаних статтями 7 і 8 Римського Статуту, вина за які покладена на Російську Федерацію (пп. 3 і 4) [32].

ООС

Остаточна і офіційна оцінка подій на сході України як акту агресії та окупації відбулася на рівні закону лише на початку 2018 р. Законом від 18 січня 2018 р. «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [36] було офіційно визнано тимчасово окупованими окремі території України у Донецькій та Луганській областях, в межах яких збройні формування та окупаційна адміністрація Російської Федерації здійснюють *загальний контроль* (ст. 1). Також наголошується на обов'язках та відповідальності Росії за Гаазькими та Женевськими конвенціями щодо дотримання прав цивільного населення (ст. 7).

Якщо керівництво АТО формально здійснювалося СБУ, на що прямо вказували й положення Закону «Про боротьбу з тероризмом», згідно ст. 12 якого управління АТО здійснюється Антитерористичним центром при СБУ [27], то Закон від 18 січня 2018 р. передбачив здійснення Операції об'єднаних сил (ООС) під управлінням Генерального штабу ЗСУ з метою забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації. Цим фактично й було закладено правову базу для зміни АТО на ООС

(статті 8-10). Уже 23 березня 2018 р. в СБУ заявили про передачу військовим керівництва воєнною операцією на Донбасі [24]. Варто зауважити, що цьому передувало прийняття нового Закону «Про національну безпеку», який започаткував реформу силових відомств відповідно до стандартів НАТО та розмежував функції СБУ та ЗСУ [26].

Таким чином, хоча й за своїм характером діяльність «ДНР» та «ЛНР» і їх найманців залишалась антидержавницькою та терористичною, на передній план вийшла інша характеристика їх діяльності, яка полягала вже не у особливих цілях та методах, а в зв'язку з іноземною державою, що означає підконтрольність та підпорядкованість агресору. Як наслідок, у 2018 р. не тільки політико-дипломатично, але вже й законодавчо, провідною лінією оцінки подій на сході України стала лінія злочинів агресії, воєнних злочинів та частково – злочинів проти людяності.

Однак, як можна простежити з наведених вище статистичних даних, органи розслідування в цілому не поспішали оцінювати злочинну діяльність представників «ДНР» та «ЛНР» як злочини агресії та/або воєнні злочини. Так, у 2014 р. було розпочато лише 2 провадження. У подальшому їх кількість відчутно зросла, проте в порівнянні з цифрами терористичних та антидержавних злочинів становила скоріше виняток із загального правила. Це не змінилося навіть у 2018 р., коли було змінено АТО на ООС і на законодавчому рівні було визнано підпорядкованість «ДНР» та «ЛНР» Російській Федерації шляхом концепції «загального контролю». Не вплинуло на цю практику й оголошення воєнного стану з 26 листопада по 26 грудня 2018 р. [18].

Іншими словами, здається, що законодавча оцінка подій на сході України та відповідні політико-дипломатичні заяви України не відображаються в реальній практиці, а зміна АТО на ООС, у підсумку не означали нічого іншого ніж перейменування. За 2018 р. слідчі органи розслідували лише 4 кримінальних справ за статтями про злочини агресії та воєнні злочини, особливо в порівнянні з попередніми роками (2015 – 38, 2016 – 11, 2017 – 21). Це зокрема дисонує положенням міжнародного кримінального права, яким встановлено обов'язок держави, на території якої вчиняються злочини за міжнародним правом, здійснювати їх кримінальне переслідування і покарання [19, с. 82].

Пануюча на національному рівні оцінка злочинних діянь лише як сепаратизму чи тероризму справляє враження, що ніби має місце громадянська війна (внутрішній конфлікт). Це грає на руку агресору, який використовує це як демонстрацію своєї непричетності. Тому стійка та чітка позиція України є визначальною для оцінки його як міжнародного. Для цього не треба чекати рішень міжнародних судів чи інших інституцій, хоч вони і є важливими. Позиція України, як країни на території якої здійснюється агресія та воєнні злочини, має бути відображена на національному рівні – за допомогою всього механізму національної правової системи, всіх її ресурсів, і насамперед – кримінально-правових. Норми про воєнні злочини та злочини агресії можуть і повинні запрацювати передусім на національному рівні на повну силу.

4. Висновок

Блукання національної правової системи в пошуках оцінки подій та їх акторів було закономірним. Спершу реакція правозастосовних органів була заснована на зовнішніх, імовірно найбільш видимих ознаках конфлікту, що розпалювався. Очевидною була територіальна спрямованість конфлікту – захоплення влади на місцях та подальше відокремлення від України з імовірним приєднанням до Російської Федерації або без такого. Очевидність цих ознак обумовила первинну оцінку подій як сепаратистських, що в свою чергу було спроектовано на кваліфікацію діянь учасників цих подій як посягань на територіальну цілісність України (ст. 110 КК) та дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК).

Встановлення фактичного територіального панування над окремими районами Донецької та Луганської областей та подальший контрнаступ військових українських підрозділів, позначений як «АТО», трансформували цілі учасників незаконних збройних формувань та груп найманців. При збереженні сепаратистських цілей сформулась мета за будь-яку ціну утримати незаконно захоплені території. У зв'язку з цим у характері поведінки представників самопроголошених республік все більше почали проявлятися ознаки тероризму.

Запроваджена АТО виконала своє головне призначення – локалізувала територію конфлікту, зупинила просування проросійських

угруповань та дала час, щоб спробувати зрозуміти гібридну стратегію ворога та вибудувати політику протидії їй. Застосування ж положень кримінального закону про тероризм та «державні злочини» дозволило відносно успішно та в полегшений спосіб протидіяти тим, хто зі зброєю в руках перешкоджав українським підрозділам, шпигував на користь ДНР та ЛНР чи виконував їх злочинні завдання. Однак АТО за своєю природою не могло існувати роками та поширюватися при цьому на територію в кілька десятків тисяч квадратних кілометрів. Тривалість та систематичність протистоянь, політичні та геополітичні чинники в їх основі та їх військовий характер рано чи пізно повинні були привести до визнання аналізованих подій військовим конфліктом. Оскільки ж Росія не визнає своєї участі, то й прокуратура і суди України кваліфікують більшість злочинних діянь як тероризм або антидержавні злочини. Переплітання в одному конфлікті дій різних акторів, що ховають свої справжні обличчя, викривляють цілі та наміри, а також використання різних методів і форм боротьби – призводить до неможливості одновекторної (однозначної) оцінки як самого цього конфлікту в цілому, так і відповідних злочинів, які його складають. Конфлікт таким чином стає сумішшю тероризму, сепаратизму, державної зради, агресії та воєнних злочинів.

Список літератури:

1. «Нафтогаз» виграв арбітраж у Гаазі проти Росії щодо втрати активів у Криму. URL: <https://tsn.ua/groshi/naftogaz-vigrav-arbitrazh-u-gaazi-proti-rosiyi-schodo-vtrati-aktiviv-u-krimu-1305585.html> (дата звернення: 31.10.2019).
2. 30 квітня 2018 року розпочалась операція Об'єднаних сил із відсічі та стримування збройної агресії Росії на Донбасі – Президент підписав Указ. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/04/30/30-kvitnya-2018-roku-rozpochalas-operacziya-obednanih-sil-iz-vidsichi-ta-strimuvannya-zbrojnoi-agresii-rosii-na-donbasi-prezident-pidpisav-ukaz/> (дата звернення: 31.10.2019).
3. Baku declaration and resolutions: adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-third annual session (Baku, 28 June to 2 July 2014). URL: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2540-2014-baku-declaration-eng/file> (дата звернення: 31.10.2019).
4. Crimea Declaration: Press Statement of the U.S. Department of State on 25 July 2018. URL: <https://www.state.gov/secretary/remarks/2018/07/284508.htm> (дата звернення: 31.10.2019).
5. International Court of Justice: Order of 19 April 2017. Request for the indication of Provisional Measures. URL: <https://www.icj-cij.org/fles/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 31.10.2019).

6. Koval Dmytro: Ukraine vs. Russland vor dem Internationalen Gerichtshof: Juristische Argumente und politische Erwartungen, in: UKRAINE-ANALYSEN, 208/2018. S. 2–7. URL: <http://laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen208.pdf> (дата звернення: 31.10.2019).

7. Report of the International Court of Justice (1 August 2017–31 July 2018), 63 s. URL: <https://www.icj-cij.org/files/annual-reports/2017-2018-en.pdf> (дата звернення: 31.10.2019).

8. Report on Preliminary Examination Activities (2015). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-rep-pe-activities-2015> (дата звернення: 31.10.2019).

9. Report on Preliminary Examination Activities (2016). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=161114-otp-rep-PE> (дата звернення: 31.10.2019).

10. Report on Preliminary Examination Activities (2018). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=181205-rep-otp-PE> (дата звернення: 31.10.2019).

11. Resolution 2132 (2016). of the Parliamentary Assembly, 12.10.2016: «Political consequences of the Russian aggression in Ukraine». URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23166> (дата звернення: 31.10.2019).

12. Resolution 2133 (2016) of the Parliamentary Assembly, 12.10.2016: «Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities». URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167> (дата звернення: 31.10.2019).

13. Resolution of the General Assembly 68/262 on 27 March 2014: «Territorial integrity of Ukraine». URL: <https://undocs.org/A/RES/68/262> (дата звернення: 31.10.2019).

14. Resolution of the General Assembly 71/205 on 19 December 2016: «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine)». URL: <https://undocs.org/A/RES/71/205> (дата звернення: 31.10.2019).

15. Resolution of the General Assembly 72/190 on 19 December 2017: «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine)». URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/72/190 (дата звернення: 31.10.2019).

16. Senatorowa Oksana: Die Ukraine und der Internationale Strafgerichtshof: Der lange Weg zur Gerechtigkeit, in: UKRAINE-ANALYSEN, 208/2018, s. 7–11. URL: <http://laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen208.pdf> (дата звернення: 31.10.2019).

17. Simon Gerhard. Zusammenbruch und Neubeginn: Die ukrainische Revolution und ihre Feinde. Osteuropa. 2014. № 5-6. S. 9–40.

18. Ukraine stimmt 30-tägigem Kriegsrecht zu. SpiegelOnline. URL: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/ukraine-parlament-stimmt-30-taegigem-kriegsrecht-zu-wegen-russland-konflikt-a-1240564.html> (дата звернення: 31.10.2019).

19. Werle Gerhard: Völkerstrafrecht, 2., neubearbeitete Auflage. Mohr Siebeck Tübingen 2007. 553 s.

20. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду № 3-в/2001, 11.07.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01?lang=en> (дата звернення: 31.10.2019).

21. Захист інвестицій на окупованих територіях. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/zahist-investiciy-na-okupovanih-teritoriyah.html> (дата звернення: 31.10.2019).

22. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року»: заява Верховної Ради України № 790-VI від 25 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18>. (дата звернення: 31.10.2019).

23. МВС: Події в Криму є окупацією з боку Росії. URL: <https://www.unian.ua/crime/890989-mvs-podiji-v-krimu-e-okupatsieyu-z-boku-rosiji.html> (дата звернення: 31.10.2019).

24. Міноборони: АТО триватиме паралельно з операцією Об'єднаних сил до указу президента. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29130260.html> (дата звернення: 31.10.2019).

25. Парубій вважає, що сьогодні провокації в Криму влаштовують російські спецслужби. URL: <https://www.unian.ua/politics/890861-parubiy-vvajaє-scho-sogodni-provokatsiji-v-krimu-vlashtovuyut-rosiyski-spetsslujbi.html> (дата звернення: 31.10.2019).

26. Президент підписав закон про нацбезпеку. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2493176-prezident-pidpisav-zakon-pro-nacbezpeku.html> (дата звернення: 31.10.2019).

27. Про боротьбу з тероризмом : Закон України № 638-IV від 20.03.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 31.10.2019).

28. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України № 1401-VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6> (дата звернення: 31.10.2019).

29. Про Голову Верховної Ради України : постанова Верховної Ради України № 748-VII, 22.02.2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-vii> (дата звернення: 31.10.2019).

30. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від 15.04.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 31.10.2019).

31. Про Заяву Верховної Ради України "Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР", які

призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: постанова Верховної Ради України № 145-VIII від 04.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19> (дата звернення: 31.10.2019).

32. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»: постанова Верховної Ради України № 337-VIII від 21.04.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19> (дата звернення: 31.10.2019).

33. Про Заяву Верховної Ради України «Про трагічну загибель людей внаслідок терористичного акту над територією України»: постанова Верховної Ради України № 1596-VII від 22.07.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-18> (дата звернення: 31.10.2019).

34. Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного Російською Федерацією міжнародного тероризму»: постанова Верховної Ради України № 1597-VII від 22.07.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-18>. (дата звернення: 31.10.2019).

35. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: постанова Верховної Ради України № 129-VIII від 27.01.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 31.10.2019).

36. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України № 2268-VIII від 18-01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 31.10.2019).

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14 квіт. 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення: 31.10.2019).

38. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях»: Указ Президента України № 116/2018, 30.04.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018> (дата звернення: 31.10.2019).

39. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України: постанова Верховної Ради України № 757-VII, 22.02.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/757-18> (дата звернення: 31.10.2019).

40. Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII: постанова Верховної Ради України № 750-VII, 22.02.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/750-18> (дата звернення: 31.10.2019).

41. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 31.10.2019).

42. Турчинов: Росія розігрує в Криму абхазський сценарій. URL: <https://www.unian.ua/politics/891388-turchinov-rosiya-rozigruie-v-krimu-abhazkiy-stsenariy.html> (дата звернення: 31.10.2019).

43. У Євросуді знаходиться п'ять справ «Україна проти Росії». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2633659-u-evrosudi-znahoditsa-pat-sprav-ukraina-proti-rosii.html> (дата звернення: 31.10.2019).

44. Україна подала до арбітражу в Гаазі меморандум про порушення Росією морського права. URL: <https://www.dw.com/ukukraina-podala-do-arbitrazhu-v-gaazi-memorandum-pro-porushennya-rosieyu-morskogo-prava/a-42646782> (дата звернення: 31.10.2019).

45. Шість тонн доказів проти Росії: що передала Україна до Міжнародного суду ООН. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/06/12/7083003/> (дата звернення: 31.10.2019).

References:

1. Naftohaz vygrav arbitrazh u Gaazi proty Rosiji shchodo vtraty aktyviv u Krymu [*Naftogaz wins arbitration in The Hague against Russia over asset loss in Crimea*]. URL: <https://tsn.ua/groshi/naftogaz-vigrav-arbitrazh-u-gaazi-proti-rosiyi-schodo-vtrati-aktiviv-u-krimu-1305585.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

2. 30 Kvitnia 2018 roku rozpochalas Operatsiia Obiednanykh Syl iz vidsichi ta strymuvannia zbroinoi ahresii Rosii na Donbasi – Prezydent pidpysav ukaz [*On April 30, 2018, a joint operation to repel and curb Russia's armed aggression in the Donbass began – the president signed the decree*]. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/04/30/30-kvitnya-2018-roku-rozpochalas-operacziya-obednanih-sil-iz-vidsichi-ta-strimuvannya-zbrojnoi-agresii-rosii-na-donbasi-prezident-pidpisav-ukaz/> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

3. Baku declaration and resolutions: adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-third annual session (Baku, 28 June to 2 July 2014). URL: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2540-2014-baku-declaration-eng/file> (accessed 31 Oktober, 2019).

4. Crimea Declaration: Press Statement of the U.S. Department of State on 25 July 2018. URL: <https://www.state.gov/secretary/remarks/2018/07/284508.htm> (accessed 31 Oktober, 2019).

5. International Court of Justice: Order of 19 April 2017. Request for the indication of Provisional Measures. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf> (accessed 31 Oktober, 2019).

6. Koval Dmytro: Ukraine vs. Russland vor dem Internationalen Gerichtshof: Juristische Argumente und politische Erwartungen, in: UKRAINE-ANALYSEN, 208/2018. URL: <http://laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen208.pdf> (accessed 31 Oktober, 2019). (in German)

7. Report of the International Court of Justice (1 August 2017 – 31 July 2018), 63 s. URL: <https://www.icj-cij.org/files/annual-reports/2017-2018-en.pdf> (accessed 31 Oktober, 2019).

8. Report on Preliminary Examination Activities (2015). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-rep-pe-activities-2015> (accessed 31 Oktober, 2019).

9. Report on Preliminary Examination Activities (2016). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=161114-otp-rep-PE> (accessed 31 Oktober, 2019).

10. Report on Preliminary Examination Activities (2018). Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=181205-rep-otp-PE> (accessed 31 Oktober, 2019).

11. Political consequences of the Russian aggression in Ukraine: Resolution 2132 (2016) of the Parliamentary Assembly, 12.10.2016. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23166> (accessed 31 Oktober, 2019).

12. Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities: Resolution 2133 (2016) of the Parliamentary Assembly, 12.10.2016. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167> (accessed 31 Oktober, 2019).

13. Territorial integrity of Ukraine: Resolution of the General Assembly 68/262 on 27 March 2014. URL: <https://undocs.org/A/RES/68/262> (accessed 31 Oktober, 2019).

14. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine): Resolution of the General Assembly 71/205 on 19 December 2016. URL: <https://undocs.org/A/RES/71/205> (accessed 31 Oktober, 2019).

15. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine): Resolution of the General Assembly 72/190 on 19 December 2017. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/72/190 (accessed 31 Oktober, 2019).

16. Senatorowa Oksana: Die Ukraine und der Internationale Strafgerichtshof: Der lange Weg zur Gerechtigkeit, in: UKRAINE-ANALYSEN, 208/2018. URL: <http://laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen208.pdf> (accessed 31 Oktober, 2019). (in German)

17. Simon Gerhard. Zusammenbruch und Neubeginn. Die ukrainische Revolution und ihre Feinde. Osteuropa. 2014. № 5-6. S. 9–40. (in German)

18. Ukraine stimmt 30-tägigem Kriegsrecht zu. URL: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/ukraine-parlament-stimmt-30-taegigem-kriegsrecht-zu-wegen-russland-konflikt-a-1240564.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in German)

19. Werle Gerhard. Völkerstrafrecht. 2., neubearbeitete Auflage. Mohr Siebeck Tübingen. 2007. 553 s. (in German)

20. Vysnovok Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam prezidenta Ukrainy pro nadання vysnovku shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy Rymskoho Statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu № 3-b/2001, 11.07.2001 [*Opinion of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the President of Ukraine on the opinion on the conformity of the Constitution of Ukraine with the Rome Statute of the International Criminal Court*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01?lang=en> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

21. Zahyst investycij na okupovanyh terytorijach [*Protection of investments in the occupied territories*]. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/zahist-investiciyi-na-okupovanih-teritoriyah.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

22. Zajava Verhovnoji Rady Ukrainy do Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu pro vyznannja Ukrainy jursydykciji mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skojennja zlochyniv proty ljudjanosti vyshchymy posadovymy osobamy derzhavy, jaki pryzvely do osoblyvo tjazhkyh naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrajinskych hromadjan pid chas myrnych akcij protestiv u period z 21 lystopada 2013 roku po 22 ljutoho 2014 roku: zajava Verhovnoji Rady Ukrainy № 790-VII, 25.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

23. MVS: Podiji v Krymu je okupacijeju z boku Rosiji [*Ministry of Internal Affairs: Events in Crimea are occupation by Russia*]. URL: <https://www.unian.ua/crime/890989-mvs-podiji-v-krimu-e-okupatsieyu-z-boku-rosiji.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

24. Minoborony: ATO tryvatyme paralelno z operacijeju Objednanych syl do ukazu prezidenta [*Ministry of Defence: ATO will continue in parallel with the Joint Force Operation*]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29130260.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

25. Parubij vvazhaje, shcho sohodni provokaciji v Krymu vlashtovujut rosijski specslyzhby [*Parubiy considers that provocations in Crimea are arranged by Russian special services today*]. URL: <https://www.unian.ua/politics/890861-parubiy-vvjae-scho-sogodni-provokatsiji-v-krimu-vlashtovuyut-rosiyski-spetsslujbi.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

26. Prezydent pidpysav zakon pro nachezpeku [*The President signed the Law on National Security*]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2493176-prezydent-pidpysav-zakon-pro-nachezpeku.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

27. Pro borotbu z teroryzmom [*On the fight against terrorism*]: Zakon Ukrainy № 638-IV, 20.03.2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#n244> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

28. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosudiva) [*On Amendments to the Constitution of Ukraine (concerning Justice)*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

29. Pro Holovu Verhovnoji Rady Ukrainy [*About the Head of the Verkhovna Rada of Ukraine*]: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 748-VII, 22.02.2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-vii> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

30. Pro zabezpechennja prav i svobod hromadjan ta pravovyj rezhym na tymchasovo okupovanij terytoriji Ukrainy [*On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine*]: Zakon Ukrainy 1207-VII, 15.04.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

31. Pro Zajavu Verhovnoji Rady Ukrainy «Pro vyznannja Ukrainy jursydykciji Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skojennja zlochyniv proty

ljudjanosti ta vojennyyx zlochyniv vyshchymy posadovymy osobamy Rosijskoji Federaciji ta kerivnykamy terorystychnyx orhanizacij «DNR» ta «LNR», jaki pryzyvely do osoblyvyo tjazhkyx naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrajinskyx hromadjan»: postanova Verhovnoji Rady Ukrainy № 145-VIII, 04.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

32. Pro Zajavu Verhovnoji Rady Ukrainy „Pro vidsich zbrojniy ahresiji Rosijskoji Federaciji ta podolannja jiji naslidkiv“ [*On the Statement of The Verkhovna Rada of Ukraine "On Repelling the Armed Aggression of Russia and Overcoming its Consequences"*]: postanova 337-VIII, 21.04.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

33. Pro trahichnu zahybel ljudej vnaslidok terorystychnoho aktu nad terytorijeju Ukrainy [*About the tragic death of people as a result of a terrorist act on the territory of Ukraine*]: postanova 1596-VII, 22.07.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1596-18> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

34. Pro Zajavu Verhovnoji Rady Ukrainy „Shchodo protydiji poshyrennju pidtrymuvanoho Rosijskoju Federacijeju mizhnarodnoho teroryzmu“ [*On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Countering the Spread of International Terrorism Supported by the Russian Federation"*]: postanova 1597-VII, 22.07.2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-18> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

35. Pro Zvernennja Verhovnoji Rady Ukrainy do Orhanizaciji Objednanyx Nacij, Jevropejskoho Parlamentu, Parlamentskoji Asambleji Rady Jevropy, Parlamentskoji Asambleji NATO, Paramentskoji Asambleji OBSJe, Parlamentskoji Asambleji HUAM, nacionalnyx parlamentiv derzhav svitu pro vyznannja Rosijskoji Federaciji derzhavoyu-ahresorom: postanova 129-VIII, 27.01.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

36. Pro osoblyvosti derzhavnoji polityky iz zabezpechennja derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanyx terytorijach u Doneckij ta Luhanskij oblastjach [*On the features of the state policy on ensuring the state sovereignty of Ukraine in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions*]: Zakon Ukrainy № 2268-VIII, 18-01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>. (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

37. Pro rishennia Rady Natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 13 kvitnia 2014 roku pro nevidkladni zakhody shchodo podolannja terorystychnoi zahrozy i zberezhenntia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy [*On the decision of the National Security and Defense Council of 13 April 2014 "On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine"*]: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 405/2014, 14.04.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

38. Pro shyrokomashtabnu antyterorystychnu operaciju v Doneckij ta Luhanskij oblastjach [*On a large-scale anti-terrorist operation in Donetsk and Luhansk regions*]: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 116/2018, 30.04.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

39. Pro samousunennja Prezydenta Ukrainy vid vykonannja konstytucijnyx povnovazhen ta pryznachennja pozacherhovych vyboriv Prezydenta Ukrainy

[On the self-removal of the President of Ukraine from the exercise of constitutional powers and the appointment of snap elections of the President of Ukraine]: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 757-VII, 22.02.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/757-18> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

40. Pro tekst Konstytuciji Ukrajinu v redakciji 28 chervnja 1996 roku, iz zminamy i dopovnenn-jamy, vnesenymy zakonamy Ukrajinu vid 8 hrudnja 2004 roku 2222-IV, vid 1 ljutoho 2011 roku 2952-VI, vid 19 veresnja 2013 roku 586-VII [On the text of the Constitution of Ukraine as amended on June 28, 1996, on December 8, 2004 No. 2222-IV, on February 1, 2011 No. 2952-VI, on September 19, 2013 No. 586-VII]: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 750-VII, 22.02.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/750-18> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

41. Rymskyi Statut Mizhnarodnogo Kryminalnogo Sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

42. Turchynov: Rosija rozihruje v Krymu abchazkyj scenarij [Turchynov: Russia is playing out the Abkhaz scenario in Crimea]. URL: <https://www.unian.ua/politics/891388-turchinov-rosiya-rozigrue-v-krimu-abhazkiy-stsenarij.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

43. U yevrosudi znakhodytsia piat sprav «Ukraina proty Rosii» [There are five cases „Ukraine vs Russia” in the European Court]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2633659-u-evrosudi-znahoditsa-pat-sprav-ukraina-proti-rosii.html> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

44. Ukrajina podala do arbitrazhu v Gaazi memorandum pro porushennja Rosijeju morskoho prava [Ukraine has submitted to the Hague arbitration memorandum of violation of maritime law by Russia]. URL: <https://www.dw.com/уукраїна-подала-до-арбітражу-в-гаазі-меморандум-про-порушення-росією-морського-права/a-42646782> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

45. Shist tonn dokaziv proty Rosiji: shcho peredala Ukrajina do Mizhnarodnogo sudu OON [Six Tons of Evidence Against Russia: What Has Ukraine Transferred to the International Court of Justice]. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/06/12/7083003/> (accessed 31 Oktober, 2019). (in Ukrainian)

**THE BAR OF UKRAINE AS THE MAIN GUARANTOR
OF THE IMPLEMENTATION AND PROTECTION
OF CITIZENS' RIGHTS IN UKRAINE**

Natalya Khmelevska¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-87>

Abstract. New direction of development of theoretical bases and applied tendencies of providing of legal aid by advocate in Ukraine is offered – it is forming of strategy and tactic to provide legal aid by advocate. Conceptual principles of forming strategy to provide legal aid by advocate which are based on suggestions to form integral hierarchical system of strategies are developed: these are the general strategies to provide legal aid, strategies in the sphere of granting legal aid and individual strategies to provide legal aid by advocate. The applied bases are worked out and practical directions of such strategies are shown. The theoretical proofs are adduced, the applied elements of forming tactics to give legal aid by advocate, which corresponds to the strategy and its structure are developed. A research aim is an analysis of providing of legislative help in Ukraine and making suggestions an advocate in relation to their development. In accordance with the put aim such basic tasks are set forth: to outline constitutional status of person in composition of theoretical pre-conditions of providing of professional legislative help an advocate in Ukraine; to educe directions of development of types of legislative help an advocate; to outline the general legal guarantees of providing of grant of legislative help in Ukraine; to work out forming principles and specify practical aspiration of strategy of providing of legislative help an advocate; to carry out a theoretical ground and work out the applied bases of forming of tactics of providing of legal aid an advocate. A research object are public relations in the field of providing of right for personality on a legislative help. The article of research are theoretical and practical bases of providing of legislative help an advocate in Ukraine. Research methods are select taking into account the put aim, tasks of research, his object and object. All methods were used

¹ Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Khmelnitsky University of Management and Law, Ukraine

in intercommunication and interdependence, that provided all-roundness, plenitude and research objectivity. Normative basis of research is presented Constitution of Ukraine, Law of Ukraine "About advocacy and advocate activity", current legislation and practical worker of his application.

1. Introduction

Among the most important factors for the existence of a legal state acts ensuring each maximum possibilities for realization and protection of rights, freedoms and legitimate interests. One of the most important constitutional rights of citizens of Ukraine the right to legal assistance is enshrined in article 59 of the Constitution of Ukraine and is the basis for providing and ensuring professional legal assistance attorney.

The Constitution – the basic fundamental law that creates a strong base for other normative-legal acts. Man in the basic law are recognized the highest social value, and therefore the security and protection of personal rights is one of the main responsibilities of the state.

It is the lawyers who have the right to practice law and represent the legal profession of Ukraine, Law of Ukraine "On advocacy activities" of July 5, 2012 mandated to ensure the implementation of protection, representation and provision of other legal assistance on a professional basis. The importance of the tasks which are entrusted to lawyers, their special role in the life of the Ukrainian society require that the state provide them legal assistance has become a measure of legal protection of the individual in society. The achievement of this contributes to strengthening the legislative regulation provide the legal assistance that occurred with the adoption of this Law, the law of Ukraine "On free legal assistance" dated 2 June 2011, the Criminal procedural code of Ukraine of 13 April 2012 and a number of other normative documents, which reveal and clarify their main points.

A lawyer can be a natural person who has full higher legal education, fluent in the state language, has experience in the field of law for at least two years, pass a qualifying examination, internship (except cases, if persons that on the day of handling a statement about admitting to drafting of qualifying examination have experience of work of helper of advocate not less than one year for the last two years), brought the oath of advocate of Ukraine and got testifying to the right on carrying on advocate activity. Normative-legal acts avouch for each a right on a professional legislative help, however

possibility of her realization up to a point depends on skills, mastery and qualification of advocate, that in modern terms needs development to them of strategic foresights and tactical steps gaining end of grant of legal aid. After acquisition Ukraine of independence and acceptance of Constitution of Ukraine for development of institute of legal aid is create additional soil, as Ukraine is included in the circle of the states in that at the level of the Basic law ponderable right each on a legislative help. on July, 17 in 1997 Verkhovna Rada of Ukraine ratified Convention about the protection of rights and fundamental freedoms of man [1, p. 270]. Taking into account that, as far as really positions grow into life, it is possible to judge about a presence or absence of humanistic tendencies in activity of the state and his organs, forming of corresponding directions of public policy. Thus such the possibilities must an equal degree be provided to all citizens. The real converting of the assured rights into life can be attained only with the powerful system of advocacy in Ukraine.

Fulfilling commitment, taken by Ukraine during entering into CE, input of norms and standards of European Union requires corresponding adaptation of national legislation. First of all it touches guaranteeing of constitutional rights for personality, in particular, rights on a legal aid. From the moment of inuring by the adopted Convention these rights began to ward off violations from the side of the state by the European court on human rights. Accordingly, legal regulation of mechanism of realization of constitutional rights for personality is based on scientifically reasonable strategy of reformation corresponding legislations, to the analysis of his accordance to judicial practice of the European court on human rights, keeping national originality here.

2. Providing legal aid free of charge

The receipt of the proper legal aid often enough shows a soba the decision factor of providing of rights and freedoms of citizens. Key in becoming of the system of legal aid is passing an act of Ukraine "About a free legal aid" from Junes, 2 2011, that in accordance with Constitution of Ukraine determines maintenance of right on a free legal aid, order of realization of this right, founding and order of her grant, state guarantees in relation to the grant of free legal aid, appeal of decisions, actions or inactivity of public, organs of local self-government authorities, them public and official

servant on questions grant free legal aid and other [2]. With his acceptance in Ukraine creation of effective mechanism of realization of constitutional right is finally founded each on a professional legislative help that provides the proper implementation Ukraine of her international obligations in the field of human rights and enters the European standards from the grant of legal aid and access to justice.

However ZY "About a free legal aid" regulates only legal relationships in the field of the grant of free legal aid to the legal subjects on a free primary legal aid and subjects rights on a free secondary legal aid, that is set by this law. Under the indicated law, a free primary legal aid is determined as a type of state guarantee, that consists in informing of person of her rights and freedoms, order of their realization, renewal in case of their violation and order of appeal of decisions, actions or inactivity of public, organs of local self-government, public and official servants authorities. She includes such types of legal services, as a grant of legal information, consultations and elucidations on legal questions; drafting of statements, complaints, other documents of legal character (except judicial character); grant of help in providing of access of person to the secondary legal aid and mediation.

At the same time in the marked document the question is and about a free secondary legal aid as type of state guarantee that consists in creation of equal possibilities for access of persons to the justice. In turn, indicated a legal aid includes such types of legal services, as protecting from a prosecution; realization of representative office of interests of persons that have a right on a free secondary legal aid, in courts, other public organs, organs of local self-government, before other persons; drafting of documents of judicial character [2].

Constitutional legal subject on a professional legislative help is any man of regardless of citizenship, age, sex national or any other belonging, and also that is characterized the state of psychical and physical health, social psychological internals, as a person. Realization of right on a legal aid is based on the observance of principles of equality all before a law and to absence of discrimination on the signs of race, color of skin, political, religious and other persuasions, social origin, property state, residence, on language or other signs [3]. At the same time, individuals of right on a legal aid not only individuals but also their communities (people, nationalities, populations of Ukraine, all humanity) can be confessed. Accent attention

on addressness of legal aid, as the her gap-fillingness in every case touches a certain man, citizen, person. As known, the addressness in the most general view means an orientation on anybody or on anything – concrete people or social units are certain. The different degree of addressness (individualizations), sufficient for legal mediation of different types of securing relations within the limits of different legal forms of the legal providing that is determined by some general descriptions, can be accepted thus, as legal relations from a legal aid after the degree of individualization, undoubtedly, are relative, in fact all participants of such relations are clearly certain a law and no other persons of rights and duties do not have for them.

When speech goes about the direct grant of legal aid in relation to her necessity for a certain man, citizen, person, then maintenance is distinguished after her authentication in relation to a legislation, legal norms, their practical application in aspiration on providing of realization of right, freedom of man, citizen, person, defence of this right or renewal in case of violation. Id est a legal aid is specified as a kind or totality of types of legal help, rights and freedoms of certain man, citizen, person, protection of these rights and freedoms, their renewal sent to providing of realization in case of violation.

Implicitly, for the grant of skilled legal aid a person that gives her must own graduate luggage of legal knowledge. There are different requirements in relation to persons, that have a right to render a legal help in certain industries.

3. Legal aid entity

Yes, CPC of Ukraine determines that a defender is an advocate that carries out defence of suspected, defendant, convict, justified, and also person in relation to that application of force measures of medical or educator character is envisaged or a question decided about their application [4]. An obligatory condition here is bringing of defender to the Only register of advocates and advocate formations. As justly Honcharenko, norm of century of 45 CPC of Ukraine, that sets simply, that a "defender is an advocate" is very consoling for advocacy, comments B. G. [5, p. 4]. According to CPC of Ukraine tested the changes of position in relation to admittance near relation as defenders, such persons can not be sufferet as defenders in criminal realization. Consider this change positive, in fact such defence often is amateurish and unskilled.

CAOU a norm that an advocate, other specialist, in the field of law has a right to participate in the trial of business about an administrative crime.

In a civil judicial legislation and there is a concept of representative office in an economic process. Advocates and until recently other specialists can render a legislative help in a court in the field of law in accordance with a century 40 CCP of Ukraine [7]; the matters of legal entities in an economic court conduct their organs, that operate within the limits of the plenary powers given to them by a legislation and constituent documents, through the representative. Last there can be also other persons, plenary powers of that are confirmed by a warrant on behalf of enterprise, organization. To our opinion, only an advocate can deservingly fully realize a right for citizens on a legal aid and carry out their defence. In fact an advocate is not only a graduate lawyer but also person that passed an qualifying exam and got a certificate on a right for carrying on advocate activity. Remark of scientists about absence of mechanism of bringing in of specialists in the field of law to responsibility in case of grant by them unskilled legal aid attention is deserved.

It is expedient to mark that public organs, notarialness, legal clinics only are partly able to render a legislative help and does not can, unlike advocates, fully to provide a legislative help citizens. Advocacy is a professional organ activity of that is legislatively well-regulated, rights, duties, responsibility, are in particular certain, guarantees of activity and others like that. In particular, law of Ukraine "About advocacy and advocate activity" (century 23) the guarantees of advocate activity are envisaged. Not stopped on the detailed comment will mark, that on the whole their maintenance serves as confirmation of guaranteeing and guard of professional rights, honour and dignity of advocate by Constitution of Ukraine, indicated law and other laws.

In accordance with the amendments to the Constitution of Ukraine, it is established that only a lawyer carries out the representation of another person in court, as well as protection against criminal charges. This provision is being phased in: in the Supreme Court and the courts of cassation – has been implemented since January 1, 2017; in the courts of appeal – since January 1, 2018; in the courts of first instance – from 1 January 2019.

Representation of public authorities and local self-government bodies in courts is exclusively by lawyers since January 1, 2020.

Today, the abolition of the lawyer's monopoly is being actively discussed. The community of lawyers expressed their displeasure and concern over

the possible abolition of the monopoly. The Ukrainian authorities have proposed the licensing of lawyers who will represent interests in the courts in the event of the abolition of the lawyer's monopoly. I believe that the decision to abolish the monopoly is not logical and quick. A better way out would be to postpone the monopoly of state and local government representation in the courts for a certain period. Under the legal guarantees of advocacy A.V. Ivantsov understands the remedies enshrined in the rules of law, which ensure the order of their realization, protection and restoration of rights in case of their violation. The author identifies the features of legal safeguards: a) the rights and obligations of the lawyers themselves; b) the procedural form of their exercise of their rights and obligations; c) legal sanctions applied in cases of violation of the rights of lawyers or their failure to perform their duties [7, p. 114].

The presence of rights and duties for advocates guarantees valuable and conscientious activity of advocates from realization of the tasks. Legal approvals give an opportunity to prevent violation of rights and non-fulfillment of duties, to proceed in the broken rights and carats for non-fulfillment of duties, can be used both to the persons that violated rights for an advocate and to the advocates for non-fulfillment of the duties fixed on them.

Thus, a right on the grant of legal aid is legal possibility to carry out realization of right for citizens on a legal aid. Presence of advocacy, that operates as a non-state professional правозахисний institute is specially authorized for providing and grant of legal aid, it follows to distinguish one of basic general legal guarantees. To our opinion, general legal guarantees guarantee realization of legal aid on the whole, not succeeding to the concrete, narrowly expressed norms in the certain field of law.

Actual for today there is a question of grant of free legal aid. The indicated legal relationships are well-regulated ЗУ "About a free legal aid" from June, 2 in 2011 [2]. A law is the special binding over in relation to the grant of free legal aid and clearly delineates the subjects of grant and receipt of free legal aid. Yes, in accordance with p. 1 century of a 9 Law the subjects of grant of free primary legal aid in Ukraine is: 1) executive bodies; 2) advocates, included to Register of advocates that render a free secondary legal aid on permanent basis by contract; 3) advocates, included to Register of advocates that render a free secondary legal aid on temporal basis on the basis of agreement.

As see, for realization of right on a free legal aid necessary combination two constituents – right on a receipt and rights on the grant of legal aid. Right on a receipt a citizen acquires only if he answers the certain category indicated in a law. Public authorities, physical and legal persons of private right, specialized establishments, have a right on the grant of primary free legal aid. Must render a secondary free legal aid right centers from the grant of secondary legal aid, advocates on permanent basis by contract and temporal on the basis of agreement.

The Decree of the Cabinet of Ministers of December 28, 2011 “On Approval of the Procedure and Conditions for Competition and Requirements for the Professional Level of Attorneys Engaged in the Provision of Secondary Legal Aid” [8] provides for the examination by the Competition Commissions of theoretical knowledge, practical skills and competences of the applicant in various fields of law, experience in providing legal assistance as a defense counsel in conducting inquiries, pre-trial investigations and court cases, participation in administrative offenses cases or as representing the interests of persons in courts and other government agencies, local government, before others, the ability to use theoretical knowledge in practice, including the preparation of procedural documents. The Ministry of Justice of Ukraine has approved the list of questions for anonymous written testing of applicants.

The opinion of the Bar of Ukraine cannot be disagreed. The latter has repeatedly emphasized the inadmissibility of conducting a competition for re-evaluation of the knowledge of lawyers, which have already been assessed by the regional qualification and disciplinary commissions of the Bar upon receipt of the certificate on the right to engage in advocacy in accordance with the Law on Advocacy and Advocacy. This reassessment also includes anonymous written testing by lawyers. In order to ensure that lawyers participate in the competition, and therefore for the success of its conduct, other issues that must be studied and basic during the competition, such as: experience and experience of advocacy, specialization of lawyers, desire to provide free assistance in a certain area, are important etc.

In fact, the position of the Bar Association of Ukraine has its legislative confirmation. According to Part 1 of Art. 6 of the Law of Ukraine “On Advocacy and Advocacy” a lawyer may be a natural person who has a full higher legal education, speaks a state language, has at least two years of law

experience, has passed a qualification examination, has passed an internship, has taken the oath of a lawyer of Ukraine and received a certificate of the right to practice law [9]. There is no other special knowledge test, including competitions. Of course, the lawyer is obliged to improve their skills. It turns out that the Legal Aid Laws are questioning the qualifications of lawyers and testing the knowledge they have already tested.

4. Defense strategy and tactics

The author's opinion is the need to create a Law on Legal Aid, as there is currently no law that would regulate and summarize the concepts, types, mechanism of realization of legal aid as a whole – both free and paid.

In order to protect the rights of citizens, it became necessary to improve the ways, methods and instruments of rendering professional legal assistance by a lawyer. After all, in the exercise of legal activity by lawyers, as appropriate social entities, certain necessary, accessible and admissible legal means are used to provide legal assistance. Under the means of permissible means the objects and phenomena by which the implementation of legal activities to achieve the goal and obtain the desired result is ensured [10]. Legal remedies can be used in a variety of ways – certain ways to achieve the stated goal by using specific remedies in the presence of appropriate conditions of activity.

The system of methods and methods aimed at achieving the immediate goals is a legal tactic, and aimed at the achievement of the main, fundamental goals – a legal strategy [10, p. 622].

According to scientists in the field of theory of law, ways to a certain extent determine the style of the actors, and integrated related methods are a particular method of legal action [10, p. 622-626].

Spreading marked on legal strategy and legal tactics, we note the latter as methods of legal action to, respectively, the achievement of fundamental objectives (legal strategy) and the achievement of immediate objectives (legal tactics).

With the help of legal strategy starting with the ideal (formal) anticipations of the result of, legal activity ends with getting the actual result. Depending on the degree of matching of actual and formal result to decide whether or not the subject is the goal, how effective were his actions, methods and tools. The result of legal activity is expressed in the decision or Commission

of legally-significant actions which are fixed in the corresponding legal document (provotorova, enforceability, interpretation the like).

Such a context allows you to identify the legal strategy and legal tactics against the strategy and tactics of legal aid, which methods of legal action aimed, respectively, to achieve the main goals of legal assistance (the strategy of providing legal assistance) and attain the immediate purpose of providing legal assistance (tactics ensure legal aid). The tools provide for legal aid is a specific legal means by which legal aid as a reaction to the problem is being implemented, in particular, in a practical embodiment, by providing her lawyer.

On this basis, we believe that it should be analyzed as one of the main factors in the development of effective legal assistance in Ukraine, the ways, methods and instruments of security in General, and directly providing lawyers. After all, a specific feature of the sphere of legal assistance is that the problems and goals concerning steel and widely understood, and methods and mechanisms of provision – not clearly fleshed out in the first place – regarding the definition:

- long-term goals and broad program of actions, daily tasks, General long-term behaviour of the main activities, the science-based development of real events to ensure clearly defined legal services to the client, that is the strategy of providing legal assistance;

- legal line attorney on the provision of clearly delineated legal assistance for relatively short period, as the combination of lines, forms, receptions, methods and means of realization of legal ideas, programs, achieving the main goal and task, that is, tactics of legal aid.

Thus, the goal is a combination of theoretical provisions with an analytical approach to the solution of actual problems of formation of the strategy and tactics of legal aid in Ukraine to improve the quality, reliability, on the basis of law in the context of directions of its practical implementation, in particular the provision of legal aid lawyers.

It is known that the term "strategy" – of Greek origin, by its original meaning associated with the organization of large-scale military operations [11]. Strategy – (Ancient Greek στρατηγία – the art of the commander) – a general, non-detailed plan of a specific activity that covers a long period, a way to achieve a complex goal. Historically, the term has acquired a broader, "civilian" meaning – the choice of the main direction, the main components of activities to achieve the overall goal [12].

The strategy can be seen as a long-term, consistent, constructive, ideology-driven, uncertain environment-friendly plan that is accompanied by ongoing analysis and monitoring in the implementation process and aimed at achieving success in the end. The strategy has the ability to move from abstraction to concrete in the form of specific plans for functional units, defines the general direction and means of using the means to achieve this goal. Once it is achieved, the strategy ceases to exist as a direction and a means to an end. New goals set the task of developing a new strategy.

It is modern and detailed interpretation of the category "strategy", in our opinion, best suits the nature, content and purpose of providing legal assistance and will serve to further guide for the formation of the latest strategies in the study.

Primary language need in the "strategy of providing legal assistance" and "tactics ensure pracownicza aid" as the basis of their understanding in a broad sense, subordination and developments of scientists on issues that we studied.

With these foundations under the strategy of providing legal assistance to understand the establishment of long-term goals, broad program of action, objectives, overall long-term behavior of the lawyer, the main directions of its activities, the science-based development of real events and phenomena on the provision of clearly delineated legal assistance to the client. The strategy focuses on high quality provision of clearly delineated legal assistance with a lawyer, its object is to develop the main purpose of the programmes at a certain stage of legal assistance, ways and means to achieve it, determines the main link, the main direction in the process of legal assistance for the protection, representation or other legal assistance, the order of the legal problems that can be solved.

However, the strategy is implemented through tactics of providing legal aid, they are components of the organization of activity of the lawyer providing legal assistance and are closely interrelated. Lawyers implement specific strategic and tactical actions in the field of legal assistance based on current legislation and using their own intuition and past experience of such activities. However, the mechanisms for building the strategic interactions concerning the provision of legal assistance in the system "the state solicitor – client", which, in appropriate terms, saying: "the provider of legal aid (state) – the provider of legal aid (lawyer) – purchaser of legal aid (the client)".

Based on the study of current legislation, research of Russian scientists, the practice of the attorneys, we conclude that the provision of a specific lawyer clearly delineated legal assistance to a particular client is possible under the condition that the legal field, a system of subordinates and interrelated strategies, which are:

- general strategy of providing legal aid, which is based on normative-legal acts, regulating and guaranteeing legal aid in the state, defining the limits by the ways of its provision (free, paid);

- strategies for providing legal assistance in the areas of its provision (protection strategy in providing legal aid, strategy for representation in providing legal aid, strategy for providing other types of legal aid) in relation to the relevant branches of law within the general, which takes into account the specificity of the legal aid in certain types and areas rights (criminal, administrative, civil, commercial, etc.).

Individual strategies for the provision and provision of legal assistance by lawyers, based on previous ones, taking into account the direct content, nature, appropriateness and conditions of providing legal assistance to attorneys-at-law (clients).

In this context, the strategy of providing legal assistance to a lawyer in the area of defense counsel is the art of guiding the defense process, the content of which is determined by:

- a) the nature and stage of protection (at the stage of pre-trial investigation, court proceedings, after conviction or after acquittal, at the stage of foreseeing the use of coercive measures of a medical or educational nature or the decision on their application in criminal proceedings, during the period of consideration of extradition, at appropriate stages of administrative liability in the case of administrative offenses);

- b) belonging of a person on a certain basis to those in need of legal assistance in protection (suspect, accused, convicted, acquitted, a person for whom the use of compulsory measures of medical or educational character or the question of their application in criminal proceedings, a person is resolved, a person which deals with the issue of extradition (extradition) to a foreign state, a person who is held to administrative responsibility when considering an administrative offense case);

- c) the circumstances that accompany these features.

Based on and subject to us the fundamental elements, which are assumed to be built any strategies to ensure legal assistance in areas of its

provision, we consider it appropriate to adapt the basic strategic principles of protection, as follows:

1. The strategy of providing legal assistance attorney protection is elected along with a lawyer and his client, while critical opinion of the principal.

2. The optimal strategy for the defensive activities must be made at the earliest date since the beginning of the need to provide legal assistance in the sphere of protection in relation to the client and consistently maintained throughout the period of provision of such legal assistance.

3. The strategy of providing legal assistance a lawyer in the sphere of protection should be based on the optimum aggregate of the following interrelated elements: protection, defence, protection, analysis of the situation, which are protected (suspicion, pre-trial, trial, plastovo, the use of coercive measures of medical or educational nature, attraction to administrative responsibility for administrative offenses), the definition of protective situation (situation of protection) and the position in the case (defense position).

4. The strategy of providing legal assistance a lawyer in the sphere of protection should be based on informed and agreed in advance an optimal combination of active actions and expectations.

5. The strategy of providing legal assistance in the sphere of protection should be based on axiomatic principles governing the activities of defense counsel.

6. The strategy of providing legal assistance in the scope of the protection should be aimed at effective implementation of the activities of the lawyer, providing professional protection.

On the basis of generalizing the coverage of the problem in the legal literature [13, p. 158; 14; 15], consider the types of positions in the strategy of providing legal assistance to a defense lawyer and give a brief description of them.

1. The position of innocence. This position means that the client does not plead guilty to any of the criminal offenses in which he is suspected (charged). The legal construction of this position may be expressed in the absence of a crime, the absence of an event of crime, unproven allegations of a crime, proven indifference to a crime. The assertion of the position is accompanied by the active actions of the lawyer, which have the nature of a legitimate counteraction to the criminal prosecution of his client on the whole volume of the charge.

2. The position of partial blame. Such a position may be taken by the defense party both in full and in part to plead guilty. The legal construction of this position may be expressed in the amount of the charge (for example, the number of episodes of criminal activity), the contestation of the correctness of the qualification of actions, and the contestation of legally significant facts. The assertion of the position is accompanied by the active actions of the lawyer, who have the character of legitimate counteraction to the criminal prosecution of his client in the areas in which the guilt is not recognized as a defense.

3. Position full of guilt. This position is elected in the case when all versions on the innocence or guilt of a partial side protection has been tested, evaluated and unconfirmed, and the recognition of the defendant of his guilt and the correctness of the skill is not in doubt. The legal structure of the specified position can be expressed as in full agreement with the prosecution, and in asperen aggravating circumstances, sporen a person has selfish motives, motives, direct intention, form of guilt, etc., to establish and demonstrate the existence of extenuating and exceptional circumstances, the evaluation of the data on the identity of the accused, evaluation of behavior and personality of the victim, preparation for the criminal trial the "special order", including for the retraining of criminal acts of the defendant. Position maintenance is active in the actions of the lawyer, which have the character of analysis of the situation, denial or neutralize aggravating circumstances, finding mitigating circumstances, the forcing procedure for fixing the latter and use in the interests of his client.

4. The position of silence. This position is characterized by the fact that the defendant did not Express their attitude to suspicions and accusations, does not take part in any investigative actions and refuses to testify on the basis of article 63 of the Constitution of Ukraine. This position can be as an intermediate in cases where the defense does not have sufficient data for evidence-based decision one of the three above-described positions, and have the character constant.

Shogunate with proposition E. Y. Lvova, which indicates that the evaluation of a particular position should be carried out according to the following parameters: credibility (weakness); the logic (illogic); the sequence (not a sequence); inconsistency (no inconsistency); conformity to common sense (mismatch common sense); consistency of evidence (outside evidence) [16].

In addition, when forming a position of defense in group cases, one more basic principle of advocacy should be observed – not to create "conflicts", that is, contradictions between participants in a group case.

In particular, a peculiar systematization of the protection schemes produced by the practice was carried out by Y. P. Zeykan, in which he was distinguished [17, p. 202-213]:

- protection according to the principle "from the law – to the case", according to the scheme of which the defender performs a thorough analysis of the legal norm, clarifies the peculiarities of the crime and reveals the conformity of the qualification of the committed legal norm, clarifies the cause and effect, the form of guilt, motives;

- protection "from critique of prosecution to acquittal", according to which the defender, on the basis of detection, evaluation and systematization, criticizes the material and fundamental errors that have been made by the investigation, which can lead to a positive result of the defense;

Defense "on testimony and critical assessment", the scheme of which provides a search for protective opportunities through a critical but objective assessment of the circumstances of the case, in which the issue of the fact of the event is no longer disputed, and public opinion about the defendants is already formed as a negative and the majority of participants in the court the meetings consider the guilt of such persons obvious.

This systematization attracts a clear practical direction, as it is accompanied by a description of examples of specific cases.

These may include the following types of legal aid assistance strategies:

1. Strategies for providing legal assistance in the field of protection, collectively referred to as the "Full Justification Strategy", or a strategy for providing legal assistance in the field of protection of the first type. All the activities of the lawyer are directed to full acquittal of the client who does not plead guilty to the full amount of the charges. Such a strategy can be developed and implemented only if not only the client himself, but also the defense lawyer are convinced of the complete innocence and lack of evidence to support the crime, administrative violation, other events requiring protection, the composition of these events, and also in the presence of other circumstances that are the basis for closing the case.

2. Strategies for providing legal assistance in the field of protection, symbolically referred to as "Partial Justification Strategies", or strategies for

providing legal assistance in the field of protection of the second type. All of the lawyer's activities are aimed at justifying individual episodes of activity that aroused the need for protection (crime, administrative misconduct, other events in need of protection) and seeking mitigating circumstances for client-recognized episodes.

3. Strategies for providing legal assistance in the field of protection under the conditional name of the "Guilt Mitigation Strategy", or a strategy for providing legal assistance in the field of protection of the third type. All the activities of the lawyer are aimed at finding circumstances that mitigate guilt by episodes of activity that caused the need for protection (crime, administrative misconduct, other events requiring protection), which are fully recognized by the client.

4. Strategies for providing legal assistance in the field of protection, collectively referred to as the "Hiding Strategy", or strategies for providing legal assistance in the field of protection of the fourth type. The availability and use of strategies of the type indicated are caused by the conditions mentioned above, when the defense refuses to answer questions about a case in which there is a need for protection, refuses to participate in other actions. The advocate's activity is to search for data for a reasoned perception and to move to one of the three types of strategies described, or to adhere to that strategy (except in cases of self-deception).

Of great importance for forming an individual strategy for providing legal aid are the personal qualities, interests and inclinations of a lawyer: honesty and integrity; organization; erudition, broad outlook (relevant knowledge in the fields of related sciences); punctuality, responsibility; high moral qualities (principle, conviction, responsiveness and attentiveness to people, etc.); tact (ability to express a sense of measure); flexibility, advanced intuition; business acumen, perseverance, objectivity; self-control, cold-bloodedness; sociability, energy; ability to quickly restore performance; the desire for self-improvement.

The timely formation of an individual strategy of providing legal assistance to a lawyer, a deliberate line of its implementation – all this gives the lawyer the opportunity to clearly formulate their views, to orient themselves in different situations, to introduce into the formed strategy the necessary tactical elements when providing legal assistance in identifying new circumstances.

5. Conclusions

In addition to studying the motives for the need for professional legal assistance, the reasons and conditions of the circumstances that led to the need for, respectively, protection, representation or other types of legal assistance, the client's personality and his psychology should be well known. Having studied, analyzed and drawn conclusions about the client's personality and on this basis logically considering the individual (own) strategy of providing legal aid, the lawyer can achieve positive results.

The tactics of providing legal assistance to the lawyer is to determine the methods, means, legal line of the lawyer to provide clearly defined legal assistance to the client for a relatively short period, subordinated to the strategies of providing legal assistance to achieve the main goal and objectives of the strategy that are most relevant to the particular circumstances and provide strategic success. A lawyer's tactics of providing legal aid are determined and subordinate to the legal aid strategy.

Thus, the main guarantor of the protection of the rights and freedoms for the legitimate interests of citizens in Ukraine are lawyers, whose main task is to ensure the protection, representation and other legal assistance on a professional basis.

References:

1. Konvenciya pro zahyst prav lyudyny i osnovopolozhnyh svobod : za stanom na 4 lyst. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: as of 4 letter 1950]. *Council of Europe, Official Bulletin of Ukraine*. 1998, № 13, p. 270.
2. Pro bezoplatnu pravovu dopomogu: Zakon Ukrayiny vid 02 chervnya 2011 roku [Free Legal Aid: Law of Ukraine of 02 June 2011]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3460-17> (accessed 27 September 2019).
3. Rishennya Konstytucijnogo Sudu Ukrayiny u spravi za konstytucijnym zvernennym gromadyanya Soldatova Gennadiya Ivanovycha shhodo oficijnogo tlumachennya polozhen statti 59 Konstytuciyi Ukrayiny, statti 44 Kryminalno-procesualnogo kodeksu Ukrayiny, statej 268, 271 Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya (sprava pro pravo vilnogo vyboru zaxysnyka) vid 16 lystopada 2000 r. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of citizen Soldatov Gennady Ivanovich regarding the official interpretation of the provisions of Article 59 of the Constitution of Ukraine, Article 44 of the Code of Criminal Procedure, Articles 268, 271 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses November 16, 2000, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine (2000)]. No. 5, pp. 24–30.

4. Kryminalnyj procesualnyj kodeks Ukrainy [The Criminal Procedure Code of Ukraine (2012)]. Kyiv: Palivoda A.V., 496 p.
5. Goncharenko V.G. (2012) Treba zaxyshhaty instytut zaxystu v novomu KPK [It is necessary to protect the Institute of Defense in the new CCP]. *Lawyer*, no. 1(136), pp. 4–8.
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya vid 7 grudnya 1984 r. [Code of Ukraine on Administrative Violations of December 7 (1984)] No. 8073-X, *Bulletin of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR*, 1122 p.
7. Cyvilnyj procesualnyj kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]. Kharkiv: Odyssey, 2010. 168 p.
8. Pro zatverdzhennya Poryadku i umov provedennya konkursu ta vymog do profesijnogo rinvya advokativ, yaki zaluchayutsya do nadannya bezoplatnoyi vtorynnoyi pravovoyi dopomogy : Postanova KМУ vid 28 grudnya 2011 r. [On Approval of the Procedure and Conditions of Competition and Requirements for the Professional Level of Attorneys Engaged in the Provision of Secondary Free Legal Aid: CMU Resolution of December 28, 2011]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1362-2011-%D0%BF> (accessed 27 September 2019).
9. Konstytuciya Ukrainy: pryinyata na p'yatij sesiyi Verxovnoyi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 June. 1996]. Kyiv: Press of Ukraine, 1997. 80 p.
10. Zajchuka O.V., Onishhenko N.M. (2006). Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyj kurs: pidruchnyk [The theory of state and law. Academic course: textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter, 688 p.
11. Busel V.T. (2005). Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv: Perun, 1728 p.
12. Suxareva A.Ya., Krutskiy V.E. (2004), Bolshoj yurydicheskyj slovar [The Great Law Dictionary]. Moskva: INFRA, 704 p.
13. Glovaczkyj I.Yu. (2003). Diyalnist advokata-zaxysnyka v kryminalnomu procesi [Activity of defense lawyer in criminal proceedings]. Kyiv: Attica, 351 p.
14. Konin V.V. (2005). Takyka y ystyna v sudebnom razbyratelstve [Tactics and truth in court proceedings]. Voronezh criminalistic readings: a collection of scientific papers – Beep. 6. Voronezh: Voronezh Publishing House. state. University. URL: <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/st/konin2005.htm> (accessed 27 September 2019).
15. Konin V.V. (2003). Takyka professyonalnoj zahystu podsudymogo v sude pervoj ynstancyi [Tactics of professional defense of the defendant in the court of first instance]. Author's abstract. dissertation ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09 / Kaliningrad State Univ. Kaliningrad, 21 p.
16. Lvovoj E.Yu. (1999). Zashhyta po ugolovnomu delu: posobyе dlya advokatov [Criminal defense: lawyer's guide]. Moskva: Lawyer, 216 p.
17. Zejkan Ya.P. (2006). Zaxyst u kryminalnij spravi [Protection in Criminal Case]. Kyiv: CST, 600 p.

**LEGAL ASPECTS OF CARGO INSURANCE
AS MANDATORY EXPENSES FOR SAVING
A SHIP IN THE EVENT OF A GENERAL AVERAGE**

Volodymyr Shemonaev¹

Sergey Smirnov²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-88>

Abstract. During the transportation the cargo on board the vessel, a number of emergencies may occur. For example:

- grounding a vessel due to save a vessel;
- fire due to improper transportation of dangerous cargoes;
- drop container tiers due to incorrect secure containers and incorrect declaration of cargo weights;
- bad weather condition that impair the stability of the vessel.

In such situations, the Captain of the vessel is obliged to take all reasonable measures to ensure the safety of the vessel, cargo and, most importantly, the crew.

For saving a vessel may need:

- dumping some cargo overboard (this may be a cargo that interferes with the stability of the vessel in bad weather, or a heavy cargo, the dumping of which will allow the vessel to bring afloat)
- make a deviation and go to the nearest shelter port ;
- use the services of professional rescuers;
- carry out urgent repairs to the ship, during which some goods may be damaged.

If formed emergencies and the vessel and/or cargo tolerate whether deliberate reasonable damages at the time of salvation from their common danger, the shipowner may call "general average". For example, if the ship ran aground and had to reverse the main engine, the engine is running at maximum speed to go broke, a loss will be an additional cost and spent fuel same additional cost and the damage caused to the engine due to work at full capacity. All parties involved

¹ Candidate of Law, Associate Professor, Master Mariner, National University "Odessa Maritime Academy", Ukraine

² Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, National University "Odessa Maritime Academy", Ukraine

in a such case should share the losses incurred in proportion. The emergency efficiency of insurance companies, considerable financial reserves are necessary. Thousands of sums are needed to pay for the services of lawyers, independent experts who represent the interests of the owners of the goods in court. The insurance company should to provide a guarantee for all customers. Usually in such cases, the dispatch organization accepts guarantees from several insurance companies. Insurers are particularly interested in the legal regulation of this institute. It can be said that a general average has its own value for insurers, who compensate for the damage caused by all parties to the joint maritime enterprise, both interested in the cargo and the ship, as well as the parties at risk of freight. The timely reception by the aggrieved party of the loses in many respects depends on how the payments on general average will be provided. The assumption of delay or the slightest oversight in this case will not only cause a long delay in receiving compensation and in some cases even can prevent damages.

1. Introduction

If an emergency is declared as a general average, it means that the owners of the cargo transported on the vessel must pay for the rescue work of the cargo and the vessel itself. If the cargo is insured, such expenses are reimbursed by the insurance company.

Therefore, the most important issue for us is to show the benefit of cargo insurance, which not only compensates for the damage or loss of cargo, but also the mandatory costs of saving the ship in the event of a general average.

The relevance of the research topic is that the article is a comprehensive analytical study of an independent maritime law institute – a general average, as well as an insurance institute and, in particular, cargo insurance.

The scientific analysis of problems associated with the general average in Ukraine has been carried out by many domestic scientists. Among them should be named V.V. Demidenko, A.N. Shemyakina, A.O. Balobanova etc., who created the fundamental basis for further study of the issues under consideration.

The purpose of the article is to determine what work and expenses the insurance company, in which the cargo is insured, the cargo owner, the charterer and the shipowner, incurs.

The main objective of the research is to find out the characteristics of performance of obligations arising out of general average and find out problems which arise in this case in civil law.

2. The general average is the result of a marine accident

General average means losses incurred as a result of intentionally and reasonably incurred extraordinary expenses or donations for the sake of general safety in order to protect against the dangers of property involved in the common maritime enterprise of the vessel, freight and transported cargo ship [1, p. 7].

A general average is a consequence of any marine casualty that creates the risk of destruction of the vessel, cargo and freight: collisions of the vessel, fire on the vessel, loss of ship stability, distress of the vessel etc. In order to prevent the death of the vessel, necessary measures are taken that entail certain costs or donations. It is these losses in the form of expenses, donations and losses that are recognized as a general average [3, p. 239].

As a general average is both an institution of private international maritime law and a civil law institute existing under national law, relations arising from a general accident are governed by both international customs (York-Antwerp rules in different editions), and national legislation (the Code of Merchant Shipping of Ukraine; maritime laws of other states; the Regulations on the Association of dispatchers and the procedure for drawing up dispatches and other regulations).

The list of types of general average contained in Art. 279 MSC of Ukraine has an exemplary rather than exhaustive character. It begins with the words ‘in particular’, and other losses not directly named in this article, but possessing all the features of a general average and thus falling under its general definition (Article 277 of the MSC), must also be recognized as general average.

As an exception, in some cases specifically provided for by the York-Antwerp Rules, and also by Art. 280 MSC of Ukraine, to the general average equals losses, which do not have all the necessary characteristics for this purpose.

The Merchant Shipping Code of Ukraine contains the definition of the concept of general average, the list of its types, provides the procedure for the distribution of general accident, and also contains instructions on the principle of determining the right to be applied.

Yet, Art. 277 MSC defines the concept of general average, indicating that the general average recognizes the losses incurred as a result of deliberately and reasonably extraordinary donations for the purpose of salvage of the ship, freight and cargo carried on the vessel from the common danger for them, and establishes that the general average is divided between, freight and cargo in proportion to their value [2, p. 39].

In the same sense, but in a more precise wording, the general average in the MSC of Ukraine is defined, where it means ‘losses incurred as a result of deliberately and reasonably extraordinary expenses or donations for the purpose of salvaging a ship, freight and cargo carried on the vessel from the common danger for them’ (Part 1 of Art. 277).

However, it should be noted that even such a complete description of the components (elements) of the concept of general average is not exhaustive and generally accepted.

Moreover, the disadvantage of the above position is that it rather contains an interpretation of the concept of a general average rather than an analysis of its features. In this regard, it is necessary to pay attention to the fact that the signs of a general average, as a rule, are simultaneously interpreted as conditions for the emergence of the right to its distribution, which has been specifically referred to in the literature on maritime law. If we talk about the ‘conditions’ of the general average (some authors even use the term ‘principles’, which seems not very successful, since it is more accurate to speak of ‘principles of distribution of the general average’, which is another legal category), then their number is obviously, should be minimal, since the term ‘conditions’ itself indicates that only those circumstances without which the occurrence of these relationships is impossible should be indicated.

The presence of all these features suggests that there is a general average.

At the same time, it is necessary to pay attention once again to the fact that this institute was formed on the basis of a combination of casuistic and systemic-structural principles. That is, a general definition of the concept of a general average complements the approximate list of cases (types) of actions that have resulted in losses that can be attributed to the general average. The characterization of these actions in accordance with the above characteristics is as if additional (ancillary) qualification (check) of losses as a general average. In addition, the determination of the presence of a general average on the basis of a system of features (conditions) is applied in cases where a specific situation is not listed.

3. The York-Antwerp Rules are a set of rules governing a general average institute

Rule A of the York-Antwerp Rules 2004 provides that a general average ‘takes place if and only if extraordinary donations are made intentionally

and reasonably or extraordinary expenses are incurred for the sake of general security, in order to protect against the risk of property, participating in a common maritime enterprise’.

In this regard, it is advisable to name here the main cases of the general average. As this list has been given more compactly in the MSC of Ukraine, we will use this law and not the York-Antwerp Rules.

In accordance with Art. 279 of the MSC of Ukraine, in the case of signs of the presence of its general signs, in particular, include:

1) losses caused by the ejection of cargo or accessories of a ship, as well as losses from damage to a ship or cargo in the course of measures for general rescue, in particular as a result of penetration of water into the holds through open hatches or other openings made therefor;

2) losses caused to a ship or cargo during the extinguishing of a fire on a ship, including losses from flooding of a burning vessel for this purpose;

3) losses caused by intentional landing a ship aground and taking such a ship aground;

4) damage caused by engines, other machines or boilers of a ship which is aground caused by an attempt to heave off the vessel from the sea;

5) extraordinary expenses related to the reloading of cargo, fuel or supplies from the ship to the sea lighters, hiring of the sea lighters and back loading on the ship, incurred in the event of landing of the vessel aground;

6) losses from damage or loss of cargo, fuel or supplies caused by moving them to the ship, unloading from the ship, reloading and stowing, as well as during storage when the costs of performing these operations are recognized as a general average;

7) expenses incurred for the purpose of obtaining aid, both with and without the rescue contract, to the extent that rescue operations were carried out to prevent danger to the ship, freight and cargo;

8) losses from environmental pollution resulting from the general average;

9) loss of freight, caused by loss of cargo, in cases where the loss of cargo is compensated in the order of distribution of the general accident, thus excluding from the freight costs that would have been incurred by the carrier of the cargo for its receipt, but due to donations were not made.

As noted above, the above list is not exhaustive. It merely provides an indication of, and a description of, the situations most common in the practice of merchant navigation, relating to the production of expenses by any

of the participants in a maritime enterprise, to prevent the hazard common to the ship, freight and cargo. In addition, the relevant norms contain a description of the nature and the content of actions related to the general average, determine the nature and list of costs that the participants of a trading company are forced to make in one or another typical situation etc.

The new version of the General Average Code is advantageous as it takes into account recent experience in the field of general average relations, as well as the interests of the parties interested in their settlement, in particular the insurers represented by the International Maritime Insurance Union (IUMI – International Union of Marine Insurance). The fact is that in the event of an emergency marine casualty recognized as a general average, the amount of losses increases by about 10-30% due to the accrual of interest, commissions and remuneration of the dispatcher. Thus, it can be said that a general average has its own cost for insurers, who compensate for the damage that occurs to all parties to the joint maritime enterprise, both interested in the cargo and the ship, as well as the parties at risk of freight. In addition, the collection of information about the ship, the cost of cargo and accident costs and other accidental losses, the subsequent recalculation of all costs and reimbursements for the general accident – all this takes time, usually several years, if the accident is large, which prevents the quick settlement of claims against the insurer.

In 2009, after the collision of Niritpride and MSC Nikita, MSC Nikita was hit. The collision occurred on the way from Klaipeda to Antwerp near the shores of the Netherlands. The vessel transported the cargo insured by the insurance company – wood, mechanical parts and PET granules.

The collision of the vessels was declared a general average, which means that the owners of the goods whose property was transported on the vessel must pay for the rescue work of the cargo and the vessel itself. If the cargo is insured, such expenses are reimbursed by the insurance company.

The insurance company provided the insurance payment, although the cargo was intact. This amount was made up of financial assistance for the rescue of the sinking ship from three cargo owners whose cargoes were on board.

In the event of the general average, a dispatching organization responsible for rescuing people, ships and cargo shall be convened. This organization establishes the preliminary amounts of guarantees to be paid by the owners of the cargo wishing to return their property. Later, the dispatcher

organizes the sale of non-refundable cargoes, calculates the amount of damage to all parties and the cost of restoring the ship.

After the accident on board the ship, the costs are divided proportionally between the shipowner and the cargo owners carrying their cargo on it. The higher the cost of the shipment, the greater the cost of rescue work incurred by its owner. However, if the cargo cannot be rescued, the cost of the rescue work will be less.

The insurance company must provide a guarantee for all clients. Usually in such cases the dispatching organization accepts guarantees from several insurers. It is very difficult to obtain them, since very high demands are placed on firms' reliability and solvency. If companies do not receive guarantees, they have to freeze their working capital for that time. The entire administration process is very lengthy and can sometimes take several years. If the company does not receive a guarantee, its management will have to forget about millions of revenues for a long time.

In the case of a general average, emergency insurance companies, understanding of the law of the sea, as well as considerable financial reserves are required. Thousands of money are needed to pay for the services of lawyers, independent experts who represent the interests of cargo owners in court. All these works and expenses are borne by the insurance company in which the cargo is insured. If the owner of the cargo has not drawn up a contract for insurance of the transported property, then he himself will have to make a considerable amount. The advantage of cargo insurance is that it reimburses not only the losses for damage or loss of cargo, but also the mandatory costs of saving the ship in the event of a general average.

The International Maritime Committee (CMI – Committee Maritime International) is the 'keeper' of the York-Antwerp Rules. It is CMI that develops and adopts a new version of this set of rules at its session. A new version of the York-Antwerp Rules was adopted in 2004 (YAR 2004). Although YAR 2004 gained some popularity, especially in America, and helped to reduce the cost of a general average by more than 20% on average, for several reasons, they were not included in the pro forma shipping contracts developed by the Baltic and International Maritime Council (BIMCO – Baltic and International Maritime Council). To a large extent namely due to this the ship-owners, in particular the European ones, ignore YAR 2004, preferring to use the 1994 YAR 1994 version of the YAR, although it is outdated.

It is perhaps IUMI who has been campaigning for over 20 years to improve the York-Antwerp edition. In order to address issues related to the innovation of the York-Antwerp Rules, in 2012 the CMI Working Group decided to revise completely the provisions of the York-Antwerp Rules, resulting in a new set of rules (York-Antwerp Rules 2016 – YAR 2016). At its session in New York on May 6, 2016, CMI adopted YAR 2016. The new edition of the General Average Rulebook is advantageous as it takes into account the latest experience in the general average relationship, as well as the interests of parties interested in resolving it in particular the insurers. Satisfaction with the approval of YAR 2016 was expressed by both BIMCO and IUMI.

The most important benefits of the new edition of the York-Antwerp Rules include the following innovations:

1. The interest is accrued annually at the LIBOR rate on the first banking day of each year in the claim settlement currency plus 4%. In the event of a claim in US dollars, YAR 2016 provides a rate of 5.18%, compared to 7% under YAR 1994 and 2.5% under YAR 2004.

2. The fees of 2% will no longer be reimbursed. This is one of the very few novelties introduced by YAR 2004, which has been preserved in YAR 2016.

3. The measures have been introduced to accelerate the process of settlement of a general average, for example: the exclusion of low value cargoes from the contribution to the general accident, if the cost of their inclusion exceeds the cost of their contribution, as well as a transparent process of estimation by the dispatcher of the general average payments in the absence of information from the parties.

4. Distribution of losses in a general average between a ship, cargo and freight

When classifying an incident as a general average and the subsequent distribution of losses between the parties to the maritime enterprise, a certain procedure exists.

The purpose of a general average is to provide losses attributable to a general average between a ship, cargo and freight charge in proportion to their value. Concretizing this principle, we can say that a general average is distributed between the participants of the carriage – the owners of the vessel, cargo and freight charge in proportion to the cost of each part of the property participating in the carriage [4, p. 239].

An example is the case with the ship ‘Yantian Express’. Fire on January 3, 2019 in the Atlantic Ocean. Hapag Lloyd, the shipowner, has declared a general average. All the participants in the transportation must make a deposit that will compensate the rescue work to save the ship and the cargo. Initially, all cargo owners had to chip in at 30% of the total value of the cargo for a general average. However, then the situation changed and the contribution increased to 60%.

It means that for the distribution of a general average, it is necessary to establish the value of all property involved in the transportation. Its total value is called the contribution value or contribution capital. When calculating the contribution value, they are guided by the main provisions formulated in rule ‘XVII’ of the York-Antwerp Rules. Initially, the contribution value is determined by the ‘actual net’ value of the vessel, cargo and freight charge at the end of the voyage. Any reduction in the value of this property before the end of the flight as a result of a private average is taken into account and entails a corresponding decrease in its contribution value. Secondly, the amount of general average losses caused by the donation of such property is added to the actual value of the corresponding part of this property [5, p. 138].

The contribution value (contribution cost value) is the total value of the property (ship, cargo and freight) in proportion to which the contributions are established to cover the losses reimbursed in the manner of distribution of the general average. The following types of contribution value are distinguished:

- ship – determined basing on the cost of the ship in damaged condition;
- cargo – determined at the moment of unloading of cargo based on the value established on the basis of the commercial invoice issued to the recipient, in the absence of the invoice – on the basis of the value of the cargo at the time of its shipment, includes insurance and freight charges, unless it is on the risk of the cargo owner. From the cost of the cargo are deducted the sums of all losses from death or damage of the cargo before its unloading or during its unloading;

- the carriage charge at the carrier’s risk is equal to the lost carriage charge.

Losses for a general average are apportioned between the ship, cargo and freight in proportion to their contribution value. This means that the costs and losses incurred by one party must be borne not only by this party but also by all those who are interested in saving or preserving the property. For example, if only a vessel was saved as a result of the donation of the

cargo and the cargo was lost, then the owner of the cargo has the right to receive compensation for his loss. If only the cargo is saved and the vessel is lost, then the costs and donations should be distributed in the same order. If nothing is saved from the property, then each party will bear its own losses, since no distribution is made in this case, although donations and expenses have been made [6, p. 23].

If the general average was the fault of one of the parties, the distribution of the losses incurred will still be made on the general average. In this case, the participants in the general average have the right to recover damages from the guilty party. This is due to the fact that to establish the guilt of either side requires a lengthy and thorough investigation of the circumstances of the incident.

The burden of proving a general average lies with the party that requires the distribution of the general average. The drawing up of a dispatch is handled by a special lawyer in the general average called a dispatcher, invited by the party.

On the basis of the statement of the interested party on compensation of losses or expenses, the dispatcher proceeds to consider the case and determine the losses in the case of a general average.

The parties shall provide the dispatcher with documents describing the incidents, amounts of losses and expenses, as well as extracts from the court logs, invoices for incurred expenses, contracts, information on the cost of cargo and the vessel at the time of the end of the voyage, as well as acts of inspection of the cargo and the vessel.

After the dispatcher examines the application and all documents attached to it, he must issue a decree characterizing the losses received, that is, whether they are a general average or a private one. The dispatcher sends this decision to all interested parties. Persons who disagree with this decree may challenge it within thirty days in a court of general jurisdiction.

If the decree was not challenged by either party or the court recognized that the act of general average had taken place, the dispatcher proceeds to the direct drawing up of the dispatch.

Based on the materials provided and taking into account the circumstances of the case, the dispatcher determines the contribution value of the property. In accordance with the nature of the expenses and losses incurred, the dispatcher is obliged to decide what costs and losses will be attributed to the general average and which to the private one. The costs for a general

average will be shared between the parties; the costs for a private average shall be borne by the party who incurred them.

The costs and losses that have been attributed to the general average are apportioned between the ship, the cargo and the freight charge in proportion to their cost. For this purpose, the contributor determines the contribution dividend, that is, the ratio between the losses on the general average and the contribution capital. Based on the amounts received, a calculation is made between the parties. The dispatch is signed by the dispatcher indicating the date, after which it is considered completed and has the force of proof.

Interested parties have the right to challenge the dispute in court for 6 months from the date of its receipt. If during the indicated period the parties do not dispute the dispatch or the court upholds it, then the dispatch is subject to execution by receipt of the notary's executive inscription. In order for the notary to execute the executive inscription (writ), he must be provided directly with the statement of dispatch and the statement of the dispatcher stating that it has not been challenged. In the case of a court decision on dispatch, the collection of this decision and the execution of the dispatch is made in accordance with the civil law.

Thus, the dispatcher is engaged in determining whether the losses incurred relate to a general average or to a private one, and their volume is also determined. In the decree, the dispatcher characterizes the losses as to whether they relate to a general or private average, then, if all parties agree with this decision, the dispatcher draws up a statement in which it distributes the losses attributable to the general average between the parties [7, p. 69].

At the end of the calculation of the adjustments and the exact determination by the dispatchers of the size of the contribution fees, each consignee must make an irrevocable obligation to pay the necessary amount, which is provided by the consignees with a signature on the emergency bond (usually together with the statement of appraised value), and by the insurer or bank with the emergency guarantee. In the absence of a guarantee, the cargo owner is obliged to pay a cash deposit (deposit) in the amount established by the dispatchers. It is required, as a rule, from small merchants who do not always know that covering a general average must be necessary included in their insurance.

The ship owner's agent must inform the P&I Club about the situation that happened. Everyone must be warned that upon arrival of the vessel at the port

a sea protest will be announced and that the cargo will be issued only against the general failures of the consignees (General Average Bonds) and the general emergency guarantee of cargo insurers (General Average Guarantee).

An emergency subscription is an obligation to make a payment, regardless of the size of the calculated amount, confirmed by a guarantee of a bank or insurance company. To determine the persons responsible for contributions for a general average, the dispatcher uses the documents of the carrier (usually a sea bill of lading or manifest). Transport operators issuing their own bills of lading are usually indicated in the bill of lading / manifest as the sender, so the dispatcher will send a letter asking you to provide an average receipt to the transport operator. The letter usually contains a brief description of the details of the incident and a request for the provision of data on the value of the cargo, as well as a request to sign the average subscription (receive signed counter-guarantees).

Since transport operators are not liable for contributions for a general average for a cargo: it is the duty of the cargo owners and its insurers, they may not sign the average subscription [8, p. 39].

5. Imperfect legislation with the provision of the necessary financial support

In the event of a general average, with the participation of the Ukrainian cargo owner, very often difficulties arise due to the imperfection of the legislation and the provision of the necessary security. Indeed, in addition to the average subscription issued, the ship owner will require a deposit, a bank guarantee or an insurance company guarantee, subject to the cargo insurance.

The main problem is that a very small number of companies go for cargo insurance. This can be illustrated by the example of an automobile boom for the transportation of used cars from America to Ukraine. Companies simply do not have money for cargo insurance. Small companies do not insure the cargo, because the cost of used cars is low, hoping that if something happens, it is better to bankrupt the company than to pay the insurance. The cost of cargo insurance during the year exceeds the cost of several containers of cargo. Instead, the funds for the equivalent of insurance are created, from which unforeseen expenses are covered. Recently in Ukraine there are practically no companies that insure their goods. Mention of insurance causes a smile on the face of the owners of the cargo. This is inherent in

both private and public companies. The next problem is that insurance companies do not always pay insurance.

Returning to the case of the Yantian Express motor ship, it turned out that all cargo owners with the cargo on board the Yantian Express did not insure the cargo. Therefore, a deposit for a general average, which the insurance company must make, is not paid. This means that this deposit must be made by the owners of the cargo. The owners of the cargo argue in their own way. During the time the cargo was on board, it lost value and it was cheaper to bring in a new cargo. Therefore, the cargo owner does not want to make a deposit of 60% of the value of the cargo and gives the cargo to the ship owner. Thus, the cargo owner simply forgets about his cargo. Therefore, 30% of cargo owners did not make the required deposit. This means that a huge amount of cargo will fall into the hands of Hapag Lloyd. Further, 'Hapag Lloyd' will face the problem of selling a huge amount of cargo. The market will sag, cargo prices will begin to fall.

Now it's quite obvious that more and more cargo owners will not make a deposit for a general average. So sooner or later the concept of a general average may disappear. In the world where there is overproduction of goods and not enough demand, the concept of a general average can die out. It is the easiest to refuse from a cargo than to receive it for 160% of the cost, and not now, but after a long period of time. This extremely difficult global situation exists in maritime logistics today.

According to the Law of Ukraine 'On the Procedure for Settlement in Foreign Currency', the 'currency return within 90 days' rule is applied. Since this is not realistic for the cargo owner, he is obliged to obtain an individual NBU license, or pay a penalty in the amount of 0.3% of the sum. The provision of a bank guarantee will also entail not fewer difficulties, and the costs of obtaining it through the Ukrainian banks buying it from the European Bank will amount to about 5% of the sum of the guarantee obligation.

6. Enforcement of obligations arising from a general average

The specific character in the fact that on the one hand the obligations arising out of general average are inherently civil-law none contractual obligations. Therefore, almost any legal means provided by general provisions of the Civil Code about obligations can be applied to ensure their implementation (Book 5. Section 1. Civil Code of Ukraine).

On the other hand, the general average is the institute of the international private law and subject to a number of special norms that provide some special ways of ensuring securing general average payments (York – Antwerp rules, item 163, 164 Merchant Shipping Code).

There of some «classical» ways of providing get a specific character, and some in practice are not applied in general. At the same time, other civil-law ways of ensuring get a different title, interpretation etc.

Considering these specifics of the given relations, further we will consider briefly the standard provisions as to ensuring of civil-law obligations, and then compare them with the specific approach to ensuring the payment of the general average, current and generally accepted in Maritime Law.

According to the widely accepted civil concept for securing of property interests of the creditor, for reception of guarantees of its appropriate performance by the debtor, the obligation in Civil Law are special measures of influence on the debtor's property, which are established by the contract or the law. These measures consist in providing the possibility of on the debtor putting of additional burdens in the case of non-performance or inadequate performance of the obligation, or involvement in the performance near to the debtor of the third parties (the underwriter), or the allocation of certain assents? The expenses of which can be achieved by compliance with the obligation [10, p. 16].

There are five such means specifically regulated by the civil legislation of Ukraine. They are the pledge, the bail, the guarantee, the penalty and the deposit (Chapter 49 of Civil Code of Ukraine). Besides, the Civil code of Ukraine provides one more, except named above, the form of ensuring of obligations – retention (Paragraph 7 of chapter 49 of Civil Code).

Recognizing that the parties of the obligations arising out of general average, above all, are interested in the actual performance by the debtor of his duties, and when they are violated infringement – protection of interests of the creditor, it is necessary to come to a conclusion that the most important means of securing here are pledge and deduction.

In this regard here it is expedient to give only a short characteristic of pledge. The essence of pledge as additional obligations is that the creditor-pawnbroker gets the right in case of default by the debtor of the obligation secured by pledge to get satisfaction at the expense of a mortgaged property. One of features of pledge as compared with other forms

of ensuring of obligations is the association of the properties of liability and proprietary character with the accent on the fact that the pledge of the property is provided by the time of its safety of the performance obligation by the debtor. The given circumstance is considerable advantage – the cost of this property, in most cases, does not decrease, and is transformed proportionally to the rate of inflation. Besides, the pledge in particular valuable property, as a rule, both the vessel, and cargo transported on board the vessel stimulates the debtor to take all possible measures on repayment of debts without being subjected to the possibility of the pledged property.

Another important feature and advantage of pledge is its most typical feature of it as real right based on the property right, – the right passage of. It means that the ownership of the property from the creditor (pawnbroker) as if «fobs» for the property, that is where and in whose property there was no pledge subject, it will be a subject of pledge relations by the time of the termination of the basic obligation [11, p. 17].

Thus, anyway (sale, exchange, transfer or transition by right of succession) the forced property (rights) is pledge till the moment of the termination of duties of the debtor under the basic obligation.

All these advantages make pledge a rather attractive form of ensuring of the obligations arising out of general average.

Retention of the property of the debtor as a means of securing the obligations is referred to in paragraph 7 of chapter 49 Civil Code of Ukraine. Its essence is that the creditor who has a property, which can be transferred to the debtor, in case of default by the debtor of the obligation on payment of this property or compensation to the creditor of the expenses connected with it, can keep it until the obligation is executed. If the debtor fails to perform the obligation, the creditor has the right to meet the requirements from cost of the withheld property. (In Merchant Shipping, Code of Ukraine the right to retain the goods under Art 163).

In addition, it should be noted that to secure of execution of obligations in other legal systems, such tools are widely used as the reservation of ownership, the letter of credit, insurance agreement, currency clause.

Despite of the fact that the national right does not apply them to means of ensuring of obligations, they are of great importance for securing of execution of the agreement on general average distribution.

Therefore further it is expediently at least shortly to characterize these means in terms of their importance, as an incentive to decision (agreement) on general average distribution in the international maritime practice.

Property right reservation is now used seldom enough though in the international commercial practice, this means is well known, and in the legislation of many countries (England, France, Japan, and the Latin American countries), it is permitted and is used as security for the payment. The essence of reservation of the property right is that at goods sale on credit if the delivery and transfer of the goods (cargo) to the buyer is carried out before its payments, the agreement makes the reservation on the preservation of property right by the seller to the goods sold until the buyer makes on it last payment.

Thus, the buyer, receiving the goods (cargo), knows that it not his property; he cannot freely dispose of it until he pays its cost. The given way of securing obligations is attractive because the seller can demand the return of the goods in case of insolvency and bankruptcy of the buyer, as well as a property title on the goods, which is in illegal possession [12, p. 63].

Letter of credit is one of the forms of non-cash payments when the bank, which opens the letter of credit (bank – the emitter), undertakes on behalf of the payer (as a rule,) be buyer to pay money recipient (the seller) or another bank to make a payment when all conditions provided in the letter of credit are met.

The formula of the letter of credit is "money against documents". Its versatility is that the payment of the buyer is actually already conducted, the money from his account is going, but on the account of the seller, it has not arrived yet. To the seller the immediate reimbursement of the shipped goods or the given services is guaranteed, and he is insured from insolvency or from refusal of payment of the goods (services) by the buyer; to the buyer, in turn, it is guaranteed that the money paid to it will not disappear not known where and will be in disposal of the counterpart only after he carries out his obligations. As to their essence, the letter of credit is in fact a safe mode of payment [12, p. 91].

The currency reservation (currency warning) is applied as a means of prevention of such a situation, if the supply with the subsequent payment the increasing inflation can depreciate the purchase price established at the conclusion of the contract. In this case, a method of the price under the contract, which is widely used in the foreign trade transactions, can be applied and is called as the currency reservation or currency caution [12, p. 93].

In the application of this method in the condition about the price in the contract concluded in Ukraine, there are two currencies – hryvna and currency of the coordinated country (US dollar, Euro, etc.) act. The hryvna in the contract is put in dependence on other stable currency, and thus the price of final settlements (in hryvnas) is defined according to a course change of base currency (for example, US dollar, Euro, etc.) concerning hryvna.

The essence of insurance of transactions is that under the contract of insurance the insurer policy holder (the insurance company) agrees for a fee (insurance payments) upon the accuracy of events (insured event) specified in the contract to compensate to the insurer the incurred damages entirely or partially (to pay insurance compensation within conditional contract sum insured).

Taking into account these general provisions concerning the means of enforcement of civil-law obligations, we will consider now the features of use of special means of the securing applied in relations, connected with general average distribution between the participants of the maritime enterprise.

In the publications on maritime law «provisions of general average» is defined as «money, securities and other property which is a guarantee of obligations of performance» as in the case of obligation default to compensate a corresponding part of losses they become the property of the creditor.

The way to ensure the proof is considered to be provided by the norms of the civil law the measure of prompting of the debtor to execution of a duty lying on him by joining on the force of the law or contracts to the basic obligation the additional one. The basic obligation is reimbursement of the losses, one is provision of appropriate security.

The ways to ensure can be established by instructions of statutory acts or be based on the contracts. Each of the method has the specificity and therefore they have different impact on the debtor and protect the interests of the creditor.

To ensure the obligation in the general average is the responsibility of the Captain of the vessel.

In particular, Art 163 Merchant Shipping Code of Ukraine sets that «...The receiver is obliged in case of general average to bring an emergency payment or to give appropriate securing». In this case, the requirement to provide by the consignee of payment securing of the share of the general average, which is due to it, is a duty of the Captain of the vessel. He has no right to give out cargo before securing reception. The implementation by the

Captain of the vessel of the mortgaging right to the cargo is in this case the means of compulsion of the consignee to give securing in this or that form.

In the field of merchant shipping as the form of securing of performance of obligations an emergency subscription, an emergency payment, the deposit, a bank guarantee, a guarantee of an insurance society, a guarantee of Club of a mutual insurance are applied.

The emergency subscription is a written obligation of the consignee to pay a share of general average, which will be due according to the consignee of the average adjustment, and provide to average adjuster required for drawing up average adjustment documents, materials, data, to declare the cost of the cargo.

The deposit is applied in cases when it is impossible to collect from the consignee a cash security in the preparation of the general average subscription [12, p. 218]. In order to avoid abuse from shipowners those sums which can be received in the form of deposits from the cargo owners, York-Antwerp (a rule XXII) rules provide that similar preliminary deposits should be brought into the special account opened in the name of the two co-trustees – one will be appointed by the shipowner, and another by the person, introducing deposits, or the insurer of cargoes. The sum deposited this way together with the percent should serve as securing of payment for those parties who have the right on general average. The trustees have the right to make payments or return on deposits in the written certifications of average adjuster who settles an invoice on general average [11, p. 29].

The guarantee is applied very often. Instead of reception, the money or the deposit the shipowner in securing of payments on general average accepts a bank guarantee. In this case, the shipowner specifies the guarantee of which bank to accept [9, p. 3].

7. Conclusions

Modern theory and practice of the law of the sea under the general average means losses incurred as a result of intentionally and reasonably extraordinary expenses or donations made for the common security in order to protect against the danger of property involved in the common maritime enterprise of a ship, freight and transported ship.

In the case of a general average, emergency insurance companies, understanding of the law of the sea, as well as considerable financial reserves are required. Thousands of money are needed to pay for the services of law-

yers, independent experts who represent the interests of cargo owners in court. All these works and expenses are borne by the insurance company in which the cargo is insured. If the owner of the cargo has not drawn up a contract for insurance of the transported property, then he himself will have to make a considerable amount. The advantage of cargo insurance is that it reimburses not only the damage for damage or loss of cargo, but also the mandatory costs of saving the ship in the event of a general accident.

Thus, it can be concluded that a general average has its own cost for the insurers, who compensate for the damage that occurs to all parties to the joint maritime enterprise, both interested in the cargo and the ship, as well as the parties at risk of freight.

The variety of types of general average losses, the presence on the ship of cargo of a large number of different owners make the distribution of a general average quite laborious, requiring special knowledge and experience. Complications arising from a general average cannot be resolved without the help of professional dispatchers and lawyers.

Since transport operators are not liable for contributions for a general average for a cargo: it is the duty of the cargo owners and its insurers, they may not sign an average receipt.

In the event of a general average, with the participation of the Ukrainian cargo owner, quite frequently the difficulties arise due to the imperfection of the legislation and the provision of the necessary safety. Indeed, in addition to the average subscription issued, the shipowner will require a deposit, a bank guarantee or an insurance company guarantee, subject to cargo insurance. Therefore, the mechanism of financial support for a general average for Ukrainian cargo owners requires debugging.

The main problem is that a very limited number of companies go for cargo insurance. They simply do not have money for cargo insurance. Small shipowners do not insure the cargo, because the cost of the cargo is small, hoping that if something happens, it is better to bankrupt the company than to pay the insurance. Cargo owners do not insure cargo for the same reason. The cost of cargo insurance during the year exceeds the cost of several containers of cargo. Recently in Ukraine there are practically no companies that insure their goods. This is inherent in both private and public companies.

The next problem is that insurance companies do not always pay the insurance.

The biggest fundamental problem is that a general average is now a very difficult phenomenon for a shipowner. Now it's quite obvious that more and more cargo owners will not make a deposit for a general average. So sooner or later the concept of a general average may disappear. In the world where there is overproduction of goods and not enough demand, the concept of a general average can soon die out.

References:

1. Zhilin I. S. *General accident and maritime law issues* (1951). M.: Mor. Transport, 80 p. (in Russian)
2. *Code of Merchant Shipping of Ukraine* (1995). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB), Nos. 47, 48, 49, 50, 51, 52, Article 349. (in Russian)
3. Sidorenko A. V. (2001). *Extraordinary marine incidents (legal aspects)*. Odessa: Latstar, 400 p. (in Russian)
4. *Code of Merchant Shipping of Ukraine* (1995). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB), Nos. 47, 48, 49, 50, 51, 52, Article 349. (in Ukrainian)
5. Sidorenko A. V. (2001). *Emergency marine accidents (legal aspects)*. Odessa: Latstar, 400 p. (in Russian)
6. Grevtsova T. P. (2008). *Responsibility of the sea carrier for cargo non-safety*. L. 40 p. (in Russian)
7. Yulberdina L. R., Khamidullina G. V. (2017). *Provisional measures in the civil process*. Collection of articles of the VIII international scientific and practical conference, part 2, Moscow, April 30 / Ed. V.B. Solovyov. Moscow: 'Scientific and Publishing Center' Actuality. RF. (in Russian)
8. Yarmolovich R. P., Udolaty A. A. (2010). *General average, its importance in commercial exploitation of the vessel*. Proceedings of the Scientific and Methodological Conference 'Modern Problems of Improving the Safety of Navigation' October 7-8, 2009. Odessa: ONMA. P. 124–125. (in Ukrainian)
9. Aliev S. B. (1999). Ways to enforce obligations. *Legal newspaper*. Almaty. No. 21. P. 3.
10. Borodenko S. (2001). Collateral as a form of securing bank loans. *Economics, finance, law*. No. 4. P. 16.
11. Vinogradov P. P. (1937). Insurance of ships and registration of an accident at sea. K.: Gun. – M.: Gosfinizdat, 127 p.
12. Civil law: definitions, concepts, legislation / ed. E. O. Kharitonova. Kharkov: Odyssey, 1998. 383 p.

CHAPTER «STATE ADMINISTRATION»

ANALYSIS OF MAJOR FACTORS OF CORRUPTION IN SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ КОРУПЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Anna Arshynnikova¹

Tetiana Brus²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-89>

Abstract. The survey addresses the importance of corruption issue in the education sector in Ukraine, in due to the fact, that corruption in this area by the degree of public danger and the severity of the consequences caused exceed those in other socio-economic spheres, as they not only discredit the entire education sphere by contributing to the reduction of its authority and cooperation formation of negative public opinion regarding the educational process, but also negatively affect the main value of a person in Ukrainian society which is ensuring accessibility and free of charge education. But researchers in their research almost do not cover the issue of corruption in the system of preschool and general school education. The purpose of the paper is to analyze the structure of expenditures on general secondary education, to reveal the main levels and sources of corruption, to describe the corruption risks by items of financing education. Since corruption in Ukraine affects to all levels of education management, so the article focuses on highlighting the construction of a corrupt vertical in the education system. Corruption amazed all levels of education management and in order to truly overcome corruption, it is necessary to increase the

¹ PhD Student,
University of Customs and Finance, Ukraine

² PhD in Public Administration, Associate Professor,
Secretary of Scientific Council,
University of Customs and Finance, Ukraine

transparency and accountability of educational institutions before the society, the community, and parents. Educational institutions are obliged to publish information about public funds, to report on their use, to publish information on their pages about the list of goods, works and services received as charitable aid, indicating their value, as well as about funds received from other sources, not prohibited by law. An effective fight against corruption requires the improvement of a legislative framework that takes into account the possibilities of transparent access and control over the use of educational subsidies.

1. Вступ

Освіта – дуже важлива частина державного сектору в Україні. Державні витрати на освіту в 2019 році становили 5,8% від ВВП України і становили 228779,8 млн. грн., або 8 474 млн. дол. США [2]. До освітнього процесу залучені мільйони українців – як учні/студенти, учителі та батьки. Освітні рішення (на які програми вступають учні та студенти, які школи та університети відвідують) мають важливі наслідки для життя українців, адже саме вони відкривають можливості для підвищення соціального статусу людини та допомагають у початку кар'єри.

В Україні проблема корумпованості освіти є надзвичайно гострою. За даними загальнонаціонального дослідження «Корупція в Україні», проведеного в липні-серпні 2018 року, корупція входить до числа найбільших проблем в Україні: 94% громадян віком від 18 років вважають її дуже серйозною чи скоріше серйозною проблемою країни. Насамперед громадяни занепокоєні корупцією у вищих ешелонах влади (93%), але проблема побутової корупції – в освіті, медицині, взаємодії з різними державними органами, також є дуже серйозною чи скоріше серйозною проблемою для 82% громадян України [12].

2. Вплив корупції на освітній процес

На сьогодні освіта є одним з найбільш небезпечних сфер існування корупції тому, що в юному віці молоді люди змушені вбудовуватися в сформовані корупційні системи відносин, в результаті чого в них формується звикання до корупції, сприйняття корупції як допустимого, звичного явища та готовності до вступу в корупційні відносини. Виняткова небезпека корупції в сфері освіти полягає у втраті головної

мети освітнього процесу – отримання учнями реальних знань, навичок і умінь, необхідних їм у подальшій учбовій або професійній діяльності. Сьогодні, часто, навчання школярів зводиться до банального процесу купівлі-продажу оцінок, заліків, атестатів з відмінними оцінками. Корупція на сьогоднішній день, нажаль, є однією зі глобальних проблем у сфері освіти. Корупція в системі освіти є загрозою розвитку країни з точки зору функціонування освітнього процесу, доступу до нього та справедливості надання освітніх послуг. При оцінці впливу корупції з точки зору соціального розвитку, корупція у освітньому процесі за своєю специфікою має більш катастрофічні наслідки навіть у порівнянні із корупцією у політиці, митних органах чи податковій сфері, так як сфера освіти – це фундамент формування особистості й впливу на майбутні покоління.

Аналізом корупції в освітянській сфері досліджували вчені В.І. Берестень, П.В. Гулідов, Л.М. Масюк, Р. Хайнеман, С. Роуз-Аккерман та інші. На думку дослідників корупцією вражені всі рівні управління освітою. Так, Р. Хайнеман дає характеристику системи освіти, вільної від корупції. Її основними ознаками є: 1) рівність доступу до отримання освіти; 2) чесність при розподілі навчальних програм і матеріалів; 3) чесність і прозорість критеріїв вибору вищої освіти; 4) чесність при проведенні акредитації, в якій всі навчальні заклади оцінюються за системою стандартів, відкритих для суспільного обговорення; 5) чесність при отриманні освітніх послуг і товарів; 6) підтримання системи професійних стандартів тими, хто очолює установи, які здійснюють освітню діяльність, незалежно від форм власності установи: приватної або державної [13].

3. Рівні та джерела корупції в системі освіти

Проводячи аналіз досліджень та публікацій у розрізі проблематики аспектів корупції у освітній сфері, на наш погляд, можна вивести основні рівні та джерела корупції.

Згідно з «Положенням про Міністерство освіти і науки України» № 630 [7] – Міністерство освіти та науки (далі МОН), відповідно до покладених на нього завдань в пункті 4 положення міністерства підпункті 65, бере участь у визначенні мінімальних нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення закладів освіти. Коруп-

ційна складова Міністерства освіти полягає в недоведені підлеглим органам управління та громадськості нормативів мінімального матеріально-технічного та фінансового забезпечення навчальних закладів та повному ігноруванні обов'язків, як головного розпорядника освітньої субвенції, щодо її раціонального витрачання та витрачання взагалі (вимоги статті 22 Бюджетного кодексу України). На сьогодні в МОН не достатній контроль за нормативно-правовими актами, які регулюють освітню сферу. Одні з них застарілі, а деякі суперечать вимогам чинного законодавства, зокрема наказ МОН від 2 червня 2004 року № 440 «Про затвердження Примірною положення про батьківські комітети (ради) загальноосвітнього навчального закладу». Цей норматив є одним із чинників нинішньої корупції в закладах шкільної освіти.

Головним завданням обласних адміністрацій є: контроль за дотриманням Конституції та законів на відповідній території, перевірка рішень органів місцевого самоврядування. В Бюджетному кодексі України статтею 115 вказується на те, що контроль за відповідністю бюджетному законодавству показників затверджених бюджетів, розпису бюджету, кошторисів бюджетних установ та інших документів, які використовуються у бюджетному процесі, здійснюється обласними державними адміністраціями [1]. Тобто, Бюджетний кодекс зобов'язує обласні державні адміністрації контролювати статті з яких фінансується дошкільна і загальна середня освіта.

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8], місцеві ради міст обласного значення, районні ради спільно із районними державними адміністраціями, радами об'єднаних територіальних громад та їхніми виконавчими органами зобов'язані фінансувати дошкільну та загальну середню освіту, та є власниками загальноосвітніх шкіл і садочків на своїй території.

4. Корупційні складові в освітніх субвенціях

До 2014 року освіта фінансувалася з місцевих бюджетів, але з початку 2015 року фінансування галузі освіти здійснюють за допомогою освітніх субвенцій (далі – ОС), з держбюджету шляхом передачі коштів до місцевих бюджетів. Згідно з ч. 1 ст. 1032 БКУ [1], цю субвенцію, при повному забезпеченні всіх поточних видатків, дозволяється витрачати на капітальні видатки.

Розподіл обсягу освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюється на підставі:

- розрахункового показника фінансового нормативу бюджетної забезпеченості;
- контингенту учнів усіх типів закладів загальної середньої освіти станом на 5 вересня року, що передує поточному бюджетному періоду;
- контингенту учнів станом на 1 січня року, що передує плановому бюджетному періоду, та контингенту студентів станом на 1 жовтня року, що передує плановому бюджетному періоду;
- навчального плану;
- заробітної плати вчителя;
- коригуючих коефіцієнтів.

У 2015-му році залишки невикористаної ОС становили 2,175 млрд грн, 2016 році залишки ОС – кошти, які фактично надійшли на рахунки місцевих бюджетів та не були використані за призначенням, – збільшилися майже на 200 млн грн і становили 2,373 млрд грн, 2017 р. – 3,808 млрд грн, 2018 р. – 4 069 472 199.24 грн [2]. В 2018 р. повністю отриману освітню субвенцію використали 89 місцевих бюджетів (7%).

У регіональному розрізі можемо навести приклад таких міст, як Дніпро, Запоріжжя, Київ.

Згідно із Законом № 1789, складі зазначеної субвенції передбачається резерв коштів, обсяг якого не може перевищувати 1% загального обсягу субвенції, [9] але за роки фінансування освіти за допомогою ОС, міст, зазначені в таблиці, не використали більше, 206 млн. гривень бюджетних коштів, тобто ми бачимо наявність корупційної вертикалі між усіма рівнями надання ОС.

Здійснивши аналіз освітніх субвенцій з державного бюджету за 2015-2018 рр., можна виділити основну корупційну складову – небажання витрачати державні субвенції у повному обсязі на фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, або за словами безпосередньо працівників «неможливість освоїти субвенції». Вони фінансують в повному обсязі лише заробітну плату та оплату комунальних послуг закладів освіти, а частину освітньої субвенції переводять до бюджету розвитку, зберігаючи решту коштів місцевих бюджетів для інших потреб. Тобто, питання використання освітніх субвенцій, на даний час, залежать виключно від посадових осіб.

Таблиця 1

Залишки невикористаної освітньої субвенції в 2015-2018 рр.

Місто	Рік	Надійшло коштів	Витрачено коштів	Залишок на кінець року
Дніпро	2015	647,899,100.00	626,955,268.89	20,943,831.11
Дніпро	2016	679,061,300.00	662,774,799.46	16,286,500.54
Дніпро	2017	814,819,100.00	800,717,734.28	14,101,365.72
Дніпро	2018	901,451,700.00	912,214,710.75	6,951,923.57
Київ	2015	2,114,709,300.00	2,108,817,123.44	5,892,176.56
Київ	2016	2,254,691,200.00	2,255,299,121.41	5,284,255.15
Київ	2017	3,184,704,200.00	3,142,206,173.69	47,782,281.46
Київ	2018	2,838,033,700.00	2,852,759,730.00	33,056,251.46
Запоріжжя	2015	479,519,346.00	475,079,250.96	4,440,095.04
Запоріжжя	2016	491,609,680.00	495,669,026.87	380,748.17
Запоріжжя	2017	710,195,600.00	670,804,127.56	43,160,096.61
Запоріжжя	2018	636,365,800.00	671,736,752.13	7,789,144.48
Всього		15,753,060,026.00	15,546,991,356.2	206,068,669.87

Джерело: складено автором на основі даних [2]

5. Корупційні ризики в розрізі статей фінансування освіти

Розглянемо структуру видатків на освіту, яка має такий вигляд:

1. Заробітна плата із нарахуваннями.
2. Витрати на комунальні послуги та енергоносії.
3. Витрати на харчування дітей.
4. Капітальні видатки.

1. У частині 2 статті 61 закону «Про освіту» [3] зазначено, що посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат. Станом на сьогодні мінімальна заробітна плата складає 4173 грн. Тому, якби цей пункт почав діяти в цьому році – мінімальний посадовий оклад педагогічного працівника складав би 12519 грн. Але Державний бюджет України не впорається з таким навантаженням одразу, тому у прикінцевих положеннях закону зазначено: «Забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини 2 статті 61 цього закону, передбачивши при цьому щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб пропорційно розміру

збільшення доходів Державного бюджету». Прожитковий мінімум для працездатних осіб у 2019 році складає 1921 грн. Чотири прожиткових мінімуми – 7684 грн. Крім мінімальної зарплатні педагогічного працівника та надбавок за кожну кваліфікаційну категорію (у працівників освіти закладів середньої освіти розряди – від 10-го коефіцієнт – 1,82 до 18-го – 3,21) педагогічним і науково-педагогічним працівникам встановлюються щомісячні надбавки за вислугу років: понад 3 роки – 10% посадового окладу; понад 10 років – 20% посадового окладу; понад 20 років – 30% посадового окладу. Доплати та надбавки, які додаються до посадового окладу, класифікуються за різними напрямками, такими як стаж роботи, класне керівництво, завідування кабінетами, за наукові ступені та вчені звання. В законі також зазначено, що заклад освіти має право за рахунок власних надходжень та інших джерел, не заборонених законодавством, встановлювати педагогічним і науково-педагогічним працівникам доплати, надбавки, премії та інші види заохочень, також педагоги зможуть отримувати додаткові доплати, які зможе встановлювати засновник закладу. Крім того, 1 січня 2019 року набула чинності частина 5 статті 61 закону «Про освіту» [3], що передбачає 20% доплати педагогічним працівникам, які пройшли добровільну сертифікацію. При цьому визначено, що загальна кількість академічних годин для підвищення кваліфікації педагогічного працівника впродовж 5 років не може бути меншою за 150 годин. Підвищувати кваліфікацію можна як за власні кошти, так і за кошти закладу освіти або його засновника, а також інших фізичних та юридичних осіб. Також в законі визначено, що обсяг коштів, що додатково виділяються з держбюджету на підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників державних закладів освіти, не може бути меншим за 2% фонду заробітної плати цих працівників.

У 2016 р. запрацювала Державна інформаційна система освіти (ДІСО). У ній, в електронному вигляді, збираються дані про кількість шкіл, вчителів, наповнюваність класів, матеріально-технічне забезпечення, наповнюваність класів, місцезнаходження та тип засновника. Але, на сьогоднішній день, заробітну плату у в навчальних закладах України нараховує централізована бухгалтерія, яка або безпосередньо підпорядкована керівнику закладу освіти, або є комунальним підприємством, тому неможливо проконтролювати: виплату заробіт-

ної плати за встановленими посадовими окладами (тарифними ставками); надбавку за вислугу років; доплату за ранг, надбавки та доплати обов'язкового характеру (доплати за науковий ступінь, за знання та використання в роботі іноземної мови тощо); кількість вчителів, які працюють на повну, півтори або більше ставок. В зв'язку з чим з'являється можливість у бухгалтерів реєструвати вчителів – «фантомів» та «не існуючі ставки», тобто система освіти одержує доступ до розподілу відповідних ресурсів, який є непрозорим та непідконтрольним.

Отже, офіційна статистика державних витрат на освіту містить тільки загальні видатки на зарплати. Даних про реальний заробіток учителів в українських школах не існує, а саме: скільки вчителів отримують компенсацію, за яку додаткову роботу, скільки вчителів працюють більше, ніж стандартна кількість годин, і тому можуть заробляти більше, а також, які додаткові бонуси вони можуть отримувати від батьків.

2. Вартість послуг встановлює місцева влада, а надають послуги з водопостачання, водовідведення, опалення комунальні підприємства, або приватні структури, керівництво яких вступає у змову з керівниками місцевого рівня та за документами завищує кількість поставленого або вартість комунальних послуг.

3. Згідно зі ст. 22 Закону від 09.08.2019 № 651-XIV «Про загальну середню освіту» [4], з метою турботи про здоров'я учнів у навчальному закладі має бути передбачене харчування. Відповідальність за його організацію покладається на засновників, якими для державних і комунальних установ є місцеві органи виконавчої влади, а для установ, що належать територіальній громаді, – органи місцевого самоврядування і на керівників навчального закладу. Норми та порядок організації харчування встановлюються КМУ. Контроль за якістю харчування здійснюють органи охорони здоров'я. Відповідальними за організацію харчування дітей у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, за матеріально-технічний стан харчоблоку (їдальня, буфет), дотримання вимог санітарного законодавства, згідно з п. 4 Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах, затвердженого спільним наказом МОЗ та МОН від 01.06.05 р. № 242/329 (далі – Порядок № 242/329) [6], є засновники (власники), керівники цих установ і організацій (підприємств), які забезпечують харчування дітей. Чинна нормативна база

передбачає два варіанти організації харчування: включення працівників їдальні до штату навчального закладу або укладення договору про надання послуг з підприємством громадського харчування. Якщо підприємство обслуговує багато навчальних закладів (сума договору з ним перевищує 200 000 грн.), його укладення має проходити через тендер відповідно до ст. 2 Закону від 25.12.15 р. № 922-VIII «Про публічні закупівлі» [10]. При виборі виконавця перевагу віддають тому, хто має прямі договори на постачання продуктів харчування з вітчизняними сільгоспвиробниками та власний автотранспорт для їх доставки в навчальні заклади. Основною корупційною складовою в даних тендерах є те, що ціни на основні продукти харчування, які прописуються в додатку до договору на постачання або на надання послуг можна змінювати після підписання договору, це призводить до маніпуляцій у цінових пропозиціях учасників та колосальному завищенню вартості найбільш ходових груп товарів.

4. Відсутні будь-які нормативи на капітальні ремонти та видатки на капітальне облаштування навчальних закладів. Стосовно ремонтів є лише стаття 322 Цивільного кодексу (Тягар утримання майна 1. Власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом) [11]. На сьогодні місцева влада дану статтю ЦК ігнорує і перекладає тягар утримання майна на батьків навчальних закладів в вигляді збору коштів, як благодійна допомога. Основні корупційні складові при проведенні ремонтних робіт: господарські договори на виконання ремонтних робіт в закладах освіти не укладаються, а значить відсутні гарантії якості проведених робіт; відсутній технічний нагляд, який повинен забезпечувати замовник упродовж усього періоду ремонтно-будівельних робіт; попри те, що у нас давно вже існує автоматизований кошторисний комплекс (АВК), не робиться кошторисна документація та її експертиза на відповідність кошторисним нормам на будівельні роботи.

Аналіз структури витрат на дошкільну і шкільну середню освіту вказує, що майже кожна стаття має великий корупційний ризик.

Описані порушення, що допускаються у загальній середній освіті, майже аналогічні тим, які діють у дошкільній освіті. Єдина відмінність – там відсутня освітня субвенція з державного бюджету і фінансування повністю відбувається за рахунок місцевих бюджетів.

6. Висновки

Для справжнього подолання корупції потрібно збільшити прозорість та підзвітність навчальних закладів перед суспільством, громадою, батьками. Навчальні заклади зобов'язані оприлюднювати інформацію про публічні кошти, звітувати про їх використання, оприлюднювати інформацію на своїх сторінках про перелік товарів, робіт і послуг, отриманих як благодійна допомога, із зазначенням їх вартості, а також про кошти, отримані з інших джерел, не заборонених законодавством, що вимагає частина 3 статті 30 Закону України «Про освіту» [3]. Для дієвої боротьби з корупцією потрібне вдосконалення законодавчої бази, яка б урахувала можливості прозорого доступу і контролю за використанням освітніх субвенцій.

7. Шляхи вирішення проблем

1. Необхідний перехід до публічного формування бюджету школи та публічного звітування щодо його виконання. Це в свою чергу потребує зміни механізмів фінансування навчальних закладів та запровадження їх фінансової автономії. Саме відсутність прозорості й підзвітності в фінансовому забезпеченні школи сприяє проявам корупції. Та на сьогоднішній день переважна більшість шкіл продовжують фінансуватися через централізовану бухгалтерію, не використовують спеціарахунки для легального збору коштів за додаткові освітні послуги чи шкільну продукцію.

2. Кожна школа в особі адміністрації та батьків повинна мати план приведення школи у відповідність з об'єктивними сучасними і на певну перспективу потребами навчання. В свою чергу, бюджет має враховувати очевидну частку державного чи комунального фінансування та компенсацію дефіциту внесками меценатів, батьків.

3. Усі позадержавні, поза комунальні внески мають надходити на банківські рахунки зареєстрованих благодійних фондів. Усі виплати з цих коштів мають здійснюватися у безготівковій формі. Усі батьківські внески мають проводитись за заздалегідь колективно розробленим і оприлюдненим планом. За умов перспективного планування потрібно відмовитись від практики сплати до класного і шкільного фондів. Фонд має бути один – шкільний. Засновником і наглядачем фонду має бути наглядова чи опікунська рада, до складу якої не мають входити

працівники системи освіти. Система внесків має бути добровільною і колегіально обумовленою.

4. Як варіант легалізації коштів батьків та іншої спонсорської допомоги повинен бути визначений порядок внесення благодійних коштів на поточний рахунок навчального закладу, в натуральному вигляді, у формі передачі по акту. Враховуючи, що добровільні внески (пожертвування) не є бюджетними коштами, а цілком належать навчальному закладу, який їх отримав, то такі кошти повинні зараховуватися на спеціальний рахунок навчального закладу, який відкривається в Управлінні державної казначейської служби України.

5. Необхідно кардинально змінити функціонал місцевих управлінь освіти, перетворивши їх у сервісні центри, які візьмуть на себе комплекс питань пов'язаних з утриманням приміщень закладів освіти.

6. МОН має спрямовувати роботу цих сервісних центрів, надавши їм до виконання:

а). перелік встановлених нормативів щодо здійснення матеріально-технічного та фінансового забезпечення навчальних закладів.

б) типовий перелік обов'язкового навчального та іншого обладнання для дошкільних, середніх, позашкільних закладів освіти.

в) перелік встановлених стандартів, нормативів, норм і правил щодо строків та регламентів здійснення профілактичних, поточних, капітальних та аварійних ремонтів будівель, споруд, комунікацій, обладнання навчальних закладів.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 12.10.2019).

2. Офіційна сторінка Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 28.10.2019).

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.10.2019).

4. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 року № 651-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 28.10.2019).

5. Про затвердження Порядку взаємодії органів Державної казначейської служби України та органів Державної фіскальної служби України в процесі виконання державного та місцевих бюджетів за доходами та іншими надходженнями : наказ Міністерства фінансів України від 18.07.2016 № 621. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1115-16> (дата звернення: 11.10.2019).

6. Про затвердження Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах : наказ Міністерства освіти та науки України від 01.06.2005 № 242/329. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/moz-ukrajini/nakaz-01062005-242-329-pro-zatverdjennya-352862.html> (дата звернення: 11.10.2019).

7. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. *Офіційний вісник України*, 2014, № 95, ст. 2729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF> (дата звернення: 11.10.2019).

8. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/971BP. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/971%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 12.10.2019).

9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України від 27.12.2016 р. № 1789-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-19/card4#Future> (дата звернення: 12.10.2019).

10. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (дата звернення: 12.10.2019).

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.10.2019).

12. Корупція увійшла до трійки найголовніших проблем для українців. Дані моніторингового дослідження КМІС «Стан корупції в Україні». URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/korruptsiya-voshla-troyku-vazhneyshih-problem-1537869223.html> (дата звернення: 07.10.2019).

13. Хейнеман С. Образование и коррупция. *Народное образование: Общественно-педагогический журнал*. 2004. № 9. С. 29–37.

References:

1. Bjudzhetnyj kodeks Ukrajinjy vid 08.07.2010 roku № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed: 12.10.2019).

2. Oficijna storinka Derzhavnoji kaznachejskoi sluzhby Ukrajinjy. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (accessed: 28.10.2019).

3. Pro osvitu: Zakon Ukrajinjy vid 05.09.2017 roku № 2145-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed: 28.10.2019).

4. Pro zaghalnu serednju osvitu: Zakon Ukrajinjy vid 13.05.1999 roku № 651-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (accessed: 28.10.2019).

5. Pro zatverdzhennja Porjadku vzajemodii orghaniv Derzhavnoi kaznachejskoi sluzhby Ukrainy ta orghaniv Derzhavnoi fiskalnoj sluzhby Ukrainy v procesi vykonannja derzhavnogho ta miscevykh bjudzhetiv za dokhodamy ta inshymy nadkhodzhennjamy : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 18.07.2016 № 621. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1115-16> (accessed: 11.10.2019).

6. Pro zatverdzhennja Porjadku orghanizaciji kharchuvannja ditej u navchalnykh ta ozdorovchykh zakladakh: nakaz Ministerstva osvity ta nauky Ukraïny vid 01.06.2005 № 242/329. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/>

moz-ukrajini/nakaz-01062005-242-329-pro-zatverdjenjnya-352862.html (accessed: 11.10.2019).

7. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 zhovtnja 2014 r. № 630. *Oficijnyj visnyk Ukrainy*, 2014, № 95, st. 2729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF> (accessed: 11.10.2019).

8. Pro misceve samovrjaduvannja: Zakon Ukraïny vid 21 travnja 1997 r. № 280/971VR. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/971%D0%B2%D1%80/page> (accessed: 12.10.2019).

9. Pro vnesennja zmin do Bjudzhetnogho kodeksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27.12.2016 r. № 1789-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-19/card4#Future> (accessed: 12.10.2019).

10. Pro publichni zakupivli : Zakon Ukrainy vid 25 ghrudnja 2015 roku № 922-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (accessed: 12.10.2019).

11. Cyviljnyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukraïny. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 01.10.2019).

12. Korupcija uviyshla do triyky naygholovnishykh problem dlja ukrainciv. Dani monitorynghovogho doslidzhennja KMIS «Stan korupcii v Ukraini». URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/korruptsiya-voshla-troyku-vazhneyshih-problem-1537869223.html> (accessed: 07.10.2019).

13. Khejneman S. Obrazovanye y korрупcyja. *Narodnoe obrazovanye: Obshhestvenno-pedagoghycheskyj zhurnal*. 2004. No. 9. Pp. 29–37.

MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISM FOR ADVANCED ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Zoriana Hbur¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-90>

Abstract. The article defines the essence of the concepts of the advancing economic development, public administration, mechanism of public administration. In particular, defining the concept of advanced development made it clear that achieving a country's strategic goals with levels of macroeconomic indicators that exceed those in other technological and innovation niches provides significant competitive advantages. It is revealed that the population becomes an active participant in public administration in Ukraine, which ensures the formation of a new type of government – public, where public authorities, business and the community interact to achieve the goals of sustainable development and, as a result, public administration in Ukraine is new model of organization of public administration. Subjects, objects, direct and indirect methods of the public administration mechanism are highlighted. The characteristic features of public administration are identified. A model of the mechanism of public administration in Ukraine has been formed that takes into account the goals of key actors: the state, business and the population. The article emphasizes that despite the efforts of countries to achieve the sustainable development goals (economic, social and environmental), they should not cause environmental damage. Today, Ukraine is characterized by an "catching up" type of economic development. The model of economic development of Ukraine can be noted on such features as dependence on external sources of financing, cyclical-wave economic growth, which is significantly lower than the level of developed countries, low level of innovative development, transition to public administration and decentralization of power. Public administration is the science of managing public opinion, not just establishing and

¹ Doctor of Science in Public Administration,
Professor of Health Management,
Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education,
Chief Specialist of the Ministry of Finance of Ukraine, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4536-2438>

maintaining good relations between the state, organizations and the public. In developed countries of the world, a significant place in public administration begins to play in the implementation of the basic functions of the state, especially in regulating the economy. This is reflected in the active influence of the public on government decision-making in order to ensure the efficient functioning of a market economy. The backward influence of the public sector on state regulation of the economy, as a set of forms and methods of purposeful influence of state bodies on the development of the economic system in order to stabilize it and adapt to changing conditions, is an integral part of most modern Western economic strategies.

1. Introduction

Given the slow rise of the Ukrainian economy, the implementation of economic and social reforms, decentralization of power and the elimination of corruption, it is important to ensure a well-established effective mechanism of public administration. Today in Ukraine it is possible to speak about the beginning of the development of a new model of public administration, which in its essence corresponds to foreign experience and Western European models of public administration. Defining the entity, subjects and objects, the most effective methods and forms of public administration are urgent tasks, because they allow to determine its mechanism.

The study of the influence of public administration on the development of the economy is devoted to the works of V.D. Bakumenko, S.A. Popov, N.I. Grazhevskaya, T. Zhaluk, A.O. Kasich, O.M. Moskalenko, Yu.V. Kovbasyuk, S.A. Romanyuk, O.Yu. Obolensky, N. Obushniy, S. Chernov, V. Voronkova, V. Banakh, N.M. Tyurina, N.S. Karvatskaya, T.V. Nazarchuk, V.P. Yakobchuk, E.I. Khodakivsky, I.L. Litvinchuk and other scientists. Subjects, objects, goals, methods, and tools of public administration have been systematized in scientific studies, but there is no development of a model of public administration mechanism in the conditions of decentralization of power in Ukraine and implementation of economic reforms.

The purpose of the article is to formulate a model of the mechanism of public administration of the advancing economic development. In order to achieve this goal, the following tasks were solved – to find out the essence of the concept of outstripping economic development, public administration, mechanism of public administration, to outline the model of mecha-

nism of public management of the advancing development of the state, to analyze the state of economic development of Ukraine.

The material of the article is presented on the basis of methods of statistical, comparative and swat-analysis, and also the corresponding conclusions are made on the basis of methods of system analysis, cause and effect analysis and logical generalization.

2. The essence of the concept of advanced economic development

Advanced economic development involves achieving strategic goals for the country with levels of macroeconomic indicators that exceed those in other technological, innovative niches, providing competitive advantages in education, science, industrial production and public administration in particular. Advanced economic development today has become a key condition for an innovative economy, bringing the country to a higher level of production and, as noted by A.M. Moskalenko [5], thus, "it becomes a decisive condition for innovative competition, the transition of countries to a higher technological level, the creation of a "margin of safety" of national economic systems, acquisition and consolidation of long-term international innovative competitive advantages by countries". At the present stage of development, developed countries are trying to achieve sustainable development, which means achieving economic, social and environmental strategic goals, and the introduction of innovation should not be detrimental to the environment.

Advanced economic development can be characterized by analyzing the main socio-economic indicators and comparing them with thresholds: [2, p. 31]: annual price index growth should not be more than 3-5%; the growth rate of money supply should correspond to the growth rate of production (but no more than 3-5% per year); the state budget deficit should not be more than 3-5% of GDP; public debt should not be more than 60% of GDP; the volume of foreign exchange reserves should be more than 8% of GDP and sufficient to cover the cost of importing goods for at least three months; the ratio of current external debt service payments should not exceed 20% of annual export earnings; in order to ensure extended reproduction, the level of accumulation in GDP should be at least 10%; the unemployment rate should not be more than 15-20% of the total working population; the income gap of the 20% of the richest and 20% of the poorest people should not be more than 12 times.

3. Model of economic development of Ukraine

Today, Ukraine is characterized by an "catching up" type of economic development. The model of economic development of Ukraine can be noted on such features as dependence on external sources of financing, cyclical-wave economic growth, which is significantly lower than the level of developed countries, low level of innovative development, transition to public administration and decentralization of power.

In the table 1 shows the main indicators of economic development of Ukraine, developing countries and developed countries.

Table 1

Indicators of economic development of countries in 2018

Country	GDP growth in 2018 (%)	GDP growth over the last 5 years (%)	GDP per capita in purchasing power parity, USD	Unemployment rate (%)	Inflation (%)
Australia	2,5	2,7	\$48 899,1	5,7	1,3
Belarus	-3,9	-0,5	\$17 999,7	0,5	11,8
Georgia	2,8	4,0	\$10 043,8	11,6	2,1
Germany	1,5	1,2	\$48 110,8	4,3	0,4
Hong Kong	2,4	2,4	\$58 321,6	3,4	2,6
Hungary	2,9	1,9	\$27 481,8	5,2	0,4
Moldova	-1,1	3,4	\$5 328,0	5,0	6,4
New Zealand	3,4	2,9	\$37 294,0	5,2	0,6
Poland	3,6	2,6	\$27 764,3	6,2	-0,6
Romania	3,7	3,2	\$22 347,9	6,4	-1,6
Russia	-3,7	0,5	\$26 489,8	5,7	7,0
Singapore	2,0	3,3	\$87 855,4	1,8	-0,5
Slovakia	3,6	2,6	\$31 338,8	10,0	-0,5
Switzerland	0,9	1,4	\$59 560,7	4,6	-0,4
Turkey	3,8	5,5	\$24 911,8	10,3	7,8
Ukraine	-9,9	-2,8	\$8 305,1	8,9	13,9
UK	2,2	2,1	\$42 480,7	4,8	0,6
the United States	2,4	2,1	\$57 436,4	4,9	1,3

Source: [14]

Developed countries (Australia, Germany, Hong Kong, New Zealand, Singapore, Switzerland, United Kingdom, United States) have a higher level of ownership institution development, transparency of government activity, freedom of business and the labor market, freedom of investment and legal efficiency, which generally indicates the use of more effective public administration methods and adherence to its principles. And this is positively reflected in the value of GDP per capita in purchasing power parity, the average value of which for developed countries is \$ 54,994.9. (the maximum in Singapore is \$ 87,855.4, the minimum in New Zealand is \$ 37,294.0). Thus, these characteristics allow us to ensure a steady increase in GDP, maintain an acceptable unemployment rate (within 5%) and inflation.

The above economic indicators indicate, first of all, the high level of well-being and quality of life of the population, which in turn testifies to the social development of the countries whose state policy and management are aimed at forming an effective legal, political, social and economic environment.

4. Public administration

O. Obolensky treats public administration as governance based on the will of the community (group of people) and implemented by entities identified community needs and to meet the objectives of the community as an object of control [6, p. 4].

N. Obushna [7] defines public administration as managing people. When appealing to people, public authorities influence them individually and through their various groups, created naturally or at the will of the people (such as parties). In turn, citizens, their collectives, society respond to public administration and establish feedbacks with the authorities, the state as a whole.

Characteristic features of public administration are:

1. Ensuring the interaction of interests of the state and the people.
2. Basis – a state government that supports and provides public administration.
3. Involvement of society in participation in socio-economic and social, social and political processes.
4. It applies to the whole of society and beyond its boundaries in the sphere of international politics.

5. The state empowers public management of systemic quality.

6. It is carried out within the rule of law, thanks to the legislatively regulated and practically effective mechanism of control of society over all public authorities and local self-government.

7. Public administration operates in a systematic way, combining the functioning of such structures as the mechanism of the state, the state apparatus, the civil service and public manifestations of society [7].

Public administration is the science of managing public opinion, not just establishing and maintaining good relations between the state, organizations and the public. In developed countries of the world, a significant place in public administration begins to play in the implementation of the basic functions of the state, especially in regulating the economy. This is reflected in the active influence of the public on government decision-making in order to ensure the efficient functioning of a market economy.

The backward influence of the public sector on state regulation of the economy, as a set of forms and methods of purposeful influence of state bodies on the development of the economic system in order to stabilize it and adapt to changing conditions, is an integral part of most modern Western economic strategies. Modern public administration and administration of the economy should rely on a system of certain methods – a set of ways, techniques and means of state influence on the socio-economic development of the country. Publicity reduces the methods of direct action by which the state directly intervenes in economic processes, namely, reduces the share of instruments that operate through government procurement, granting subsidies, subsidies, through licensing and quoting of economic processes, fixed pricing of basic goods and services, etc. [13].

On the other hand, in the context of democratization of the society, decentralization of the economy, expansion of market powers and the degree of public administration, the importance of indirect action methods increases. Indirect methods of state regulation of the economy – a set of indirect means of state influence on the activities of economic entities (system of legal and economic methods). The state influences economic processes indirectly – by regulating the behavior of market actors. By granting, for example, benefits to producers of a particular product, it indirectly stimulates the growth of production

5. Regulation of the economy in conditions of increased publicity

The main methods of indirect regulation of the economy in the context of increased publicity are tax, budgetary, monetary, investment, innovation, depreciation, structural, information and economic policy. Indirect methods of state regulation include legal and economic methods. Legal methods – a system of laws and legislative acts that regulate the activities of economic entities (determine the legal space). Economic methods of state regulation of the economy are associated with the creation of financial or material incentives for the state that can influence the economic interests of economic entities and condition their behavior. They are predominantly based on the regulation of the exchange rate, prices and incomes of the population, the formation of economic conditions that induce business entities to act in accordance with the goals of social development.

The transition to a network economy has been enhanced by the informational methods to which information, persuasion, and advocacy tools that influence an individual's value priorities are motivated by socially recognized norms and used on the basis of research into social psychology and human behavior.

In general, the system of management of long-term economic development can be represented as a set of priorities (vectors), goals, objectives, principles, models, subjects, objects, mechanisms that ensure the harmonization of interests, forms, methods, tools of managerial influence. In this case, the management of long-term development should include:

1) a sound definition of promising goals for the development of the national economy, which would consolidate society and political forces around the idea of development clear to all;

2) determining the directions of the movement, that is, the general requirements for a promising state of society, rules and restrictions for choosing alternative ways of gradual solution of urgent problems;

3) development of an algorithm (technology) provided with the resources for the implementation of the chosen method of long-term development, which would allow its assessment, control, reaction to the results of control at the stages of implementation;

4) the possibility of increasing the activity of all subjects of economic activity by establishing guaranteed rules of state behavior in the future, shifting political debates about goals and ways of development from slo-

gans and declarations into the plane of comparing alternative ways of achieving the intended goals.

The mechanism of public administration includes subjects and objects, in particular the subject and at the same time the object is represented by civil society, non-governmental organizations (self-governing structures: public organizations and associations, their bodies), public authorities, local self-government bodies.

The governing body of public administration entities is the public administration bodies: direct election institutions and their executive structures; officials and officials elected by direct election; officials and officials appointed by the institutions and their executive structures.

The determining and specific subject of public administration is the population of the power-holding country and the interest group, since in the conditions of civilization and mixed formation it is the people who determine, approve, control and evaluate in direct or representative ways. Given the decentralization of power in Ukraine and the increasing level of accountability of public authorities, control and evaluation of public administration is significantly facilitated, and its mechanism is greatly simplified by reducing corruption.

6. Mechanism of state management of economic development

According to Yu.I. Treshchevsky [11], the essence of the mechanism of state management of economic development expresses the relations of the subjects in relation to objects and strategic goals, which form a coherent system containing bodies of state power, participants of economic activity and external environment, which are reflected. as the needs, interests and goals of the subjects in the relevant programs and projects of socio-economic development. In this regard, the mechanism of public management of economic development as a general category is the relationship between economic entities and public authorities regarding economic activity. And the content of implementation of the mechanism consists in the use of economic methods, forms, methods and legal norms, which allow public authorities to influence economic processes, ensuring the resolution of contradictions in socio-economic systems [11].

In our opinion, it should be added that the mechanism of public administration also includes the forms, methods and methods of influence of the

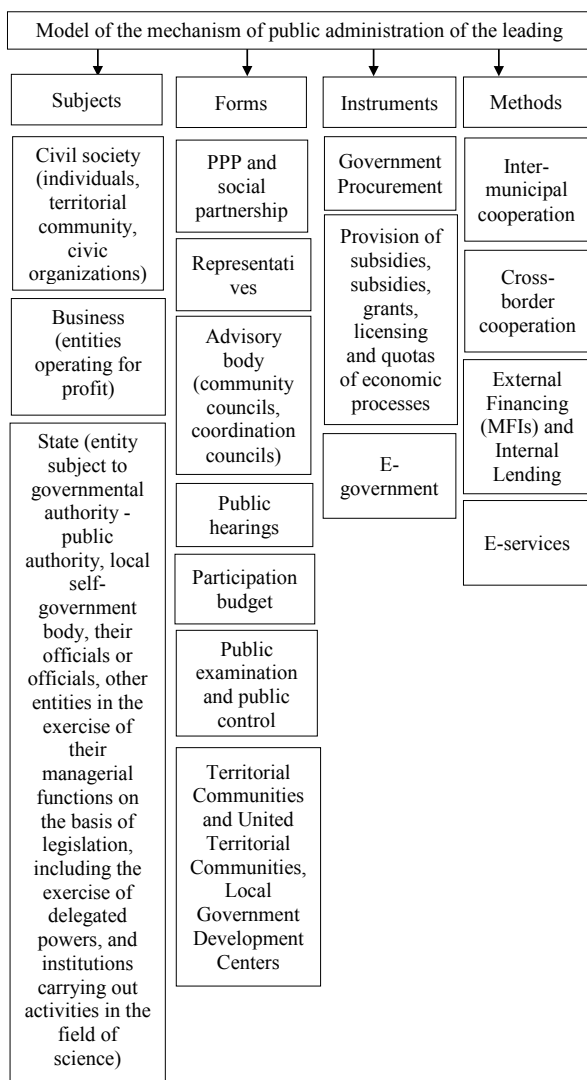
community on the activity and public administration of the economic development of public authorities.

Therefore, subjects and objects are indispensable elements of the mechanism of public economic development management. Subjects of Public Administration: President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, state executive bodies of different levels, National Bank of Ukraine, State Property Fund of Ukraine, Antimonopoly Committee of Ukraine, National Anti-Corruption Bureau, Anti-corruption Prosecutor's Office and National Anti-Corruption Agency, The State Bureau of Investigation, Associations, Unions and Associations. The purpose of public administration of the economy is formulated as follows: ensuring favorable conditions for sustainable economic development and further economic growth in Ukraine, achievement of social stability and overcoming poverty, increasing the level of global competitiveness of the country.

The Government's Mid-Term Action Plan to 2020 [9] states that the main goals of achieving Ukraine's socio-economic development are: economic growth; effective governance; development of human capital; the rule of law and the fight against corruption; security and defense.

Effective governance involves public administration reform, decentralization and public finance reform aimed at improving the quality of public services and the level of public control over public funds. Therefore, it can be argued that a new model of public administration is emerging in Ukraine, which envisages the introduction of a new mechanism for economic development through effective governance. Therefore, we consider the mechanism of public administration of the economy as a system that is a component structure. Its components are goals, principles, tasks, functions, subjects and objects, methods and forms that in their interaction and interconnection determine the economic policy of the country, and its implementation contributes to the achievement of strategic goals and fulfillment of the regulatory function of the state in public administration. The mechanism of public administration of the economy shapes economic policy and its components [8].

It is important to note that the basic principles of public administration should be: trust in each other; legality; equality of the parties; democratic principles; voluntariness and reality of commitments; the obligation to fulfill the arrangements; responsibility for fulfilling obligations; control over the implementation of agreements.

**Figure 1. Model of the mechanism of public administration
of the leading economic development**

Source: developed by the author

Public administration in Ukraine should include the following tools: e-government; single open databases of all public authorities; local government information systems; system of public control over spending of budgetary funds; portals for public discussion and amendment of laws and bills; electronic services, consultations, a single window system for the provision of public services; specialized applications for personal computers and mobile devices aimed at solving specific problems of citizens; control by citizens through feedback mechanisms and media, etc. [12, p. 223].

There are many different definitions of public administration and public administration in the literature. In the glossary of the United Nations Development Program, we find that the term "public administration" has two closely related meanings:

1) a coherent state apparatus (policies, rules, procedures, systems, organizational structures, staff, etc.) financed from the state budget and is responsible for managing and coordinating the work of the executive branch and its interaction with other stakeholders in the state, society and the external environment;

2) the management and implementation of various governmental measures related to the implementation of laws, regulations and decisions of the government and management related to the provision of public services [11]. With regard to the term "public administration", the United Nations Development Program is guided by the definition proposed by American scholar J.M. Shaw in the International Encyclopedia of State Policy and Administration: "Public administration is an area of practice and theory that is central to public administration and particular focus on public administration and activity. management issues such as control, leadership, planning, organizational support, information technology support, personnel management, and the effect of" [12].

Theory of public management of government and nonprofit organizations in some of the important issues is similar to private sector institutions. Thus, the same self-management tools that maximize efficiency and effectiveness can be used in both the private and public sectors. Jay M. Schawritz stresses that good governance should be focused on ensuring the ability to achieve results.

Within the framework of the model of the mechanism of public management of the advanced development of the economy, the functions of ensuring the legal basis and observance of the principles of public administration, their clarity, simplicity for business and the population, innovation, which is to improve the

legislative support for the development of the economy of Ukraine, should be entrusted to the state. In addition, it is important to provide resources for developed projects that ensure the development of the economy and the effectiveness of public policy, including financial and information. Therefore, the state can allocate a certain amount of funds for the implementation of social, economic, environmental projects, and ensure increased cooperation with investors and international financial institutions that finance economic development.

7. Conclusions

The function of business in society is to provide reproducible processes (simple and extended reproduction). When implementing this function, it is necessary to observe social responsibility, which includes responsibility for the state of the environment and its change during the implementation of projects, ensuring a high level of working conditions, compliance with the regulatory framework. The population and public organizations should identify the key problems of the economic development, on the basis of which the development and implementation of the policy of public administration of the state authorities should take place. The function of the community is to identify problems of economic development, to make proposals for their solution, or to ask questions and tasks for their solution before the competent authorities. The latter provides control over the implementation of budgetary policies, which will increase both the responsibility of business and the responsibility of governmental bodies, transparency of public administration in Ukraine.

The development of a model of public administration mechanism in Ukraine began with the beginning of the formation of territorial communities. Thus, the formation of territorial communities ensured the participation of the population in the state administration and in the development of projects of regional economic development, where citizens began to participate by bringing to public discussion the most pressing problems. At the same time, the authorities ensured that the interests of the community were taken into account by developing projects based on the proposals of the population.

The initiators of the projects were, first of all, representatives of the executive branch, which has one of the main functions – development of investment projects, organization and documentary support of project implementation. At the same time, the authorities also provide effective motivation for citizens through an information campaign in order to iden-

tify priority infrastructure items in need of investment. Business representatives at the moment take a passive position, in fact only by providing local budgets with tax payments. However, despite the low level of initiative of the population in Ukraine and business to participate in the public administration of the executive authorities, some progress has been made in the implementation of projects of territorial development and solving the most problematic issues of economy, ecology of regions.

The further initiative and activity of the authorities based on the principles of cooperation, responsibility, transparency and openness will ensure greater activity of business and citizens, development of public administration in Ukraine.

The concept of public administration of the development of the national economy for the future, as a socially oriented, noospheric, innovative economic system, should: take into account the supranational vector in the development of norms of national legislation governing the long-term development of the national economy; harness the potential of the knowledge economy, which provides a long-term effect in managing the national economy, generating competitive advantages for the future; to have a long-term sustainable development strategy and at the same time to use the tools of structural corrections in support of selected priority areas, development of innovative sectors of the economy, temporary support for industries – locomotives of growth (in times of crisis for Ukraine mechanical engineering and metallurgy are losing the background, and real opportunities for economic recovery growth, given the positive dynamics, is in the transport, construction and agro-industrial sectors); to anticipate the improvement of the quality parameters of the public administration sector as the main subject of administration of the long-term development of the national economy and to strengthen its potential in long-term economic growth [3].

Advance economic development has become a key condition of the innovation economy today, but today Ukraine is characterized by an “catching up” type of economic development, implementation of reforms and democratization of the society, decentralization of the economy, expansion of market powers and a degree of public administration. The population becomes a participant in public administration in Ukraine, which provides for the formation a of a new type of government – public, where public authorities, business and the community interact to achieve sustainable development goals.

References:

1. Bakumenko V.D., Popov S.A. (2015). The paradigm of innovative development of society: modern concepts of reforming public administration. *The efficiency of public administration*, issue 43, pp. 21–28.
2. Grazhevskaya N.I. (2008). Economic systems of the era of global change. Kyiv: Knowledge, 431 p.
3. Zhelyuk T. (2009). Conceptual principles of management of long-term development of Ukraine: national model and global challenges. *Journal of the European Economy*, vol. 8, issue (no. 4), pp. 371–382.
4. Kasich A.O. (2016). Theoretical aspects of the influence of decentralization processes on the economic development of the country. *Economic theory and history of economic thought*, issue 8(182), pp. 16–21.
5. Moskalenko O.M. Innovative competition and advanced development of the economy of Ukraine in the conditions of austerity. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15086/Moskalenko_Innovatsiia_konkurentsia_ta_vypередzhalnyi.pdf?sequence=1
6. Obolensky A.Y. (2014). Public administration: civilization trend, scientific theory and direction of education: Public management: ways of development: materials of scientific-practical. Conf. for the international. participation (Kyiv, November 26, 2014): in 2 volumes. Kuiv: NADU, vol. 1, 150 p.
7. Obushna N. (2015). Public administration as a new model of public administration organization in Ukraine: theoretical aspect. *Collection of scientific works "Efficiency of Public Administration"*, issue 44, pp. 53–63.
8. Chechel O.M. (2013). Principles and mechanism of state regulation of the economy. *Bulletin of AMSU. Series: Public Administration*, issue 2(9), pp. 103–111.
9. On approval of the mid-term plan of priority actions of the Government until 2020 and the plan of priority actions of the Government for 2017, the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 3, 2017 No. 275-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p#n10>
10. Public administration and administration in the conditions of information society: domestic and foreign experience [Electronic resource]: monograph / ed. S. Chernov, V. Voronkova, V. Banakh, and others; ZDIA. Zaporizhia: ZDIA, 2017. 603 p.
11. Treschevsky Yu.I. (1999). The mechanism of state regulation of the Russian economy: methodology of research, features of formation and efficiency improvement: author. diss. for the competition of science. degrees dock. econom. Sciences: Special. 08.00.01. Voronezh.
12. Tyurina N.M., Karvatskaya N.S., Nazarchuk T.V. (2018). Development of Public Management: Foreign and Domestic Experience [Text]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences*, no. 3, vol. 1, pp. 221–228.
13. Yakobchuk V.P., Khodakivsky E.I., Litvinchuk I.L. (2017). The role of public administration in the formation of a new model of state regulation of the economy. *Effective economics*, issue 1.
14. Economic Freedom Index 2018 (2018). URL: <https://www.heritage.org/index/>

CRISIS AS A FACTOR OF CYCLICAL DEVELOPMENT

Olena Levchuk¹

Victor Levchuk²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-91>

Abstract. Numerous crisis projects have been around for two decades, but, in the present world, they are in crisis, they imagine themselves as natural crisis cases and their causes and consequences. The overwhelming number of other crisis and economic crises, both for the emergence of which remain in its service and for large-scale development are crisis, undoubtedly are systemic, structurally-cyclical, suffering, which requires its vital resources of market economic systems. The prerequisites for the emergence of a financial and economic crisis should include, first, the contradictions in the development of the real and financial sectors of the economy, which are manifested in their asynchrony and disproportionality against the background of constant strengthening. Secondly, it is a crisis of economic policy and economic mechanism based on the principles of monetarism. Third, it is the inconsistency of the principles of the Jamaican world monetary system with the changing conditions of operation and the deployment of forces in the world economy. Financial capital, which is the “shadow” of real capital, in the face of gigantic financial speculation, becomes a fiction and leads to the formation of an unsecured macroeconomic bubble. By 2007, this fictitious capital, or the shadow of its real counterpart, had increased significantly, the illusion of value detached from the real economic reality of prices. This is especially evident in the global financial markets. First-order securities – stocks – have increased their value tenfold. The value of securities, or so-called market capitalization, is ten times the value of real assets, depending on the market situation. According to statistics, by 2008, global gross domestic product

¹ Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher at the Center for Military Strategic Studies,
National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2827-2134>

² Honored Lawyer of Ukraine, Senior Researcher,
Center of Military and Strategic Research,
National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, Ukraine
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6436-985x>

(GDP) was approximately \$ 50 trillion. And total global financial assets were close to \$ 200 trillion, 4 times the real world product. With regard to second-tier securities or derivatives, their volume in the global financial markets exceeded \$ 500 trillion. With regard to the peculiarities of the financial crisis in the Ukrainian economy, we believe that special attention should be paid to the causes and consequences of the global financial crisis in our country. In today's context, the new paradigm of state regulation of the financial sector is becoming increasingly relevant – from simply setting the rules of the game and controlling their observance to actively interfering with the processes of buying and selling financial instruments and financial services. Since the financial sphere is one of the important elements of ensuring the economic security of the country, the state becomes a shareholder of financial institutions as a guarantor of their stability not only for the short-term crisis period, but also retains its control after its termination. We are quite convinced that the most active, purposeful and long-lasting state intervention in the economic life of Ukraine is an important condition for ensuring national security at the macroeconomic level.

1. Introduction

The basis for the successful functioning of any country in the world is to achieve economic equilibrium, the essence of which is to balance the available resources and needs of society. Reproduction of a social product is a complex overarching process that involves certain elements and is characterized by a defined structure. The tasks and peculiarities of the functioning of individual elements of the reproduction process depend on the forms of ownership, the nature of economic relations and the specific manifestation of economic laws.

The relevance of this study is due to the fact that the viability of the economy of one country and the totality of economies around the world is significantly determined by the activity and efficiency of the reproductive processes. The state of fixed assets, the innovative level of technology and technology, the competitiveness of enterprises and their products depend on them.

The phenomenon of economic crisis is becoming more and more common in the modern vocabulary. Of course, the crisis (or even the likelihood of its occurrence) is a big shock for any country. After all, they cause great harm to national economies and worsen people's well-being. Economic cri-

ses before the twentieth century limited to one, two or three countries, and then began to acquire international character.

Any large-scale economic crisis is always a serious reason for the next revision of the results of socio-economic processes in the world and in individual countries, while at the same time for rethinking theoretical templates and exaggerated assessments of the possibilities of the economic system.

The most devastating phenomenon that has adversely affected the development of the global economic system during the globalization period was the World Financial Crisis 2007-2009 years by hitting the Ukrainian financial market as well.

The most difficult issue at the moment is to find effective anti-crisis tools that will effectively fulfill the top priority tasks of overcoming the crisis to move the economy into a growth phase.

In today's conditions of globalization, it is of great importance to prevent large-scale financial shocks and to quickly overcome their negative impact if they occur.

2. The crisis as a factor of cyclical development

The crisis is the most difficult and controversial phase of the economic cycle. On the one hand, it is associated with destructive forces: declining production, mass bankruptcies, and unemployment, declining living standards, increasing social tensions in society, political tensions, and more.

On the other hand, the crisis has a creative function: cyclical fluctuations in business activity are one of the conditions for economic growth, and the crisis itself is an active part of the creative process. In accelerating the dying out of outdated economic systems, it is at the same time an important link, accelerating the technical and technological renewal of production, structural restructuring of the economy.

The main forming phases determine the nature and duration of the economic cycle, the most tangible in terms of their socio-economic consequences are crisis (recession), contraction, and fall.

The *crisis is characterized by*:

- Violation of macroeconomic equilibrium, imbalance of the involved structures;
- Excessive production (not supported by the corresponding demand for manufactured products), accumulation of commodities in the wholesale trade;

- Falling prices;
- Rising unemployment, increasing vacant production capacity;
- The fall in the level of real wages, other incomes, profits of enterprises, living standards of the population;
- Reduction of the effective demand of the population, decrease in the volume of wholesale and retail trade;
- The collapse of monetary ties;
- Gradual increase in the system of mutual non-payments;
- Credit voltage, rising interest rate;
- Lack of money supply, high inflation;
- Massive depreciation of capital, fading of investment processes;
- Stock market fall, stock market panic;
- Massive bankruptcy of enterprises;
- Increasing social tensions in society and so on.

Crisis phenomena continue to increase until the macroeconomic equilibrium is restored to its lowest levels (when the decline process ceases and the depression phase begins). The dual nature of the crisis is manifested in the fact that, on the one hand, it is a consequence of internal contradictions of the system, and on the other – a form of solving them, performing the function of recovery (rehabilitation) of the economic system.

Depression (stagnation, stagnation) can be quite long (shock state). Its main features are:

- Stabilization of production (the lowest level);
- Stops falling prices, slows down inflation processes;
- High unemployment rate remains, the number of jobs remains unchanged; the movement of capital is slow, there are no new investments, the rate of borrowing is high;
- Gradual restoration of business ties; stabilization and reduction of inventory;
- As a result: noticeable gradual spread of resuscitation processes; improving the situation as a whole.

The recovery phase

Main manifestations:

- Start of renewal of fixed capital, modernization of production;
- Renewal of the investment process, activation of aggregate demand;
- Raising the level of production, reducing unemployment;

- Growth of the loan interest rate, commodity prices.

Stagnation is changing economic growth, the recovery is embracing an increasing number of businesses, industries, sectors of the economy, population incomes and entrepreneurs' incomes are increasing. The pre-crisis state of the economy is recovering.

The economy enters a phase of boom (expansion, boom) and reaches its highest point, the peak of development, the parameters of which are much higher than the previous one. Exaltation is characterized by:

- Massive updating and expansion of fixed capital,
- Reconstruction of old production facilities,
- New construction;
- Increasing national production,
- Active investment process,
- Rapid growth of profits, aggregate demand;
- Rising prices;
- Full employment, a significant increase in wages, increasing shortage of labor, raw materials;
- Development of credit and financial operations, speculative stock games and more.

All this leads to an "overheating" of the economy, an increase in disproportionate phenomena, an increase in the prerequisites for the fall, a new economic cycle, the next turn of socio-economic development of society.

3. Classification of monetary crises

In terms of content, monetary crises act as crises in the sphere of monetary circulation and crisis in the sphere of credit. Since money circulation functions to a large extent in the form of credit facilities, monetary crises are in fact crises of the monetary system. They are more often born in the phases of recovery and uplift of the industrial cycle. During the massive renewal of production funds, the demand for credit is rising sharply. This leads to an increase (swell) of corporate debt, an increase in bank interest, an increase in the dummy capital, increases inflation and causes stock market shocks. The monetary crisis begins. The specific phases of its manifestation are the crises of payments, loan capital and money circulation.

The current economic crisis can be attributed to the specific. It has gone beyond one country and is projected to have wide-ranging implications [4, p. 46].

The global financial crisis. The current global financial market is a powerful tool for redistributing financial resources. Its main functions include the mobilization of resources and their efficient deployment in sectors of the economy, hedging of currency and financial risks. As a result of the evolution of the financial market, its functions have been transformed, since the main purpose of economic entities is to maximize profits and speed of their receipt.

The current global financial crisis began in 2006 with the crisis in the US high-risk mortgage market and has spread to all countries in the world. When the US Federal Reserve lowered its discount rate to 1% in 2003 from 6.5% in 2000, the oversupply of money led to:

- Rising inflation,
- Formation of excess credit resources,
- Expanding the volume of lending, including mortgage, by commercial banks.

At the same time, the credit boom was accompanied by an increase in the volume and share of high-risk transactions with clients whose solvency was doubtful. Demand and supply in the money market were artificially created, which led to its collapse. In early 2005, real estate prices fell sharply in the US, UK, and Japan. In mid-2006, prices fell so low that the market value of housing became less than the amount owed to banks for loans for its purchase [2, p. 21].

Effects:

- Mortgage crisis;
- The liquidity crisis that has grown into a large-scale banking crisis; and then into the world financial;
- Actual bankruptcy of industrial enterprises and banking institutions;
- Further nationalization of the largest US mortgage agencies Fannie Mae and Freddie Mac;
- The disappearance of the five largest investment banks – Bear Stearns, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Morgan Stanley, Goldman Sachs (actively involved in derivative speculation);
- The purchase by the state of a controlling stake in the world's largest insurance company AIG
- Collapse of a number of mortgage and commercial banks [2, p. 22].

The following are *the main causes of the global financial crisis*:

- The crisis was the result of unbalanced economic development. The value of derivatives (derivatives) exceeded the value of world GDP by several times;

– Real estate has become a measure of wealth in the world, so many people have invested in it, and banks and financial companies have lent out to anyone, leading to a crisis in debt and the disappearance of investment banks and mortgage bonds;

– The globalization of economic development, which has led to the rapid spread of the crisis from the US to other countries of the world;

– Deep structural imbalances in the real sector of the economy have shown the problem of overproduction in some sectors of the world economy (excess production capacity and jobs).

Financial crises lead to:

– Imbalance;

– Recession;

– Default;

– Stock market crashes;

– Political tensions in financial and economic life;

– Cause banking panic among depositors;

– Rising interest rates and business risks.

In general, the global financial crisis is characterized by the collapse of many investment institutions, since it disrupts the equilibrium of the global financial-credit system.

4. Manifestations of the financial crisis in the countries of the world

Among the European countries, the crisis *most affected*:

Great Britain, Spain, Italy, France, Hungary.

The devaluation of national currencies continues, especially in Brazil, Denmark, South Korea, Poland, Russia, Sweden;

China's exports are declining, though the process is paralleling the decline in imports.

A significant drop in GDP during the crisis in most Central and Eastern European (CEE) countries *has led to an increase in*:

– Risk of social tension,

– Unemployment rate,

– Cases of business stoppage (Poland, Romania, etc.).

– The risk of social tension (significantly increased due to the return to CEE of part of the population (migrants who worked in the West);

– Reduction of money transfers to the above-mentioned countries.

Thus, in Romania and Bulgaria there was a threat of double unemployment [1, p. 56].

The CEE countries have been held hostage to the situation. Government agencies are forced to look for alternative solutions to bring the economy into the growth phase.

It is clear that under such conditions consumption could not be the sole driving force for development. Particular attention should be paid to other important parameters: competitiveness, innovation, infrastructure development, revision of the education and training system.

Significant losses led to the collapse of the stock markets of the world: 2007:

- Securities on the world stock market fell by USD 5 trillion. Investors have shifted their focus away from the stock market to commodity, leading to higher oil and gold prices.

Consequence: rising inflation in almost every country in the world. 2009:

- Industrial production in the European Union (December 2008) fell by 11.5% year-on-year and by 2.3% (compared to November 2008),
- In the Euro zone – by 12% and 2.6% respectively.

This is an **absolute record**: no such drop has been observed since 1986 (*the beginning of pan-European statistical accounting*) [3, p. 37].

China

On November 20, 2008, Yin Weimin, Minister of Human Resources and Social Welfare, Member of the State Council of the PRC, formally acknowledged the increase in the number of unemployed in the country, calling the situation "critical":

- Export-oriented factories are forced to close;
- Reduction of external demand announces the Chinese government's intentions to reorient the economy to domestic demand. Chinese officials have also announced the planned transfer of their reserves to gold.

For reference. On January 7, 2009, Xinhua, in commenting on the statements of Henry Paulson and Ben Bernanke, laid the blame for the global crisis on the US authorities, accusing them of "excessive emission of dollars when the control agencies were impaired" [4, p. 69].

The global financial crisis of 2007-2009 has become the biggest challenge for the world's economy in the age of globalization. Analysts consider it the worst shock since the Great Depression.

5. Consequences of the crisis for Ukraine

The Ukrainian economy has felt the main manifestations of the global economic crisis in the fall of 2008 [3, p. 133]:

- Deterioration of a number of economic indicators;
- Problems in the activity of a number of leading commercial banks;
- Reduction of demand for products of ferrous and non-ferrous metallurgy, steel industry;
- Reduction of export and foreign exchange earnings into the national economy.

For reference. The crisis is gradually affecting all industries and other areas, including the investment portfolio. In Kyiv alone, 80 construction projects have been stopped, and the ISD Group has been forced to wind down \$ 2 billion worth of enterprise modernization programs [3, p. 33].

Effects:

- Raising unemployment;
- Labor market imbalances;
- Increasing social tension in society;
- Imbalances in commodity and money markets;
- Increasing the level of economic, business, currency and other major risks;
- The banking sector crisis;
- Lack of financing and arrears (at all levels).

There is an obvious correlation between the amount of money in circulation and the price level: inflation is not possible without a rapid increase in money supply. The rapid growth of the money supply over a short period is accompanied by the corresponding rate of increase in the price level. In the end, the excessive rise in the price level absorbs the economy as a whole. This is due to the change in the growth rate of money supply.

If the growth rate of money supply in circulation slows down, the corresponding reaction of nominal and real GNP and absolute price level can be observed. The lower rate of growth of nominal GNP accordingly influences the real volume of production, and subsequently – the rate of increase of absolute price level [2, p. 25].

Thus, a special impact of the crisis on the Ukrainian economy occurred in the period 2008-2009. Excessive borrowing from external capital has led to an increased vulnerability of the economy to the effects of external shocks, which immediately led to the destabilization of Ukraine's financial system as the global export markets worsened and the global credit crisis spread to the countries of Eastern and Central Europe.

6. The new world economic crisis – forecasts and realities

Starting in 2016, more and more economists, analysts and experts are predicting a new global financial crisis. Such assumptions are assumed for 2020, but according to the latest data, the World Bank forecasts this phenomenon as early as 2018-2019.

According to analysts, the next financial crisis will have less catastrophic consequences for the world economy than the previous one.

In particular, it is expected that as a result of the US securities market will lose about 20% of its value, the cost of major energy resources (oil and gas) in the world markets will fall by 35%, and the value of metals (including those that make up the lion's share of Ukrainian exports) 29% [5].

The World Bank report indicates that global GDP will grow by 3% in 2018-2019. Bank models show that the likelihood of a worsening economic situation is higher than the possibility of its improvement.

Earlier, the WB had expected a slowdown in world GDP growth, but now economists are talking about a sharp slowdown. In particular, it may be triggered by trade wars (such as between the US and China) triggered by protectionist policies, debt defaults in some of the major emerging markets, and a sharp increase in US monetary policy as interest rates rise.

Geopolitical factors, such as the tense situation on the Korean Peninsula, the Middle East and Russia's relations with the US and Europe, are also at risk, as well as political changes such as the rise of populism, anti-globalization sentiment and "polarization of public opinion."

According to Bloomberg, the main threats will be trade wars between countries, Brexit and the state of world oil prices [6].

The wave of financial crisis at the end of 2019 is almost inevitable for Ukraine as well.

The economy of Ukraine is quite open and therefore dependent on the situation in other countries, so it is possible that everything that

Ukraine exports to other countries will simply be unnecessary at the end of the year.

No matter when the financial crisis gets hot, Ukraine will face it in an unfavorable environment: with heavy debt and an unstable political situation. Over the past five years, Ukraine has faced huge losses. Billions of dollars went out of the economy through devaluation, tariff hikes and outright looting of savings, which they called "bank cleanup."

The Polish economy has a direct impact on the Ukrainian economy: there are over one million Ukrainians working in the country, who send their home currency. In the case of wage cuts, the consumer and real estate markets will be hit. In addition, commodity prices are falling during the crisis, so Ukrainian exports of grain and metal will be at risk [7].

On the other hand, the economies of the countries that sell raw materials, including Ukraine, can receive surpluses in 2019-2020. It is noted that the shortage in the world oil market and the high demand for metals in the Asian market may cause commodities to rise in price in the near future.

7. Conclusions

Today, there is an urgent need to build a sound and effective institutional system of civil society, based on an understanding (by the authorities, economic entities and the population) of collective responsibility for the socio-economic situation in the country.

The current monetary policy strategy is reflected in the implementation of sound, predictable monetary policy. Its main principles are:

- Maintaining a balance between the money supply in circulation and the level of real production (at the level of 3%);
- Focus on features of long-term cyclicity of economic development;
- Money turnover rate – variable; it changes in line with changes in income, interest rates and other economic parameters;
- The rate of interest is financial, risk-free and time-based leverage, by which the conditions of money circulation affect the output and employment in the economy as a whole. Economic (financial) crises are an integral part of the economic cycle.

Continuous monitoring of the state policy for compliance of the development of national capital and national entrepreneurship, decentralization of economic decision-making will help to increase the efficiency of state

policy, attract investments and increase the competitiveness of national products, access to foreign markets, etc.

Modern tasks related to realizing potential competitive advantages, stimulating the development of investment-oriented and innovative development require the activation of measures of the state economic policy.

Mechanisms must be put in place to ensure that the state can effectively influence the activities of economic entities (through the use of indirect economic leverage and the implementation of its own business development strategy).

References:

1. Diakonova I. (2008). Poshuk rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii finansovykh rynkiv [Search for development of Ukrainian banking system in the conditions of globalization of financial markets]. *Visnyk NBU [Bulletin of the National Bank of Ukraine]*, vol. 2, p. 56.
2. Shapovalov A. (2008). Prysutnist inozemnoho kapitalu v bankivskomu sektori Ukrainy [Presence of foreign capital in the banking sector of Ukraine]. *Visnyk NBU [Bulletin of the National Bank of Ukraine]*, vol. 4, pp. 21–25.
3. Zaiets O. (2008). Mizhnarodnyi dosvid, yoho vplyv na bankivsku systemu Ukrainy [International experience, its impact on the banking system of Ukraine]. *Visnyk NBU [Bulletin of the National Bank of Ukraine]*, vol. 7, pp. 33–38.
4. Zaiets O. (2008). Yevropeyskyi dosvid-putivnyk bankivskoi systemy Ukrainy [The European experience is a guide to the banking system of Ukraine]. *Visnyk NBU [Bulletin of the National Bank of Ukraine]*, vol. 8, p. 69.
5. Molokhova Ya.O. (2010). Svitova finansova kryza ta yii naslidky dlia Ukrainy [The global financial crisis and its consequences for Ukraine]. *Naukovi pratsi NDFI [Scientific works of NDFI]* (electronic journal), vol. 2, pp. 21–27. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2010_2_4
6. Samaieva Yu. (2019). Svitova ekonomichna kryza: shcho robyty y ochikuvaty Ukraini [The global financial crisis: what to expect in Ukraine]. *Financial balance* (electronic journal). Available at: <http://finbalance.com.ua/news/svitova-ekonomichna-kryza-shcho-robiti-ukrani> (accessed 22 August 2019).
7. Didenko S. (2019). Novi tryhery finansovo-ekonomichnoi kryzy: hlobalni tendentsii ta yikh vplyv na Ukrainu [New triggers for the financial and economic crisis: global trends and their impact on Ukraine]. Available at: <https://ua.news.ua/novi-trygery-finansovo-ekonomichnoyi-kryzy-globalni-tendentsiyi-ta-yih-vplyv-na-ukrayinu/> (accessed 12 June 2019).
8. Teksty.org.ua (2018). Nastupnu finansovu kryzu prohnouzuiut na 2020 rik [The next financial crisis is forecast for 2020]. Available at: http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/87939/Nastupnu_finansovu_kryzu_prognozuju_tu_2020 (accessed 12 September 2019).
9. World Bank (2019). Ukraina – ohliad [Ukraine – Review]. *The official representation of the World Bank in Ukraine* (electronic journal). Available at: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/overview> (accessed 30 September 2019).

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION PROVISION

Ludmila Plotka¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-92>

Abstract. The social policy implemented in the country should be aimed at providing social protection of the population and quality social services. The modern system of social services must meet the needs of citizens and be guided by the improvement of their quality of life. The consequences of the economic crisis, the demographic situation in Ukraine, have led to a huge number of people in need of social assistance. In such a situation it is impossible to do without a modern and effective system of social protection of the population and a properly established information and analytical system of support. The purpose of the article is to investigate the current state of information and analytical support for the social protection system in Ukraine. The subject of the study is information and analytical support for the social protection system in Ukraine. The research methods used in the process of writing the article involve the application of general scientific and empirical techniques based on a systematic approach. In addition, general research methods such as generalization and comparison were used in the process. As a result of the conducted research, the main range of problems of the social protection system was identified and the directions of improvement of the system of social protection provision in Ukraine were proposed. The article states that in Ukraine there is a development of an information system for providing social protection to the population, the development of appropriate tools for the comprehensive analysis of the structure of the population enjoying the benefits. It is stated that the main tasks of information support are: creation of a single data bank, which contains information of socio-economic and socio-demographic nature about the needy part of society, citizens' needs for social support and benefits and services received; provision of a single information space for different departments of social protection institutions and bodies when providing

¹ Graduate Student in the Department of Management Public Administration, Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine

social services to the population; reducing the duplication of information on the contingent of the population registered with social protection institutions and bodies; ensuring information compatibility at different levels of management. The formation of a unified system of information and analytical support for the system of social protection will make it possible to register all these citizens, tie them to an individual tax number, that is, in other words to create a unified analytical and information system. This will allow to provide support to a specific person in the future. That is, such assistance will become targeted and therefore predictable. The introduction of a social planning system at the local level, which aims to strengthen and develop democratic processes on the ground, is justified. This system considers involving all members of the local community in finding ways to solve specific social problems that exist at the local level. The practical significance of this article is to deepen the rationale for implementing an information and analytical system of social protection. It will allow to ensure promptness and effectiveness of managerial decisions, sustainability of development of the social protection system of the population, information security of the person, to expand opportunities for solving problems of social sphere development on the basis of social partnership policy.

1. Introduction

The social policy implemented in the country should be aimed at providing social protection of the population and providing quality social services. The modern system of social services must meet the needs of citizens and be guided by the improvement of their quality of life.

The global economic crisis, the negative processes that are taking place, have led to a decrease in the standard of living of the population. This, in turn, has led to an increase in the number of people in need of social protection. Particularly acute is the problem of the effectiveness of social protection of the population. Majority of the population is below the poverty line. The state is not in a position to provide large-scale assistance to all categories of people in need.

In addition, nowadays, in difficult conditions, there is an increase in the independence of the regions of Ukraine, which shifts the center of solving social needs from the state level to the regional one. Regional authorities should address employment problems, preserve the social infrastructure

created in the past on a certain scale, ensure natural population growth, social support for the family, people with disabilities, retirees, children, and protect the poorest.

Thus, the current situation dictates the need for a phased reorganization of the social protection system of the population in order to prioritize the support of the least protected sections on an electoral, targeted basis. In fact, the problem of redistribution of funds aimed at providing social protection to the population is now urgent. Such a situation requires particular accuracy and prudence when making decisions on providing a social protection system.

Therefore, the information and methodological methods used to analyze the current state, plan, forecast, justify the made decisions on providing effective social services play a special role in solving these issues. The purpose of the article is to investigate the current state of information and analytical support for the social protection system in Ukraine.

2. Mechanisms of functioning and basic elements of social policy

Social policy is a purposeful and systematic activity of state and public institutions to harmonize the interests of different social strata of society in the fields of production, distribution and consumption of material, social and spiritual goods. Social policy should be understood as a set of basic principles and systems of measures by public authorities and local self-government aimed at ensuring the realization of social rights of citizens [1].

The purpose of social policy is to regulate the relationship between society and individual social actors, communities, social groups. It aims to resolve the contradictions between the existing interests of different entities, between the current and future interests of society. Social policy is implemented through social activities and social programs introduced by state, regional and local authorities, as well as private businesses and some public organizations.

The basic principles of social policy are:

- providing citizens with social rights guaranteed by the Constitution of Ukraine;
- creating conditions that provide citizens with opportunities to improve their standard of living through their own efforts and means, as well as through the fair and rational use of the national wealth of the state;

- harmonization of the main directions of reforming the branches of the social sphere (health care, education, housing and communal services, etc.) with the dynamics of real incomes of the population;

- targeting of state social assistance;

- harmonization of interests of different socio-demographic groups of the population on the basis of development of the system of social partnership.

The implementation of social policy is based on the use of a set of mechanisms, the main of which are [7]:

1. Legislative mechanism. It is formed by the legislative bodies of the state and determines the general directions of social policy and sets the rules according to which different social institutions interact. The development of normative materials of current nature within the framework of the relevant legislative documents is carried out by both legislative and executive structures.

The subjects of normative-legislative activity are also state authorities. The standards that are developed by state and regional bodies of state power are of great importance in the practical work of the state in the social sphere, for example: standards of socio-economic development, standards for financing of social infrastructure facilities, etc.

2. Financial and budgetary mechanism, which establishes the procedure for the creation and use of financial resources intended to support the activities of the social complex, as well as the activities of the structures that perform these functions. It consists of two separate blocks. The first block regulates the financial support of the implementation of social policy (standards of compulsory insurance payments of a social nature, expenditure items, which are approved by legislators of budgets of different levels, etc.). Within the second block, financial resources are created, which are intended for state support (in case of necessity) of producers of goods and services, which satisfy the effective demand of the population [7].

3. Tax levers and incentives used by executive structures at different levels (within their competence) to orient employers to social policy, as well as members of the public in the interests of development. This allows to increase the level of social protection through their own efforts. For example, preferential taxation of legal entities that use the work of persons with disabilities, as well as those of legal entities that contribute to meet the solvent demand of the population with the release of their products (services).

Tax benefits can also be granted to those legal entities that implement measures aimed at improving the quality of life of the population.

4. Administrative decisions that can be used by public authorities at different levels. These include decisions that change the order of social support for certain categories of population, such as job quotas for youth and disabled people, banning power structures or closing existing businesses, significantly polluting the environment and impairing the living conditions of the local population.

3. Social protection of the population as part of the social policy of the state

It is generally accepted that the extension of the term "social protection" is associated with the passage of the Social Security Act (1935) in the United States. Literally, the term "security" has several meanings, the main of which are security, security, protection, security, guarantee. Translated from English, the word "social" means "public", "social". Thus, the International Labor Organization (hereinafter referred to as the ILO) defines the concept of social protection as a general basic social support for all citizens, regardless of their contribution or length of service.

ILO Convention 1952 and the following international labor standards contain nine basic components of social protection: medical assistance, sickness benefit, unemployment assistance, child birth, assistance to families with children, due to occupational injuries and occupational disease, disability, age, in case of loss of breadwinner. That is, there is a widespread interpretation of social protection as a social support that is provided to all the population whose purpose is social security.

The extent of social protection of the population depends on the social policy chosen and, accordingly, on the extent of its financial support. The social protection system achieves certain social policy goals, in particular the social protection system:

- 1) allows the redistribution of income in society for the benefit of the most vulnerable members of society, reducing poverty and inequality in society;
- 2) encourage households to make savings and accordingly productive investments;
- 3) undertakes the task of managing social risks;

4) allows to support effective and sustainable development in the country [5].

Social policy is implemented in the following main areas of social relations: remuneration and employment, promotion of full or part-time employment and assistance to the unemployed; regulation of incomes and consumption of mass demand goods; pension insurance; social services; social assistance and targeted social assistance; compulsory social security; provision of housing, utilities and household services; education and training; science; health care; culture; physical culture, sports and tourism; demographics, families, motherhood, paternity, childhood and youth; ensuring environmental safety; protection of social rights of citizens [4].

In the field of remuneration, social policy involves:

- guaranteeing a minimum wage that allows a citizen to support himself and his family (including children);
- socially equitable ratio of levels of remuneration and income from property and business.

In the field of labor protection, social policy involves:

- ensuring labor safety and monitoring compliance with labor protection rules;
- the organization and support of compulsory occupational accident and occupational disease insurance. In the field of social partnership, social policy is aimed at organizing a state of equal cooperation between employers' associations and trade unions, between employers and employees.

In the field of providing assistance to the unemployed, social policy involves:

- effective functioning of the mandatory unemployment insurance system;
- providing assistance in finding new jobs and organizing community works;
- organization of the system of retraining and retraining of the persons who lost their jobs;
- assisting the families of the unemployed.

In the area of income regulation, social policy involves:

- regulation of economically justified ratios of wages, entrepreneurial income and property income;
- increase of real incomes of the population.

In the area of mass consumption products, social policy is aimed at ensuring accessibility for low-income citizens to "social" food and non-food items that are part of the consumer basket.

In the area of pensions, social policy involves:

- implementation of a set of measures ensuring the implementation of the right to choose the types of pension provision provided by the pension legislation to different categories of citizens;
- establishing and ensuring payment of the minimum amount of state social pensions;
- establishing an order and carrying out indexation of pensions in case of exceeding a certain level (threshold) of inflation;
- implementation of measures ensuring the completeness and timeliness of payment of pensions;
- establishing the age at which citizens are granted the right to retire.

In the field of social services, social policy involves providing social services with a set of social and household services, social and medical services and other services for single, disabled, elderly people and other citizens who are in difficult situations, conducting their social adaptation and rehabilitation.

In the area of social assistance and targeted social assistance, social policy involves:

- providing a range of services for the social support of the disabled, veterans, large families, elderly and other low-income citizens;
- providing financial support to the citizens who are in difficult situations.

In the field of compulsory social insurance, social policy implies the creation of legal and economic conditions for compulsory insurance of social risks, ensuring the financial stability of the social insurance system.

In the field of housing, utilities and household services, social policy involves:

- providing citizens with the conditions for exercising their constitutional right to housing in accordance with current norms;
- providing citizens with the opportunity to obtain the necessary complex of housing and communal services, paying them at affordable rates;
- establishment of state social standards, which regulate the marginal share of citizens' spending on housing and utilities, the excess of which entitles them to receive a housing subsidy;

- establishing an order in which an increase in the share of public spending on housing and utilities is allowed subject to a corresponding increase in their salaries and / or pensions;

- provision of conditions for the development of the public services system for the population.

In the field of education and training, social policy involves:

- adopting the national doctrine of education in the country;
- defining a system of state and social guarantees for trainees, as well as social support for employees of educational institutions;

- providing staff with educational system;
- creation and support of schools for especially gifted children and young people.

In the field of science, social policy involves:

- defining a set of measures to improve the material incentive for the work of scientists (including scientific units of higher education institutions);

- setting wages at a multiple of the average wage in the country;
- defining a set of measures to improve the pension provision of researchers (including academic units of higher education institutions);
- creation of complex scientific centers, improvement of their social infrastructure.

In the field of health, social policy involves:

- provision of free medical care to all citizens of state and municipal medical institutions;

- availability and free provision of vital medicines for the disabled, veterans and other categories of citizens in accordance with current legislation;

- organization of children's recreation during school holidays, covering the major part of the expenses at the expense of enterprises and organizations and at the expense of budgetary funds.

In the field of culture, social policy involves:

- preservation and enhancement of national cultural values;
- budget financing of the network of state and municipal museums, theaters, exhibitions, houses of culture and clubs;

- accessibility of involvement of citizens as well as children and students to: art classes, national cultural values and works of art.

In the field of physical culture, sports and tourism, social policy involves:

- development and implementation of state programs for the development of a network of public and municipal institutions of physical culture, sports and tourism;

- support for physical education and sport organizations providing benefits to low-income citizens, children and young people.

In the field of demography, family, motherhood, paternity, childhood, youth, social policy involves:

- social, legal and economic protection of the family in order to ensure its full development (including the promotion of birth rates);

- financial support for young and large families;

- comprehensive physical, intellectual and spiritual development of children and youth;

- social assistance to single-income families with low incomes;

- social assistance to children left without parental care;

- providing social assistance to children with disabilities.

In the field of environmental security, social policy involves:

- organization of the system of observation and control over the state of the environment;

- creating conditions to ensure that citizens receive objective information about the state of the environment;

- establishment of maximum permissible standards of environmental pollution and control over the prevention of their excess;

- determining the procedure for compensation to citizens for the harm caused to their health and (or) property as a result of violations of environmental safety rules;

- development of a system of measures for prevention (cessation) of violations of environmental safety rules.

In the field of protection of social rights of citizens, social policy involves:

- creating conditions for citizens to obtain reliable information about the current legislation and other legal acts on the protection of their social rights;

- state and public protection of social rights of citizens.

Regulation of relations in the field of social policy is the subject of joint management of state and regional authorities of Ukraine and local self-government bodies. Basic components of the system of social protection in Ukraine are shown in Figure 1.

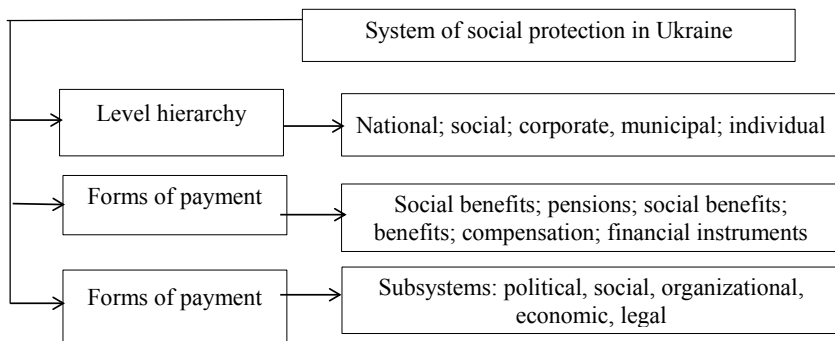

Figure 1. Components of the system of social protection in Ukraine

The public authorities in the social sphere in accordance with the current legislation should:

- provide the basics and general order of legal regulation of the field of social policy, as well as in the branches of the social sphere;
- provide social guarantees on the basis of improvement of the system of social standards and privileges;
- establish legislative categories of citizens in need of state social assistance and the procedure for its provision in various forms (in the form of payments, tax, price and other privileges, subsidies and compensations);
- organize and participate in the compulsory social security system;
- develop and approve state social standards – improving the pension system, creating conditions for a decent life for the elderly, stimulating the development of a non-state pension insurance system;
- ensure the level of social payments, which are the main source of income, at a level not lower than the subsistence level, improving the support system for socially vulnerable groups and others [6].

4. The current state of social protection and its information support

According to the current legislation, social protection in Ukraine includes: a social insurance system for persons who have lost their jobs or are temporarily disabled; financial assistance to various categories in accordance with the law, namely: subsidies, benefits, social benefits, etc.; social services.

The main problems of the social protection system are:

- the presence of a cumbersome regulatory framework;
- an extensive system of benefits and social benefits that are burdensome for the State Budget and therefore cannot be implemented in practice;
- lack of a unified system of accounting for different categories of beneficiaries, social benefits and social services and lack of a system of statistical accounting of the activities of non-state social service providers;
- Ukraine's budget system operates on a “precedent” principle;
- the social protection system is not interested in people who are withdrawn from difficult life circumstances (rehabilitation) or in prevention (preventing social groups from entering life circumstances (prevention)).

Since 2017, the Government of Ukraine has started to implement reforms related to the implementation of social policy. The task was not to passively adapt social policy to limited financial and material resources, but to identify the main priorities and identify the main directions of improving the well-being of the population and the implementation of the principles of social justice [3].

The main priorities were identified:

- reform of the remuneration system;
- pension reform;
- providing targeting in the provision of state social assistance;
- decentralization of the system of social services and their development at the level of territorial communities.

It should be noted that the current system of social benefits and benefits places a heavy burden on budgets of all levels and on economic agents. The mechanism of realization of many privileges is not developed, there is no purposeful combination of different forms of social support of the population. There are no clear goals for establishing privileges and principles for selecting the population groups to which these benefits apply. The current mechanism of granting privileges leads to the expansion of cross-offsets of budgets of different levels and numerous commercial structures (transport, communication, etc.).

In addition, it should be noted that the implementation of social policy occurs in the face of acute shortage of financial and material resources. Although the mechanism of granting privileges is legislative and provides for a certain rule of law and sources of their resource provision, it is often not implemented or fully implemented in practice [5].

Nowadays, such component of information support of functioning of social protection system, as development, introduction and practical use in this sphere of modern information technologies is becoming more and more urgent. In this context, it is important at the state level to ensure the creation, development and protection of national and local automated information systems on providing social protection of the population and related services, relevant information and telecommunication networks and infrastructure, integrating them into a single information space, ensuring the interoperability and interaction of such systems, as well as the information security of entities providing and receiving social services.

The Ministry of Social Policy of Ukraine, with the support of the World Bank, has begun the pilot implementation of the Single Window Administration Model for the Administration of Social Support Services. The main objective of the project is to create, in different types of administrative and territorial units, a basic level model of the organization of integrated territorial communities to fulfill their responsibilities for social protection and protection of children's rights within a single social space and on the principle of a single window.

40 United Territorial Communities (UTCs) in 21 regions participated in this pilot project [3].

CMU Resolution No. 676 of September 17, 2019 approved the creation of the Unified Information and Analytical System for Managing Social Support of the Population of Ukraine (E-SOCIAL) and the creation of a Single State Register in the social sphere for the provision and payment of social support (social benefits, benefits, benefits, social services and housing subsidies) [3].

E-SOCIAL is an automated system used for collecting, verifying information and processing information, providing access to data by automating their input, storage, transformation and displaying information about appointments, accruals and benefits, social services and housing subsidies (hereinafter referred to as social support), relationships between providers and recipients of social support, and information on accrual and payment.

Purpose of this System:

- management of social support for the population of Ukraine through the introduction of modern information technologies in the activities of bodies, institutions and officials in the field of social protection of the population and persons in need;

– support the work of users who are on geographically remote objects, in full accordance with the tasks and functions of automated processes – formation of a single information space in which the interaction of business processes and users ensures the use of shared information objects.

This information system is focused on the work of bodies and institutions of social protection of the population. It aims to provide professionals and executives with information technology that addresses the following issues:

- creation of mechanisms for efficient allocation of limited budget resources;
- determination of priorities in the social policy of the state and the region;
- forecasting resources for social assistance;
- analysis of socio-demographic and socio-economic situation in the country and region;
- preparation of various documents for targeted social assistance;
- obtaining the necessary forms of reporting;
- creation of simulation models for deciding on the optimal allocation of resources, both in the context of limited financial resources and in the preparation of decisions related to changes in existing legislation.

E-SOCIAL consists of separate subsystems that operate at different levels and interact. The main E-SOCIAL subsystems include:

- social support classifier – a list of types of social support, drawn up to unify the processes of providing social support;
- process automation subsystem – a subsystem consisting of a set of modules (algorithms) for automating the processes of providing social support, monitoring compliance with the requirements of legislation during the provision, which enable the formation, implementation and monitoring of processes that provide social support;
- subsystem of analytics and reporting – subsystem that generates operational, statistical, analytical, reporting information on persons, social support, payments, monitoring compliance with the requirements of the legislation during its provision and approaches to control, current state of social support provided, etc;
- Identification and authorization subsystem – the only up-to-date directory of information systems user accounts for access control (authentication

and authorization) to the information systems of the Ministry of Social Policy using the means of qualified electronic signature;

- social assistance recipient engagement management subsystem – the subsystem used within the social support processes to communicate with the social assistance recipients and improve the service delivery processes in terms of social support;

- document management subsystem – a subsystem that provides centralized storage of documents of various types, their correlation with different filling, as well as indexing of documents, their search by type, title, filling and content;

- the classifier and directory management subsystem – the subsystem of input, processing and control of the background information used by the Ministry of Social Policy in providing social support and providing other subsystems and external systems with up-to-date background information;

- social support management subsystem – a subsystem that provides the logic of processing applications for beneficiaries of social support, including the creation, modification, modification of the processing algorithm;

- financial account subsystem – a subsystem consisting of a group of services that provide the financial component of the process at all stages of social support for centralized processing of all financial transactions, calculations and social payments and storage of their results;

- Services portal – web portal of the field of social protection of the population for the recipients of social support with protected personal cabinets, access to electronic services, possibility to monitor the status of consideration of personal appeals, with adaptation of display of content for people with visual and hearing impairments; access to the portal of services is provided after confirmation of the person to process their personal data in accordance with the law;

- exchange gateway – the only point of processing and exchange of data between the internal systems of the Ministry of Social Policy and the external systems of other institutions, including using the system of electronic interaction of state electronic information resources.

In its work, the system uses a single information database, which receives information from all complexes of the system. This system should be integrated with the following databases of institutions: the Pension Fund of Ukraine, the State Employment Service, the Ministry of Social Policy of

Ukraine, the Ministry of Veterans Affairs, the Social Protection Fund for the Disabled.

The users of E-SOCIAL fill the System with information on appointment, accrual, monitoring of compliance with the requirements of the legislation during the provision of social support, the relationship of providers and recipients of social support, accrual and payment; maintain an up-to-date qualified public key certificate; ensure the revocation, blocking and renewal of a qualified public key certificate; inform the E-SOCIAL holder of the change of authority, revocation, blocking and renewal of a qualified public key certificate; provide protection of information in E-SOCIAL in accordance with the law.

The system stores information about citizens:

- who are entitled under the law to state social assistance;
- to whom social services are provided.

The efficiency of targeting in the system is achieved by flexible use of the whole spectrum of individual characteristics of citizens, their income, characteristics of material and living conditions of family residence, citizens' rights to benefits and other factors.

The system allows to take into account the socio-demographic and socio-economic situation of the region, national traditions, needs of the population in specific types of privileges, social assistance and services and other factors.

The main tasks of information support are:

- creation of a single data bank containing information of socio-economic and socio-demographic nature about the needy part of society, the needs of citizens for social support and benefits and services received;
- provision of a single information space for different units of social protection institutions and bodies when providing social services to the population;
- Reduction of duplication of information on the contingent of the population registered at the institutions and bodies of social protection;
- ensuring information compatibility at different levels of government.

5. Prospects for reform of the social protection system in Ukraine

The need for reforms is driven by the increase in the effectiveness of budget management in order to support socially vulnerable groups and the

identified goals of economic and public administration reforms in Ukraine [1]. In this context, the key ones in the social development of the regions are: employment, preservation and development of social infrastructure, ensuring natural population growth, social support for families, the disabled, pensioners, children, protection of vulnerable sections of the population.

It should be noted that the information system for providing social protection of the population in Ukraine is being developed now, and the development of appropriate tools for the purpose of comprehensive analysis of the structure of the population enjoying the privileges. For the purpose of qualitative planning and managerial decision-making in the field of social protection of the population, construction and complex evaluation of such complex objects as development scenarios, social programs, it is necessary to develop a mechanism that allows to accumulate information and knowledge of experts, to use them when needed to build possible conversion options, development scenarios.

First of all, there should be legislation at the central level to protect the interests and well-being of citizens in need of social protection and to diversify the services provided. In particular, it is necessary to approve the list of basic social services guaranteed free of charge to persons in difficult life circumstances, regardless of the economic situation in the country and the place of residence of citizens. In addition, mechanisms for providing social services and social security systems should be developed.

In order to have an effective and balanced social policy, all categories of citizens in need of assistance should be organized first. This will allow all these citizens to be registered, tied to their individual tax number, that is, in other words to create a unified analytical and information system. This will allow you to go to a specific person in the future. That is, such assistance will become targeted and therefore predictable.

The goals, priorities and areas of funding for social services should be determined on the basis of an analysis of community needs for social services. It is important that the format of the services is as responsive as possible to those to whom they are addressed.

It is appropriate to introduce a social planning system at the local level that aims to strengthen and develop democratic processes on the ground. This system involves involving all members of the local community in finding ways to solve specific social problems that exist at the local level. Such

a system could identify local priorities, attract service providers and allocate budgetary resources. Local authorities should develop social plans in accordance with the requirements put forward by the central government. These plans should be developed annually and taken as a basis in determining the amount of financial support from local communities.

6. Conclusions

The consequences of the economic crisis, the demographic situation in Ukraine, have led to a huge number of people in need of social assistance. In such a situation it is impossible to do without a modern and effective system of social protection of the population and a properly established information and analytical system of provision.

The main tasks of information support are: creation of a single data bank containing information of socio-economic and socio-demographic nature about the needy part of society, the needs of citizens for social support and benefits and services received; provision of a single information space for different departments of social protection institutions and bodies when providing social services to the population; reducing the duplication of information on the contingent of the population registered with social protection institutions and bodies; ensuring information compatibility at different levels of government.

This will allow all of these citizens to be registered, tied to their individual tax number, that is, in other words to create a unified analytical and information system. This will allow you to go to a specific person in the future. That is, such assistance will become targeted and therefore predictable.

In our opinion, the introduction of an information system will allow to ensure the promptness and effectiveness of managerial decisions, stability of the development of the social protection system of the population, information security of the person, to expand the opportunities for solving the problems of social sphere development on the basis of social partnership policy.

References:

1. Amosha O., Novikova O. (2005). Problemy ta shlyakhy zabezpechennya sotsial'noyi oriyentatsiyi ekonomiky Ukrainy [Problems and Ways of Ensuring the Social Orientation of the Ukrainian Economy]. *Journal of the European Economy*, no. 2, pp. 179–180.

2. Vlasenko N.S. Sutnist' ta rol' systemy infoormatsiynoho zabezpechennya u formuvanni efektyvnoyi sotsial'noyi polityky [The essence and role of the information support system in shaping effective social policy]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11820/10-Vlasenko.pdf?sequence=1> (accessed 15 October 2019).

3. Bureau of Social and Political Science (2015). *Zvit – monitorynh Systemy sotsial'nykh posluh v Ukraini* [Report – monitoring of the Social Services System in Ukraine]. Retrieved from: <https://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf> (accessed 15 October 2019).

4. Moskalenko V.V. (2003). Sutnist' sotsial'noho zakhystu ta yoho mistse v politytsi sotsial'noyi derzhavy [The essence of social protection and its place in the politics of the welfare state]. *Naukovi zapysky*, vol. 21, pp. 41–44.

5. Pidlypna R.P. (2015). Systema sotsial'noho zakhystu naselennya Ukrainy v suchasnykh umovakh: sutnist' i osnovni skaldovi [The system of social protection of the population of Ukraine in modern conditions: the essence and basic skaldy]. *Nakovyy visnyk Potltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 1, no. 1(69), pp. 16–22.

6. Sosnin O., Tverdohdib O. (2011). Informatsiyni derzhavno- upravlins'ki resursy Ukrainy: vyznachennya i rozuminnya [Informational state-administrative resources of Ukraine: definition and understanding]. *Zhurnal Verkhovnoyi Rady Ukrainy "Viche"*, no. 22, pp. 25–29. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j#pdf/viche_2011_22_9.pdf (accessed 15 October 2019).

7. Yaremenko O.O. (2006). *Sotsial'na polityka: teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennya protsesiv formuvannya ta efektyvnosti realizatsiyi* [Social Policy: Theoretical and Methodological Foundations of the Study of Formation Processes and Effectiveness of Implementation]. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. (in Ukrainian)

**PROBLEMS OF CREATING ACCOUNTABILITY
OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE
IN THE SPHERE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Svitlana Sliusar¹

Natalya Morosiuk²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-93>

Abstract. *The purpose* of this research is search of the solution of problem aspects of formation of self-sufficient, financially wealthy communities by the analysis of impact of the budgetary decentralization on formation of local budgets and budgets of the joint territorial communities (UTC) and acquaintance with rules of drawing up the reporting on budget implementation, about network, states and the contingents. *Methodology.* During the writing of the paper, the following research methods were used: the search for available methodological and scientific literature, comparison, clarification of causal relationships, systematization, analysis of documentation and results of researchers' work on the problem of the conducted research and expert evaluation. *Results.* To date, budgetary decentralization is the most effective and efficient way to ensure the financial autonomy and sustainability of local authorities by transferring to them powerful sources of budgetary revenues previously allocated to the central government and expanding the base of territorial units. That is, the introduction of a new model of financial support for local budgets is to expand the rights of local authorities, the sources of their formation, give them full budgetary autonomy and create a real ground for the exercise of their powers. And in connection with the amendments to the Budget Code on the introduction of medium-term planning, the issue of reporting and evaluation of the effectiveness of budget programmes is relevant for financial services workers. *Practical implications.* The UTC reporting system in Ukraine does not fully take into account all aspects of sustainable development and does not allow

¹ PhD (Economics), Associate Professor,
Department of Finance of Accounting and Taxation,
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, Ukraine

² PhD (Economics), Associate Professor, Leading Researcher,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

to fully track the dynamics of the main indicators. The proposals are aimed not only at reforming the statistics of sustainable development led by local governments, but also at stimulating the capacity-building of new communities. Improved forms of statistical reporting will improve the quality of information received from UTC and improve the performance of regional and local authorities, in particular macroeconomic forecasts and the effectiveness of their management decisions. *Value/originality.* The paper proposes a mathematical model for determining the self-sufficiency index of rural territory. It is based on the methodology of calculation of the index of sustainable development by the Institute of Applied Systems Analysis of the National Academy of Sciences of Ukraine.

1. Introduction

One of the important problems in the formation of local budgets is the balanced socio-economic development of the regions and the formation of inter-budget relations in order to increase the level of financial self-sufficiency by strengthening budgetary decentralization. In order for a community to be able to carry out its tasks, it must have adequate financial resources to meet its own costs. It is likely that the formation of financially self-sufficient administrative-territorial units requires changes not only in tax and budgetary legislation, but also in the territorial size of communities, districts and regions. It is worth noting that the performance indicators reflect the overall socio-economic situation of the territory concerned and its potential for further development. The availability of sufficient resources in local budgets ensures that the territorial community is able to provide better and more diverse services to its inhabitants, to implement social and infrastructure projects, to create conditions for the development of entrepreneurship and investment capital, to develop local development programmes and to finance other measures to comprehensively improve the living conditions of the inhabitants of the community. The improvement of statistical reporting forms will improve the quality of information received from UTC and improve the functioning of regional and local authorities.

2. Socio-economic importance of budgetary decentralization

The main characteristic of a democratic State is to ensure the growth of the level of well-being of each individual citizen, and one of the main

prerequisites for its development is to ensure the legal, organizational and financial autonomy of the system of local self-government bodies (LSB). At the present stage, Ukraine is steadily directing its efforts towards the implementation of the European integration policy and the fulfilment of international legal obligations, including on the development of local and regional democracy. That is why further democratization of society and, at the same time, decentralization of power on the basis of complementarity have been and remain Ukraine's priorities.

Budgetary decentralization is the process of transferring powers (functions, competencies and responsibilities) from central authorities to local authorities [23]. The issue of budgetary decentralization is complex in the area of financial management. Although there is an urgent need to transfer authority to a lower level of authority in order to address certain issues, lower-level authorities generally do not have sufficient funds to exercise their new budgetary authority.

A unique start of budgetary decentralization was the introduction of amendments to the Budget and Tax Codes of Ukraine, according to which [19; 20]: the autonomy of local budgets has been expanded due to the possibility of their adoption regardless of the adoption of the state budget; Some 50 sources of income are allocated to local budgets in order to improve the capacity to pay of communities; The balancing system of the budget clearing system has been replaced. The allocation of educational and medical subvention funds for the transfer of LSB transfers is assigned to line ministries; redistribution of spending powers by state authorities and local self-government bodies on the principle of complementarity; there is an incentive for territorial communities to unite and switch to direct inter-budget relations with the State budget. On this basis, the government aims to create a system in which there is a financial resource to work effectively for Ukrainian citizens. Therefore, within the framework of budgetary decentralization, not only incomes but also obligations under which local communities should act in the interests of local residents have to increase.

According to the reform, the budgets of the unified territorial communities (UTC) are given additional powers and appropriate financial resources, as cities of regional importance, in which 60% of the tax on the income of individuals remains. (NDFL), 100% property tax (real estate, land, transport), 100% single tax, 100% retail excise tax (tobacco, alcohol, petroleum

products), 100% tax on the income of public property institutions of UTC, 100% payments for the provision of administrative services, 25% environmental taxes, other fees and payments, Inter-budget transfers and programme and benefit income [24]. From budgets of UTC, except expenses on implementation of the self-coping powers, expenses which are delegated by the state it on execution, namely are financed: on the maintenance of institutions of the budgetary sphere – education, culture, health care, sport, social protection and social security. The expenditure of community budgets, not merged, is limited only to funding the costs of exercising self-governing powers, as they are deprived of the right to exercise powers that can be transferred by the state to perform LSB.

In addition, UTC budgets are involved in horizontal alignment [4, p. 19]. Clearing is carried out by one tax – tax on income of individuals. In order to increase their fiscal capacity, UTC budgets, which have a revenue level below the 0,9 average for Ukraine, are provided with a basic grant. From UTC budgets, which have a revenue level above 1,1 average in Ukraine, reverse grant is transferred. Community budgets, have not merged, do not participate in horizontal levelling of tax capacity, they are not provided with a basic subsidy.

According to the Code [19], budgets UTC provides for inter-budget transfers: basic grant, educational subvention, medical subvention, other subvention and grants. Community budgets, have not merged, will not receive inter-budget transfers from the state budget.

3. Impact of budgetary decentralization on local budgets of Ukraine

An important component of Ukraine 's full development in the context of budgetary decentralization is the formation of financially secure LSB, that is stable and sufficient sources of their content for the effective exercise by them of delegated, transferred to the field and their own powers on the one hand and the prompt solution of social and economic problems at the level of the territorial community on the other.

In almost every country, local budgets are the largest part of the budgetary system. Ukraine has more than 10,000 local budgets. Before the reform of local self-government, more than 70% of resources are concentrated in the state budget, the rest – more than 20% – in local budgets [9].

Since 2014 (Figure 1) there has been a gradual increase in the share of local budgets in the consolidated budget (from 37,5% in 2014 to 51,5% in 2018), which directly indicates the strengthening of the financial base of the LSB and is, in our opinion, a direct consequence of the implementation of the Concept of Reform of Local Self-Government and territorial organization of power in Ukraine, adopted on April 1, 2014.

The Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» stipulates that «local budgets shall be sufficient to exercise the powers granted to them by law by the LSB and to provide the inhabitants of the respective communities with quality public services». As already mentioned, in the context of the analysis of the impact of decentralization processes on the local budgets of Ukraine, quite a lot of attention is paid to issues and problems related to the formation of their revenue part and the search for and realization of reserves for its filling.

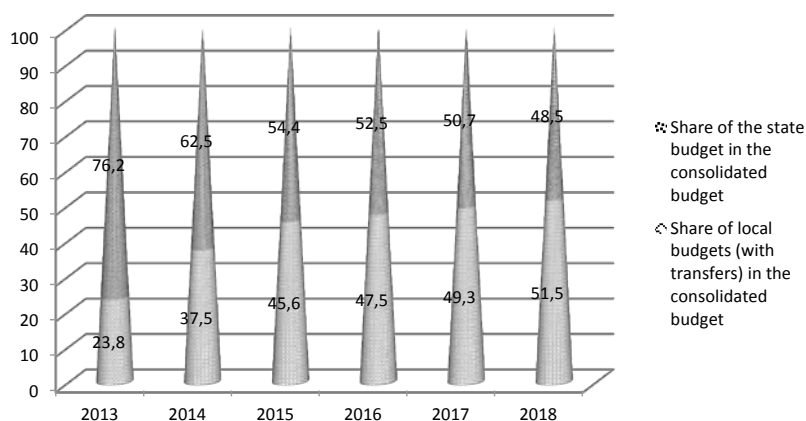

Figure 1. Dynamics of the share of local budgets (with transfers) in the consolidated budget of Ukraine for 2013–2018, %

Source: Formed by authors on the basis of sources [8; 12]

However, it is worth noting that there has been a significant increase in State support for community development and infrastructure development (Figure 2), which is another positive consequence of budgetary decentralization and a direct step away from «driving» budgets into development budgets.

As of August 1, 2018, the volume of total budget support to local authorities for the development of territorial communities and the development of their infrastructure amounted to UAH 14.9 billion, which is almost 30 times more than in 2015 (UAH 0.5 billion).

For these funds, 5904 projects were implemented to support local and regional development, and 523 LSB received funds for socio-economic development projects [6], which allows, with the support of the leading resources of the state, to implement their own development strategies.

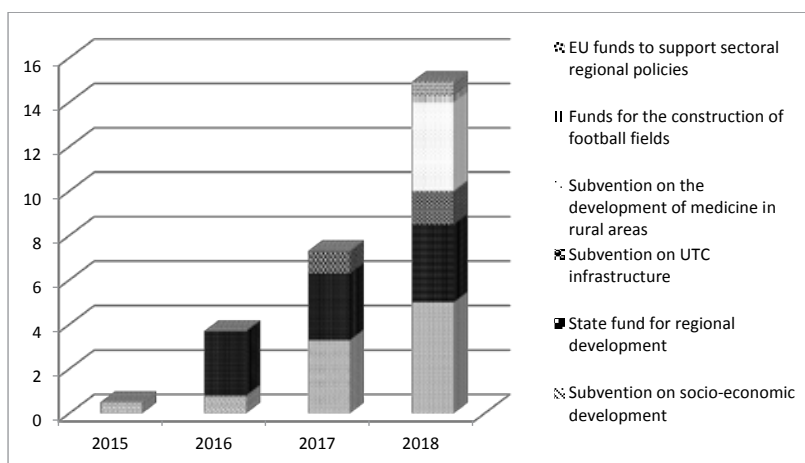

Figure 2. Dynamics of state support for community development and infrastructure development for 2015–2018, UAH billion

Source: Based on source [24]

Thus, the study of the impact of budgetary decentralization on the local budgets of Ukraine showed significant positive changes in the system of local self-government of the country. In addition, as a result of the reform, municipalities have become more independent and self-sufficient, they have serious means (by increasing their own revenues), which they are absolutely calm, without which instructions from the centre can use for the needs and development of society, which is certainly one of the significant benefits of financial decentralization.

4. Software-target method in UTC budget process

In connection with the amendments to the Budget Code on the introduction of medium-term planning, the issue of reporting and evaluation of the effectiveness of budget programmes is relevant for UTC financial services workers.

The program-targeted method implies a transition from financing budgetary institutions on a residual basis to effective use of budgetary funds, is to lay down the principle of efficiency for a long period. It is worth noting that the latest changes to the Budget Code, which means the transition to medium-term planning and the formation of budgetary programmes exclusively taking into account the strategy of social and economic development of territorial communities.

UTC financiers should be able to analyze reporting data and use software on these issues, financial statements are submitted by UTC to the relevant Department of Regional Public Administration. Under the new legislation, community financial reporting indicators should be public, because the budget process is based on the principles of transparency.

UTC should understand that reporting is a mirror of their activities, because reporting data on forms, the Ministry of Finance proves, are formed on several aspects – reporting of budgetary institutions, efficiency of use of funds and implementation of budgetary programs. Communities receive financial information from the State and must reconcile, analyze the data, issue it in the form of an explanatory note and submit it to the Department of Finance. Most UTC of Ukraine provides timely and professional financial reporting, but in certain communities it is necessary to pay attention to weakness of personnel capacity. For example, if UTC returns funds to the State Budget as unused, it means that the financial service of the society does not provide an effective budgetary process. The society has not received services, infrastructure projects have not been implemented, and funds should be used for the development of the social sphere. And it is the reporting that allows UTC to analyze the indicators and ensure sustainable and timely funding for the socio-economic development of the territory.

The issue of financial reporting has always been addressed, but with the adoption of medium-term planning, the budget has begun to be analysed in greater depth. Assessing the effectiveness of local budgets helps to understand ways to save money and implement optimal programs in UTC,

because we use the comparative base of past periods and understand where we have worked for positive and development. Here we introduced energy monitoring of all budgetary institutions and at the end of the year we realized that many premises are not effectively used, so it is relevant – optimization of work of certain spheres with preservation of the full volume of social and cultural services.

5. System of indicators aimed at activation of UTC internal factors in the field of sustainable development

Traditionally, the indicator system is divided into three groups: economic, social and environmental, which in turn are divided into many subgroups. For example, economic indicators could be grouped into economic, structural, investment, financial, economic and technological capabilities; social – combine indicators of the standard of living of the population, the state of the labour force, the health of the population, the demographic situation and the criminal situation [1]. These subgroups are in turn divided into separate indicators. The thought that measurements in economic, social, ecological spheres should be added with indicators social and economic, ecologically economic, social-and-ecological, socio-ecological-economic partners is proved in scientific literature.

With regard to the development index, for example, nine groups can be identified to characterize certain aspects of the level achieved and trends in the development of the potential of the region: demographic development, labour market development, material well-being of the population, living conditions of the population, level of education of the population, state of health, social environment, environmental situation, financing of human development [22].

The partial indicators of the consolidated index of the level of development of the region are a kind of indicator of structural regional shifts and should be used in determining regional policy priorities. From this position, the system of indicators is divided into three blocks: structural-proportional development of the economy; institutional development; interregional ties and social development of regions [2].

The disadvantage of the vast majority of evaluation systems lies in the fact that the ultimate purpose of their development is to type (classify) regions or other administrative-territorial units according to the level of

socio-economic development, rather than to analyze the current situation, assess existing trends and monitor the implementation of strategic directions of state, regional and local policy. In assessing the socio-economic development of the region, it is necessary to take into account its dual nature: on the one hand, as an element (subsystem) of the high-level system – the country, and on the other – as a relatively independent system, the elements (subsystems) of which are administrative-territorial units. At the same time the purpose of this assessment most of scientists see in typification of objects with division them on the following groups: leading objects, advanced, developed and problem [1].

In addition, in practice, it is impossible to implement most methods due to lack of official data, and to require the provision of reporting by enterprises, institutions and organizations, is not provided for by normative and legal acts, according to the legislation of Ukraine is prohibited.

Given the subjectivity of socio-economic categories, it is important to adequately reflect the second element. This requires not only the development of minimum social standards for the provision of facilities and services for enterprises and institutions of social infrastructure to rural populations, as well as the guarantee of compliance with these standards by the government. It is obvious that it is not appropriate to use the social standards and regulations that apply in the state. Their aim is to provide the minimum necessary list of needs of the population, and the aim of the development of society is to ensure a decent standard of living for them. In the domestic literature, for example, it is proposed to focus on social standards of developed countries of the world, especially European ones.

According to the rank (weight) of the indicator, it will depend on the priority of a certain component of the standard of living of the population at present. Thus, if there is a large proportion of the poor in society, the priority for such a community will be to provide the inhabitants of the community with the first material level of needs. If this level is met, other priorities can be targeted while allowing lower levels of satisfaction to be reduced. It is necessary to determine the rank of indicators with the involvement of the public, state and local authorities, scientists, experts.

The system of assessments should cover all hierarchical levels of government from the state to the lowest – local. At present, Ukraine does not have it, although there are some developments, in particular, quite a lot of

studies have been carried out on the regional level [1; 2; 5; 16; 17]. According to the legislation in force, the assessment of rural development is not comprehensive [7; 10; 18].

Unlike Ukraine, countries of the world, including western European countries, in the context of the concept of sustainable development, a slender system of assessment of the level of development of territories has been developed, which covers all degrees of governance from international to individual municipalities. Thus, pursuant to section 40 of Agenda 21, the relevant commission at the United Nations (UN), a system of indicators has been developed to measure the level of sustainable development of countries. They are divided into four groups: social (equality, health, education, households, safety, population), economic (economic structure, production and consumption), ecological (condition of the atmosphere, lands, oceans, seas and coastal zone, water quality and biodiversity) and institutional (frame conditions, institutional construction).

In parallel with the UN commission, other international bodies and organizations have worked on this issue: Eurostat, the World Bank, the Organization for Economic Cooperation and Development, etc. Thus, the World Bank's Annual Development Report contains about 80 indicators divided into 6 groups.

Given the above, the systems for measuring sustainable development used at the international level are too cumbersome. They are suitable for measuring and comparing different aspects of the development of the States of the world, but for a number of reasons are not suitable for assessing the development of municipalities. In particular, the functioning of territorial socio-economic systems directly affects the daily life of every person. This requires assessment systems to specify certain parameters, and some internationally important indicators at the local level may be of secondary importance.

The most difficult task in the formation of systems of assessments of territory development is to determine the list of indicators at the municipal level. There is considerable experience in measuring sustainable development at the human settlements level in Western European countries, each of which has developed its own strategy to implement international instruments.

In Western European countries, there is no single scheme for their construction. In each settlement, depending on the purpose of development, a system of its own is formed. So, in Germany (the city of Hokeinheim)

indicators are grouped into five groups: ecology, economy, society or social development, participation and additional indicators. At the same time, in the city of Trepkov-Kepenik their list is considerably limited and is traditionally divided into environmental, economic and social indicators [21].

Although each locality is developing its own system of indicators, a number of common points can be made. Thus, in the strategies of sustainable development we have studied [25–29], energy conservation and environmental aspects – air pollution, water bodies, waste storage and recycling – are a priority. An important place is occupied by a block of indicators aimed at creating comfortable living conditions for the local population by solving such problems as improving housing conditions, accessibility of public transport, ensuring peace and quiet. Economic development is focused on supporting local entrepreneurs, especially socially and socially useful enterprises, balancing the structure of the economy and ensuring a high level of employment. Almost all systems include an assessment of the participation of the population in the public life of the municipality, cooperation with the international community and the contribution of the Territory to solving global problems.

For the purpose of observing the course of this process and monitoring, traditionally the indicators of sustainable development of the region are divided into economic (production-economic, structural, investment, financial, scientific and technical potential, foreign economic activity), social (living standards of the population, social infrastructure, labour resources, health of the population, demographic situation, crime situation), environmental (state of the natural environment, anthropogenic impact on the natural environment, use of natural resources, use of output or secondary resources) [3].

Considering that the development of territories is a dynamic process, T.O. Zinchuk proposes to divide its indicators into three groups: deterministic, fixed and efficient. Deterministic indicators are used to characterize the resource provision of social development and provide for the assessment of the productivity of the village. Fixed indicators show the social situation of processes and phenomena in rural areas and include five axes of indicators: population, employment, working conditions, standard of living, social infrastructure. Performance indicators are indicators that include the basic parameters of the social well-being of the rural population [11, p. 329–338].

As an option for determining socio-economic development factors, it is proposed to use correlation-regression analysis methods. However, according to R. A. Kulinich, the use of this method is possible in normal distribution, which is rare in the economy. As a result, for example, factors between which there is a functional dependence may not be detected, will lead to erroneous conclusions and inadequate reflection of the investigated object [13]. Taking this into account, we propose that in determining indicators of sustainable development of rural areas we give preference not to statistical and mathematical methods, but to the thoughts of experts: population, local self-government officials, scientists.

Based on the research carried out and taking into account domestic scientific developments in the field of rural areas and foreign experience, we propose a system of indicators for the system of management of territorial social communities. Their choice is based on socio-economic criteria of self-sufficiency of communities, namely: expanded reproduction of human capital, availability of vital benefits, formation of a full economic sphere, ensuring financial autonomy of rural self-government bodies, rational use and reproduction of natural resources [14; 15].

The whole set of indicators for ease of use is divided into traditional three groups: economic, social and environmental. The economic group includes the following indicators:

- production of gross agricultural products (in comparable 2010 prices) per 100 hectares of agricultural land;
- volume of industrial products sold per 1 person; Number of small enterprises per 1,000 population (excluding agricultural);
- the number of entrepreneurs per 100 people;
- retail trade per 1 person;
- volume of services sold per 1 person;
- number of service cooperatives;
- the unemployment rate of the population;
- the amount spent on average per 1 employee – resident of the community (provided for in the collective agreement);
- income from entrepreneurial activity on 1 individual entrepreneur;
- Personal peasant income per 1 person;
- average monthly wage of employees;
- part of the population with average per capita expenses per month is below the subsistence minimum;

- the average amount of social assistance provided to 1 person;
- tax revenues to the local budget;
- income to the local development budget;
- receipt of charges for the rental of utilities and premises.

In order to determine the level of social development of rural areas, we propose the following indicators:

- number of children under 18 per 1,000 population;
- number of young people (18-30 years) per 1000 population;
- natural population growth per 1,000 population;
- number of persons who have left rural areas in a year;
- number of persons assisted (out-patient and during emergency medical visits) per 1,000 population;
- emergency care costs for human 1;
- incidence of infectious diseases and tuberculosis per 1,000 population;
- mortality of children under one year of age per 1,000 births;
- coverage of children by preschool institutions;
- the number of graduates of general education institutions who have entered higher education institutions;
- the proportion of the population of the territory that has a basic or higher education (persons studying in higher education institutions of the I-IV accreditation level have an educational and qualification level bachelor, specialist, master);
- number of club-type establishments per 1 village;
- costs of maintenance of socio-cultural facilities;
- updating the library book fund;
- sports facilities per 100 population;
- Length of street lighting; Street greening costs;
- commissioning of housing for 1,000 people;
- share of the housing stock of gasified, equipped with water supply and sewerage;
- number of recorded crimes per 100 population.

In the environmental field, given the relevance of mechanisms to protect the rural environment and to compensate communities for losses, the following indicators should be used:

- the amount of waste water discharged into natural surface water bodies;
- emissions of harmful substances into the atmospheric air;

- presence of hazardous waste;
- environmental costs;
- the share of environmental fees actually paid in the total amount charged.

The proposed system of indicators is indicative. In practice, it should be flexible at the municipal level. Thus, there are more than 28,000 in Ukraine. Rural settlements and 11,000 Village councils, which vary considerably in the quality characteristics of their inhabitants (age structure, level of education, etc.). According to the needs, the motives and objectives of these communities are also different. This was confirmed by what we conducted in 2008. Survey of rural residents of the Zhitomir region: for young people, the first priority is the availability of educational institutions and the possibility of cultural leisure, while for the vast majority of older persons it is the availability of health care institutions.

Public awareness of their needs and development goals is reflected in strategic planning. In particular, a common practice in the world is along with the preparation of an analytical report, opinion polls, which can produce rather unexpected results. For example, sociological studies of rural communities indicate that their inhabitants are primarily interested in the deterioration of the crime situation, rather than employment, the availability of social infrastructure and the like.

At the same time, the active participation of the population in the strategic planning process is important to take into account the needs of all residents, regardless of their property, age or social status. In addition, it should be borne in mind that the «rules of the game» in rural areas are formed on the one hand on the basis of official legal acts, on the other – under the influence of informal factors. Taking into account the specifics of the rural lifestyle, interpersonal relations and informal communication play a very important role here. There is a situation where decision-making, imposed on the top by peasants are not implemented, or are implemented, but the result does not correspond to the expected one.

The implementation of the biosocial concept of rural development is possible only if a competitive environment is created. For this purpose, society should be compared, which in turn requires some unification of assessment systems at the district and regional levels. There are usually a number of methodological problems. Thus, the difficulty of building any

model of rural development lies in the lack of completeness of information and the inability to obtain it. According to Ukrainian legislation, it is allowed to demand that economic entities provide reports not provided for in the normative and legal acts. The task of selecting indicators complicates the fact that the regions of Ukraine differ significantly in natural and socio-economic conditions. In view of this, the indicators should be proportional either per person or per area, in other cases relative indicators should be used.

Another methodological problem is the comparability of indicators for certain critical values, below which system failure will begin.

This requires the establishment of a system of State social standards for the provision of social infrastructure to rural populations, as well as the guarantee of compliance by the government with these standards.

On the basis of the above, we have proposed a mathematical model for determining the rural self-sufficiency index (Figure 3). It is based on the methodology of calculation of the index of sustainable development by the Institute of applied system analysis of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Taking into account the requirement of coherence of the components of sustainable development, they considered the index of sustainable development (I_{sd}) as a vector whose norm determines the level of sustainable development, and its spatial position in the coordinate system (I_{ec} – economic, I_e – environmental, I_s – socio-institutional) characterizes the degree of harmonization of sustainable development (G) [14].

The equidistance of the I_{sd} vector from each of the coordinates I_{ec} , I_e , I_s will correspond to the greatest harmony of sustainable development. The approximation of this vector in one of the coordinates indicates the priority development of this direction and ignoring the other two. Each index is calculated on the basis of six internationally accepted global indices I_{ec} (global competitiveness index and economic freedom index), I_e (environmental measurement index), I_s (quality of life index, human development index and knowledge society index) [14].

In the process of self-sufficiency formation communities to use an integral index. So, its magnitude will be to indicate the level of self-sufficiency of the community. In addition, integral the index will ensure that the level of community development is comparable.

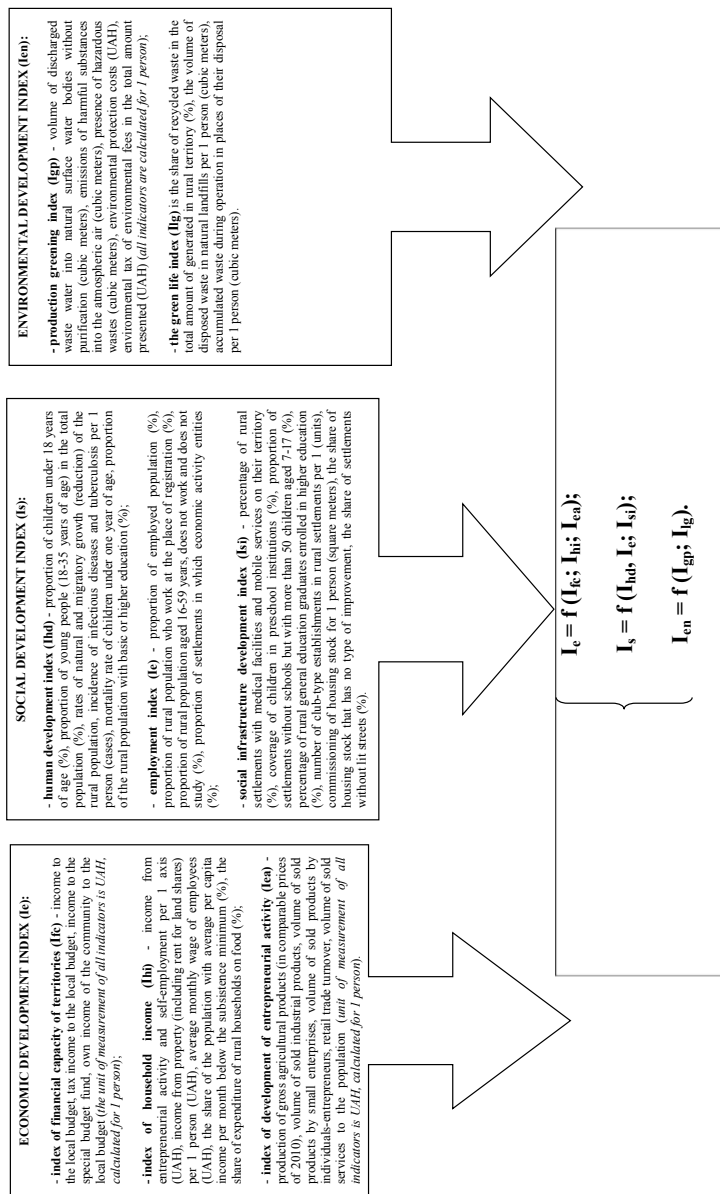

Figure 3. Model for determining the rural self-sufficiency index

Source: developed by the authors

On the basis of official statistics, using the Excel computer program for automatic processing of data, the index of self-sufficiency of rural areas of Ukraine is calculated, testifying to the use of the potential of their sustainable development by only one third (table 1).

Table 1

**Results of calculation of self-sufficiency index
of rural areas of Ukraine**

Purpose	Index value	Sustainable development objective	Index value	Value of the index of self-sufficiency
Building the financial capacity of rural communities	0,49497	Rural economic development	0,43662	
Raising rural household incomes	0,32351	Rural economic development	0,43662	
Increasing income of business entities	0,49139	Rural economic development	0,43662	
Human development	0,40272	Improving the standard and quality of life of rural population	0,39641	
Increasing rural employment	0,44451	Improving the standard and quality of life of rural population	0,39641	0,36407
Development of rural social infrastructure	0,34201	Improving the standard and quality of life of rural population	0,39641	
Greening production	0,24949	Conservation of natural resource potential rural areas	0,25917	
Greening the life of the population	0,26885	Conservation of natural resource potential		
rural areas	0,25917			

Source: developed by the authors

In the process of management of rural areas of balance between regulation and sometimes intervention, and self-organization of society is not enough only techniques determining their depressiveness, but it is important to develop an algorithm identification of those that may, after the establishment of the appropriate mechanism develop on the principles of self-sufficiency.

6. Conclusions

At the present stage of economic formation, a significant step has been taken in the reform of inter-budget relations, appropriate changes to the legislation have been adopted, and mechanisms for budget financing and equalization have been changed. According to the results of the study, local self-government bodies are interested in increasing revenues to local budgets and are ready to take measures to find reserves of their filling and to improve the efficiency of administration of taxes and fees.

In addition, today local self-government is gradually moving away from the inherent consumer position. The expectations of grants are now replaced by active actions in the establishment of an effective management apparatus, directing funds to the development of communities that analyze the expenditure of budgetary funds and prevent cases of inefficient, inappropriate use of them.

In turn, the rural self-sufficiency index proposed by us can become an important tool for making management decisions by state authorities and local self-government bodies, predicting the results of their implementation and corresponding control, will contribute not only to ensuring the life of territorial communities, but also to the formation of self-sufficiency by them.

References:

1. Antonov V. V., Zaytseva L. M. Methods of complex assessment of social and economic development of the region and its administrative-territorial units (on the example of Dnepropetrovsk region). 2004. 36 p.
2. Butko M. P. Regional features of economic transformations in the transition economy. K., 2005. 476 p.
3. Varnalia Z. S. State Regional Policy of Ukraine: Features and Strategic Priorities: Monograph. K., 2007. 768 p.
4. Wozniak G. Peculiarities of inter-budget relations in the context of achieving financial viability of territorial communities. World of finance. State and local finances. 2017. № 2(51). P. 17–28.

5. Gerasimchuk Z. V., Vakhovich I. M. Organizational and economic mechanism of formation and implementation of the development strategy of the region. Luck, 2002. 248 p.

6. State Treasury Service of Ukraine. Performance reporting. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

7. State target program of Ukrainian village development for the period up to 2015: approved by Resolution CCU № 1158 of September 19, 2007. URL: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?5082>

8. Decentralization of local budgets to 159 integrated territorial communities. URL: http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/De-centr_297x210_April-2017.pdf

9. Zhuvagina I. O., Filipishina L. N. Analysis of implementation of budgetary decentralization in the context of social and economic development of the country. *Young scientist*. 2017. № 4.4 (44.4). P. 35–39.

10. Law of Ukraine «On Stimulation of Development of Regions» № 2850-IV of September 8, 2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850>

11. Zinchuk T. A. Theoretical approaches to the formation of indicators of rural economy development. Transformation of agriculture and the countryside: an anniversary collection of scientific articles. L., 2010. 416 p. P. 329–338.

12. Kazyuk Y. Strengthening the financial viability of communities: own resources and state financial support for local and regional development. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Financial-Capacity-of-Communities-UKR.pdf>

13. Lyashenko I. M. Economic and mathematical methods and models of sustainable development. K., 1999. 236 p.

14. Morosyuk N. V., Tereshchenko V. K., Tkachuk V.A. Methodology of formation of the system of assessment of the level of development of rural areas. *Agroworld*. 2010. № 8. P. 2–5.

15. Morosyuk N. V. Organizational and economic foundations of sustainable development of rural areas: monograph. Nezhin: Publisher of BO Lysenko N.N., 2014. 304 p.

16. Malev A. N., Danishin B. N. Sustainable development of the region: strategic directions and mechanisms. K., 2002. 128 p.

17. Petkova L. A. Economic growth in Ukraine: regional dimension. Cherkasy: CHGTU, 2004. 272 p.

18. Cabinet of Ministers Decision № 288 of 2 April, 2009 on monitoring the socio-economic development of small cities and towns. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/288-2009>

19. On Amendments to the Budget Code of Ukraine and Some Legislative Acts of Ukraine on Tax Reform: Law of Ukraine of 28 December, 2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/914-19>

20. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Some Legislative Acts of Ukraine on Tax Reform: Law of Ukraine of December 28, 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/71-19>

Chapter «State Administration»

21. Civograkov A. V. Indicators of sustainable development of the local community (How to assess the results of the local agenda-21). Minsk: Propylei, 2008. 92 p.

22. Sokolov N. A. Forecasting of social and economic development indicators of the region. S., 2005. 79 p.

23. Kolova A. N., Kovalchuk A. V. Theoretical foundations of financial decentralization in conditions of public administration reform. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/62/files/03055491-6112-48aa-87dc-dbcaeba697f5.pdf>.

24. Financial decentralization in Ukraine. First stage of success. URL: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf)

25. Focus on Sustainable Development. Nordic Key Indicators (2006). Nordic Council of Ministers. Copenhagen. 18 p.

26. Local Agenda 21 (2004). Methodological Manual Based on Experiences from Slovakia. Edited by Peter Mederly. Bratislava. 73 p.

27. Our Community Our Future: A Guide to Local Agenda 21 (1999). Canberra, 188 p.

28. Sustainable Development in Germany. Indicator Report (2007) Federal Statistical Office of Germany. Wiesbaden. 59 p.

29. Sustainable Development Indicators for Sweden – a first set (2001). Statistics Sweden. Swedish Environmental Protection Agency. 52 p.

**DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITY
AND DIVERSIFICATION OF THE MAIN DIRECTIONS
OF THE STATE REGULATION IN AIC**

Natalia Shportyuk¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-94>

Abstract. In the current context, changes are in process the Ukrainian economy and they aimed at increasing the level of technological re-equipment, within which the agro-industrial complex needs a shift to an innovative development path. The article defines the concept of regional scientific and innovative potential, analyzes possible causes that hamper the development of innovative activity in agriculture, including the problems of the development of science. The article submits the priority directions for the development and improvement of mechanisms of state regulation of innovative processes in the AIC of Ukraine based on the analysis. Because of the strengthening of competitive principles in the country's agriculture, the stability of the position of the enterprise in the agricultural market, competitiveness and economic efficiency come to the fore. Continuous state of exploration for a rational model for the survival and further development of an agricultural enterprise in the context of changing market conditions in terms of consumer demand and the development of profitable product niches in the agricultural market leads to an increased role of production diversification as a factor working against market failures and consumer fluctuating demand. The right development of the strategy and tactics of an agricultural enterprise determines the type of diversification, specialization, concentration and production intensification. At the same time, in the native theory of management and economics, the problems of diversification are still insufficiently studied, which does not allow to maximize the reserves of its effectiveness in agricultural production. The article presents the importance of the innovative development of the Ukrainian AIC as a precondition for competitiveness in the agricultural market. It reveals the theoretical foundations of the industry innovation system of the AIC,

¹ PhD in Public Administration, Associate Professor,
Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine

the present state of the innovative development of the agricultural sector, including state regulation and informative and consulting support. The article provides a detailed analysis of the main directions of development of innovative processes in the field of AIC and land matters; it gives practical recommendations to improve the efficiency of innovative activities in agricultural production. The article analyzes the advantages of diversification strategies to reduce risks, in particular, agricultural enterprises under the conditions of the rules and the generally high instability of the current economic situation in Ukraine. There are measures that proposed to enhance the effects of diversification.

1. Introduction

Agriculture is one of the basic industry of the Ukrainian economy. In the current context, increasing the efficiency of agricultural production is assumed on the basis of industrial and innovative development, modernization and technical and technological re-equipment of agricultural production.

The economic mechanism for managing innovation is in a formative stage in Ukraine. New market conditions and the growth of scientific and technological progress are constantly making allowances to the technical and technological development of the country's agro-industrial complex, as a result of which the economic mechanism for implementing innovation policy should be constantly improved. The implementation of a new mechanism for managing scientific and technological development is possible only under the condition of constant state regulation of industrial and innovative development at all levels of the economy.

Analysis and evaluation of innovative activity in the state agriculture indicates that this process is characterized by a low level of innovative activity of business entities with significant scientific potential.

Scientific and innovative potential, indisputably, is the main driving force of scientific and technological progress in any branch of the national economy, and inter alia in the AIC.

The feature of the modern period of development of all sectors and areas of agricultural production is the need to accelerate scientific and technological progress on the ground of innovative processes, which allows for continuous updating of production based on the development of science,

technology and best practices. International practices show that innovation processes, as a rule, are not only encouraged, but also regulated by the state through the policy formation and the systematic organization of innovative activities.

One of the priority areas of economic research is to understand the relationship between competitiveness, innovative diversification strategies, and institutional regulation in connection with the need to adapt the agro-industrial complex in the world economy. Methods of strengthening competitive advantages and institutional support should be adapted to the conditions of Ukraine's functioning in the WTO with the use of traditional and new methodological approaches: analysis, synthesis, modeling, informational support, expert judgment, etc.

The diversification strategy is the most effective for the development of innovative business models within the agro-industrial complex. In the context of economic modernization of the economy, whereas it is necessary to transfer it to an innovative development path, it is most advisable to use a diversification strategy in order to ensure immunity to upgrade modern agro-industrial complexes. Diversified areas of innovation activity provide competitive advantages in world markets: reduction of innovation risks, economic growth, cutback of spending while diversifying the industry. The experience of strategic management of diversified structures in other countries has shown that it may well be applicable in the conditions of modernization of Ukrainian agriculture through the innovative way of development [6, p. 64].

2. Analysis of recent research and articles

A comprehensive study of innovative development in the agricultural sector of the state economy is the subject of numerous articles. Among them are the works of O. Borodina, P. Gaidutsky, A. Erankin, T. Zinchuk, I. Kirilenko, M. Kropivka, Yu. Lopatinsky, Yu. Lupenko, V. Mesel-Veselyak, P. Sabluka, M. Fedorov and other.

The necessity and prospects of introducing diversification as an alternative strategic orientation of enterprises was substantiated by such foreign scientists as M. Porter, P. Kotler, G. Amstrong, A. Kukartseva.

The potential economic growth of the agrarian sector due to diversified production is the object of research by I. Grishov, V. Tkachuk, A. Tomilin, N. Stepanenko.

Advantages and possible threats to diversification of enterprises, in particular agricultural ones, described in the works of D. Day, N. Maslak, A. Lemishko, A. Semenov, I. Ishenko, F. Vazhinsky, M. Korinko, L. Lozovsky, V. Lebedeva, T Panyuk.

However, these issues cannot be considered settled and sufficiently covered, therefore, the search for effective mechanisms and methods for solving them will continue to be of great interest to agricultural science and economic practice.

3. Objective setting of the article

The purpose is to analyze the main problems of the transition of the agricultural economy to the path of innovative development, highlighting the constraining factors of the innovative development of the AIC and determine the main directions of implementation of the state innovation policy, as well as to study the essence of the category "diversification of the main directions of state regulation in the AIC" and determine its place in ensuring competitive agricultural development and justification for the directions of diversification processes by agricultural enterprises under the current economic conditions.

4. Summarizing of the key results and their validation. Factors in the creation and development of innovative processes in agriculture

The innovation process is the process of converting scientific knowledge into innovation. The innovation process includes the following stages: "science – procedure (technology) – production – consuming." In the AIC, the innovation process is a constant stream of transformation of research and development into new or improved products, materials, new technologies, new forms of organization and management and bringing them to use in production process with a view to producing some outcome.

Any innovative activity starts from the moment of making an innovative decision. The grounds for adoption this decision remain the prerogative of the people who take it. The theory of innovations cannot give an unambiguous answer to the question: «which innovations will be more widespread and which directions of innovation development should be preferred?». World science has not yet developed a theory that would sufficiently describe the reasons for the implementation, the dynamics of the scale of innovation, the possible directions of its development.

The results of the analysis of the economic and social development of the agro-industrial complex of recent years show that in Ukraine it is still applied so far earlier and often inefficient agricultural technologies and unprofitable and labor intensive organizational and managerial methods and forms. There is no established interaction between enterprises in the real sector of the AIC and innovators due to the lack of proven mechanisms of activity, a system of scientific and technical information and reporting. There is no proven effective scheme for the interaction of scientific institutions with innovative structures. Extremely low innovation activity in the AIC is also associated with an ineffective organizational and economic mechanism for the development of innovations. This entails stagnation in the development of branches of the complex, leads to an increase in labor intensity, cost value and low quantitative and qualitative indicators of production, which contradicts the effective economic and social development of the countryside, and reduces the quality of life not only in rural areas, but also on a national scale [1, p. 57].

The deterrents of the innovative development of the AIC are numerous. These include:

- poor management of STP, lack of close interaction between the government and private business;
- a sharp decrease in spending on agricultural science;
- incompetence of staff and its shortage;
- lack or insufficiency of marketing activities of enterprises;
- low level of effective demand for innovative products;
- reduced funding for the development of scientific and technological achievements in production and related innovative programs;
- the lack of development of mechanisms that stimulate the development of the innovation process in the AIC, and other reasons.

At the same time, the resource-producing sectors of the AIC, in many cases, continue to produce obsolescent inputs for agriculture, which, in exchange, involve the use of simplified technologies both in agriculture itself and in the related sectors of processing, storage and sale of agricultural products. This leads to a significant decrease in labor productivity in comparison with the best world analogues.

The development of conceptual issues of state technological policy and modern machine systems is a strategic prerequisite for the innovative updating of the AIC.

In the long term, it is necessary to forecast and scientifically substantiate an agricultural at contractionary policy of importing food and directing the release of financial resources for the modernization and updating of the native AIC, strengthening the production and social infrastructure of the Ukrainian village. Such a strategic maneuver, relying on our own resources, will allow our country to quickly get rid of longstanding food dependence, make full use of one of the most powerful land potential in the world for the effective development of its agricultural production [3].

The creation and implementation of innovations in the agricultural sector of the economy is associated with an increased degree of uncertainty in obtaining a positive result. The results of this activity can bring success, but can put them in a predicament if the actual results of using the innovation turn out to be significantly lower than the expected results.

The stepping up of innovation activity is the main condition in the system of factors ensuring the development and increase of the efficiency of agricultural production in a market economy. Its fundamental element is innovation, which is the process of creating, developing, testing, evaluating, implementing and diffusion of product innovation. The innovation strategy is aimed at outperforming competitors, creating an innovation that will be recognized as unique. Therefore, the innovative strategy of agricultural enterprises is associated with the development of innovations that allow us to move to a new organizational and technological structure of production and ensure the competitiveness of products on the distribution markets. It should be noted that innovation activity is not limited only to activities for the development of innovations, but also provides assistance in the implementation of the innovation process, namely, management, investment and information activities [2, p. 88].

In the innovation activity of agriculture, new technology lie at the centre, which combines new knowledge, means of labor and objects of labor, work force, and it is intertwined with socio-organizational changes and the qualification of labor as the most valuable and irreplaceable element of productive forces. Due to the lack of modern technologies, systems of machines for plant production, livestock breeding, etc., the agricultural sector is experiencing a period of technological backwardness. Currently, there are only a few fragments of technologies and types of technology that are significantly inferior to foreign analogues in their technical and economic parameters (reliability, performance).

The specifics of the industry itself determines the features of the formation and development of innovative processes in agriculture. Agriculture as a branch of the economy is a complex system consisting of a number of subsystems, including: social, economic, technological, organizational, managerial and ecological. In connection with this agricultural structure, groups of factors are formed according to the degree of influence on production itself (branch, whole or an individual enterprise):

1. Technological group of factors.
2. Economic group of factors.
3. The social group of factors.
4. Institutional and management group of factors.
5. Ecological group of factors.

Each of the groups includes both external and internal factors. Among external factors, the factors of state regulation and market influence should be recognized as the main ones.

The factors of state regulation should include the system of administrative, legal and economic measures of influence on business entity (pricing system, tax, credit and financial insurance, budget support, labor stimulation, etc.).

Market factors of influence include the evolving level of prices for goods and services, labor remuneration, consumer demand, the supply and demand of competitors, the market for credit and insurance services, etc. [3, p. 167].

According to the subject and area of application of the agricultural sector, it is advisable to distinguish the following types of innovation: genetic selection; technical, technological and industrial innovation; organizational and managerial, economic innovation; socio-environmental innovation

The first type of innovation is inherent only in agriculture.

Technological factors of production are classified according to the sub-sectors of agriculture (arable farming, crop production, livestock breeding) and their service sectors (mechanization, energy supply and automation of the industry, processing and storage of agricultural products, transport services, etc.).

The primary factors in this group are: climatic conditions, soil fertility, varieties of agricultural plants, animal breeds, farming systems, crop production and livestock production technologies, including soil cultivation systems, fertilizers, plant protection products, time frame of agricultural activities in a specific zone, subzones and other numerous factors.

Table 1

Classification of types of innovation in agriculture

Genetic selection innovation	Technical, technological and industrial innovation	Organizational and managerial, economic innovation	Socio-environmental innovation
New varieties and hybrids of agricultural plants	Usage of new machinery	Development of cooperation and the formation of integrated structures in the AIC	Creation of the personnel system of scientific and technical support for the AIC
New breeds, types of animals and birds	New crop cultivation technologies	New forms of maintenance and supply of resources in AIC	Improving of working conditions, solving the problems of health care, education and culture of rural workers
Creation of plants and animals resistant to diseases and pests, adverse environmental factors	New industrial technologies in animal husbandry	New forms of labor organization and motivation	Enhancement and improving the quality of the environment
	Science-based farming and livestock systems	New forms of organization and management in the AIC	Ensuring favorable environmental conditions for life, work and recreation
	New fertilizers and their systems	innovation marketing	
	New plant protection products	Creation of innovation and consulting systems in the field of scientific, technical and innovative activity	
	Arable farming biologization and ecologization	Concepts, decision making methods	
	New resource-saving technologies for the production and storage of food products aimed at increasing the consumer value of food products	Forms and mechanisms of innovative development	

The economic group of factors also has a complex classification. The primary definitions of factors include prices for acquired working capital and fixed assets, prices for the sale of agricultural products through various channels, the system and level of taxes, and many others.

The social group of factors covers the labor protection system, the level of income by groups of workers, staffing; demographic situation.

The recovery of the agrarian economy from the crisis, the stable functioning of agriculture, as well as other areas of the AIC, ensuring the competitiveness of native food is inextricably linked with the activation of innovative processes [4, p. 168].

Analysis of the socio-economic situation in the agricultural sector of the last post-reform years shows that outdated technologies, plant varieties and livestock breeds, imperfect methods and forms of organizing production and management are used here. There are no well-established mechanisms for acceptable activities, a system of scientific and technical information corresponding to a market economy, and there is no proven effective scheme for the interaction of scientific institutions with innovative structures. Extremely low innovation activity is also associated with the imperfection of the organizational and economic mechanism for the development of innovations. This enhances the degradation of the industries of the complex, leads to an increase in cost and low competitiveness inhibits the socio-economic development of rural areas, dramatically reduces the quality of life in rural areas.

Innovative processes in the agricultural sector have their own specifics. They are distinguished by a variety of regional, industry, functional, technological and organizational features. An analysis of the conditions and factors affecting the innovative development of AIC allowed us to divide them into negative (constraining innovative development) and positive (contributing to the acceleration of innovative processes).

The conditions and factors contributing to the innovative development of the AIC are the transition to a market-based method of managing, the availability of natural resources, significant scientific and educational potential, a capacious domestic food market, and the ability to produce environmentally friendly, natural food products.

As negative conditions for factors, we should note departmental disunity and weakening of the scientific potential of agrarian science. Native

agricultural science is characterized by: a high degree of complexity of the organizational structure and departmental disunity (the multiplicity of ministries and departments involved in solving agricultural problems); a variety of forms of scientific, technical and innovative activity; a significant proportion in scientific research of problems of a regional, sectoral and intersectoral nature; a long study of some problems associated with the reproductive process. This specificity creates certain difficulties in the management of agricultural research and agricultural science in general.

The decrease in appropriation to science over the years of reform has led to an outflow of young scientists.

One of the features of agriculture is that, living organisms – animals and plants – take an active part in the reproductive process along with industrial means of production. Their development is subject to the action of natural laws and depends on such natural factors as climate, weather, heat, moisture, light and food.

Enhanced reproduction in agriculture proceeds in the combination with economic and natural biological processes. Therefore, when managing innovations, it is necessary to take into account the requirements of not only economic laws, but also the laws of nature: the equivalence, irreplaceability and combination of life factors, the laws of minimum, optimum and maximum. The effect of the law of the indispensability of production factors is manifested in the fact that, for example, selection cannot be compensated for with fertilizer, defects of agricultural machinery cannot be compensated for cultivar, and feed cannot be compensated for breeding. According to the law of the minimum, production growth is constrained by the factor that is at the minimum. For example, the substance, the largest amount of which is in the feed ration, determines the level of livestock productivity; in accordance with the law of maximum, the excess of any one nutrient over the needs of the animal will not lead to an increase in its productivity.

The complex nature of innovations in the AIC imposes specific requirements on the innovative mechanism (the regulatory framework for innovative development, organization and management, innovative marketing, and the development of an innovative structure).

It should be noted that the complexity and features of agricultural production are characterized by a high level of risks of innovative processes in the agricultural sector. The risk of financing research and production results,

the risk of a temporary gap between costs and results, and the uncertainty of demand for innovative products hinder private investors from investing in agricultural development.

The conditions and factors that impede the development of innovations in the agro-industrial complex also include the contraction of native food demand, the reduction of state support for the agricultural sector and state financing of scientific and technical programs, the underdeveloped lending system, high credit aid rates, the lack of innovative infrastructure and state innovation policy and strategy, insufficient level of training of personnel of the agro-industrial complex organizations in the field of innovation management [4, p. 170].

A number of factors brake the increase in innovation activity in agriculture:

1. Inconsistency of the existing scientific, technical and technological potential of agriculture with new economic and production requirements. The decline in agricultural production, the weak support from the state and the high cost of innovation do not allow to develop innovation.

2. The inequality of the exchange of agriculture with other sectors of the economy remains, leading to the degradation of its material and technical base. Rising energy prices significantly worsen the situation, which deprives native agricultural producers of their natural advantage.

3. The main reason is the unfavorable investment situation for agriculture and the low profitability of most agricultural producers. Despite the fact that the investment process in agriculture has noticeably intensified in recent years, its share in the expenditure is very small. The economy of most agricultural producers is such that it does not allow them to carry out not only expanded, but also simple reproduction, and to use the economic incentives provided by the state. Resources for innovation are much less than what is needed for agricultural development. In addition, over the past five years, the share of own funds of agricultural organizations allocated for investment in fixed assets has significantly decreased, which is not only a limiting factor in the innovative development of agriculture, but also creates a threat of repayment of received credit aid.

Among the priorities for the modernization of agriculture, the following should be highlighted:

- increasing the investment attractiveness of the industry for private investors, including foreign ones;

- increasing the growth rate of technical re-equipment of agricultural producers;
- the development of social infrastructure in rural areas contributes to the increase of qualified personnel;
- the development of new technological processes on an innovative basis [1].

Given the situation, we consider expedient developing innovative processes in the agriculture of Ukraine in the following main areas:

- 1) technical and technological re-equipment of enterprises;
- 2) organization of an effective mechanism for managing innovative activities in agricultural production at the regional level;
- 3) integration of small enterprises, large production units on the basis of co-operation, to take advantage of large enterprises;
- 4) activation of innovative activity of economic entities;
- 5) increasing in the effectiveness of scientific research.

The first focus area should provide, foremost, the technical re-equipment of enterprises, overcoming the industrial backwardness of agricultural production.

The second focus area consider the formation of a mechanism for managing innovation in agriculture at the regional level, which will ensure the creation of a system of information and infrastructural support for innovation processes.

The buildup of innovative infrastructure, in line, involves the creation of organizations to promote scientific and technical products on the innovation market; information and advisory support for innovation; examination of scientific and innovative programs, projects, proposals and applications; development of a research base; creation of structures for financing scientific, technical and innovative activities.

The third focus area in the development of innovation may be the integration of small agricultural and processing enterprises (including private farming enterprises) into large structures with great financial capacity.

The fourth focus area involves the mainstreaming of innovative activities of agricultural enterprises through the provision of tax benefits, improved financing, and the expansion of the provision of information services.

The fifth focus area involves increasing the responsibility of research and other enterprises for the results of innovation.

Only permanent scientific and technological progress can ensure the dynamic development of modern society. Its main conditions are contin-

uous updating of technologies and widespread use of the latest scientific developments.

Today, the Ukrainian scientific community is unanimous in the opinion that the most reliable way to overcome the crisis from agriculture is to develop its innovative foundation. Increasing innovation activity will not only help to increase the technical and economic level of production, but also significantly improve the investment environment [6, p. 55].

Only through common effort of the state, science and agricultural enterprises can in the long term increase innovative activity in the country's agriculture. This will not only increase production efficiency, but also its competitiveness in the international food market [7, p. 12].

The innovative type of development of the agricultural economy is largely determined by the scientific and technical policy of the region, the formation of a regional innovation mechanism. Innovators have an important role in the implementation of the anti-crisis program, using innovations of the selection-genetic, technological, organizational-managerial and social type.

Among the priorities for the development of innovative processes in the regional AIC are:

- technological re-equipment of complex organizations;
- energy and resource saving technologies for the production, storage and processing of agricultural products;
- reproduction of soil fertility, prevention of all types of their degradation, development of adaptive technologies of agricultural ecosystems and cultivated lands;
- development of organic agricultural products. Ukraine has a unique opportunity to concentrate on its huge land resources and the production of ecologically safe products, to develop organic farming technologies;
- Creation of a modern system of information and infrastructural support for innovation in the AIC;
- development of state innovation policies and strategies at the state and regional level, aimed at the formation of progressive technological structures;
- the buildup of the organizational and economic mechanism for the functioning of the AIC on an innovative basis;
- strengthening of the role of state organizations in enhancing innovation;
- the development of regional and municipal innovative AIC development programs;

– improving of the training system in the field of innovation, providing increased innovation activity of organizations and the commercialization of research results.

5. Diversification of the main directions of state regulation in the AIC

The restoration and further development of agriculture is associated with the solution of complex sectoral and intersectoral problems. In this regard, the importance of state targeted programs, the solution of important regional problems, the development of territorial-industrial complex is growing. The acceleration of their solution in modern conditions will largely depend on the activation of innovative processes in the industry. Innovative processes in agriculture should be constantly regulated by the state on the basis of an approved program, the implementation of which will contribute to the organizational, economic, technological and technical modernization of agricultural production, increase its efficiency, development and improvement of the social sphere in rural areas.

As for the various sectors and spheres of the national economy, the essence of innovation does not differ fundamentally, while the nature and direction of the innovation process in them can differ significantly. The innovation process in the AIC has its own specifics, due to the peculiarities of agricultural production, and, above all, its main component – agriculture. Innovation activity in the conditions of agricultural production is the process of creating, testing and further implementing of innovations in any element of the organizational system – an innovation in technology, equipment, elements of organization and management, which lead to progressive changes in the nature of life.

Such activity is not limited to the purely technical side, but represents the unity of technological, technical, organizational, managerial and social innovations.

Diversification as a form of economic relations of economic entities is a pattern of existence and innovative development of agro-industrial systems.

In exchange, diversification has its own laws of development:

- equalization of industry profitability;
- elimination of imbalances in agricultural reproduction;
- transformation and dynamic stability.

The effect of diversification is expressed in the appearance of new types of products and services, changes in sectoral, intersectoral and regional proportions. Diversification can be carried out in order to obtain economies of scale and the expansion of activities.

In the AIC, diversification is carried out through the vertical integration of agricultural producers and industrial processing enterprises, organizations providing financial services – the production and investment area, understood as expanding the scope of activities. Horizontal, conglomerate diversification is common in agriculture. The main types of diversification strategy in AIC is diversification by product and by region [8, p. 106].

The necessity of modernizing the economy in the conditions of the agricultural crisis, functioning in the WTO requires strengthening the competitive position of the agricultural sector of Ukraine on the way of its innovative development. The low innovative susceptibility of the AIC, the loss of a significant part of the scientific and technical potential, the negative aspects of the state of the world economy require measures to improve governance in the agricultural sector, it needs a fundamentally new approach which reflects the influence of external and internal factors of innovative development, their interaction with state regulation.

An innovative diversification strategy is effective for large structures. The variety of types of this strategy allows each company to find a development model that suits it and contributes to the sustainability to updating. Diversified areas of innovation provide competitive advantage.

The innovative form of diversification is clusters consisting of competitive market participants within individual industries and local entities. However, the development of effective diversified clusters is possible only if there is an effective regional strategy, since their development in isolation from the region is not effective.

A cluster is a complex based on industry or territorial concentration and diversification of networks of manufacturers, suppliers and consumers connected by a single technological chain. The cluster also includes infrastructure organizations that provide service, logistics, and research services [5].

Management in innovative clusters ensures the efficiency of diversification of reproduction processes in agriculture, which means the creation of optimal reproductive proportions, and it directly depends on the efficiency of diversification of microeconomic systems. The synergistic effect

of diversification is to obtain more net profit from a diversified system than the amount of net profit that is part of its economic systems, which operate independently. The components of the synergy effect are saving investment, saving costs, saving time of the reproduction process.

The specifics of the functioning of the agro-industrial complex is a low level of diversification processes, local content in manufacturing, and insufficient financial support for innovation. The combination of these factors and features determines the specifics of measures to strengthen the competitive position of the AIC at the macro-, meso- and micro-levels.

Among the actions that are important are: support for oligopoly markets, support for the export of native food, support for high-tech industries, improve the activities of territorial chambers of commerce for certification and standardization of agricultural products, stimulate the diversification of agricultural and food markets through the development of medium and small enterprises, market infrastructure – banking, insurance, advertising, transport, trade services, import-substituting products.

Supportive measures should be directed by institutional structures to create the necessary conditions for overcoming the innovation pause, developing of healthy competition, and reducing entrepreneurial risks. It is important to prohibit contracts for the sale and leasing of fixed assets and goods, if their conditions for limiting interfacing sales weaken competition. Particularly topical are measures to develop information-analytical and innovative infrastructures, creating conditions for the interaction of infrastructure and business production components. This requires the diversification of infrastructure support programs for entrepreneurship in the AIC [7, p. 14].

The exposure of modern trends of diversification, accompanied by a change in the structure of production organization, is facilitated by the method of establishing quantity-related dependence in related and unrelated sectors of agricultural production, which contains the calculation of an integrated index, the value of which indicates structural changes within the industry. The indicator helps to assess the nature of structural shifts between manufacturing, but related areas – crop and livestock, between core and non-core activities. Calculations of integral indicators confirm the existence of various levels of diversification, and the regions with a higher indicator have the advantages of further development.

The combination of several types of activity in one economic system inevitably leads to institutional diversification – in the field of state support and the provision of financial services. Diversification is implemented by providing credit resources for various types of activities, using budget funds to finance government support measures for agricultural producers.

Diversification is needed in the assignment of state support and credit resources in the AIC for various types of activities, the use of budgetary funds to finance the aforementioned activities, in particular, on products purchased by agricultural producers on leasing terms.

State support should be aimed at deepening intrabranch specialization and related diversification, stimulating the development of small business forms in order to strengthen functional diversification [8, p. 106].

In modern conditions, diversification is narrowing because of concentration of credit resources issued to large agricultural enterprises in the form of LLCs – 73-85% of the overall volume of originated loan, concentration and specialization of credit services of banks are increasing. It is necessary to stimulate the diversification of banking services in order to expand the access of rural producers to credit and financial resources through the expansion of the banking network and credit cooperative society in rural areas.

The list of services to rural producers included in the system of state standards, the development of which is provided for in the Concept of Sustainable Development of Rural Territories for the period up to 2020, should provide for the bank services accomplishment on a stationary basis depending on the number of rural population in the regions. It can be provided through state order for a service among lending agency on a competitive basis. The strengthening the competitive position of the agro-industrial complex on the basis of clustering as an innovative option for diversification is associated with the situation in a particular market, the level of interconnection of external and internal factors and their impact on demand, the interaction of state regulation factors and institutional support [6, p. 56].

6. Summary and directions for future research

In this respect, it is extremely important to establish a hierarchical relationship between competitive positioning, institutional regulation, diversi-

fication of activities, and the integration of innovative agro-industrial complex modernization programs.

Elements and structured relations of the mechanism for strengthening the competitive position of agricultural producers, regardless of the hierarchy of links in the global agricultural market, should be modified to implement the strategy of innovative diversification of activities through the formation of innovative clusters in order to modernize the economy along the innovative path of development.

References:

1. Antonyuk L.L. (2003). Innovatsiyyi: Teoriya, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiyyi: monohrafiya. Kyiv: Vyd-vo KNEU, 394 p.
2. Bilozor L.V. (2012). Metodolohichni pidkhody shchodo formuvannya innovatsiynoyi produktsiyyi. *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 88–93.
3. Honcharenko O.V. (2016). Instytucionalni aspekty realizatsiyyi innovatsiynyykh priorytetiv rozvytku agropromyslovogo vyrobnyctva. *Efektivne upravlinnia, Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. Seriya: Ekonomichni nauky*.
4. Hotra V.V. (2015). Investytsiyni peredumovy formuvannya innovatsiynogo potentsialu APK. *Stalyy rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 167–177.
5. Disposition of the Cabinet of Ministers the Concept of the State Target Program for the Sustainable Development of Rural Territories for the Period till 2020 № 121-p. (2003, February 03). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/243284424>
6. Koreczkyj B. (2005). Diagnostyka typiv dyversyfikatsiyyi diyalnosti u sub'yektiv gospodaryuvannya. *Zb. nauk. pracz kafedry ekon. analizu Ternopilskoyi akademii nar. gosp-va*, no. 14, pp. 53–55.
7. Korinko M.D. (2009). Dyversyfikatsiya yak strategiya rozvytku. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5, pp. 12–17.
8. Lemishko O.O. (2001). Dyversyfikatsiya – najvazhlyvishyj faktor pidpryyemnychkoj diyalnosti u silskogospodarskykh pidpryyemstvakh Luganskoyi oblasti. *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 106–110.
9. Stepanenko N.I. (2010). Mexanizm formuvannya strategii dyversyfikatsiyyi agroservisnykh pidpryyemstv. *Vseukrayinskyj naukovy-vyrobnychyj zhurnal*, no. 1(15), pp. 18–21.
10. Tomilin O.O. (2012). Dyversyfikatsiya agrarnykh pidpryyemstv yak diyeva strategichna oriyentatsiya v agropromyslovij sferi. *Zb. nauk. pr. VNAU. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 3(69), pp. 205–211.

CHAPTER «NATIONAL SECURITY»

A FUNCTIONAL MODEL OF INTERACTION OF BUSINESS ENTITIES IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Viktoriia Khurdei¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-95>

Abstract. The article deals with the problems of forming a functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state based on the use of a systematic approach, which includes, in particular, the definition of the functional components of the enterprise economic security system. The research of the system of economic security is carried out, the set of its functional components, the purpose of their functioning, the set of functional elements of the system of economic security by major groups are determined. A functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state has been formed. Methodology and methods. The theoretical and methodological foundations of the research follow from the key statements, principles and methods of modern economic theory as a theory of enterprises management. The following methods were used in the research: a systematic approach – to research and formulate the concept of economic security, system of economic security and threats to the economic security of Ukraine; logical method – to study the evolution of the problem statement and its continuity, to establish relationships between social phenomena and events; statistical analysis – for determination of econometric parameters, results of entrepreneurship activity; comparison – to identify trends and specifics of business development; graphic – for schematic representation of the model of interaction of business entities; monographic – to describe foreign experience of providing economic security; analytical forecasting – to predict the factors

¹ Candidate of Economics Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

of ensuring economic security of the enterprise and the state. The purpose of the research is to analyze the current state of domestic entrepreneurship, to identify the main problems and to work out real tools for solving them, in particular, a functional model of interaction of business entities as a key prerequisite for eliminating or minimizing the impact of threats to the economic security of Ukraine. Thus, the political and economic situation in the country and in the world is constantly changing and the external environment dictates new conditions, provides new opportunities for growth. And only enterprises capable of providing their economic security have the opportunity to expand and grow. Returning to the basics of macroeconomics, it is possible to conclude that although the enterprise is a basic element of the economic system, the growth of the national economy depends on the state of each element of the functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state. Therefore, ensuring the enterprise economic security is one of the most important and urgent problems of prosperity of the country's economy.

1. Introduction

The system of economic security of domestic enterprises is in a constant process of formation and development. The architecture and the order of correlation of individual elements of enterprises economic security, as well as their management determine the economic security of the industry and the economy of the state as a whole.

World economic crisis, ill-considered state policy, corruption, shadow economy, high level of staff turnover, dependence on galloping devaluation of national currency, demand reduction, economic crime and violation of the integrity of the economic system of Ukraine, caused by annexation of Crimea and war in the east. All this leads to negative and devastating consequences for Ukrainian and international businesses, the state and as a result every citizen and exacerbates the problems of enterprise security management. Therefore, research of the problems of managing the economic security of business structures is very relevant.

A lot of scientists economists worked on the issue of ensuring economic security and competitiveness of the enterprise: G. Azoev, E. Afanasiev, S. Bilousova, T. Vasylytsiv, V. Geets, T. Gladchenko, A. Gradov, O. Grunin, S. Dovbnya, M. Yermoshenko, Y. Zhalilo, V. Zayets, O. Zakharov,

S. Zlupko, Y. Ivanov, M. Kyzym, T. Klebanova, D. Kovaliov, A. Koza-chenko, M. Komlyk, N. Levkovets, V. Malishevska, L. Melnyk, K. Mil-ski, S. Mochernyi, V. Muntian, V. Nemchenko, S. Pokropivny, G. Sytnyk, A. Revenko, L. Tomanevych, O. Tereshchenko, R. Fathudinov, T. Chernyak, O. Shchekovych and others.

The analysis of the results of scientific researches leads to the conclusion that the theoretical base of conceptual bases of economic security is still insufficiently developed today. There are considerable differences in approaches to the formation of a functional model of interaction between business entities in ensuring the economic security of the state.

Historically, the concept of "national economic security" is associated with the events of the Great Depression of 1929-1933; it was then that a temporary Federal Committee on Economic Security was formed under the guidance of US Secretary of Labor. The work of this committee on the drafting of bills on state pension provision, social insurance and the Law on Social Security (1935) was considered as a response to the state of emergency in the country [8, p. 330]. The departure from the understanding of national security as exclusively military and political occurred after the end of World War II. From the second half of the twentieth century the most important tendency of national security policy was to increase the attention to the factors that determine the international competitiveness of the national economy, that is, to increase the economic potential of the country. The following key objectives were identified: enhancing the competitiveness of domestic goods in the domestic and foreign markets; reducing the dependence of the economy on foreign loans; strengthening the ability to fulfill international obligations in trade, economic and other sectors [8, p. 332].

The mechanism of public administration of the process of ensuring economic security was historically formed in Ukraine within the USSR, within the limits of state security, being its subsystem, which was not separated and was not defined separately in conceptual, legislative and program documents. The legal prerequisites for the formation of economic security of Ukraine were laid down by the Declaration on State Sovereignty of Ukraine, the Law of the USSR "On Economic Independence of Ukraine", and the Constitution of Ukraine, by the Law of Ukraine "On Fundamentals of National Security of Ukraine".

Considering the potential benefits of Ukraine (human capital, geographical location, natural resources) it is important to identify drivers of the future innovation leap – sectors of the economy and types of economic activity that could create high quality products and high value added services on an innovative basis with the demand at international markets [2].

Therefore, it is important to develop and ensure the efficient functioning of the effective security mechanisms of an individual enterprise, from which the state of economic security of the industry and the state as a whole depends on: the protection of state power, sovereignty, territorial integrity, defense capability, peace of people, public harmony, environment, national and religious equality.

2. The concept of “enterprise economic security”

Economic security of the enterprise activity characterizes the state of the most efficient use of the resources of the enterprise for the implementation of its core activities, which determine the financial stability, profitability, solvency, business activity and liquidity of assets, at which the prevention of existing hazards and threats is achieved and the achievement of business goals in a competitive environment and economic risk is ensured.

The concept of the enterprise economic security can be viewed from several points. Diagnosis of the enterprise economic security from the position of various market participants interacting with the enterprise (consumers, suppliers, resellers, tax, credit institutions, etc.) is a complex reflection of the degree of reliability of the enterprise as a partner in industrial, financial, commercial and other economic relations. From the point of view of the enterprise itself, diagnostics of economic security consists in determining the level of security of its potential (technical resources, technological resources, human resources, spatial resources, information resources, resources of the organizational structure of the management system, financial resources) from the negative influence of the factors of macro and microenvironment and capabilities of the system of the resources and competencies of the enterprise to produce results in the face of dangers and threats.

Ensuring the enterprise economic security is the process of implementing the functional components of economic security in order to prevent possible losses and achieve the maximum level of economic security at present and in the future.

Ways of ensuring the enterprise economic security is a set of measures and a system of organization of their implementation and control, which allow to reach the highest values of the level of the enterprise economic security [7].

The level of enterprise economic security depends on how effectively its managers and specialists will be able to avoid possible threats and eliminate the harmful effects of certain negative components of the external and internal environment [16, p. 209–217].

At the same time, the following may be used as means of ensuring the enterprise economic security: regulatory acts; means of social-psychological and information-explanatory character; organizational and institutional measures (including operational physical protection); regulatory, tax, financial, credit, innovation and investment policies of the state; systems of economic security management at different levels of the management hierarchy. Regarding the forms of financing the activity for the implementation of measures aimed at achieving the strategy of ensuring the economic security of entrepreneurship in Ukraine, it is both voluntary and compulsory risk insurance, the formation of reserve funds, and, given the severity of the problems – targeted programs and measures on monitoring, predicting and elimination of threats to the economic security of entrepreneurship at the local and state levels [1].

An important aspect of improving the institutional environment of economic security of entrepreneurship in Ukraine (aimed primarily at restoring innovation and investment activity, scientific and technical and technological potential, cooperative links within the economy) is to promote the creation and development of technical and special economic zones (related with scientific-production and innovation tasks), trade and industrial zones (for the creation of processing enterprises, assembly shops, creation of industrial designs and samples of innovative products, new production technologies focused on the use of regional or local competitive advantages), planning and stimulating the development of systems of management quality for enterprises of industrial territorial-industrial production systems (clusters), enhancing their competitiveness, formation the committees for the development of business networks on the base of associative entrepreneurial structures (providing appropriate funding for their work).

And to this day, the legal security of Ukraine's economic security is insufficient. Addressed regulatory documents – concept, strategy, state pro-

gram of economic security have been developed in the country for eight years and still remain unaccepted. The current legislation aimed at ensuring economic security has significant disadvantages. The Concept of National Security of Ukraine lacks a balance in the structure and in the ratio of priority economic interests, economic threats, basic directions of ensuring economic security. Solving the complex problems of modern state-building requires taking into account the global experience of solving the problems of ensuring economic security, taking advantage of its positive elements and preventing negative ones.

Thus, ensuring economic security of entrepreneurship is an important task of state policy as a prerequisite for intensifying entrepreneurial activity, which is a significant determinant of social and economic development and security, and allows to strengthen the innovative component of competitiveness of the national economy.

3. Experience of developed countries of the world

World experience indicates that without an active regulatory role of the state, there can be no efficient, socially oriented market economy, not to mention the effectiveness of ensuring the economic security of the country. There is no country with a highly developed economy where the state shies away from regulating key social and economic processes.

In the UK, economic security is a part of defense policy that aimed at compliance of national interests. National interests in the sphere of economy are economic interests of the whole society, priority over other forms of public interests [6]. The distribution of threats to the economic security of the country into external and internal threats, allows to distinguish the most probable and the most important of them, and to direct efforts to overcome them. Maximum assistance is given to private businesses whose effective development is to ensure national economic security. The main aspects of providing national security are governed mainly by secret government directives, regulations and instructions of the relevant ministries. In the UK, there is no single economic security program, but some aspects of it are reflected in a number of laws, including laws on the protection of state secrets. Securing a regime of secrecy at UK industrial enterprises is carried out by the security services of the relevant ministries, which, together with the British counterintelligence, develop their own rules of

secrecy and resolve the issue of admission of employees to work with secret materials. Together with the contract, each firm receives a so-called letter about secret aspects [9, p. 34].

In France, issues of providing economic security are reflected in the National Security Act of 1964. In addition, there are a number of decrees and regulations issued by the President of the country and the Prime Minister. The activities of special services for providing economic security are regulated by a number of laws, resolutions and adjustments. However, a single economic security program has not been developed. Only its separate provisions exist in the Bundestag Law on the Protection of the Constitution, which defines the procedure for the protection of secrecy at the regime enterprises.

In Germany, there is no specific legislative framework on economic security. The main issues related to this problem are reflected in the directives of the Ministry of Defense, which regulate the most important areas of market activity and determine the control functions of the state. The methods of providing economic security are used to support civilized market relations, ensure economic and social progress, prevent monopoly in in specific industries, create conditions for fair competition and stability of the national currency, protect against economic blackmail.

In the USA, economic security is a priority for development. The problem of secrecy protection in the economic sphere is raised to the level of the national security problem and is under the control of the President and the National Security Council.

In Japan, one of the leading countries in the modern world, the Concept of Integrated National Security still acts. This policy document was developed by a team of Japanese experts and approved by the Cabinet of Ministers in 1980 and has since served as a conceptual framework for the policies of Japan's ruling circles in all areas, especially in ensuring economic security. According to the Concept, the basis for ensuring economic security is protection against all forms and manifestation of external threats. Providing of economic security in Japan is implemented through a set of measures aimed at eliminating threats, as well as counteracting those threats, which are still impossible to eliminate for one reason or another [13].

The foreign practice of forming a strong political will of the state in building Singapore's competitive economy is noteworthy. Singapore is a

country that does not have its own natural resources, including water, that partly purchased at neighboring Malaysia, and produced using super modern technologies. In 1959-1990, Lee Quan Yu consistently led the Singapore government and continued to fight corruption. All civil servants, including ministers and parliamentarians, have been immune, anti-corruption investigations have touched close friends and associates of Lee Kuan Yu. Now Singapore is one of the world's three largest exporters of refined petroleum products and is the world leader in the production of self-elevating drilling rigs. The main factor in the economic success of "new industrial countries" such as Singapore, was their chosen model of development, which is generally defined as the policy of external orientation [12, p. 192–193]. This model involves three stages of economic development:

Stage 1 – prevailing development of import-substituting industries.

Stage 2 – creation of export potential and basic industries.

Stage 3 – orientation to the development of scientific fields.

The focus on science, technology, engineering and mathematics has led Singaporean graduates to be considered one of the best in the world, and the country's skilled work is a significant factor for foreign investment.

4. Problems of economic security management in Ukraine

In particular, if we analyze the state of entrepreneurship in Ukraine, we get alarming indicators (Table 1).

During 2010-2017, the number of economic entities decreased by 17.3%, and the number of employed workers – by 24.4%. Although the sales volume increased 2.3 times, it happened on account of cost estimate.

The unemployment rate (according to the ILO methodology) in 2018 was 8.0% in Ukraine, compared to 6.5% in the EU countries. The population in 2018 compared to 2017 decreased by 198.1 thousand or 0.6%.

The share of unprofitable enterprises (as of June 1, 2018) was 28.3% in general and 29.1% in industry). Capital investment in 2018 decreased by 4.7% compared to 2017. Decrease in volume of trade in goods and services: exports fell by 8% in 2018 compared to 2017, imports – by 9.3%. Rates of payment of wage arrears remain low (despite a 6.2% reduction in total payroll debt) as of January 1, 2019 the total amount of wage arrears was 2645.1 mln UAH, or 93.8% compared to December 1, 2018. Arrears to employees of economically active enterprises as of January

Table 1

State of Entrepreneurship in Ukraine for 2010-2017

Indicators	Years								Departure	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	+/-	%
Number of economic entities, ths. units	2184	1702	1600	1722	1932	1974	1866	1805	-379	83
enterprises	379	376	365	393	341	343	306	338	-41	89
individual entrepreneurs	1805	1326	1235	1329	1591	1631	1559	1467	-338	81
Number of employees, ths. people	10773	10165	9958	9729	8797	8180	8108	8141	-2632	76
Sales volume, (goods, services), bln UAH.	3597	4202	4460	4334	4460	5557	6727	8312	4716	231

Source: grouped by author using materials [10]

1, 2019 amounted to 1455.7 mln UAH (89.8% compared to December 1, 2018). The largest share of unpaid wages was in industrial enterprises (79%); transport, warehousing, postal and courier activities (7%); professional, scientific and technical activities (4,5%) [10].

This situation is compounded by the increasing number of risks that businesses and potential investors may face.

The problems of the economic security management of domestic enterprises are exacerbated by a number of risks (dangers and threats):

1. Economic: monopolization of the economy (in 2018 compared to the same as in 2017, prices increased by 28.1% for electricity and by 22.8% for water supply); low purchasing power of a large part of the population (in 2018 compared to the same as in 2017 a decrease of 3%); low demand in foreign markets; low level of business activity; dependence of production on natural resources; shadowing of economic relations; lack of guarantees for potential investors.

2. Financial: tax burden (VAT rate of 20% and income tax of 18%); deficiency of the state budget; high loan interest rates; non-refundable VAT; significant fluctuations in the national currency.

3. Political: political instability; poor infrastructure development; inconsistency of reforms.

4. Social: unemployment; low qualification of management specialties graduates; lack of time and financial resources to improve the skills of employees at enterprises; low level of foreign language skills of the population; unsatisfactory environmental situation; hostilities in eastern Ukraine and the occupation of Crimea.

5. Legal: corruption; insecurity of property rights, raiding; compulsion to covering the financial problems of the region in the form of involvement in solving social problems; pressure on business from the authorities; frequent changes in legislation; lack and imperfection and inconsistency of reforms.

The list of indicators reflecting the standard and quality of life in Ukraine can be continued; each of them in its dynamics is approaching the limit value, which testifies to the increase and aggravation of threats in the economic security management of domestic enterprises.

In Ukraine, unfortunately, investments are made mainly in the trading business and in the financial sector with the expectation of quick payback of investments and there is not a single investor who would start production of high-tech products.

Therefore, it is advisable to consider solving the problems of economic security formation in the context of improving the state import substitution policy as a dynamic process of economic transformation that requires concentration of intellectual resources in different spheres of society.

Domestic enterprises can increase the "safety margin" and contribute to the prosperity of the state and enhance economic security, that is evidenced by the growth of some indicators in 2018 compared to 2017: increase in industrial production (by 1.6%); increase in the indicator of business confidence in industry (by 0.9% and is minus 4.3%); increase in financial results of enterprises (by 23.6%); increase in agricultural production (by 7.8%); increase in construction work (by 10.4%); increase in direct investment (by 2.2%).

5. Enterprise economic security service

Due to the sufficient level of enterprise economic security, it is possible to create favorable conditions for the effective functioning of the enterprise, as well as to achieve the main goal by timely expression and mitigation of

the impact of any threats. Therefore, every enterprise should create its own economic security services and ensure constant monitoring, improvement and management of it in connection with [4]:

- changes in the current state legislation;
- development of new directions of economic activity;
- changes in the state of the enterprise;
- change of the list of information that make up the trade secret and confidential business information;
- the need to improve the telephone and computer networks of the company;
- the invention by ill-wishers of new technologies of industrial espionage and fraud;
- appearance of unscrupulous competitors in the market and change of forms and methods of their illegal activity;
- appearance of criminogenic situation in the region, etc.

The tasks of the economic security service are aimed at the implementation of all actions related to the realization of its goals and thus the realization of the corporate goals of the enterprise.

The main tasks of the economic security service can be:

- evaluation of the correct choice of economic security objectives and their alignment with the goals of the enterprise;
- verification of accordance of the strategy with the conditions of the enterprise operation;
- diagnostics of economic security and its forecast;
- verification of the realization of potential opportunities by the enterprise;
- diagnostics of economic security and development of recommendations for its improvement;
- information support and risk reduction in the decision-making process;
- protection of the legal rights and interests of the enterprise and its employees;
- identification of unfair competition from other enterprises;
- study of partners, clients, competitors, candidates for work at the enterprise;
- protection of the personnel life and health from unlawful encroachments;

- physical and technical protection of enterprise property, preventing technical penetration into the enterprise for criminal purpose;
- preventing the penetration of economic intelligence structures into the enterprise and investigating the facts of disclosure of the enterprise trade secret;
- investigation of facts of the enterprise trademarks (TM) misuse;
- protection of information, which is an enterprise trade secret and obtaining the necessary information for making sound decisions by the management;
- identification of insolvent, unreliable business partners and gathering information for business negotiations;
- providing compensation for material and moral losses caused as a result of misconduct by organizations and individuals;
- advising the management and personnel of the enterprise on security issues;
- formation of favorable opinion about the enterprise among business partners and the population.

The economic security service must cooperate closely with other divisions of the enterprise: financial and economic department, personnel department, marketing department, technical department, etc.

Let's say the marketing service is actually an external economic intelligence of the enterprise, so it is very important to establish its close cooperation with the economic security service. Moreover, the economic security service should be involved in the development of the enterprise charter (making changes and additions to it), as well as internal rules in terms of reflecting in these documents the requirements of the enterprise security, monitor the implementation of guidance materials, update and supplement the list of information, which is a trade secret and to train employees of the firm in all areas of protection of trade secret [5].

Thus, the activity of domestic enterprises is accompanied by the constant influence of destabilizing external and internal factors, so their development in modern conditions is possible due to their proper protection, which is realized by the mechanism of ensuring the enterprise economic security. In this regard, it is necessary to pay attention to the functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state.

6. Functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state

Functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state is a set of entities and their interaction to ensure economic security and counteract threats.

The main functional components of the enterprise economic security are:

1. Financial component – achieving the most efficient use of corporate resources.

2. Intellectual and personnel components – development of the intellectual potential of the enterprise, effective personnel management.

3. Technical and technological component – the level of application of technologies that correspond to the modern world analogues in optimizing the cost of resources.

4. Political and legal component – legal support of the enterprise and compliance with the current legislation.

5. Information component – informational and analytical support of all activity of the enterprise.

6. Environmental component – minimization of environmental pollution.

7. Power component – ensuring the physical safety of employees (managers) of the enterprise and preservation of its property [14, p. 257].

The main functions of the state policy in the sphere of ensuring the economic security of entrepreneurship are the protection of the interests of the subjects of this system (enterprises and citizens), their sustainable social and economic development.

Functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state is a set of managerial, economic, organizational, legal, motivational ways of harmonizing the interests of the enterprise with the interests of subjects of the external environment, which provides the necessary volume of profit while in a state of economic security.

The most important components of a functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state are: the formation of effective factors of production, the production of competitive products, the choice of reliable suppliers and resellers, reliable protection of its own trade secrets, etc., which in turn will contribute to the achievement of a sufficient level of competitiveness of national economy in world markets, GDP and welfare of the population (Figure 1).

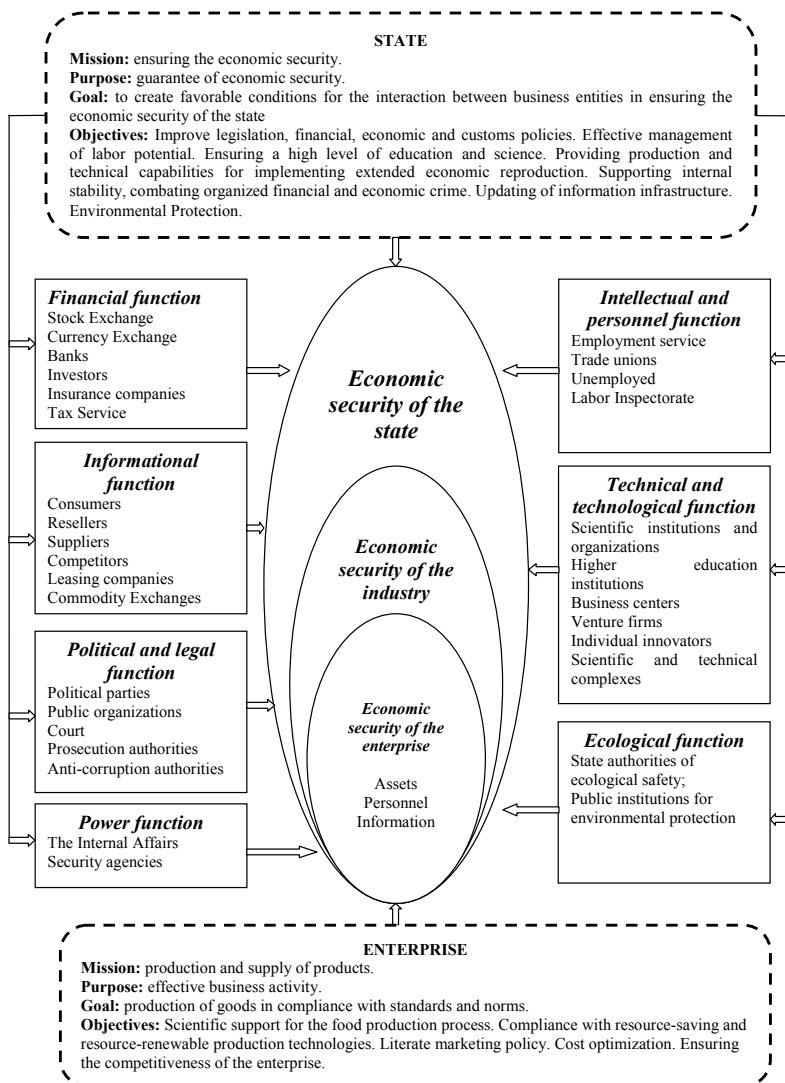

Figure 1. Functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state

Source: author's own development

In our opinion, the catalyst for economic leap in Ukraine is a human as the main carrier of knowledge and skills. And ensuring economic security should start with solving the problem of human capital, because culture, science, education, health care need urgent attention from the point of view of ensuring the economic security of entrepreneurship. Only highly educated and happy people, united by effective management around the realization of the goals of balanced development on an innovative basis, are able to turn Ukraine into a country of balanced development and achieve high levels of economic security of entrepreneurship.

The mutually agreed realization of economic interests requires the activation of the state activity, which, skillfully using the available regulatory levers, including the legal framework, aims to create and maintain conditions that would facilitate the effective interaction and realization of the economic interests of all its participants. In order to harmonize economic relations, given the limited financial resources, the state, taking into account clear national priorities, determines the parameters of the market entities behavior, imposing certain legal and economic constraints, seeks to achieve optimally effective results of operation.

The financial function of national economic security can be defined as the ability of a country to implement an independent monetary policy and to ensure the stable functioning of the financial system by repaying international loans and obtaining, distributing, using and repaying foreign investments in the presence of adverse external and internal conditions.

Harmonization of financial and economic legislation, financial, economic and customs policy with European legislation, EU requirements and directives.

The intellectual and personnel function of the state economic security implies full satisfaction of the requirements of all society members and full harmonization of interests. The implementation of this function contributes to the improvement of the standard and quality of life and guarantees the protection of the rights and freedoms of citizens. Effective management of the labor potential required for the development of high-tech industries. Ensuring a high level of education and science.

The technical and technological function of state economic security is characterized by active participation in international scientific and technological progress, which guarantees the state's ability to apply the

latest technological solutions in domestic production and ensures the competitiveness of production of national goods and services in the international market. The realization of the technical and technological function of the state economic security leads to the provision of production and technical possibilities of introduction of the expanded reproduction of the economy.

The political and legal function of state economic security is focused on predicting the occurrence of potential crisis situations during economic activity and preparing the economic system to confront them. Support for external stability, implementation of effective macroeconomic stabilization measures, including defense measures. Continuation of structural reforms in the economy, support for internal stability.

The power function of the state economic security is focused on the fight against organized financial and economic crime.

The informational function of the state economic security is focused on ensuring the reliability of information exchange, dynamic development of the economy and international cooperation, increasing the share of intangible assets in the national wealth. Accession to continental and transcontinental transport communications, updating of information infrastructure. Private sector support, support for small and medium-sized businesses, attracting foreign investment. Effective market regulation in economic and financial spheres.

The ecological function of state economic security is the ability of the state to prevent and close the gap between public interests and environmental protection in time. The problem of environmental pollution is closely related to human economic activity, so for environmental safety it is necessary to minimize the anthropogenic impact on the ozone layer, flora and fauna, gene pool and other environmental components.

Thus, the proposed model contributes to ensuring the economic security of the state, while improving the quality of managerial decision-making in the process of improving the competitiveness and economic security of the enterprise and industry.

Therefore, the interaction of business entities in ensuring the economic security of the state can be defined as a combination of functions and entities, which allows to diagnose, predict and monitor the state of economic security to make adaptive decisions about the development of the enterprise.

7. Conclusions

According to the results of the research, it was established that the problem of ensuring the economic security of Ukraine is based on the following principles: development of the economic potential of the country; formation and maintenance of economic advantages of the country in the world; creating a global environment that would maximize the realization of national interests.

The expediency of application of the functional model of interaction of business entities in ensuring the economic security of the state is substantiated and the priorities of the economic security policy of Ukraine, which should be: the harmonization of financial and economic legislation, financial, economic and customs policy; effective management of the labor potential required for the development of high-tech industries; ensuring a high level of education and science; ensuring the production and technical capabilities of implementing an expanded economy; implementation of effective measures of macroeconomic stabilization; the fight against organized financial and economic crime; updating of information infrastructure; support for the private sector, support for small and medium-sized businesses; attraction of foreign investments; improving environmental safety; increase of the level of export competitiveness, increase of labor productivity, diversification of raw materials, fuel and energy and food resources, expansion of cooperation with strategically important states.

As a result of such a policy, Ukraine's economic power will be strengthened and economic security will increase. Increase of scientific and technical potential should become an essential element of ensuring the economic security of Ukraine. The state needs to promote a policy of encouraging the use of high-tech technologies, the financing of research and development work, because such a policy is characteristic of all highly developed countries in the world.

Further work in this area is considered in the elaboration of each individual component of the system of the economic security mechanism of the state on the basis of a systematic approach in order to clarify, formalize and achieve the maximum possible efficiency of the functioning of the economic security system of the enterprise.

References:

1. Gladchenko T. M. (2004). *Naukovo-metodichni osnovi stvorenniya mehanizmu derzhavnogo upravlinnya i reguluvannya sistemi bezpeki pidpriyemnickoyi diyalnosti: regionalnij aspekt* [Scientific and methodological bases of creation of the mechanism of state management and regulation of the security system of business activity: regional aspect] (PhD Thesis). Donetsk: Donetsk State Academy of Management.
2. Kiyivskij nacionalnij universitet imeni Tarasa Shevchenka (2017). *UKRAYINA 2030: Doktrina zbalansovanogo rozvitku. Vidannya druge* [UKRAINE 2030: The Doctrine of Balanced Development. Second edition]. Lviv: Calvary.
3. Kozachenko A. V., Ponomarev V. P., Lyashenko A. N. (2003). *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya: sushnost i mehanizm obespecheniya: Monografiya* [Economic safety of the enterprise: essence and mechanism of providing: Monograph]. Kiev: Libra. (in Russian)
4. Levkovets N. P. (2008). Principi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeki pidpriyemstva [Principles of ensuring the economic security of the enterprise]. *Scientific journal "Project Management, Systems Analysis and Logistics"*, no. 5, pp. 333–336.
5. Mak-Mak V. P. (2001). *Sluzhba bezopasnosti predpriyatiya* [Service of enterprise safety]. Moscow: Bayard. (in Russian)
6. Matviychuk I. O. (2012). Institucionalizaciya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu derzhavi [Institutionalization of economic security management of the state]. *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Ser. Economy*, no. 2, pp. 131–141.
7. Nemchenko V. V., Malishevskaya V. V. (2012). Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeki pidpriyemstva [Ensuring the economic security of the enterprise]. *Economics of Food Industry*, no. 3(15), p. 12.
8. Nureeva R. M. (ed.) (2010). *Nacionalnaya ekonomika: Uchebnik* [National economy: Textbook]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
9. Ocepek A. (2010). Economic Security and the European Dream. Retrieved from: <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Ocepekpaper.pdf> (accessed 19 October 2019).
10. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from: www.ukrstat.com (accessed 19 October 2019).
11. Pohda-Nosyk N. (2011). Vznachennya sutnosti mehanizmu zabezpechennya finansovoyi bezpeki subyektiv pidpriyemnictva [Determining the essence of the mechanism for ensuring the financial security of business entities]. *Internet-conference (Ukraine, Ternopil, October 20-21, 2011)*, Ternopil Institute of Agroindustrial Production of NAAS of Ukraine. Retrieved from: http://confniapv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2011_r/section_5_ekonomichni_nauki/vznachennja_sutnosti_mekhanizmu_zabezpechennja_f finansovoji bezpeki_sub_ektiv_pidpriemnictva (accessed 19 October 2019).
12. Proceedings of the *Economic security of Ukraine: state, problems and prospects: abstracts of the participants of the All-Ukrainian Scientific Conference (Ukraine, Lviv, April 22, 2016)* (eds. L. M. Tomanovich). Lviv: Lviv Department of Internal Affairs, 360 p.

13. Skoruk O. V. (2016). Ekonomichna bezpeka derzhavi: sutnist, skladovi elementi ta problemi zabezpechennya [Economic security of the state: essence, components and problems of providing]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 6(3), pp. 39–42.

14. Zakharov O. I. (2008). *Organizaciya ta upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu subyektiv gospodarskoyi diyalnosti: Navchalnij posibnik* [Organization and management of economic security of business entities: Tutorial]. Kiev: KNT. (in Ukrainian)

15. Zanora V. O. (2015). Uzagalnennya naukovo-metodichnih pidhodiv do strategichnogo upravlinnya pidpriyemstvom [Generalization of scientific and methodological approaches to strategic enterprise management]. *Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series*, no. 33(366), pp. 59–63.

16. Zayets V. M., Kizim M. O., Klebanova T. S., Chernyak T. S. (2006). *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeki: derzhava, region, pidpriyemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZHEK. (in Ukrainian)

CHAPTER «POLITICAL SCIENCES»

EDUCATIONAL POLICY AS MEAN OF SETTLEMENT OF MIZHETNICHNIKH CONTRADICTIONS: INTERNATIONAL EXPERIENCE NORMATIVELY LEGAL ADJUSTING

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЯК ЗАСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖЕТНІЧНИХ ПРОТИРІЧ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Arnold Kupin¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-96>

Abstract. Among the huge number of local policies and practices aimed at preventing or resolving ethno-political conflicts, education policy has a special place. She is “responsible” for the formation and translation of ideas and meanings, the transfer of cultural codes and value systems, the formation of a single cultural and political space of the country. First of all, that the existing legal framework (both national and international acts), regulating interethnic relations in the educational sphere, refers us to such a concept as “minority rights”. However, there is currently no legally clear definition of ethnic minorities at the international level. Moreover, this is the principle position of the UN. A legally strict definition is not given not so much because of the complexity of a clear legal allocation of ethnicity criteria, but because of the serious potential for conflict inherent in such a definition, accept the strict nature of international law. This potential lies in the “conflict between ethnicity and citizenship, between the principle of self-determination and the principle of territorial integrity of states”. The absence of a clear legal definition of the concept of “ethnic minorities” at the international community level greatly inhibits the development of

¹ Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Department of Constitutional, Administrative and Labour Law, National University "Zaporozhia Politehnika", Ukraine

uniform or at least close approaches to ensuring their rights, including in the field of education and regulation of related relations, leaving a wide margin for maneuver in implementing policies at the level of individual states. The absence of a clear legal definition of the concept of “ethnic minorities” at the international community level greatly inhibits the development of uniform or at least close approaches to ensuring their rights, including in the field of education and regulation of related relations, leaving a wide margin for maneuver in implementing policies at the level of individual states. A study of the practice of regulating ethnopolitical relations in the field of education involves solving a number of research problems, and above all, studying international and European legislation in the field of the realization of minority rights, including in the field of education, as well as examining the practice of implementing these normative legal acts using an example as many countries as possible.

1. Вступ

Політика в сфері освіти розглядається сьогодні як елемент політики ідентичності. Якщо враховувати, що остання включає в себе політику пам'яті, символічну політику, мовну політику, то вони спираються значною мірою саме на освітню політику. Видається надзвичайно важливим спробувати розібратися, наскільки успішним може бути досвід регулювання етнополітичних відносин саме через інститути та інструменти політики, що проводиться державою в сфері освіти. У всякому разі, можна говорити про значний потенціал даного механізму з самих різних точок зору.

Звичайно, освітню політику навряд чи правомірно розглядати в якості самостійного інструменту згладжування етнокультурних суперечностей. Швидше, в якості складової частини соціально-економічної, соціальної і національної політики держави, а також способу формування політичної нації в межах національної держави, але розрахованого на дуже тривалу перспективу. При оцінці можливостей реалізації зазначених цілей саме в галузі освіти виразно проявляються соціальні протиріччя, багато з яких знаходяться поза рамками самої освітньої політики.

Надзвичайно важливо окреслити коло проблем, з якими стикаються країни з поліетнічним населенням, що реалізують загальноєв-

ропейські законодавчі акти в своїх специфічних національних умовах. В результаті проведеного дослідження запропонована класифікація країнових практик в області освітньої політики, проаналізовані сильні і слабкі сторони моделей, що реалізуються в тих чи інших країнах.

Аналіз не носить всеосяжного характеру, розглянуті варіанти реалізації політики на прикладі окремих європейських країн, а також запропоновані деякі методологічні підходи до їх класифікації. В якості об'єкта дослідження обрана політика в сфері освіти в Європейському союзі. Об'єднаний Європі, дійсно, краще вдалося просунутися в справі формування єдиного соціального і політичного простору, інститутів і механізмів наднаціонального управління. Чи сформувалася в результаті загальноєвропейська наднаціональна ідентичність, чи в змозі вона співіснувати на рівних з національною та етнічною ідентичностями? Розгорнута відповідь на це питання залишається за рамками дослідження, проте вона, поза сумнівом, важлива в контексті подальшого вивчення ефективності практик регулювання міжетнічних відносин в рамках національних держав і наднаціональних об'єднань [1, р. 15].

2. Нормативно-правове регулювання міжетнічних відносин

Міжнародними організаціями прийнято цілу низку документів, в яких так чи інакше порушуються питання регулювання міжетнічних відносин, сфера освітньої політики не є виключенням.

Так, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової нерівності 1965 р. має на увазі зобов'язання держав-учасників забезпечувати рівноправність громадян у сфері освіти, попри їх расове та етнічне походження. Більш детально цей підхід позначений в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права від 1966 р. Освіта, згідно із Пактом, є одним із засобів регулювання міжетнічної напруженості, вона має сприяти розвитку міжкультурного діалогу (ст. 13).

У Конвенції про права дитини окрім пунктів, які свідчать, що всі діти повинні бути забезпечені рівними можливостями в отриманні якісної та безкоштовної шкільної освіти, відзначено також, що дітям, які належать до різних етнічних меншин, «не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами своєї групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою».

В Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження від 2005 р. прописано, що її учасники «сприяють кращому та глибшому розумінню важливості охорони й заохочення розмаїття форм культурного самовираження, зокрема, з допомогою програм у галузі освіти та підвищення інформованості громадськості».

Серед документів міжнародних організацій варто відзначити Конвенцію про корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя (1989). У Конвенції проголошується обов'язок держави сприяти збереженню культури і традицій корінних народів, підкреслюється роль освіти у цьому процесі. Держава зобов'язана забезпечити цим міноритарним спільнотам можливості для створення своїх власних освітніх систем. Освітні програми повинні включати історію, культуру і традиції корінних народів. Отримані знання покликані сприяти тому, щоб ці народи відчували себе впевнено як у своїх громадах, так і в рамках політичної нації.

До речі, з шести країн, які були обрані нами для аналізу, дану Конвенцію ратифікувала тільки Іспанія.

Таким чином, у згаданих документах на декларативному рівні визнається, що освіта є одним із засобів регулювання міжетнічних відносин, проте механізми реалізації вказаних цілей в них не прописані, як не дається визначення понять «етнічна меншина» або «корінний народ». Це залишається у віданні тієї чи іншої держави, і своїми прерогативами у цій галузі широко користуються органи державної влади, реалізуючи національну політику у сфері освіти.

Говорячи про правове регулювання міжетнічних відносин в Європейському Союзі, варто згадати Договір про Європейський Союз, який є одним з основоположних нормативних документів. У другій статті Договору підкреслюється, що «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин». І далі: «він (ЄС) поважає багатство свого культурного і мовного розмаїття та дбає про збереження і розвиток європейської культурної спадщини» (ст. 3). Ці положення доповнюються положеннями статей 6 і 22 Хартії ЄС про основні права, згідно з якими забороняється дискримінація за ознаками статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального

походження, генетичних рис, мови, релігії або переконань, а також проголошується повага культурного, релігійного та мовного розмаїття.

Згідно з Угодою про функціонування Союзу, «при визначенні та здійсненні своєї політики і діяльності Союз прагне боротися з будь-якою дискримінацією за ознаками статі, раси або етнічного походження, релігії». У 19 і 20 статтях Договору мова йде вже про інструментальну практику по боротьбі з дискримінацією, Рада ЄС наділяється для цього відповідними повноваженнями.

3. Реалізація прав етнічних меншин у сфері освіти

Що стосується освітньої політики, то Договір в статті 165 визначає, що «Союз сприяє розвитку якісної освіти, заохочуючи співпрацю держав-членів, підтримуючи і доповнюючи їх діяльність, в повній мірі поважаючи при цьому відповідальність держав-членів за зміст процесу викладання і за організацію системи освіти, а також їхнє культурне та мовне розмаїття».

Рамкова Конвенція про захист національних меншин від 1995 р. забороняє політику асиміляції і дискримінації, в тому числі і в рамках освітньої політики. На держави, що ратифікували цю Конвенцію, покладеться відповідальність за прийняття конкретних заходів по її реалізації. Важливо відзначити, що документ визнає право меншин вивчати свою рідну мову або здобувати освіту на ній (ст. 14.2). Також в Конвенції прописано, що держава повинна забезпечити національні меншини підручниками і викладачами в рамках забезпечення права на освіту.

Однак відсутність реальних механізмів санкцій щодо тих держав-учасниць, хто порушує або не виконує умови Конвенції, робить її скоріше декларацією про добрі наміри. Хоча порушення фіксуються в доповідях, що надаються в Консультативний комітет, створений для нагляду за реалізацією принципів документа, у цього наглядового органу немає можливостей чинити реальний вплив на політику держав-учасників.

Серед інших документів варто відзначити Хартію регіональних мов і мов меншин, що визнає, охорону малих мов важливою умовою збереження європейської культурної спадщини в процесі будівництва єдиної Європи. У ній підкреслюється, що вивчення мов меншин не повинне перешкоджати вивченню офіційних мов тієї чи іншої дер-

жави, визнається, що етнічні меншини не можуть ставати відокремленими спільнотами, а повинні включатися в політичний організм країни. Механізмом реалізації цього принципу називається політика білінгвізму і міжкультурного діалогу.

Хартія дає розширене визначення поняття «корінні меншини», визнаючи ними тих, хто є представником певної групи зі своєю, відмінною від офіційної, мовою (причому діалекти не визнаються окремими мовами), чисельно меншою за складом, ніж решта населення держави. «Надтериторіальні» мови не є предметом регулювання хартії, як і мови іммігрантів.

Якщо говорити про реалізацію освітніх практик, то, згідно з принципами Хартії, кожна держава-учасник може вибрати конкретне їх наповнення з трьох можливих варіантів, прописаних в статті про освіту. Ці варіанти розрізняються між собою залежно від інтенсивності викладання мов етнічних меншин: від викладання регіональною мовою з обов'язковим вивченням офіційної до надання можливості вивчення «малої» мови дітьми на прохання батьків. Приклади різних підходів, що реалізуються в тих чи інших країнах, які ратифікували Хартію, ми розглянемо нижче.

Якщо коротко стосуватися питань фінансування програм з реалізації фундаментальних прав етнічних меншин у сфері освіти, то слід визнати, що це дуже дорога політика. перший окремий фонд для цих цілей був створений в 1983 р. з ініціативи Гаetano Арфе, італійського політика, історика і журналіста. Фонд повинен був фінансувати проекти, спрямовані на підтримку мов етнічних меншин [2, р. 37]. У 1982 р. з'являється Європейське бюро, яке зрідка використовує мови, що проіснувало до 2010 р. В цілому можна сказати, що в період до кінця 1990-х років основна діяльність щодо мов етнічних меншин реалізовувалася в рамках проектів і спеціальних програм. У питаннях розвитку освіти тут величезну роль грала програма Сократ-1, яка заохочує академічну мобільність та вивчення мов, а також проект Лінгва, створений для навчання викладачів мов.

Одним з важливих проектів в рамках політики розвитку викладання мов меншин стало створення в 2009 р. Мережі з поширення мовного розмаїття, її членами є цілий ряд держав ЄС. Проектне фінансування стало поступово сходити на «ні» до кінця дев'яностих років, коли Суд ЄС призупинив виділення грошей на такого роду проекти.

До кінця нульових років дещо ініціативу у проведенні політики регулювання міжетнічних відносин почали перехоплювати національні уряди, свідченням чого стало збільшення фінансування, контролю мовної, освітньої політики з боку держав-членів ЄС. Винятком залишаються розроблені в рамках проекту Сократ програми Лінгва, Коменський, Еразмус.

В цілому ж можна констатувати, що загальноєвропейські структури так і не створили реальних механізмів впливу на політику держав-членів у відношенні етнічних меншин з метою зближення їх підходів. Це, по суті, надає державам-членам широкі можливості для маневрів. В результаті в останні десятиліття в цьому напрямку спостерігається активізація законотворчої діяльності урядів, створення ними механізмів фінансування нового формату мовної політики. У підсумку, в кожній країні, виходячи з її історичних, культурних і соціально-економічних особливостей, реалізується власна національна освітня політика, в тому числі щодо національних (етнічних, мовних) меншин.

У Франції, де проживає цілий ряд етнічних меншин (ельзасці, лотарингці, бретонці, фламандці, баски, каталонці, євреї, вірмени, корсиканці), чисельність яких в сукупності становить кілька мільйонів осіб, система освіти націлена на їх найповнішу асиміляцію в єдину французьку націю.

Така політика йде своїм корінням у часи Французької революції і базується на принципах французького націоналізму, цивільного за своєю суттю, згідно з яким представником французької нації може стати носій французької мови, що розділяє політичні і культурні цінності Франції. Сучасне французьке законодавство узгоджується з директивою про расову рівність, що закріплено на рівні Конституції.

Освіта в країні визнається суспільним благом, доступним всім громадянам. З 1970-х років у Франції проголошувалася політика міжкультурної освіти, до якої входить надання можливості мігрантів та етнічних меншин вивчати рідні для них мови. Однак з кінця 1990-х років французький уряд у зв'язку з відмовою від ратифікації Хартії регіональних мов почав поступово згортати цю політику. Хартію Франція не ратифікувала досі, а з офіційної мови поступово зникає поняття «міжкультурна освіта».

Наділення особливими правами різних етнічних груп, в тому числі в галузі освіти, у Франції заборонено, як фактично, так і на норматив-

но-правовому рівні. Це було зафіксовано в законі № 2008-496, закріпив положення директиви 2000/43 / ЄС. Відповідно до цього закону, у Франції забороняється пряма і непряма дискримінація з питань расового та етнічного походження. Порушення принципу рівності можливостей отримання освіти може спричинити судову відповідальність. Можна сказати, що французький досвід у певному сенсі суперечить наднаціональному законодавству. Це підтверджується тим фактом, що Франція не ратифікувала не тільки Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, а й Рамкову конвенцію про захист національних меншин.

Важливо відзначити, що кодекс освіти Франції визнає історичне значення мов і регіональних культур, надаючи можливість вивчення регіональних мов в регіонах їх поширення. Проте викладання місцевої культури і мови не включається в основний шкільний розклад. Викладати регіональною мовою вчителів мають право тільки в дитячому саду і початковій школі за умови, що це дозволить учням швидше засвоїти французьку мову. Вони можуть також спиратися на елементи регіональної культури, щоб сприяти набуттю загального ядра знань, навичок і культури, і навчальних програм. Винятком є Корсика, де викладання місцевої культури і мови включено до шкільних програм.

Реалізація такого підходу веде до того, що етнічні меншини практично позбавляються можливості вивчати в школах мову, що конструюють їх ідентичність. В результаті їх представники шукають інші можливості для вивчення своєї мови (наприклад, в Бретані це призвело до появи мережі «таборів ідентичності», де люди різного віку можуть освоїти Бретонська мова, а також прослухати курси про бретонської етнічності) [3]. Така політика провокує в ряді випадків невдоволення і в подальшому може сприяти зростанню міжетнічної напруженості, чому можна знайти непрямі свідчення [4].

Італія, як відомо, лише в кінці XIX ст. змогла досягти національної єдності. Після територіального об'єднання країни (1861 р.) перед політиками з усією гостротою постала необхідність створення єдиної громадянської нації і формування єдиної італійської ідентичності.

Спроби створити єдину націю отримали крайні форми в період авторитарного правління Беніто Муссоліні. Падіння фашистського режиму сприяло перегляду інструментів політики ідентичності. Після закінчення Другої світової війни в Італії стала проводитися регіо-

нальна політика, спрямована на розширення політичної участі регіонів. У 1970-ті роки процеси децентралізації почали набирати обертів, в результаті регіони з автономним статусом отримали великі повноваження у податковій політиці і в регулюванні соціальної сфери.

У своїй освітній політиці Італія керується концепцією міжкультурної освіти. Формально такий принцип реалізується в країні з 1994 р, коли був опублікований міністерський меморандум № 73 «Міжкультурний діалог і демократичний співжиття: планування участі школи». Згідно з меморандумом, міжкультурний освітній підхід став відповіддю на плюралізм культур, існуючий в італійському суспільстві. Регіональні уряди мають повноваження в ряді сфер, куди відноситься і політика в галузі освіти і культури (ст. 117 Конституції Італії).

Важливо відзначити успішні приклади регулювання міжетнічної напруженості за допомогою, в тому числі, освітньої політики. Непрямим свідченням того, що італійська освітня політика по відношенню до автохтонним меншин дійсно призвела до зниження міжетнічної напруженості, став факт зменшення учасників радикальних південно-тірольських і сардинських сепаратистських груп, хоча радикальні зіткнення на етнічному ґрунті сьогодні ще відбуваються між футбольними хуліганами, які представляють сепаратистські та регіоналістські рухи. Однак результати політики позитивної дискримінації не були однозначними. Наприклад, викладання фриульської мови в окремих комунах викликає невдоволення батьків дітей, оскільки це йде на шкоду вивчення англійської мови, знання якої, на їх думку, важливіше [5].

До початку 2000-х років вдалося вирішити багато протиріч навколо питань реалізації прав автохтонних меншин, включаючи реалізацію автономних статутів кожного регіону з особливим статусом [6]. Особливо помітними були успіхи в тримовній автономії провінції Больцано-Боцен-Південний Тіроль (входить до складу регіону з автономним статутом Трентіно-Альто Адідже); сьогодні регіон розглядається і в політичних, і в експертних колах як модель успішного регулювання міжетнічних протиріч на основі поєднання культурної, освітньої (в першу чергу мовної) і ефективної економічної політики. За рівнем життя Південний Тіроль є лідером в Італії. Однак латентний конфліктний потенціал зберігається: залишаються проблеми переосмислення історії, особливо фашистського періоду, зіткнень політичних інтересів

відображає символічна політика. Втім, це загальна для підтримки єдиного політико-культурного простору країни і зміцнення громадянської ідентичності проблема: «сьогоднішня Італія стикається віч-на-віч з викликами громадянської і національної консолідації на тлі помітного зростання євроскептичних настроїв» і «в якомусь сенсі залишається нацією без об'єднуючої громадянської ідентичності».

У наш час в Італії протиріччя, на наш погляд, обумовлені скоріше соціально-економічними диспропорціями в розвитку Півдня і Півночі країни, про що говорять успіхи регіональної партії Ліга Півночі, а також все більше поширюється сепаратизм Венеції.

Іспанія представляє особливий інтерес в контексті дослідження практик регулювання міжетнічних конфліктів, оскільки в цій країні після падіння франкістського авторитарного режиму і прийняття конституції 1978 р. реалізується своя особлива модель федералізму. Нова модель адміністративно-територіального устрою – держава автономій, формування нової системи державного управління стали домінантами процесу переходу від авторитарної диктатури до демократії. Гарантування прав автономії регіонам було невід'ємною частиною процесів демократизації Іспанії у постфранкістський період.

У країні басків, Галісії, Каталонії, Наваррі, Балеарських островах, Валенсії діють особливі автономні статuti, що дають їм широкі повноваження, в тому числі, при проведенні освітньої політики. У всіх цих п'яти регіонах співіснують кілька офіційних мов. Однак самі регіони продовжують боротися за розширення своїх прав, в тому числі і з питань освіти. Так, зокрема, сталося в Каталонії при прийнятті нової версії статуту.

Іспанська конституція 1978 року визначає, що мови етнічних меншин Іспанії мають статус офіційних в кожному автономному регіоні, згідно з їх статутами. Також конституція визнає факт того, що мовний плюралізм є надбанням Іспанії і буде об'єктом цілеспрямованої державної політики. У конституції прописано також, що питання, які в ній не відносяться до компетенції держави, можуть бути передані у відання автономним співтовариствам (ст. 149.3). До цих питань відноситься суттєва частина освітньої політики.

Центральний уряд, згідно Органічному закону про якісне поліпшення освіти, відповідальний за освітні стандарти. Автономні уряди

можуть доповнювати основний блок предметів, відповідають за затвердження тих предметів, які вважаються важливими для тієї чи іншої автономної одиниці. Прикладом служить статут про автономію Країни басків. У ньому, зокрема, вказується, що «на виконання встановленого в першому додатковому положенні Конституції, до компетенції Регіонального автономного об'єднання Країни Басків входить регулювання системи освіти в усьому її обсязі, на всіх рівнях і щаблях, в усіх різновидах і за всіма спеціальностями. Цікаво відзначити, що в Країні басків існує три види шкіл: А – основна мова навчання іспанська, баскська викладається в кількості декількох годин в тиждень, В – змішана білінгвістична система, D – баскський є основним, а іспанська викладається в кількості декількох годин в тиждень.

В статутах про автономію визнається білінгвізм, в тому числі на освітньому рівні. Цікаве становище склалося в автономній області Наварра, розділеної на три лінгвістичні зони: баскську, змішану і іспаномовну. У першій і другій зоні баскська мова має офіційний статус, в іспаномовній такий статус має тільки іспанська.

Таким чином, в Іспанії склалася децентралізована освітня система, в якій в найповнішому обсязі реалізується принцип міжкультурної освіти. Міжетнічні протиріччя, проте, продовжують даватися взнаки, в тому числі, і в освітній галузі. Яскравим прикладом такого конфлікту можна назвати процес прийняття Каталонією нового статуту, визнавав що каталонська мова краща в освітніх установах. Статут де-юре закріпив фактичний стан справ в каталонських школах, в яких викладання ведеться каталонською мовою, а іспанська вивчається як окремий предмет [13]. Він став відповіддю на освітні реформи з боку уряду Народної партії, одним із принципів яких стало закріплення за кастильською іспанською статусу «стрижневої» дисципліни навіть на територіях автономій. Пізніше принципи статуту були оскаржені конституційним судом Іспанії. Таку позицію конституційного суду можна пояснити Централістськими тенденціями, що виходять із Мадрида.

З огляду на те, як різко змінюються акценти в освітній політиці з боку центрального уряду при зміні правлячої партії, бажання автономій захистити і зміцнити свої освітню політику виглядає логічним. Виходом з такої ситуації може стати висновок громадського пакту про освіту, який буде сприяти розвитку громадянського суспільства і відпо-

відно громадянської ідентичності. Без цього зростання сепаратистських настроїв в Іспанії тільки продовжиться, оскільки локальні ідентичності виявляються сильнішими загальної громадянської ідентичності (про це свідчить черговий референдум з питання статусу Каталонії). У нинішній ситуації освітня політика стає ареною зіткнення різних політичних сил, які використовують її як складову частину свого порядку і за допомогою неї конструюють свою ідентичність.

Угорщина має більше десятка офіційно визнаних мов меншин і добре розвинену систему місцевого самоврядування, що дозволяє етнічним меншинам мати школи з викладанням їх рідної мови (115 ст. Конституції). В Угорщині використовується модель позитивної дискримінації та сегрегації етнічних меншин, що закріплено в Національній програмі поліпшення освіти для соціально знедолених громадян, особливо для циган [7, р. 66]. Законодавчо чітко визначені автохтонні етнічні меншини. До таких належать спільноти, які проживають на території країни не менше ста років і мають особливу культуру і мову [8, р. 19-20].

Відповідно законодавство країни регулює систему освіти, погодившись з фактом існування етнічних меншин. У 1995 р. Угорщина підписала Європейську хартію регіональних мов, до яких угорський уряд відніс хорватську, німецьку, новогрецьку, румунську, сербську, словацьку, словенську, за винятком мови циган (на відміну від Румунії) [9, р. 19].

У 2011 р. в Угорщині був прийнятий Акт про права національностей, який розширив положення Акта 1993 про права національних і етнічних меншин. Додаток 1 Акта національностей визнає 13 національностей: вірмени, болгари, хорвати, німці, греки, поляки, цигани, румуни, русини, серби, словаки, словенці та українці. Вони мають право формувати свій місцевий, регіональний уряд, що дозволяє їм проводити політику щодо збереження своїх етнічних особливостей.

У 160-й статті зазначається: «Держава визнає рідні мови національностей в Угорщині, як фактор соціальної злагоди. Держава підтримує вживання мов, що використовуються національностями в державній освіті». Витрати на освіту дітей рідною для них мовою держава бере на себе (ст. 161). В Акті CLXXIX від 2011 р. прав національностей йдеться про те, що батьки дітей можуть вирішити, чи отримають їх діти освіту рідною мовою, освіту на двох мовах, освіту угорською або спеціальну освіту для циган [10, р. 40].

Угорський приклад відрізняється від французького та італійського досвіду організації освіти для етнічних меншин. Він нагадує іспанський випадок, з тією різницею, що в Угорщині представники меншин можуть повністю навчатися рідною для них мовою, тоді як в Іспанії такі підходи реалізуються лише на певних територіях.

В Румунії є цілий ряд етнічних меншин, найбільші з яких угорці і цигани (велика частина цих двох етнічних груп проживає в Трансільванії), німці, українці, турки, болгари, серби та інші. На офіційному рівні визнається 18 автохтонних народів [11, р. 17]. Однак міжетнічні протиріччя виникають в трикутнику угорці-румун-цигани.

Тут варто зазначити, що більша частина угорців стала громадянами Румунії в результаті Версальсько-вашингтонського процесу, коли Трансільванія була передана Румунії. Угорці мали свої національні школи (інші етнічні групи за фактом змогли отримати таке право лише в 1948 р відповідно до «Статусу національностей») і університети, які в міжвоєнній Румунії зберігалися, однак, після приходу до влади Н. Чаушеску, в країні проводилися спроби «румунізації» угорців, що залишило серйозну культурну травму у останніх. Це сприяло політичній активності угорців після подій 1989 року, спрямовану на захист своїх прав. Це, а також підготовка до вступу держави в ЄС, сприяли тому, що у угорської меншини (також, як і у німецької) є повна освітня вертикаль, куди включені і вузи з викладанням угорською мовою.

У конституції Румунії зафіксовано, що всі громадяни країни є частиною румунської нації (ст. 4.2). Також в ній йдеться: «Держава визнає і гарантує особам, які належать до національних меншин, право на збереження, розвиток і прояв своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності» (ст. 6.1). Однак ця політика повинна «відповідати принципам рівності і недискримінації по відношенню до інших румунським громадянам» (ст. 6.2).

Що стосується освітньої політики, то в Конституції Румунії закріплено положення про те, що «освіта всіх ступенів здійснюється румунською мовою. При встановлених законом умовах освіта може здійснюватися мовою, яка використовується в міжнародному спілкуванні» (ст. 32.2). Що стосується прав етнічних меншин, то: «право осіб, які належать до національних меншин, вивчати рідну мову і право здобу-

вати освіту цією мовою гарантуються; способи здійснення цих прав встановлюються законом» (ст. 32.3).

Ці положення більш детально розкриті в національному законі про освіту, в якому прописано, що одним із принципів загального та вищої освіти в Румунії є гарантії збереження культурної ідентичності для всіх громадян Румунії, а також міжкультурний діалог. Також в ньому перераховані права тих, хто належить до національних меншин, розвивати і виражати своє етнічне, культурне, мовне та релігійне різноманіття. Навчання румунською мовою є обов'язковим для всіх громадян Румунії, незалежно від їх національності. Однак це формулювання має компромісний характер: «шкільні плани мають включати в себе певну кількість годин для необхідного і успішного вивчення румунської мови».

Далі в законі чітко прописані права осіб, що належать до етнічних меншин. Вони мають право отримувати освіту рідною мовою. Школи з викладанням на відповідних мовах можуть засновуватися відповідно до потреб цих спільнот на основі запитів батьків або законних представників.

Учні, які не мають можливості отримати освіту рідною для себе мовою, повинні підтримуватися матеріально, отримуючи відшкодування транспортних витрат до найближчої школи з можливістю вивчення мови.

Можна сказати, що в повній мірі цей закон реалізується лише для угорців, німців, українців, сербів, словаків, циган (із застереженнями, оскільки велика частина з них навчається в змішаних школах). Одна з проблем румунського освіти полягає в так званих спеціальних окремих класах для циган з викладанням румунською, де якість освіти нижче, ніж в змішаних класах. Інші автохтонні народності отримують лише частково освіту своєю рідною мовою, або мають можливість вивчати тільки свою рідну мову.

Таким чином, можна сказати, що румунський випадок багато в чому схожий на угорський. Він являє собою приклад створення механізмів позитивної дискримінації і сприяє формуванню замкнутих етнічних спільнот (особливо це стосується угорців Трансільванії з їх розвинутою політичною самосвідомістю і яскраво вираженою етнічною самоідентифікацією). Такий стан речей навряд чи веде до формування загальногромадянської ідентичності.

У Болгарії, яка відносно в 2007 році стала повноцінним членом Європейського союзу, проживає цілий ряд етнічних меншин, таких, як турки, цигани, росіяни, українці. Основні протиріччя в країні носять етнокультурний характер, враховуючи, що в країні проживає турецьке і циганське населення. Наявність цих суперечностей знайшло своє відображення в Конституції країни: «релігійні спільноти і установи, а також релігійні переконання не можуть використовуватися в політичних цілях» (ст. 13.4), «не допускається утворення політичних партій на етнічній, расовій або релігійній основі, а також партій, які переслідують мету насильницького захоплення державної влади» (ст. 11.4). Можна говорити, що в цьому сенсі уніфікуюча політика Софії частково нагадує французький приклад.

Що стосується освітньої політики, то в Конституції країни відзначається, що «кожен має право користуватися національними і загальнолюдськими культурними цінностями, а також розвивати свою культуру у відповідності зі своєю етнічною приналежністю, що визнається і гарантується законом» (ст. 54.1). Механізми реалізації цього принципу прописані в акті про державну освіту 1991 року, підкреслює, що в освітній сфері не будуть створюватися обмеження або привілеї, засновані на расових, національних, гендерних, етнічних, релігійних та соціальних відмінностях (ст. 4).

У 8-й статті акту йдеться про те, що учні, чия рідна мова не болгарська, повинні вивчати останню в школах, але вони мають право вивчати свою рідну мову факультативно. Однак якщо в Італії, наприклад, чітко прописано, що етнічні меншини, зазначені в законі, мають право включати рідну мову до шкільного розкладу, то в Болгарії цього немає. Таке формулювання не суперечить Рамковій конвенції про захист національних меншин, яку Болгарія ратифікувала, однак на ділі в країні проводиться швидше універсалістська політика, що знаходить віддзеркалення і в сфері освіти. Болгарська шкільна освіта за інерцією орієнтована на слов'янську більшість, альтернативні освітні програми розробляються слабо. Освіта болгарською мовою до 16 років є суворо обов'язковою. Лише по закінченню середньої школи з'являється можливість отримати освіту англійською, французькою або німецькою.

Подібна централістська політика Софії є багато в чому продовженням асиміляційної політики, що проводилася в країні щодо турець-

кої меншини при «реальному соціалізмі». Тоді турецьку мову було виключено з болгарських шкіл і ЗМІ [12]. Незважаючи на те, що такий жорсткий варіант асиміляційної політики в країні більше не практикується, турки та інші меншини продовжують зазнавати труднощів у доступі до освіти рідною мовою. Ситуація ускладнюється і тим, що представники меншин, погано володіють державною мовою, стають аутсайдерами на болгарському ринку праці.

Відносно ж циган в країні фактично реалізується політика сегрегації, оскільки цигани проживають компактними громадами на певних територіях, де і отримують загальну освіту. Це призводить до того, цигани в реальності відокремлені від болгарського суспільства, вони не можуть отримати якісну середню освіту, хоча формально болгарський уряд і не проводить політику сегрегації для відповідності правовим нормам ЕС.

Така уніфікуюча політика щодо етнічних меншин призводить до маргіналізації цих спільнот. У першу чергу це стосується циган, які відчувають певну дискримінацію щодо права отримання освіти рідною мовою або можливості вивчення її в межах шкільного розкладу. У меншій мірі це стосується болгарських турків. Такий стан речей веде до зростання етнічного націоналізму в циганському середовищі і появи радикально налаштованих груп місцевих турків. Це не може сприяти їх інтеграції в спільноболгарське співтовариство, формування спільної громадянської ідентичності. Надалі подібна політика може привести до зростання міжетнічної напруженості.

6. Висновки

Підводячи деякі підсумки, можна визнати відсутність єдиного підходу до регулювання міжетнічного ставлення і прав меншин в межах освітньої політики навіть на рівні Європейського Союзу. За наявності деяких загальних регулятивних норм, яких країни-члени повинні формально дотримуватися, вони, виробляючи конкретні напрями політики, мають право вибирати між правом націй на самовизначення та принципом територіальної цілісності. Суттєві відмінності спостерігаються і в сфері правозастосовної практики. Вибрані нами приклади практик різних країн ілюструють цю тезу. Це цілком закономірне явище, обумовлене історичною та культурною специфікою тієї чи іншої держави.

Неможливо очікувати, що така складна проблема (регулювання між-етнічних відносин у рамках національних держав) може бути вирішена з використанням лише одного універсального рецепту. У рамках Європейського Союзу стикаються різні підходи, реалізовані на наднаціональному, національному і локальному рівнях, часто кардинально суперечать один одному, немає ефективних механізмів реалізації прийнятих рішень та обміну успішним досвідом.

З тими або іншими застереженнями в європейських країнах в сфері освіти проводяться в життя дві основні стратегії регулювання прав етнічних меншин: асиміляція і позитивна дискримінація. Можна умовно виділити ще один підхід, що практикується в країнах Балтії, які стали членами ЄС, і ширше – колишніми радянськими республіками, а нині незалежними державами, деякі з яких проводять політику негативної дискримінації в сфері освіти, в тому, числі, мовного, в спробах побудувати громадянську ідентичність. Цей досвід потребує ретельного вивчення і важливий з точки зору того, яке значення надається політиці в галузі освіти елітами країн, лише нещодавно за історичними мірками, що знайшли незалежність і декларують пріоритети будування нації.

Цікаво відзначити, що країни, що віддають перевагу стратегії асиміляції, не підписали (або підписали, але не ратифікували) Європейську хартію регіональних мов або мов меншин. До цих країн належать Франція, Італія і Болгарія. Угорщина, Румунія та Іспанія підписали і ратифікували хартію і включили в національне законодавство перелік мов етнічних меншин, які останні мають право вивчати і навчатися на них.

У кожній з названих стратегій є свої сильні і слабкі сторони. Наприклад, асиміляційна політика, з одного боку, може сприяти інтеграції різних етнічних меншин до складу держави-нації, приводячи до складання єдиного політичного організму. З іншого боку, сплеск регіоналістських тенденцій свідчить про пріоритетне значення «боротьби за ідентичність» в сучасному політичному процесі. Регіони з високим рівнем соціально-економічного розвитку відстоюють свої права, в більшій чи меншій мірі йдучи на загострення відносин з центральною владою. Сплеск правого популізму, актуалізація та поширення ідей «нових правих» з їх апеляцією до регіоналістські ідентичностей – яскраві тому свідки.

Використання політики позитивної дискримінації, в свою чергу, сприяє збереженню культури тих чи інших міноритарних етнічних груп, формує умови для розвитку повноцінного міжкультурного діалогу, збагачує єдину культуру народу країни. З іншого боку, така політика може створювати ситуацію, при якій з'являються умовно привілейовані етнічні групи і нові передумови для зростання міжетнічної напруженості. Так, успіхи італійської політики позитивної дискримінації щодо окремих регіонів і етнічних спільнот привели до того, що мігранти намагаються домогтися таких же прав, як і «захищені» меншини, поширення на них положень вже згаданого вище закону № 482. Таким чином, від системи міжкультурної освіти в Італії очікують відповіді і на проблему інтеграції мігрантів в італійське суспільство.

Взагалі, окреме питання, що представляє величезний інтерес і для дослідників, і для політиків, це питання про права етнічних меншин, які не є корінними жителями тієї чи іншої держави. Інтенсифікація міграційних процесів у світі, з чим, в першу чергу, зіткнулися саме розвинені країни, призвела до цілого ряду небажаних соціальних наслідків. Серед них, в руслі цікавої нам проблематики, можна назвати і зростання фінансового навантаження на бюджети приймаючих держав, і падіння загального рівня освіти в приймаючих країнах у зв'язку з широким розповсюдженням технологій інклюзивної освіти.

При виробленні політики в сфері освіти поліетнічним державам доводиться стикатися з цілим комплексом можливостей і обмежень, пов'язаних з реалізацією її в рамках державної політики. Крім найскладніших проблем, пов'язаних з «боротьбою за минуле», необхідно вирішувати також складні організаційні та фінансові питання. Освітня політика по відношенню до етнічних меншин, особливо в її позитивно-дискримінаційному варіанті, є вельми витратною. Це пов'язано і зі створенням і підтримкою відповідної інфраструктури, і з підготовкою викладачів.

У політики асиміляції є інший недолік – вона може принести відчутні результати лише через дуже тривалий час, оскільки довгою є історична пам'ять народу. Про це свідчить хоча б той факт, що, незважаючи на декларації і очевидне бажання брюссельської бюрократії уніфікувати соціальні практики в ЄС, основним рівнем, на якому виробляється політика, в тому числі, освітня, залишається національний. Народи Європи не поспішають розлучатися зі своїми національними

та етнічними ідентичностями, і найменше погіршення економічної ситуації актуалізує їх знову і знову.

Саме тому так важливо детальне дослідження умов, за яких через механізми політики в галузі освіти (в тому числі, викладання мови) країнам вдалося успішно вирішити завдання врегулювання міжетнічних протиріч, інкорпорування різних міноритарних груп до складу єдиної політичної нації. Такий досвід сьогодні украй затребуваний, враховуючи, що мова, є найважливішою складовою частиною культури.

References:

1. Standard Eurobarometer 83 Spring (2015.) European citizenship. Report. European Union, 2015. P. 15.
2. Gazzola M., Grin F., Haggman J., Moring T. (2016). The EU's Financial Support for Regional or Minority Languages: A Historical Assessment. *Journal of ethnic studies*. No. 77. P. 37.
3. Camp identitaire en Bretagne, en avant les Chouans! URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uIeI2tE36bw> (accessed: 21.10.2019).
4. Diwan. La langue bretonne en danger? URL: <http://www.breizh-info.com/2017/02/17/62359/langue-bretonne-danger> (accessed: 21.10.2019); La langue basque dans l'enseignement. URL: <https://trema.revues.org/935> (accessed: 21.10.2019); Aude – L'enseignement de l'occitan est-il en danger? URL: <http://www.ladepeche.fr/article/2005/10/13/370995-aude-l-enseignement-de-l-occitan-est-il-en-danger.html> (accessed: 21.04.2017).
5. Friulano in classe? No grazie. URL: <http://messengeroveneto.gelocal.it/pordenone/cronaca/2015/01/17/news/friulano-in-classe-genitori-non-chiedetelo-1.10686553> (accessed: 21.10.2019).
6. Pfössl E. Tolerance Established by Law: The Autonomy of South Tyrol in Italy. Mahanirban Calcutta Research Group. URL: http://www.mcrg.ac.in/EURAC_RP2.pdf. P. 3. (accessed: 21.10.2019).
7. Kádár A.A. (2016). Country report .Non-discrimination: Hungary. European commission. P. 66.
8. Inkel P., Vaspal V. (2016). Country profile: hungary. Council of Europe / ERICarts. P. 19–20.
9. Inkel P., Vaspal V. (2016). Country profile: Hungary. Council of Europe / ERICarts. P. 19.
10. Kádár A.A. (2016). Country report .Non-discrimination: Hungary. European commission. P. 40.
11. Andreescu G. Report on minority education in Romania. P. 17.
12. Bulgarian Turks: From Imperial Rulers To Marginalized Minority. *International Business Times*. 01.23.2013. URL: <http://www.ibtimes.com/bulgarian-turks-imperial-rulers-marginalized-minority-1028200> (accessed: 21.10.2019).
13. Catalan language revival fuels backlash in Spain. URL: <http://www.reuters.com/article/us-spain-catalan-idUSKBN0FJ2E920140714> (accessed: 21.10.2019).

CHAPTER «HISTORICAL SCIENCES»

NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE OF UKRAINIAN AND FOREIGN RESEARCHERS OF 1990'S OF 20TH CENTURY – BEGINNING OF 21ST CENTURY

Vitalii Kotsur¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-97>

Abstract. In the proposed historiographical survey, the problems of national minorities of Ukrainian researchers of the 1990s 20 century – beginning of the 21 century are considered through a series of problematic and meaningful blocks, which determined the priorities of research practices at one or another stage of Ukrainian state formation under the influence of internal and external factors. The study revealed that in the existing Ukrainian and foreign scientific discourse, national minorities were thoroughly and multifacetedly revealed as a subject of Ukrainian state formation in the conditions of socio-political transformations, political instability and foreign policy challenges of the 1990s 20th century – beginning of the 21st century. At the same time, however, the large range of views, opinions, and assessments belonging to representatives of national minorities and ethnic groups is not adequately represented, which actualizes further research practices in the new historical realities. At the present stage of development of Ukraine formed a modern galaxy of scientists with new scientific thinking in the field of study of ethno-national issues, seeking not only to objectively interpret it, but also to resist destructive forces, expansion of ideology of the “Russian world”, responsibly predict the future and practice. It is in the focus on practical results that the possible plane of productive interaction between the historian and the authorities

¹ Ph.D. in Political Sciences, Associate Professor,
Senior Research Scientist of the Department of National Minorities of I.F. Kuras,
Institute of Political and Ethno-National Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

in the field of ethno-national issues is seen in the context of international, socio-economic and political challenges for Ukraine in the 21st century.

1. Introduction

Ukraine is a multi-ethnic state at the intersection of civilizational influences, a clash of political, economic, socio-cultural interests of the democratic and totalitarian states of the 21st century. Russian aggression against Ukraine has prompted historians to significantly rethink Ukrainian-Russian, first of all, inter-ethnic relations in the territory of our Motherland from the perspective of our own national interests. Domestic, foreign historians have noticed a clear trace of Russian petrodollars and in the European civilization space, namely: Russia's interference in electoral processes abroad, the creation of an anti-Ukrainian “fifth column” there. The bribery and blackmail of Western politicians are one of the instruments of influence on national minorities of Transcarpathia, Southern Ukraine. The Hybrid War has become an integral part of Russian foreign policy, particularly in the area of Ukrainian international relations. National minorities play an important role in the history of independent Ukraine. Ethno-national diversity in Ukraine has to some extent influenced the socio-political, cultural, economic, denominational or ideological processes within the country. Understanding the role of national minorities in all spheres of public and political life of Ukraine, both nationally and regionally, is not only scientifically-cognitive but also safe for a country that defends European values in military confrontation with the Russian Federation, of the civilized world.

The object of the study is national minorities as a subject of Ukrainian state-building, a determining factor of socio-cultural progress, socio-political transformations and, at the same time, political instability in the context of the foreign policy challenges of the 1990s 20th century – beginning of the 21st century.

The subject of the study is the discourse of Ukrainian and foreign scholars on the role of national minorities of Ukraine in the state-making processes of the 1990s 20th century – beginning of the 21st century.

The purpose of the study is to analyze the scientific discourse on the place and role of national minorities of Ukraine in the socio-political of the 1990s 20th century – beginning of the 21st century.

Achieving this goal involves solving the following research problems: firstly, to outline the current problems of contemporary domestic and foreign studies in the field of national minorities of the 1990s 20th century – beginning of the 21st century; second, to identify the relationship between socio-political-transformations at the turn of the century and the socio-cultural, information and communication state of historical science; third, to analyze the change in the thinking style of scientists and their influence on the development of the historiographic process, the emergence of new scientific institutes, areas of research in the field of international relations.

A peculiarity of the methodological base is the combination of general scientific, interdisciplinary, political science, empirical, source and archival methods of scientific search. The study is based on the principles of historicism, authenticity, objectivity, axiology, systematicity, continuity and synergy. The scale and nature in the scientific discourse on the issues of national minorities of Ukraine of the 1990s 20th century – beginning of the 21st century were determined using the bibliographic method. This method was useful not only for the compilation of the bibliographic characteristics of scientific works and documents, but also for the structuring, clarification of completeness, controversy of the available scientific knowledge on the outlined problems.

2. Features of periodization of scientific discourse

The whole historiographic array of the problems can be divided into two periods: 1991-2013, when scientists were looking for scientifically sound solutions to the problems in the field of national relations after the collapse of the Soviet Union, and the national factor was used by politicians, as in internal electoral, electoral struggle. as well as for external interference in Ukrainian affairs through the establishment of pro-Kremlin governments, the “cultivation” of pro-Russian regional leaders, parliamentarians, the creation of pro-Russian policies these parties – the “fifth column” of, internal areas of social and political instability. In the context of a multifaceted foreign policy, and later an openly pro-Moscow orientation, crisis phenomena in the field of national relations were resolved by the price of “concessions” and “compromises”, sacrificing national interests step by step, despite the strategic reservations of Ukrainian reserchers, led Ukrainians in the 21st century to the civilization choice in revolutionary way.

According to O. Rafalskyi, only during the period 1990-2000, more than two thousand books, brochures, articles were published in Ukraine, and dozens of doctoral and PhD theses were published on the general problems of the theory and practice of ethno-national relations, their legal support, and the lives of individual major ethnic groups (Russians, Poles, Jews, Germans, Greeks, Bulgarians, etc.) [62, p. 356]. During 2000 – 2012, more than 10 monographs and hundreds of articles on topical issues of national minorities of Ukraine and their socio-economic, political, cultural, legal support were published [18]. They, together with other published books, brochures, articles, give a real increase in knowledge of the ethnic history of Ukraine, specific national groups, enrich the historical and ethnological science and at the same time approve new names of scientists who lay the foundation of current historical research, form the historians of history cells throughout Ukraine [62, p. 37].

At the same time, in the context of the globalist challenges of the 21st century, the Russo-Ukrainian war, in which the aggressor uses a national factor to justify the aggression plans, a broad historical discourse on the identified issues was actualized, which included rethinking key issues of ethno-national and ethnic critique of Ukraine by pro-Russian separatist forces in Crimea and southeastern Ukraine during the period under study, political conjuncture in the ethno-political mosaic of Transcarpathia, tactical and strategic miscalculations in the attitude of the state bodies of Ukraine for decades before the resolution of cultural and territorial problems of the native Crimean-Tatar people.

The second historiographical period started in 2014 and continues in the conditions of the Ukrainian people's war for independence. In Ukrainian historiography there is an intensive process of rethinking the problems of national minorities, overcoming the stereotypes of previous decades, described by Russian propagandists and historians as “common past”, “close intertwining of historical destinies”, from which there is a direct denial of self-identity of the “Russian world”.

In the second historiographical period, the problems of inter-ethnic relations gained new dimensions from the perspective of defending Ukrainian state interests in the conditions of the “hybrid war”. Russian aggression against Ukraine has removed the taboo from exploring a number of issues of international relations that have been deliberately concealed by politicians, avoiding aggravation of relations with Moscow or the European Union.

3. National minorities of Ukraine in the discourse of domestic scientists

For a long time, Ukrainian scholars have been studying the socio-political, legal, socio-cultural components of national minorities, both as a whole and in individual communities. The works of well-known Ukrainian researchers, such as I. Kuras, M. Panchuk, O. Mayborody [45], O. Rafalskyi, Y. Kalakura, V. Kotygorenko, S. Makarchyk, O. Antonyuk, V. Brittan, O. Vysotsky, K. Kolesnikov, G. Lutsyshyn, V. Zagorska-Antoniuk, V. Naulko, R. Korshuk [27], G. Lozko and others are significant achievements in the field of ethno-national relations.

Monograph by I.F. Kuras "Ethno-Politics: History and Modernity. Articles, Speeches, Interviews of the 90s" synthesizes articles, reports and speeches from 1991 on topical issues of ethno-political development and the humanitarian sphere of Ukraine as a whole [36], namely: since the beginning of Ukrainian ethno-politics, its regulatory framework, laid the foundations of a new historiographical generation in the field of ethnopolitics, which today defines the strategies of Ukrainian historical science.

The fundamental research, which is still of considerable historiographic interest, is the monograph "National Minorities of Ukraine in the Twentieth Century: the Political and Legal Aspect" (M. Panchuk, V. Voynalovych, M. Genik, O. Kalakura, V. Kotygorenko, etc.), in 6 chapters, which discuss the issues of national minorities of the independent Ukrainian state, in particular, the formation of the legal status of ethnic minorities, their cultural and social and religious activities, international recognition and ethno-political challenges of the Autonomous Republic of Crimea [52, p. 356]. The monograph "National Minorities of Ukraine in the 20th Century: A Historiographical Sketch" by O. Rafalskyi explores the leading tendencies of accumulation of knowledge on the problems of national minorities of Ukraine in the 20th century. Prominent place in the monograph is the historiographical analysis of the works published after the proclamation of Ukraine's sovereignty and state independence, and the aspects of ethnic relations and legal protection of ethnic groups were highlighted, which were fragmented in the historical and ethnological literature at that time [62, p. 46-47].

Regional peculiarities of ethnopolitical processes in Ukraine are investigated in the book by I.T. Zvarych "Ethnography in Ukraine:

Regional Context”. In particular, the author summarizes the experience of the state ethno-national policy of the modern Ukrainian state in its complex interrelation with regional peculiarities. The author’s vision of the contemporary concept of regionalism, its role and place in the study of interethnic relations is revealed. The researcher focused on the phenomenon of “new regionalism”, which in the conditions of Ukraine is a state with excessive politicization of regional factors, that carried real threats and challenges to its national security [97]. In the collective monograph “Ethnopolitical Processes in Ukraine: Regional Features” by M. Panchuk, V. Yevtukh, V. Voynalovych, V. Kotygorenko, O. Kalakura, N. Kochan, N. Makarenko, T. Gorban, O. Liashenko and L. Kovach, the range of scientific problems regarding ethnopolitical processes in Ukraine and their regional specificity is expanding. In particular, the authors analyze the results of studies of historical conditions, political, economic, social, demographic, cultural, denominational and other aspects of the ethnopolitical regionalization of Ukraine’s public space [13].

In research practices, scientists use modern concepts to define the terms “Ukrainian ethnopolitics”, “inter-civilizational relations”, “ethnopolitical regionalization”, etc., which testified the transition of historians and political scientists to a new model of science and strategy of relations between scientists and authorities.

In a collective study of the staff of the I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, edited by Yu.A. Levenets, V.A. Voynalovych, O.P. Dergacheva, G.I. Zelenko, V.O. Kotygorenko, O.M. Mayboroda, M.I. Mykhalchenko, Yu.I. Shapoval and V.O. Perevezii, the influence of Russian and European civilization factors on the ethno-political development of Ukraine in the conditions of globalization is revealed [9].

The publications of domestic scientists on the broad aspect of organizational foundations of ethno-political management in Ukraine are drawn to the attention of all representatives of poly-ethnic Ukrainian society. Within this topic, the functioning of the institutions of ethno-political management in Ukraine [17] and its influence on the political activity of national-cultural societies are considered [5, p. 56-82]. Among a number of works, we highlight V. Kotygorenko’s research “Formation of State Ethnopolitical Management in Ukraine”, where the author points out the need for active involvement of

national minorities in political decision-making, in their own interests [35]. G. Lutsyshyn is of the same opinion in his surveys [43]. In the research of V. Kolisnyk "The correlation of politics and law in the process of formation of modern state ethnopolitics of Ukraine" indicates inconsistency in the implementation of state ethno-national policy and its structural application during the election campaigns in Ukraine [96].

Features of ethno-cultural diversity of modern Ukraine are considered in the article by O. Grytsenko "Imagining the Community: Perspectives on Ukraine's Ethno-cultural Diversity", 2008 [54].

An ethno-national component of identity politics is revealed in a monographic study by L. P. Sermon on "Sociocultural Identity: The Traps of Value Distinction", which explores the place and role of sociocultural identities (ethnic, territorial, professional, gender, religious, etc.), taking into account the dominant values and behavioral stereotypes [50].

V.O. Kotygorenko, V.A. Voynalovych, O.Ya. Kalakura, L.L. Kovach, V.V. Kotzur, N.I. Kochan, O.O. Liashenko, N.Yu. Makarenko, Yu.O. Nikolayets, M.I. Panchuk, O.V. Pozniak, O.O. Rafalskyi and M.Yu. Riabchuk in the monograph "Halychyna in the Ethnopolitical Dimension" in a wide historical range reveal the connection of the political and ethnic in the dynamics of the composition of the population of Ivano-Frankivsk, Lviv and Ternopil regions of sovereign Ukraine, highlight the features of its socio-professional stratification, linguistic, cultural and preferences characteristic features of regional identity, electoral and other social behavior [16].

In the monograph by V.A. Voynalovych, N.I. Kochan "The Religious Factor of Ethnopolitical Processes in Galicia: The Postwar Soviet Age and Modernity." Are revealed the peculiarities of the interaction of ethno-national, ethno-national and religious factors of politics in Galicia from the Soviet period to the present. The authors note that this period is marked by a wide range of interaction between religion and politics, religious and ethnic [88].

A large group of scientific studies determines the "perspective view" of the peculiarities of the identity of particular ethnic communities. First of all, the works by I.F. Kuras, Ya.O. Kalakur, O.I. Kotliar, V.A. Vasylov, N.P. Shypka [70], V.M. Vasylichuk [84], V.P. Shvarets, O.M. Ivanova, A.V. Skliar, V. O. Kotygorenko, L. L. Kovacs and other researchers.

The subject of analysis of domestic researchers became the international documents in the field of regulation of the rights of national minorities of Ukraine. Thus, V. Borodinov in the article “International experience in protecting the rights of national minorities” emphasized that the Hague and Oslo recommendations of 1996 and 1998 set out the content of the rights of national minorities to education and language, and the accompanying explanatory notes to the recommendations refer to the relevant international norms [6]. At its 95th session of the Council of Europe, on 10 November 1994, the Committee of Ministers adopted the Framework Convention, the main purpose of which is to effectively protect the rights of national minorities and the freedoms of persons belonging to minorities. In a historical context, the Framework Convention became the first legally binding multilateral international instrument for the protection of national minorities in all spheres of public life. The source of the convention was the Vienna Declaration of the Heads of State and Government of the member states of the Council of Europe, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the UN and OSCE documents obliging to protect national minorities [6].

In the national historiography a large array of works is devoted to the analysis of state legislation on the protection of the rights of national minorities [6; 61, p. 67; 62, p. 327-328].

The researchers came to the opinion that providing national and cultural revival of the Ukrainian people, their traditions, national and ethnographic features, functioning of the Ukrainian language as a state language in all spheres of public life and taking care of meeting the national, cultural, spiritual and linguistic needs of Ukrainians living outside the country, the mentioned legal acts of the state guaranteed to all peoples, national groups, citizens living on its territory equal political, economic, social and cultural rights [6, p. 326].

A noticeable historiographic stratum in contemporary sociohumanities is the works devoted to the peculiarities of contractual relations between Ukraine and other states in the protection of the rights of national minorities [6, p. 338].

In his article “Constructing Common Sense: Language and Ethnicity in the Ukrainian Public Discourse”, V. Kulyk analyzed influential presentations of language and ethnicity in Ukrainian political and media discourse.

Exploring the ambiguous legacy left by Soviet discourse and practice, the author showed how the project of a “centrist” post-Soviet regime for the sake of social stability outweighs the “national-democratic” discourse that seeks to radically transform the common sense of Ukrainians in accordance with the norms of the nation-state [86]. V. Kulyk also raises a language problem in the article “Language Policy in the Ukrainian Media: Power, Manufacturers and Consumers” [87].

In the multifaceted historiographic array of works on national relations in Ukraine during the Independence Day, a number of works were devoted to individual national minorities living in the Ukrainian territory. These scientific works reveal the place and role of Poles, Germans, Bulgarians, Jews, Greeks and other national minorities during the formation of the Ukrainian state [62, p. 299]. O.Kalakura, V. Todorov [79, p. 20], A. Vasylova [85, p. 157–162], O. Kotliar [28, p. 29–33], E. Tadeev and A. Buzarov [76], V. Lukash [42, p. 8], V. Shkvarets [69], O. Ivanova [21, p. 301–305], L. Khamula [25, p. 618–622], O. Shcherba [67, p. 138–143], L. Strilchuk [75, p. 96–102], A. Skliar [71, p. 214–220]. In particular, O.Ya. Kalakura [23, p. 508], N.O. Zinevych [95, p. 18], V.O. Kotygorenko [33, p. 222] investigate respectively national minorities of Poles, Gypsy ethnic groups and Crimean Tatar repatriates.

A prominent place in contemporary historiographical discourse is the “Rusyn question”. In “Conclusions of the I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine Curator on the “Rusyn Question” was expressed the opinion about the uniqueness of the Ruthenian ethnic group, which is actively developing in the process of prolonged national formation. According to the All-Ukrainian Population Census, the number of persons who identified themselves as “Ruthenians” was 32.4 thousand (the results of the survey indicate: – “Who do you consider yourself to be?” (a). Ukrainian, b). Ukrainian-Rusyn, c). Rusyn). These statistics are confirmed by the Transcarpathian authorities [55, p. 134–135]. In particular, they indicate that there were more than 20 public organizations operating in the regions of the Transcarpathian region (the Seymus of the Subcarpathian Rusyns, the People's Council of Rusyns, the Regional Society of the Subcarpathian Rusyns, the Rusyn Scientific and Educational Society, etc.); 27 Sunday Schools where Rusyn language, literature and culture were studied; the Rusyn language was

published in the newspapers “Podkarpatskaia Rus”, “Pidkarpatskyi Rusyn” and the collections “Rusnatskyi Svit”; developed creativity of Ruthenian writers, artists, artists, held exhibitions, scientific and practical round tables, conferences. According to the printed editions in the Rusyn language, Ukraine took the second place in Europe after Slovakia [55, p. 135].

Scientists have come to the opinion that the state should promote the development of the Ruthenian cultural and educational movement, but not turn it into a movement for the preservation of sub-ethnicity, artificial creation of a separate nationality, to which some activists of the so-called “Rusinophilism” sought, which served as the cause of the fervor of separatism [55, p. 136].

Issues of research on the ethnic minority of Roma were updated. According to the researchers, both the “majority” relations with the Roma and the main problems facing this nation in Ukraine need public attention. In 2001, the Roma community numbered about 47,600 people, of whom nearly 14,000 lived in Transcarpathia and 4,000 in Donetsk, Dnipropetrovsk and Odesa regions. However, some scholars, representatives of the Roma community and some officials, believe that in fact Roma are much larger in Ukraine. Thus, according to the calculations of the Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, the number of Roma ethnic groups in Ukraine reaches about 200,000 people, but Roma often hide their ethnicity [1].

The position of the German national minority is revealed in the scientific intelligence of L.M. Kotsur, which discusses the peculiarities of compact living of the German national minority in Ukraine, its participation in the social and political life of the country of the 1990s, in particular, the presidential and parliamentary elections, in the work of local self-government bodies [32]. And in the article of the researcher “Politicization of the German National Minority of Ukraine in the Conditions of Security Challenges in 1990” the reasons of politicization of the German National Minority in Ukraine are revealed, the specific relationship between representatives of the German National Minority and the higher authorities of Ukraine at the end of the 20th century are revealed [30].

The Russian National Minority is devoted to the publication of I. Stebelskyi, “Ethnic Self-Identification in Ukraine, 1989-2001: Why More Ukrainians and Less Russians?”, where the author emphasizes that

the most ready to move from Russian to Ukrainian identity are members of Russian-Ukrainian families [19]. L.M. Kotsur in the articles “Tactics of strengthening Russian influence on the ethno-national sphere of Ukraine in the second half of 1990s” [31] and “Ethno-political specifics of the Russian Federation on the territory of Ukraine in the 1990s” [29, p. 132-139] proves that at the end of the 21st century the Russian national minority of Ukraine was used by the Russian state to put pressure on the adoption of important internal political decisions by the highest authorities of Ukraine. Ethnic Russians, in particular, have been actively used by the Russian Federation during the artificial injection of hysteria around “forced Ukrainization” and crises in the Crimea and the Donbass. And many people’s deputies, Russians by nationality, lobbied the language issue in parliament in order to give the Russian language the status of a second state language.

However, according to Finnish journalist Anna-Lena Lauren, “with their invasion of Ukraine in 2014, Russia achieved the opposite effect, convincing at least Ukrainians that they did not need the “Russian world” [39, p. 118-119].

The Russian-Ukrainian war has drawn a bloody border between the two peoples, has proved that Russia is waging an ethnic war on extermination against Ukraine, organizing on the lands of Ukraine, according to Yu. Shcherbak, clashes of the dictatorial East civilizations with the democratic West, destroying the foundations of the Ukrainian national identity language, culture, historical memory) [66. p. 211].

According to Ye. Marchuk, Russia has long been preparing a political, military, information operation against Ukraine. To this should be added the certification of the population of Crimea, organized by Russia, which is not made impromptu [47, p. 349]. At the same time, Russian annexation of the Crimea drew the attention of world players, who realized that it was a problem not only for Ukraine but for the whole world, because Russia had actually terminated the Budapest Memorandum and put a cross on the problem of nuclear security in the world [47, p. 354].

In an interview, A. Mayboroda reveals the specifics of the situation of the Russian national minority in Ukraine, indicating that these issues remain the least explored [49].

As we can see, the multidimensional study of the Russian national minority in Ukraine in time, taking into account the new challenges of

the 21st century, the course of the Russian-Ukrainian war and the Russian Federation's attempts, with the help of Kremlin-funded politicians and public organizations, to destabilize the political situation in our country.

Russian constant interference in Ukrainian internal affairs, the changing socio-political situation in our country, it is necessary to systematically and thoroughly monitor the mood of the Russian community in Ukraine, in particular, with regard to the issue of the war in eastern Ukraine, annexation of Crimea, and European integration. The pro-Ukrainian part of the Russian national minority defends in the war in the east the sovereignty and territorial integrity of the Ukrainian state, at the same time there are also elements that support the ideas of the "Russian world" and anti-Ukrainian actions of the eastern neighbor.

Back in 2010, long before the Russian aggression against Ukraine began, Filaret, the Patriarch of Rus-Ukraine, noted that the imperial idea of depriving Ukraine of its statehood and independence was hidden under the auspicious sign of the "Russian world" [66, p. 163].

According to Yu. Shcherbak, the "Russian measure" is based on the missionary ideology of Russian exclusivity ("the great Russian civilization", according to the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Lavrov), aggressive plans for "protection of compatriots" regardless of whether they need and ask. defense – the presence of large reserves of nuclear weapons in the arsenals of "Russian measure" gave birth to an ugly geopolitical chimera – the so-called Novorossiiia [66, p. 164].

Sociological surveys and historical research practices should address these and other questions, predicting likely scenarios for new political and international challenges for Ukraine in the 21st century.

A separate historiographic group brings together works that reveal the place and role, the ripe problems of the Crimean Tatar society. A number of works – "Problems of integration of Crimean repatriates into Ukrainian society" [58, p. 88], "Ukraine is multiethnic" [81, p. 156], "Elections of 2002 in the context of inter-ethnic relations" [8, p. 54], "Problems of integration of Crimean repatriates in Ukrainian society" [59, p. 530], "Social adaptation of Crimean Tatar repatriates: the context of political relations", "Crimean Tatar repatriates: the problem of social adaptation" by V. Kotygorenko [33], "The problem of integration of the Crimean Tatar people into Ukrainian society" by M. Panchuk, [64, p. 391], became an

important step in scientific understanding of the problems of indigenous people return home in conditions of globalization, strengthening imperial encroachments on Russia's sovereignty, territorial integrity of Ukraine.

Many studies by Ukrainian scholars have indicated external factors, in particular, the influence of the Russian Federation on the politicization of national minorities in Ukraine. Already at the beginning of the new millennium, the separatist nature of autonomous tendencies in the activities of part of national minority organizations actively supported by the Russian side was traced [56, p. 130-138; 53, p. 253-265; 52, p. 284-300], as well as the use of the language issue to destabilize the situation in Ukraine in combination with the requirement to recognize Russians on the same footing as a state-forming, nation-building nation to preserve the common information space of the Russian Federation and Ukraine, Russian education and expand support for the Ukrainian Orthodox Church the church of MP [51, p. 166-174; 7, p. 132-143]. In particular, V. Nagirnyi in the article "Politicization of Russian Ethnicity in Ukraine: An Attempt to Organize" stated that the very proclamation of Russian nationality by the national minority, after the collapse of the USSR, became the objective reason for their politicization, which had a chain reaction to influence on other group minorities (*p. 166*). According to the researcher, significant Russification of both the Ukrainian population and some other groups of national minorities and a purposeful foreign policy of the Russian Federation played an important role in this sense, which provided for the possibility of exploiting the "Russian card" in the political life of Ukraine, in particular, in election campaigns where raised the issue of expanding cooperation with the Russian Federation and changing the status of the Russian language in Ukraine, etc. [51, p. 167].

In this context, the monograph of the collective of the I.F. Kuras IPaENS of NAS of Ukraine – "Transcarpathia in the Ethnopolitical Dimension" (2008). is important. It reveals the content, nature and implications of government policy across different entities regarding the ethnic sphere of the Transcarpathian region. Particular attention is paid to the nature and course of ethnopolitical processes in Transcarpathia in the context of general social changes during the Soviet regime and under conditions of independent Ukraine [80].

Enhances understanding of the regional ethno-national specificity of the monograph "Donbass in Ethnopolitical Dimension", which summarizes

the results of a comprehensive study of the history and modern dynamics of ethno-political processes in the territory of the Ukrainian Donbass. The authors revealed the relationship of ethnic and political in the formation of composition, employment and socio-professional stratification, linguistic, cultural and religious orientations, regional identity and features of social behavior of the population of Donbass region of Ukraine, as well as substantiated a set of proposals on the conditions and ways of reintegration population in the public space of Ukraine [11].

In contemporary research practices, the issues of political and legal status of ethnic minorities, their self-governing activity, return of deported Crimean Tatars and other peoples to ethnic territories, inter-ethnic and inter-ethnic relations in the sphere of culture, religion, language, historical heritage, etc. are actively considered [4, p. 1].

The formation and functioning of national-cultural associations of Ukraine was also one of the leading topics of modern scientific discourse, during which new methodological approaches to generalization and systematization of various forms of public activity of ethnic groups and their place in the institutional structure of civil society were proposed [40, p. 51-60].

Contemporary Ukrainian historiography and the problems of ethnic contradictions and conflicts in the country have not passed. Fundamental in this sense is the work of V.O. Kotygorenko “Ethnic Contradictions and Conflicts in Modern Ukraine: A Political Science Concept”. The monograph reveals the nature, content and dynamics of ethno-political conflicts caused by the legacy of the communist system, the specifics of the development of the ethno-demographic and ethno-social structure of Ukrainian society, features of the national economy and politics, culture and social consciousness and psychology, geopolitical and civilizational activism their interests in the process and after Ukraine gained independence [34].

4. Problems of national minorities of Ukraine in the views of foreign scientists

National minorities of Ukraine during the period under study became the subject of attention, primarily Russian and English historiography.

Thus, a comparative analysis of the parliamentary processes in Ukraine and the Russian Federation with the emphasis on the role of citizens in forming support for leading political parties has taken place in

V. Kuvaldin's study [37, p. 134-138], which pointed to the different features of pathogenesis due to the difference in the geopolitical position of Russia and Ukraine. The paper reveals the position of Russians in Ukraine and their representation in parliament, as well as presents separate assessments of the prospects of creating ethnic parties in Ukraine or those that would support the foreign policy of the Russian Federation. T. Huzenkova's work [15] presents the author's determination of the effectiveness of the Verkhovna Rada of Ukraine's work in the field of consolidation of the multi-ethnic Ukrainian society, in particular, by means of "shadow" and public policy with coverage of the participation of ethnic groups of certain regions of Ukraine in political activity. M. Sedin's dissertation [65] contains an analysis of the influence of sociocultural environment and ethnicity of Ukrainian citizens on their inclusion in the political process. O. Amiantov carried out a comparative analysis of the legislation of Ukraine and the Russian Federation from the point of view of finding out how the parties that won the parliamentary elections implemented their election programs and whether they succeeded in fulfilling their promises and how it affected electoral preferences [3, p. 15].

Actually, the process of politicization of ethnicity in Ukraine was considered by many Russian researchers as a natural result in a multi-ethnic state with weak central power. However, some researchers have emphasized that the process of forming the territory of Ukraine was accompanied by a "forcible" inclusion of non-Ukrainian population (primarily Russian), who did not consider Ukraine as their Motherland. At the same time, the analysis of the process of politicization of ethnicity was accompanied by the coverage of various points related to the confrontation between the Ukrainian and Russian population, or the emphasis on differences in the worldview, professional and socio-cultural activity of Ukrainians and Russians [72; 68]. Russian scientists have expressed doubts about the preservation of the unification of Ukrainian lands in the conditions of the spread of regionalism and increasing the politicization of ethnicity with "significant differences" in assessing the prospects of foreign policy orientation by representatives of different ethnic groups in Ukraine [78]. On the other hand, researchers from the Moscow State Institute of International Relations back in 2009, based on sociological polls, noted that the experience of the "Orange Revolution" points to the strengths of Ukrainian political identity, which eliminates the real risks of the country's split [63, p. 761].

However, since the second half of the 1990s in Russian historiography the idea that the statehood of Ukraine is a “temporary misunderstanding”, “an inattentive step of such a province of Russia”, characterized by a certain peculiarity of thoughts and views, but always in the line of all-Russian interests despite the rash “manifestations of local nationalism”. The “artificiality of Ukrainian statehood” tried to prove on the facts of politicization of ethnicity in Ukraine, the formation of patterns of political behavior of the Russian, Russian-speaking population, the historical conditionality of political Rusynism, centrifugal processes in Crimea. At the same time, attempts to resolve “contradictory points” between representatives of different ethnic groups in Ukraine are often presented as “forced Ukrainianization” and in some cases as “Russophobia” which “engulfed” Ukraine. And differences in the estimates of the population of different regions of individual historical events and prospects of European integration were highlighted as a “civilizational split” of Ukraine. All this was used as an excuse for ideological campaigns to “protect” the rights of Russians, who seemed unable to fully pursue their linguistic and cultural aspirations outside the Russian Federation, which “justified” the imperial, expansionist ambitions of the top Russian leadership, especially after Putin came to power.

V.G. Alekseev in the article “Ukraine: the battle in the field of education (On the implementation of constitutional guarantees in the field of language).”, analyzing from the standpoint of Russian interests the national policy of Ukraine, notes that the basis of the policy of forming a “new” person in Ukraine with the support of the West there is an eradication of Russian identity and a hostility between the two states, especially among young people, through the education system. He is convinced that “myths instead of history, the transformation of black into white and vice versa, have become characteristic features of the social sciences. “According to the author, a special role in the process of creating a new citizen of Ukraine was given to language policy.” The elimination of Russian-language education has been elevated to virtually the rank of state policy, and this policy is pursued by the executive authorities with gross violations of existing provisions of the Constitution, which guarantee at least some rights in Russian [2].

Russian authors from the department of world political processes and the department of applied analysis of international processes of the

Moscow State Institute of International Relations I.D. Loshkarev and A.O. Sugentsov's article "Radicalization of Russians in Ukraine: From" Casual "Diaspora to Insurgent Movement" justifies the radicalization of the national Russian minority in Ukraine after the Revolution of Dignity 2013-2014. They note that "after the Euromaidan, political institutional design was unfavorable for the Russian diaspora in the East. and southern regions. This prevented the stable development of post-Soviet identity of Russians in the country. But during the Euromaidan protests, the Russians responded to the unpleasant political situation by examining who they were and what social and political goals they had... The violent actions of the newly-formed authorities in Kyiv, according to the authors of the late Putinism era, radicalized the Russian diaspora. Diasporas began to create alternative authorities in regions where the government had no monopoly on the use of force. The involvement of Russia and international volunteers complicates the situation in the Donbas and the process of political formation of unrecognized republics, also known as the DPR and LNR" [20]. At the same time, the authors deliberately omit the real role of the Russian Federation in fomenting separatism in eastern Ukraine, spreading the ideas of the "Russian world", seizing the territory of a neighboring state in violation of the fundamental principles of the 1994 Budapest Memorandum

The study of the participation of representatives of national minorities of Ukraine in ethno-political processes by European and American researchers was carried out not only in the context of evaluations of the process of democratization in Ukraine, but also in view of the realities of geopolitics, based on the need to determine the prospects of primarily Russian influence in the Ukrainian territories, and to preserve the integrity of the Ukrainian economy in the world market.

Yes, the contemporary relations between the peoples of Ukraine have been explored by Valentin Sazhin [83], and Tamara J. Rossler from the University of Wyoming examines the problem of the dilemma of democratization and protection of minorities in Russia, Ukraine and Lithuania [77].

At the same time, the peculiarities of conducting election campaigns in Ukraine under the conditions of increasing politicization of ethnicity and influence of this factor on the prospects of preserving the territorial integrity of Ukraine were studied. In the field of view, the ability of the Ukrainian politicum, taking into account the interests of different parts of

the multi-ethnic society, to avoid interethnic conflicts on the territory of the state was in the view of the researchers. In the same context, the issue of “civilizational split” in the territory of Ukraine was discussed, but it was completely detached from the Ukrainian realities.

The research of V. Reisinger, A. Miller, V. Lesley and K. Hill reflects the peculiarities of the parliamentary elections in Ukraine as a whole and the electorate of different regions, in particular, analyzes the political activity of representatives of national minorities in political races [89]. The influence of the politicization of ethnicity on the course of democratization of Ukrainian society and the manifestation of authoritarian tendencies were investigated by a team of scientists involved in the work by Cambridge University [10]. In this context, foreign researchers have paid attention to the process of interaction or lack of political decision-making between civil society organizations, in particular, national minorities and state structures [57; 94; 92]. Researchers have followed the tendency of gradual integration of the Ukrainian society into the pan-European political and cultural space [93, p. 284]. Prominent in the writings of foreign researchers is the problem of participation of representatives of national minorities in the movement for the restoration of the Ukrainian state and the role of the population of different regions in this process [24; 38; 60; 48; 82; 44].

In the context of the characteristics of ethno-political processes and their impact on the restoration of the Ukrainian state, we distinguish the study of the British scientist E. Wilson [90; 91]. At one time, critical of the work of this author, "Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith" wrote M. Ryabchuk: “Deconstructing nationalist myths, Andrew Wilson seamlessly creates myths new, professionally wrapped in liberal phraseology and respectful academic objectivity. Some of the observations and conclusions of the English scientist are already very similar to the narrow-party, tendency-propaganda concepts of a certain environment of Russian-speaking conservatives in Ukraine, who rather call themselves “liberals” because of misunderstanding than objective nature. While building his content, E. Wilson often focuses exclusively on the Russian-Ukrainian confrontation and, accordingly, reducing to it the problem of Russification of the East Ukrainian population, avoiding conversations about the socio-political activity of representatives of numerous ethnic groups in the territory, thereby automatically delimiting their borders.

Russian-Ukrainian confrontation. At the same time, according to modern Ukrainian researchers, the economic levers of influence over much of the eastern Ukrainian territories were in the hands of Tatars, Jews, and Greeks during the 1990s" [11, p. 221-260]. Therefore, it can be argued that the problems of nationalism, which are addressed by E. Wilson and the main factors affecting the collective orientations of societies of the post-colonial space, which are territorially located not only on the state border, but also on the geopolitical, are much more complex and contradictory.

Some aspects of Russian resistance to linguistic Ukrainianization in Central and Eastern Ukraine were explored by Anna Fournier [14]. For his part, Lowell Barrington in his article "Russian-Speakers in Ukraine and Kazakhstan: Nationality," "Population," or Neither?" Emphasizes that the status of "Russian-speaking" in Ukraine is a more important pro-Russian identifier than nationality or actually of this ethnic group [41]. At the same time, Stephen Seigel from the Department of History at Northern Colorado University analyzed the impact of geographical location, identity and citizenship on the mentality of the conflicting Russian-Ukrainian border territories [74]. Eliza Giuliano from the Harriman Institute at Columbia University (New York, USA). In the article "Who Supported Separatism in the Donbass? Ethnicity and Popular Opinion at the Beginning of the Ukrainian Crisis" "emphasizes that their working group monitored public opinion in Donbass before the armed conflict began to determine whether a high concentration of ethnic Russians focused on separatism was maintained. A sociological survey showed that ethnic Russian respondents supported separatist sentiment more than ethnic Ukrainians and hybrid identities. At the same time, an analysis of the original database of the statements of the residents of Donbass indicates that they were motivated to support separatism by local interests, contrary to Kyiv, rather than Russian or pro-Russian foreign policy issues [12].

The article "Ethnic Conflict and Conflict Resolution in Ukraine" by Hans van Zon, 2001). states that the history of independent Ukraine is characterized by relative peace in ethnic terms, although about one quarter of the population is ethnic minorities and less than half have a state language as their first language.

The contours of civic and ethnic national identification in Ukraine are reflected in the exploration by Southern Illinois University researcher

Stephen Shulman [73]. He substantiated competing identities and loyalty to Russians in Ukraine.

Problems of international legal protection of national minorities were traced by Western European scholars: G. Alfredsson, A. Balogh, B. Vukas, G. Gilbert, E.-I. Daes, V. Van Dyke, A. Eide, F. Ermakora, F. Capotorti, V. Kimlicka, G. Lauterpacht, N. Lerner, K. Mintti, T. Musgrave, M. Novak, J. Packer, G. Pentassulla, A. Ross, A. Spilopulu-Ackmark, K. Tomushat, P. Thornberpy, D. Turk, R. Hoffmann [28, p. 29-33]. M. Steven (Ethnicity, Nationalism and Minority Rights), A. Spielopoule (Ensuring the Rights of National Minorities in International Law), M. Rien (Impact of the Mechanisms for Ensuring the Rights of National Minorities). A. Tarr, R. Williams, J. Mark (Federalism, sub-national constitutions and rights of national minorities). and other foreign researchers. At the same time, it seems that the aforementioned studies mostly concerned the issues of theoretical and methodological approach and international legal principles for the protection of the rights of national minorities [46, p. 383].

The programs of cooperation of ethno-historians of Ukraine with their counterparts from Greece, Hungary, Romania, Bulgaria, Israel have intensified [62, p. 37].

5. Conclusions

Thus, research practices are carried out mainly in the spiritual and intellectual content of the new era, which changed the thinking style of scientists, methodological guidelines and concepts of modern history of Ukraine. The beginning of rethinking and exploring the outlined scientific issues coincides with the transformation of the Ukrainian historiographical discourse from a secondary marginal structure of the Soviet era into a national historical science with its institutions, personnel, influences of European socio-humanitarian studies.

In the scientific works of M. Panchuk, V. Kategorynka, O. Mayboroda, O. Kalakura, M. Karmazina, T. Bevz and others, not only the cognitive and practical orientation is traced, but also the expert evaluation aimed at solving the socio-political and socio-cultural problems of the 21st century in the sphere of inter-ethnic relations that have matured in the Ukrainian society.

At the present stage of scientific research on the issues of national minorities in Ukraine, especially in the conditions of aggression of the

Russian Federation, hybrid war, historical science is finally getting rid of rosentrichesky prejudices, distorted historical facts, hyperbolized pro-Russian chauvinistic versions of the past and present Ukrainian.

“At the same time, the position of the majority of Russian historians, who undertook to justify the annexation of the Autonomous Republic of Crimea with historical facts and supported the Kremlin separatist-terrorist forces in the Donbass, adds to the relevance of the problem [22, p. 57].

In the current historical realities of the new stage of the struggle for the establishment of the Ukrainian state, a new “historiographic generation” with its own “ideological-value and socio-genetic dimensions” [26, p. 33] is formed, and at the same time a characteristic feature of the modern model of relations between “historians and authorities in Ukraine” is the direct participation of scientists in Ukraine. national identity through historiographic modules of national history [26, p. 53].

In today’s context, when the Ukrainian elite is “interested in creating a respectable national narrative” [26, p. 53], the problem of ethnopolitical processes in Ukraine of the 1990s – 2000s remains relevant and far from being exhausted in terms of the new influences of the globalized world, the “hybrid war”, so and the continued replacement of the “Party culture” (by I. Kolesnyk). with a new culture of thinking.

Topical issues of current research practices in the field of national relations include the “historical burden” of the unresolved issues of the Crimean Tatar people and the occupation of Russia by the peninsula; the Russian national minority in Ukraine in the context of the “hybrid war”, the seizure of Crimea and parts of Donetsk and Luhansk regions; the Russian trace in the “Hungarian question” in Transcarpathia in the conditions of electoral and financial and energy dependencies of the ruling elites of Hungary from Russia; national minorities and subversive activities of Russian special services in the south of Ukraine; state language issues, educational reform and implementation of social, political and socio-cultural needs of national minorities; Involvement of national minorities in active state-making on the basis of European values of democracy, the rule of law.

References:

1. «Forum natsiy». Navishcho «byty» etnichnu kartu? Poky kandydaty v prezydenty ne bachat' problem u mizhnatsional'niy sferi, pryvody dlya shtuchnykh spekulyatsiy znakhodyat' polittekhnohohy (2004). [“Forum of Nations”. Why “beating”

an ethnic card? Until presidential candidates see problems in the international sphere, political technocrats find the cause for artificial speculation]. Zhovten' [October]. № 10(29). Retrieved from: <http://www.forumn.kiev.ua/Forum34.htm>

2. Alekseev V. (2000). Ukraine: The Battle in the Field of Education (On the Realization of Constitutional Guarantees in the Sphere of Language). Journal Russian Education & Society, Volume 42. Issue 10. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RES1060-9393421069> (accessed 23.07.2018).

3. Amiantov A. (2008). Aktual'nye problemy stanovleniya i razvitiya parlamentarizma v SNG: sravnitel'nyy analiz na primere Rossii i Ukrainy: diss. kand. polit. Nauk. [Actual problems of the formation and development of parliamentarism in the CIS: a comparative analysis on the example of Russia and Ukraine]. (PhD Thesis) watered Sciences. M., p. 15.

4. Arsenian M. (2011). Virmenska spadshchyna Kilii [The Armenian Heritage of Kyilia]. Virmenskyi visnyk. [Armenian Bulletin]. Informatsionno-analiticheskoe izdanie obshchestvennoy organizatsii «Soyuz Armyan Ukrainy» [Information and analytical publication of the public organization “Union of Armenians of Ukraine”]. Sichen'. Berezen' [January. March]. № 1-3(51). 32 p.

5. Baranovska N.V. (2012). Natsionalno-kulturni tovarystva u zhyttievomu prostori derzhavy. [National-cultural societies in the living space of the state]. Zhyttievyi prostir Ukrainy: politychnyi ta humanitarnyi vymiry (1991-2010 rr.): zbirnyk naukovykh statei [Living space of Ukraine: political and humanitarian dimensions (1991-2010): collection of scientific articles]. Kyiv, 260 p.

6. Borodinov V. Mizhnarodnyi dosvid zakhystu prav natsionalnykh menshyn. [International experience in protecting the rights of national minorities]. Retrieved from: www.viche.info/journal/2705/

7. Burdiak V. (2008). Rozvytok derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky v suchasni Ukraini [Development of state ethno-national policy in modern Ukraine]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [Scientific Notes by I.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies, NAS of Ukraine]. Kyiv. No. 40. 392 p.

8. Konhres natsionalnykh hromad Ukrainy. Vybyry 2002 u konteksti mizhnatsionalnykh vidnosyn (2002). [Congress of National Communities of Ukraine. Election 2002 in the context of international relations]. Materialy monitorynhu [Monitoring materials]. Kyiv. No.1. 54 p.

9. Suchasna ukrainska polityka (2009). [Contemporary Ukrainian politics]. Analitichni dopovidi Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy [Analytical Reports of the F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Kyiv: IPIEND im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy [I.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 448 p.

10. Eds. K. Dawisha, B. Parrott (1997). Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova Cambridge: UP. XVIII. 386 p.

11. Donbas v etnopolitychnomu vymiri. (2014). Donbass in the Ethnopolitical Dimension. Kyiv: IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy [I.F. Kuras IPAENS, NAS of Ukraine]. 584 p.

12. Elise Giuliano (2018). Who supported separatism in Donbas? Ethnicity and popular opinion at the start of the Ukraine crisis. *Post-Soviet Affairs*, Volume 34. Issue 2-3. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1060586X.2018.1447769> (accessed 20.07.2018).

13. Etnopolitychni protsesy v Ukraini: rehionalni osoblyvosti (2011). [Ethnopolitical Processes in Ukraine: Regional Features]. [Monograph]. Kyiv: Instytut politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [I.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 396 p.

14. Fournier A. (2002). Mapping Identities: Russian Resistance to Linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies*, Volume 54. Issue 3. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130220129542?src=recsys> (accessed 17.07.2018).

15. Guzenkova T. (2002). Verkhovna Rada in 1991–2001 (The historical formation of the newest Ukrainian parliamentarism). (PhD Thesis) East. Sciences. M., 409 p.

16. Halychyna v etnopolitychnomu vymiri (2017). [Halychyna in ethno-political dimension], ed. CL: V. Kotygorenko (Head), V. Voynalovych, O. Kalakura, L. Kovach, V. Kotzur, N. Kochan, O. Liashenko, N. Makarenko, Yu. Nikolayets, M. Panchuk, O. Pozniak, O. Rafalskyi, M. Riabchuk. Kyiv: IPaENS, 840 p.

17. Havrada N. Instytutsiina skladova realizatsii derzhavnoi etnopolityky: tsentralnyi ta rehionalnyi vymiry. [Institutional component of state ethnopolitics realization: central and regional dimensions]. Retrieved from: <http://buktolerance.com.ua/?p=2187> (accessed 11.11.2014).

18. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Biblioteka [Library]. Retrieved from: www.IPaENS.gov.ua/?mid=30 (accessed 17.07.2018).

19. Ihor Stebelsky (2009). Ethnic Self-Identification in Ukraine, 1989–2001: Why More Ukrainians and Fewer Russians?. *Canadian Slavonic Papers*, Volume 51. Issue 1. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00085006.2009.11092603> (accessed 17.07.2018).

20. Ivan D. Loshkariov, Andrey A. Sushentsov (2016). Radicalization of Russians in Ukraine: from ‘accidental’ diaspora to rebel movement. *Southeast European and Black Sea Studies*. Volume 16. Issue 1. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2016.1149349> (accessed 20.07.2018).

21. Ivanova O. (2010). Movno-osvitni problemy rosiiskoi menshyny v Ukraini ta ukrainskoi menshyny v Rosiiskii Federatsii (90-ti roky XX stolittia). [Language and educational problems of the Russian minority in Ukraine and the Ukrainian minority in the Russian Federation (90-ies of the XX century)]. *Nauk. pratsi ist. f-tu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Science works of the historical faculty of Zaporizhia National University]. No. XXVIII. P. 301–305.

22. Kalakura O. (2016). «Syndrom komunizatsii» istorykiv i yoho zhyvuchist u postradianskii ukrainskii istoriohrafii [“Syndrome of communication” of historians

and its survivability in post-Soviet Ukrainian historiography]. *Istoryk i vlada. Kolektyvna monohrafiia. Vidpovid. Red. V. Smolii, tvorchyi kerivnyk proektu I. Kolesnyk* [Historian and authorities. Collective monograph. Edited by V. Smolii, creative director of the project I. Kolesnyk]. Kyiv: Instytut istorii NAN Ukrainy [Institute of History of NAS of Ukraine]. P. 57.

23. Kalakura O. (2007). *Poliaky v etnopolitychnykh protsesakh na zemliakh Ukrainy u XX stolitti* [Poles in Ethnopolitical Processes on the Lands of Ukraine in the 20th Century]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 508 p.

24. Kaminskyi A. (1990). Na perekhidnomu etapi. «Hlasnist», «perebudova» i «demokratyzatsiia» na Ukraini [At a transitional stage. “Glasnist”, “perestroika” and “democratization” in Ukraine]. Miunkhen [Munich]. 623 p.

25. Khamula L. (2008). Khamula L. Stereotypy polsko-ukrainskykh vidnosyn u polskii presi 90-kh rr. XX st. – pochatku XXI st. [Stereotypes of Polish-Ukrainian relations in the Polish press of the 1990s – beginning of the 21st century]. *Ukraina kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. [Ukraine cultural heritage, national consciousness, statehood]. No. 17. Pp. 618-622.

26. Kolesnyk I. *Ukrainskyi istoryk ta Vlada: tochka nepovernennia*. [Ukrainian historian and Power: point of no return]. *Istoryk i vlada* [Historian and authorities]. P. 33.

27. Korshuk R. *Modeli etnopolityky*. [Models of Ethnopolitics]. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P12_doc.pdf

28. Kotliar O. (2012). *Pravove vrehuliuvannia zakhystu prav natsionalnykh menshyn Nimechchyny* [Legal regulation of the protection of the rights of national minorities in Germany]. *Zhurn. Nauka i praktyka* [Journal. Science and practice]. No. 2(37). P. 29–33.

29. Kotsur L. (2015). *Etnopolitychna spetsyfika diialnosti Rosiiskoi Federatsii na terenakh Ukrainy u 1990-kh rr.* [Ethnopolitical specifics of the Russian Federation on the territory of Ukraine in the 1990s.]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii : zb. naukovykh statei* [Scientific notes on Ukrainian history: collection. scientific articles]. № 36. Pereiaslav-Khmelnitskyi: Lukashevych O.M. [Pereiaslav-Khmelnitskyi: Lukashevych O.M.]. P. 132–139. Retrieved from: https://scholar.google.com.ua/citations?user=XzTrv0YAAAAJ&hl=ru#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Dru%26user%3DXzTrv0YAAAAJ%26citation_for_view%3DXzTrv0YAAAAJ%3AW7OEmFMy1HYC%26tzm%3D-180 (accessed 26.07.2018).

30. Kotsur L. (2017). *Polityzatsiia nimetskoi natsionalnoi menshyny Ukrainy v umovakh bezpekovykh vyklykiv u 1990 rokakh*. [Politicization of the German National Minority of Ukraine in the Conditions of Security Challenges in 1990]. *Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi»* [Molodyi Vchenyi]. No. 9(49.1). Kherson. P. 87–92. Retrieved from: https://scholar.google.com.ua/citations?user=XzTrv0YAAAAJ&hl=ru#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Dru%26user%3DXzTrv0YAAAAJ%26citation_for_view%3DXzTrv0YAAAAJ%3A9ZIFYXVOiuMC%26tzm%3D-180 (accessed 26.07.2018).

31. Kotsur L. (2017). *Taktyka posylennia rosiiskoho vplyvu na etnonatsionalnu sferu Ukrainy u druhii pol. 1990-kh rr.* [Tactics of strengthening Russian influence

on the ethno-national sphere of Ukraine in the second gender. 1990s.]. Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zb. nauk. statei [Scientific Notes on Ukrainian History: Coll. of science articles]. № 42. Pereiaslav-Khmelnitskyi (Kyiv, obl.) : Dombrovska Ya.M. [Pereiaslav-Khmelnitskyi (Kyiv region): Dombrovska Ya.M.]. P. 144. Retrieved from: https://scholar.google.com.ua/citations?user=XzTrv0YAAAJ&hl=ru#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2Fcitations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Dru%26user%3DXzTrv0YAAAJ%26citation_for_view%3DXzTrv0YAAAJ%3AmVmsd5A6BfQC%26tzm%3D-180 (accessed 26.07.2018).

32. Kotsur L. (2015). Natsionalni menshyny Ukrainy v etnopolitychnykh protsesakh naprykintsi 1980-kh – u 1990-kh rr. [National minorities of Ukraine in ethnopoltical processes in the late 1980s – in the 1990s.]. Avtoreferat ... istorychnykh nauk [dissertation author's ... historical sciences degree]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad "Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni H. Skovorody [State Higher Educational Institution "Pereiaslav-Khmelnitskyi State Pedagogical University named after H. Skovoroda"]. P. 26 Retrieved from: [http://176.105.99.186:8081/xmlui/bitstream/handle/8989898989/1336/%D0%9A%D0%BE%D1%86%D1%83%D1%80%20%D0%9B.%20%D0%9C.\(211%D0%94%D0%B8%D1%81\).pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://176.105.99.186:8081/xmlui/bitstream/handle/8989898989/1336/%D0%9A%D0%BE%D1%86%D1%83%D1%80%20%D0%9B.%20%D0%9C.(211%D0%94%D0%B8%D1%81).pdf?sequence=1&isAllowed=y) (accessed 26.07.2018).

33. Kotygorenko V. (2005). Krymskotatarski repatrianty: problema sotsialnoi adaptatsii [Crimean Tatar repatriates: the problem of social adaptation]. Kyiv: Svitohliad, 222 p.

34. Kotygorenko V. (2004). Etnichni protyrichchia i konflikty v suchasniy Ukraini: politohichniy konsept [Ethnic Contradictions and Conflicts in Modern Ukraine: A Political Science Concept]. Kyiv: Svitohliad, 722 p.

35. Kotygorenko V. Stanovlennia derzhavnoho etnopolitychnoho menedzhmentu v Ukraini. [Formation of State Ethnopolitical Management in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=600> (accessed 11.11.2014).

36. Kuras I.F. (1999). Etnopolityka: Istoriia ta suchasnist. Statti, vystupy, intervju 90-kh rokiv [Ethnopolitics: History and Modernity. 90s articles, speeches, interviews]. Kyiv: IPiEND [IPAENS], 656 p.

37. Kuvaldin V. (1998). Prezidentskaya i parlamentskaya respublika kak forma demokraticheskogo tranzita (rossiyskiy i ukrainskiy opyt v mirovom kontekste). [Presidential and parliamentary republic as a form of democratic transit (Russian and Ukrainian experience in a global context)]. Polis [Policy]. No. 5. P. 134–138.

38. Kvitkovsky D. (1993). Borotba za ukrainsku ideiu : zb. publitsyst. Tvoriv. [The struggle for the Ukrainian idea: coll. publicist. Works]. Uporiad. i red. V. Veryha [Order. and ed. B. Chain]. Detroit – New York – Toronto. 604 p.

39. Lauren Anna-Lena, Ludenius Peter (2016). Ukraina na mezhi [Ukraine on the border]. Lviv: LA «Piramida» [LA "Pyramid"]. P. 118–119.

40. Loiko L. (2005). Typolohichne pozytsiiuvannia natsionalnykh orhanizatsii v instytutsionalnii strukturi hromadianskoho suspilstva [Typological Positioning of National Organizations in the Institutional Structure of Civil Society]. Politychnyi menedzhment [Political Management]. № 5. P. 51–60.

41. Lowell Barrington (2001). Russian-Speakers in Ukraine and Kazakhstan: «Nationality», «Population» or Neither? Post-Soviet Affairs. Volume 17. Issue 2. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1060586X.2001.10641498> (accessed 19.07.2018).

42. Lukash V. Realii ta perspektyvy politychnoi ta ekonomichnoi stabilizatsii v Krymu [Realities and prospects of political and economic stabilization in Crimea]. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_63/Gileya63/P22_doc.pdf – 8 c. (accessed 19.07.2018).

43. Lutsyshyn H. Natsionalni menshyny ta politychnyi protses v Ukraini. [National minorities and the political process in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.westukr.itgo.com/Lucyshyn.html> (accessed 31.05.2014).

44. Magocsi P. (1996). History of Ukraine. – Seattle: University of Washington Press. 784 p.

45. Maiboroda O. (2006). Khoch i pro holovne, ale pisnia stara [Although the main thing is, but the song is old]. Konhres natsionalnykh hromad Ukrainy [Congress of National Communities of Ukraine]. Forum natsii [Forum of Nations]. Retrieved from: <http://www.forumn.kiev.ua/Forum34.htm> (accessed 19.07.2018).

46. Maliuska A. Vplyv natsionalnykh menshyn pokhodzhenniam z prykordonnykh z Ukrainoiu derzhav na formuvannia vnutrishnoi i zovnishnoi polityky Ukrainy [The Influence of National Minorities Originating from the Borders with Ukraine on the Formation of the Internal and Foreign Policy of Ukraine]. Naukovi Zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [Scientific Notes by IPAENS IF Kuras, NAS of Ukraine]. Issue 49. P. 380–396.

47. Marchuk Ye. (2016). Na shliakhu do NATO [On the way to NATO]. Kyiv – Paris – Dakar. P. 354.

48. Motyl A. (1990). Sovietology, rationality, nationality: coming to grips with nationalism in the USSA. New-York. 343 p.

49. Zahadky ukrainskykh rosiian: naibilsha natsionalna menshyna naimenshe doslidzhena [Mysteries of Ukrainian Russians: the largest national minority least explored]. Hromadske radio, 05.11.2014 [Public radio, 11/05/2014]. Retrieved from: <https://hromadskeaudio.org/ru/programs/hromadyany-ukrayiny/zahadky-ukrayinskykh-rosiyan-naybilsha-natsionalna-menshyna-naymenshe-doslidzhena> (accessed 26.07.2018).

50. Nagorna L. (2011). Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Sociocultural identity: traps of value distinction]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [I.F. Kuras IPAENS of the NAS of Ukraine]. 272 p.

51. Nahirnyi V. (2000). Polityzatsiia rosiiskoi etnichnosti v Ukraini: sprobha orhanizatsiinoho oformlennia [Politicization of Russian Ethnicity in Ukraine: An Attempt at Organizational Design]. Naukovi zapysky. Zbirnyk, seriia «Politolohiia i etnolohiia» [Scientific Notes. Collection, series “Political Science and Ethnology”]. No. 14. Kyiv: IPAENS, 246 p.

52. Panchuk M., Voynalovych V., Genyk M., Kalakura O., Kotygorenko V. (2000). Natsionalni menshyny Ukrainy u XX stolitti: polityko-pravovyi aspekt. [National minorities of Ukraine in the twentieth century: the political and legal aspect]. Kyiv: IPEIND [IPAENS], 356 c.

53. O. Liashenko. Do pytannia pro perspektyvy administratyvno-terytorialnoi reformy v Ukraini: dosvid avtonomizatsii Krymu ta Zakarpattia [On the prospect of administrative-territorial reform in Ukraine: experience of autonomy of Crimea and Transcarpathia (2006). Scientific notes. Collection]. Kyiv: Naukovi zapysky. Zbirnyk. Instytutu politychnykh i etnontsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [I.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies, NAS of Ukraine]. Seriya «Politolohiia i etnolohiia» [Political Science and Ethnology Series]. No. 29. 409 p.

54. Oleksandr Hrytsenko (2008). Imagining the Community: Perspectives on Ukraine's Ethnocultural Diversity. Nationalities Papers. Volume 36. Issue 2. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00905990801934280> (accessed 19.07.2018).

55. Vysnovok Instytutu politychnykh i etnontsionalnykh doslidzhenim. I.F. Kurasa NAN Ukrainy shchodo «Rusynskoho pytannia» (2008). [Opinion of the I.F. Kuras Institute for Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine on the Rusyn Question]. Visnyk derzhkomnatsrelii Ukrainy [Bulletin of the State Committee on Religions of Ukraine]. Kyiv. No 1. P. 134–136 p.

56. Panchuk M., Rafalskyi O. (2001). Etnopolityka Ukrainy: dosvid desiatylittia [Ethnopolitics of Ukraine: the experience of the decade]. Ukrainske derzhavotvorennia: uroky, problemy, perspektyvy [Ukrainian state formation: lessons, problems, perspectives]. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii [Materials of a scientific-practical conference]. Lviv: LFUUU, part 2, 268 p.

57. Potekhin O. (1996). Ukraine at the cross – roads. Stockholm: Olof Palme Intern. Center, 54 p.

58. Problemy integratsii krymskykh repatriantiv v ukrainske suspilstvo (2004). [Problems of integration of Crimean returnees into Ukrainian society. Zbirnyk materialiv seminaru Kyivskoho proektu instytutu Kennana ta Instytutu politychnykh i etnontsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 13-14 travnia 2004 r. [Proceedings of the Seminar of the Kyiv Project of the Kennan Institute and the Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine. May 13-14]. Kyiv: Stylos, 2004. 88 p.

59. Problemy integratsii krymskykh repatriantiv v ukrainske suspilstvo (2004). [Problems of integration of Crimean returnees into Ukrainian society]. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]. Kyiv, 13-14 travnia 2004 r. [May 13-14, 2004]. Kyiv : Svitohliad, 530 p.

60. Prokop M. (1993). Naperedodni nezalezhnoi Ukrainy [On the eve of independent Ukraine]. New York – Lviv: NTSh, 502 p.

61. Pylypenko T. (2008). Stan implementatsii polozhen Ramkovoii Konventsii Rady Yevropy pro zakhyst prav natsionalnykh menshyn v Ukraini [State of implementation of the provisions of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of the Rights of National Minorities in Ukraine]. Visnyk derzhkomnatsrelii Ukrainy [Bulletin of the State Committee for National Religions of Ukraine]. Kyiv. № 1. P. 65–105.

62. Rafalskyi O. (2000). Natsionalni menshyny Ukrainy u XX stolitti: Istoriohrafichnyi narys. [National Minorities of Ukraine in the 20th Century: A Historiographical Sketch]. Kyiv: Polus. 447 p.

63. Istoriya Rossii: XX vek. (2009). [Russian history: 20th century]. In 2 v. V. 2: 1939-2007. M.: Astrel: ACT, 829 p.

64. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy (2005). [Scientific notes of the Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine]. Kyiv: Kurasivski chytannia-2005. IPIEND. Ser. «Politolohiia i etnolohiia» [Kurasiv readings. IPAENS, Political Science and Ethnology]. No. 30. Vol. 1. 2006. 391 p.

65. Sedin N. (2002). Osobennosti stanovleniya i razvitiya parlamentarizma v Rossii i Ukraine [Features of the formation and development of parliamentarism in Russia and Ukraine]. Diss. kand. polit. nauk [Diss. Cand. watered Sciences]. M., 196 p.

66. Shcharbak Yu. (2017). Ukraina v epitsentri svitovoho shormu: otsinky, prohnozy, komentari [Ukraine at the Epicenter of the World Storm: Ratings, Forecasts, Comments]. Kyiv: Yaroslav Val, p. 163–211.

67. Shcherba O. (2012). Krymskotatarska spilnota yak subiekt polityky: teoretychnyi aspekt [The Crimean Tatar community as a subject of politics: a theoretical aspect]. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. [The Ukrainian National Idea: Realities and Prospects for Development]. Iss. 24. 138–143 p.

68. Shirokorad A. (2008). Rossiya i Ukraina. Kogda zagovoryat pushki... [Russia and Ukraine. When the guns speak]. M.: AST: AST MOSCOW, 429 p.

69. Shkvarets V. Nimtsi pivdennoho rehionu suchasnoi ukrainskoï derzhavy [Germans of the southern region of the modern Ukrainian state]. Retrieved from: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdulst...3...shkvarets.pdf

70. Shypka N. Uhorska natsionalna menshyna u vyborchyykh protsesakh nezaleznoi Ukrainy. Hungarian national minority in the electoral processes of an independent Ukraine. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2008_66/66-22.pdf

71. Skliar A. (2009). Pytannia zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn yak pryklad asymetrychnosti vzaiemny u dvostoronnnykh vidnosynakh mizh Ukrainoiu ta Rumuniiei [The issue of securing the rights of national minorities as an example of asymmetric relations in bilateral relations between Ukraine and Romania]. Nauk. Visn. Dyplomatychnoi akademii Ukrainy [Diplomatic Academy of Ukraine Science Jour]. No. 15. P. 214–220.

72. Smirnov A. (2008). Istoriya Yuzhnoy Rusi. [History of Southern Russia]. M.: ALGORITHM, 352 p.

73. Stephen Shulman (2004). The contours of civic and ethnic national identification in Ukraine. Europe-Asia Studies. Volume 56. Issue 1. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0966813032000161437?src=recsys> (accessed 17.07.2018).

74. Steven Seegel (2016). Geography, identity, nationality: mental maps of contested Russian–Ukrainian borderlands. Nationalities Papers. Volume 44. Issue 3. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00905992.2015.1130029> (accessed 20.07.2018).

75. Strilchuk L. (2009). Pytannia etnichnykh menshyn u vidnosynakh mizh Ukrainoiu ta Polishcheiu [Ethnic minority issues in relations between Ukraine and

Poland]. *Istorychni studii. Volynskyi nats. Univer-t im. L. Ukrainky* [Historical studios in L. Ukrainka Volyn Nat. Univ]. P. 96–102.

76. Tadeev E., Buzarov A. *Osetyny yak natsionalna menshyna Ukrainy* [Ossetians as a national minority of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/3015/>

77. Tamara J. Resler (1997). Dilemmas of democratisation: Safeguarding minorities in Russia, Ukraine and Lithuania. *Europe-Asia Studies*. Volume 49. Issue 1. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139708412428> (accessed 19.07.2018).

78. Tishkov V. *Etnicheskiiy konflikt v kontekste obshchestvovedcheskikh teoriy*. [Ethnic conflict in the context of social science theories]. Retrieved from: www.impulse.kz/mif/Obch/teor.html

79. Todorov V. (2009). *Bolhary ukrainskoho Prydunavia: etnografichna kharakterystyka* [The Bulgarians of the Ukrainian Danube region: an ethnographic characteristic]. *Avtoref* [Author's abstract]. 20 p.

80. *Zakarpattia v etnopolitychnomu vymiri* (2008). [Transcarpathia in the Ethnopolitical Dimension]. Kyiv: IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [I.F. Kuras IPAENS, NAS of Ukraine]. 682 p.

81. Ed. by Sagon O., Pylypenko T. (2008). *Ukraina bahatoetnichna* [Ukraine is multiethnic]. *Derzh. kom. Ukrainy u spravakh natsionalnostei ta relihii* [State com. of Ukraine in matters of nationalities and religions]. Kyiv: *Svit znan* [The World of Knowledge]. 156 p.

82. Ed. By R. Solchanyk. *Ukraine: From Chernobyl to Sovereignty* (1991). – London, 284 p.

83. Valentin Sazhin. *Contemporary relations among nationalities in Ukraine* (1993). *Nationalities Papers*. Volume 21. Issue 2. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905999308408286> (accessed 19.07.208).

84. Vasylychuk V. *Hromadske i dukhovne zhyttia nimetskoï spilnoty v Ukraini* [Public and spiritual life of the German community in Ukraine]. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npifznu/2006_20/20/vasylychuk.pdf

85. Vasylova V. (2010). *Stanovyshche natsionalnykh menshyn ta etnopolitychnyi aspekt ukrainsko-rumunskykh vidnosyn u 90-kh rr. XX st.* [The situation of national minorities and the ethno-political aspect of Ukrainian-Romanian relations in the 1990s.]. *Nauk. visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni L. Ukrainky* [Sciences. Bulletin of the Volyn National University named after L. Ukrainka]. P. 157–162

86. Volodymyr Kulyk (2006). *Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse*. *Ethnic and Racial Studies*. Volume 29. Issue 2. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01419870500465512> (accessed 20.07.2018).

87. Volodymyr Kulyk (2013). *Language Policy in the Ukrainian Media: Authorities, Producers and Consumers*. *Europe-Asia Studies*. Volume 65. Issue 7. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2013.824138> (accessed 23.07.2018).

88. Voynalovych V., Kochan N. (2018). *Relihiyni chynnyk etnopolitychnykh protsesiv u Halychyni: povoienna radianska doba i suchasnist* [The religious factor

of ethno-political processes in Halychyna: the post-war Soviet era and modernity]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [Kyiv: I.F. Kuras IPaENS of the NAS of Ukraine], 408 p.

89. William M. (1994). Reisinger. Political Values in Russia, Ukraine and Lithuania: Sources and Implications for Democracy/ William M. Reisinger, Arthur H. Miller, Vicki L. Hesli and Kristen Hill // *British Journal of Political Science*. Vol. 24. No. 2. P. 183–223.

90. Wilson A. (2000). *The Ukrainians: Unexpected nation*. New Haven; London: Yale UP. XVIII. 366 p.

91. Wilson A. (1997). *Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith*. New York: Cambridge UP. 300 p.

92. Wolczuk K. (2001). *The moulding of Ukraine: The constitutional politics of state formation*. Budapest: Central European University. XXI. 315 p.; Nahaylo B. *The Ukrainian resurgence* (1999.). London: Hurst. XIX. 608 p.

93. Wolczuk K. (2001). *The moulding of Ukraine: The constitutional politics of state formation*. Budapest: Central European University. XXI. P. 284.

94. Zhukova T. (1996). *Ukraina i omvandling: Folkomflyttningar och etniska relationer*. Stockholm: CEIFO, 92 p.

95. Zinevych N. (2005). *Tsyhanskyi etnos v Ukraini (istoriohrafiia ta dzherela. [Gypsy Ethnicity in Ukraine (historiography and sources). Avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.06; NAN Ukrainy [Author's abstract. diss. Cand. ist. Sciences: 07.00.06; NAS of Ukraine]. In-t ukr. arkhieohrafi i ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho. [M.S. Hrushevskyi Inst. archeography and source studies]. Kyiv, 18 p.*

96. Zynych V. (2006). *Rozselennia y oblashtuvannia deportovanykh natsionalnykh menshyn – vazhlyva skladova etnonatsionalnoi polityky derzhavy. [Resettlement and Arrangement of Deported National Minorities – An Important Component of Ethno-National Policy of the State. Scientific Notes]. Naukovi zapysky. Kurasivski chytannia-2005. Serii «Politolohiia i etnolohiia» [Kurasiv Readings. Political Science and Ethnology Series. Kyiv: IPIEND [IPAENS]. No f. 30, Vol. 1. 2005. 391 p.*

97. Zvarych I. (2009). «Etnopolityka v Ukraini: rehionalnyi kontekst» [“Ethnopolitics in Ukraine: Regional Context”]. Kyiv: Delta, 320 p.

**THE POLICY OF THE GERMAN OCCUPATION POWER
IN RELATION TO THE DRAFT FORCE
OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE AZOV REGION**

Volodymyr Orlyanskyi¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-98>

Abstract. The analysis of economic activity, especially at the regional level, has never been the object of research, both in Soviet historiography and in domestic science. We believe that we can most realistically trace the reality of the course of life of the population under occupation exactly at the regional level. The occupation power was changed throughout the war, depending on the situation at the front. These changes are especially noticeable at the regional level. Two years of occupation of the region allows us to analyze, as far as preserved sources, two full agricultural cycles allow. It was on their basis that we were able to come to the conclusions that were laid out in our study. An analysis of the economic activity of the German occupation power in the agricultural region is, first of all, an assessment of the attitude of the government towards its fixed assets that would allow the functioning of the industry as a whole. The subject of our study was the state of draft force, and the measures of the occupying power in relation to it. It is most convenient to analyze its level through the state of field husbandry and animal husbandry of the region declared by us. The logic here is quite simple, these industries simply could not exist without draft force. We believe that the policy of the occupation authorities did not lead the industry to the ruin, but, on the contrary, created conditions that allowed the recovery of draft force, both live and mechanical. It contributed to some stabilization in the functioning of the industry in the region and created even some prerequisites for its development. Elements of development, primarily related to livestock, we were able to prove this in one of our studies. Our study breaks down some stereotypes regarding occupation villages that came to us from the Soviet past. We constantly emphasize that our research

¹ Professor, Doctor of History,
Professor of Department of Political Science and Law,
National University "Zaporizhzhya Polytechnic", Ukraine

does not deny the tragedy of war or, God forbid, re-examining its results. A study of the regional manifestations of occupational power allows us to see the diversity and, most importantly, allows us to answer a number of questions, especially related to the behavior of the local population. We believe that through an analysis of economic policy, one can also determine the attitude of the local population towards authorities. The elements of liberalism that were embedded in the capitalist system, even under the Nazi rule in Germany, carried some advantages in their economic policies. It was the recent past of the tragic policies of the Soviet regime that allowed the local authorities of the occupation regime to form a loyal majority among the peasantry of the region as a whole. We make that conclusion on basis the fact that the agricultural sector of the declared region functioned quite successfully throughout the entire period of occupation. We knowingly do not make comparative assessments with the pre-war period. We consider them incorrect. As an assessment of the state of economic life, we take the assessment that the occupation authorities themselves give.

1. Introduction

For some time, many aspects of economic activity were outside the study of Soviet historiography in the occupied territories. In the public consciousness questions about the draft force, like all economic activity in the occupied territory, were framed in an ideological cliché – a woman who plows on a harnessed cow. Moreover, it was a common identification for the whole war. The sharp fall of opportunities for the agrarian sector has always been the result of any war, and for any of warring sides. Although the life of the village was extremely difficult, but it was shown in the Soviet rear, but the life of the peasants in the occupied territories was shown solely in the context of guerrilla actions or the cruelty of the punishment. Unfortunately, these aspects of the history of occupation has been continued to remain outside the area of active scientific interest till today.

The purpose of our study is to find out the real state of the central element of the agrarian sector of the region at the time of occupation – the draft force, how functions of the sphere were able to be realized. Assessment of that theme also makes it possible to evaluate the economic activities of the occupying power in the declared region. We believe that the potential of this territory at the beginning of the occupation allowed the German authorities

to implement a full-fledged, and most importantly effective, policy in the agrarian sphere. It has tried to obtain some results in a very short period.

Our research suggests that the potential of our region's draft force during the occupation period was a bit different than it had been presented before. First of all, it is necessary to get rid of the illusions (the cliché of Soviet history), that there were tractors and combines in the basis of Soviet socialist agrarian production before the war. The basic ideas of the public consciousness about the pre-war village were reduced to images depicted by a number of Soviet films of that period, such as "Tractors" and "The Rich Bride". The real situation was significantly different from the images officially declared by the Soviet authorities.

A lot of continuous upheavals and numerous human casualties completely crossed the whole way of life of the Ukrainian village. Naturally, it affected the new industrial relations. It is unwise to deny the presence of technique, in large enough quantities, but it would also be unwise to forget the role of the subjective factor in social processes, people, who began to work on that technique. For many decades, there were an acute shortage of equipment to work, despite the fact that it was in high availability, on the one hand, and its massive failure due to breakdowns, very poor and multi-term repair, on the other hand, in the socialist collective farm village. For the first time such a picture became a real phenomenon for Ukraine in 1938 [1, p. 29, 116]. The unpreparedness of a large amount of equipment for field work has been due the poorly repair and long-term delay. That fact has become so widespread and massive character that in some areas it has reached half of all standard equipment, and sometimes it has reached much more. The case when the whole area was forced to switch to manual mowing and gathering by horse-drawn, of course, cannot serve as a typical example. At the same time, the fact of manual labor or live draft force using instead machines or mechanisms was rather a norm, ubiquity than a single accident, for all regions of the Ukrainian prewar village [2, p. 171, 202]. The mass repression among workers of mechanism equipment resulted in extremely low skills among the mechanizers and steering. It led to the poor productivity of the work and to the rapid failure of the mechanisms. Naturally, there were different picture in regions. So, in 1940, it was ordered officially that tractors cultivated no more than 80% of the land in the Zaporizhzhya region. We have all reasons to believe that the figure was even lower in reality. Thus, we can state that,

despite the large number of equipment, it was not possible to operate it by one hundred percent. The actual working equipment was significantly lower than its regular number. We would like to point out that the establishment of an archaic system of work organization during occupation (mass manual labor, the attraction of a large number of additional workers, lack of equipment and mechanisms, the mass transition to horse thrust, the attraction of oxen and cows) did not become a sharp deterioration of daily work and living conditions of region's peasants [3, p. 33; 1].

In general, the situation with similar working conditions and the provision of draft force was also characteristic of the village in the conditions of the Soviet rear that lasted for many years even after the war in Ukrainian villages [4, p. 88].

Possibly, we could consider that regional specific of the occupation policy was as such an opportunity, when without drastically worsening the living conditions of the peasants, the new policy of power for a certain number of the population proved to be much more attractive. The German political system, even under totalitarianism, brought a lot of centuries-old culture elements of market economic relations to the occupied land. Despite the archaic nature of work organization, and most importantly its conditions, the introduction of elements in market relations was quite sufficient to become more attractive than the relations of the Soviet collective farm system.

Equally important notion that the new occupying power, in addition to punitive functions, pursued some economic policies that was positively and locally received in some regions. It is possible that such an approach should also be considered as regional features of policy occupation power.

Therefore, we believe that the stated theme should be considered through such directions, namely: machine– tractor maintenance and draft force – horses, oxen and cows.

2. Machine – tractor maintenance

Among the many economic institutions of the former Soviet power that new government left virtually unchanged, was the machine – tractor system (hereinafter MTS). Such action by the new authorities could be caused quite prosaic reason. The presence of such stations in the collective farm system was the result of a shortage in technology that only grew during the war. In our studies, we take as the basis the official figure of the Soviet post-war

documents according to which there were destroyed 69927 units of agricultural machines by the occupiers. The basis of that machines were tractors and combines [5, p. 20].

Another reason for this position of the German authorities may be the service nature of the stations that remotely resembled a means of working in Germany and was more convenient for them.

Keeping the stations as a system, the new authorities retained even completely broken MTS, using them as machine-tractor workshops. There were restored the district mechanization and agricultural services virtually unchanged. All station employees were retained and they continued to work in their field. Only the agronomists of the stations, which before the war performed more controlling functions, were transferred to the district agro-counters. Understanding the role and importance of these stations for the functioning of the industry, all employees were left with a pre-war pay system. The salaries of the mechanics depended on the work performed, and the executives – on rates [6, p. 4, 5, 7; p. 22]. In addition to the cash payment, that was quite high as for the countryside, all the mechanics received various natural surcharges during the harvesting campaign. For example, for each mowed hectare, the tractor driver accounted for 1.5 kg of grain (800 gr. of productive grain and 600 gr. of forage), the assistants received 80% of the tractor driver's payment in one of the MTS. Working in the fields of a particular collective farm, they also received work day, as well as farmers of this collective farm. In order to encourage workers during the period of mowing time, they were paid for 5 carb. for work / day, in case of a constant fulfillment of the daily norm for four days. When it came out for ten days, all these days were paid in double amount [7, p. 3, 4; p. 17, 24, 25]. Such an approach can be considered quite marketable that could stimulate the explorer to work well. An interesting point, the regional leadership of agriculture, the new power, made sure that all farms paid to MTS for the work they had done in 1941, that is, even before the new power came. It is impossible to say about the volume of work in 1942, but the available calculations show that they were.

In addition to MTS, there were tractors in some state farms. Most of them were preserved in the Novo-Mykolaiv grain state farm that had a large machine-tractor base before the war. It is unlikely that the situation with the amount of equipment, especially the ability to work with it, in this farm was radically different from others.

Thus, before the spring and field work in 1942, there were 11 tractors, 6 of them were in working order, two operating combines “Komunar” and two on-board machines ZIS and GAZ in the farm [8, p. 6; p. 1; p. 1-2].

By the spring of 1943 we see a clear tendency of a positive plan in the development of the tractor park of the aforementioned state farm. All existing 10 tractors were in working state. Also, there was the abundance of various trailed vehicles and mechanisms. The lists included 59 items, with only three items not working out of them [9, p. 46].

The rational management of the state farm was manifested in the qualitative organization of work of the entire economy, as well as in the use of equipment in field work. Such an assessment is confirmed by the results during the spring field work of 1943. Thus, on May 5, 1943, of the 1754 hectares that had already been plowed and sown, 1030 hectares of all work were done by tractors, 430 hectares were used for horse-drawn drafts and only 290 hectares were sown manually. There were usually small fields of several tens of hectares. Of the 1000 hectares of steam raised, 958 hectares were plowed by tractors [10, p. 60; p. 74].

There must be a lot of factors to explain the successful operation of this farm, where the subjective factor played not a lasting role. The main thing is to admit that such work could also be. At the same time, we believe that the example of functioning of such a state farm under occupation conditions cannot be considered as typical for our region. We believe it is necessary to continue the discussion of fact that it was successful work of the territory during the occupation. Although it should not be forgotten that it was a state-owned enterprise and everything that made its management, it was hardly in line with the policy of the authorities. By the way, this is probably one of the few farms that has not been involved in the field work of cows that has been common practice in our area.

An example of other farming, as an example of realizing other opportunities, can be seen at the work of the collective farm “Zgoda” in the same area. At the beginning of the occupation, there were two running tractors, two operating combines, 12 draft horse and several engines in the collective farm. During seeding campaign in 1942, the farm was unable to plow and sow about 20% of its land, planting only 943 hectares of 1665 hectares. Tractors were cultivated not more than 10% of the total land. But every day 50 horses, 20 oxen and 40 cows were involved in field work [11, p. 43, 53, 75].

There are some more examples that show us the situation with tractors in the region. In 1942 there were planned to use about 60 tractors for field work to the whole Pologovskiy District. They could use more tractors, but only the lack of fuel prevented this. The plowing rate was completely in line with the plans for the district that the regional agriculture department offered – up to 1500 hectares per day. Similar indicators help us suggest that the bulk of the field work in the area was performed by tractors. Maybe because of it 1,200 cows were not recruited into the fields to work in the area.

Another example helps to look at the problem a little differently. On April 22, 1942 the field work began in the Kuibyshev district. According to the plan, there had to be plowed up to 1300 hectares per day in the area. However, by April 27, only 1,072 hectares were able to be sown that was nearly 214 hectares per day. This very modest amount was achieved despite the fact that 1240 oxen, 4251 horses and almost 4200 cows were attracted. On April 27, the tractor-fuel was received in the area. We do not know the number of tractors in the area, but in a few days, according to reports, 11200 hectares of cereals were ready in the area and the potato and late corn could be planted as of May 5 [12, p. 14, 16].

These examples show that the industry is not left without tractors, but their total number was small. In addition, they are very unevenly distributed across the region. At the same time, in spite of their small numbers, tractors performed a very large amount of work, especially during performing field work on cereals.

As we noted in our research, since the fall of 1942, the authorities have started quite profound changes in the agrarian sphere. In our opinion, it can be equated to the level of reforms. They also touched the machine-tractor sector. According to the order that came from the German instance, all working agricultural machinery and mechanisms from all farms in the region was collected at several sites at the end of 1942 [13, p. 23]. These were usually good working MTS or farms with a large tractor base. There are several reasons for such a move by the authorities. First, it is to concentrate equipment in farms where it could be more rationally managed, serviced and centralized. The lists of necessary spare parts for their agricultural machinery show how practically the unsolved problem was for small farms in Novo-Ivanivka village [14, p. 5-6].

Processes that began during the reorganization of collective farm could be another reason. In areas where collective farms began to be eliminated,

the arable land that was most commonly used by tractors and that were divided into small individual areas, disappeared. Peasants were handed oxen and horses to cultivate these areas. Having achieved an increase in the level of cultivation on a part of the land in this way, the authorities began to collect equipment, most likely, in the areas where large farms were preserved and where significant parcels of land remained.

3. The live draft force

The state of the horse park can be recorded on numerous accounting documents that were made immediately after the occupation began. These reports allow us to see a real picture of the region through examples of individual farms. We tried to make generalizing figures for the region ourselves. First of all, it should be noted that, at least in our region, the passage of the front did not lead to the destruction of villages on the scale previously represented by Soviet historiography. We traced a similar situation on the example of cattle, this can be seen in the examples of horses. Moreover, the picture in the region under review differed little, both in areas where there were hostilities and where the Red Army left without a fight. So, in the collective farm "Communar" of Andreevsky district (area of hostilities), there were 220 horses at the beginning of 1942. In the collective farm "2 five-year-olds", in Belozersky district (leaving the Red Army without a fight), there were 79 horses. The collective farm "Zgoda" of the Novomykolaiv district (finding on the way of intensive movement of retreating Soviet troops), there were 45 working horses [15, p. 1-2; p. 1-2; p. 18].

Immediately after the occupation began, the new authorities in relation to the horses declared that they could only be in the possession of artillery and state farms. This approach did not cause much criticism from the peasants, because the situation with them before the war was similar. As we know, just before the war, the Soviet authorities campaigned on the final elimination of the last individuals and the private ownership of horses. When migrants or refugees came to live or work in the farms with their own horses, farms didn't take animals away, they bought them [16, p. 75].

Despite the numerous farm records, systematic and generalized data on the area could not be identified. The author tried to independently systematize the revealed data and to bring it into the table №1 [17, p. 22-31; p. 3, 34; p. 1-6; p. 30-31].

Table 1

**State horse herd employed in agriculture field during the occupation
(1941-1943 years)**

	01.01.42	01.09.42	01.10.42.	01.01.43	15.03.43	01.07.43
Region	132573 *	128652 *	128377 *	92476 **	– **	97825 **
Collective Farms	127490	–	117276	82043	–	80538
State farms	4727	–	8496	7515	–	6731
Private	346	2409	2605	2918	3524	10556

* data included attachment areas, cities, as well as police horses and administrations, all in 30 districts

** data is given only for horses working in agriculture and in 14 areas

There was difficulty in organizing the data due to the inability to correctly identify which categories of horses were mentioned in the reports. Especially it was difficult in reports of 1942. It was not always clear which horses were designated as working, those already walking in the yoke, or only draft. In 1943, it was already clearly seen in the horse category reports; working horses, stallions, young animals, mares of the uterus, etc.

Despite all the mechanization of World War II, the horse remained a serious draft force, including for the occupying power. It was the main one for the agricultural sector of the occupied territories. On this basis, we believe that the conservation and development of the stock of horses should be one of the top priorities of the occupying power.

The table allows us to draw several generalizations and conclusions. First, the processes that have taken place in the industry during the review period don't allow us to say that the policy of the new government led to the decline of the horse industry or to a sharp decrease in its livestock. Trends that increase the total number of horses are clearly visible. Secondly, estimating the number of employed livestock exclusively in the agricultural sector, we see that despite the planned mobilizations, unplanned requisitions and deaths, the number of horse livestock not only remained, but also showed growth. It allowed to keep the industry in working condition. The preservation of young animals made it possible to start increasing the number of working horses in 1943.

The growth of horses in the state farms is notable in the table. Such growth coincides with the beginning of activity on restoration of livestock

herd in state farms. The used means of farms are interesting and important. In 1942 the number of horses is increased from 32 heads to 296, 131 of which were purchased by state farm. The sharp growth of the young horse was the result of a sharp increase in the mares of the uterus from 14 to 60 heads [18, p. 128]. We think it is necessary to pay attention to the word "purchased". State farms are state-owned enterprises, so they could not be so free to choose economic policy, as well as the means of its implementation. They couldn't do it even in terms of market relations, even to former collective farms. That's why, we can assume that such activities agreed with the political authorities. And their means were also sanctioned. That is, the activities of state farms can, and even should be considered, as an open manifestation of the occupation power policy in the region.

Financial documents are very interesting. They show what economic base was laid under the measures of state farms. The financial plan of the farm included such items of expenditure as: the purchase of young animals, the cost of transporting animals, exchange [19, p. 1]. The stable growth of livestock in the collective farms of the region suggests that economic incentives were not out of place in this regard as well.

The reform of collective farms was measures of authorities that undoubtedly had a stimulating significance for horse breeding. The transfer of land and drafts into private hands gave an impetus to the development of horse breeding. This is very clearly seen in the presented table. The whole numerical increase of working horses, despite the reduction of horses' stock in farms, was due to private farms. This trend was clearly growing. A similar pattern was present in the private farms of a small number of individuals in the pre-war period, compared to collective farms. However, here we see a striking difference in the actions of two authorities. Soviet authorities interrupted this pattern by eliminating individuals and the right of private ownership of horses. The occupying power, on the contrary, encouraged the creation of a similar layer of peasants by eliminating collective farms. For the development of private horse breeding, the authorities issued an order to abolish the bundle of horses. By the way, such a service was paid before the war.

The new authorities began to rebuild all the pre-war equestrian infrastructure for the development of horse breeding. So, by the spring of 1943, 4 restored breeding horses engaged in growing horses in the region. In addition to factories, tribal work was also carried out in 7 specialized items

that numbered 667 heads. In the spring of 1943, a new large horse-breeding plant situated on three kilometers south of the city of Zaporizhzhya. Two large tracts of land, 2000 ha and 6000 ha each, were designated under the pastures. Breeding stallions were imported from Germany to improve breeding work in the region [20, p. 110; p. 17].

Almost all farms had their own farms. Dozens of farms began to do their own breeding work. At the beginning of May 1943, there were 66 breeding farms with 2074 heads [21, p. 28].

The mobilization of horses into the army, as an inevitable consequence of war for any country, was fairly planned and at the same time selective in the region. Only adult horses were taken into the army, at the age of 4-10 years. The young and female horses completely excluded from the mobilization [22, p. 48].

The question of whether a sufficient number of horses were enough to do the necessary work on farms would be a matter for discussion, because every owner would always want to have more. We believe that this issue should be considered from the standpoint of the possibility of fulfilling the tasks that the authorities are entrusted. This formulation of the question requires further research, and possibly development of new approaches for its understanding. Thus, materials on the course of field work in farms in 1943 show a fairly stable performance. A large number of farms coped with field work without the involvement of tractors. By the way, it was much better compared to the works in 1942. Once again, we aim to draw attention to the fact that it is not a question of comparing the quality of the work performed. Thus, the farm №48 of the Minchikursk Rural Administration performed spring work without using of tractors. There were used about 25 horses and 50 cows daily. For comparison, in the spring of 1942, only two horses, four oxen and more than 100 cows worked in the fields of the same farm. The farm “Zlagoda”, having 43 working horses, coped with the work without tractors. There were cultivated all its land. The example of a farm in Novo-Ivanivka can well be considered as indicative in this regard. In the spring of 1943 it had 86 horses, 18 of them were two years old young horses. 114 cows were prepared for field works, however, such amount wasn't need; maximum daily use varied in the amount of 10 heads [23, p. 1; p. 1-8; p. 39; p. 18]. It should be emphasized that in 1943, the amount of land under cultivation decreased significantly.

There was another kind of draft force that today is probably forgotten. However, the reality of the events shows that, personally to the southern region, this kind of draft force did not disappear anywhere, it continued to exist throughout the whole period before the war. It's about oxen. The number of working oxen was about 15 thousand heads in Zaporizhzhya region at the beginning of the occupation [24, p. 1].

During a short period of occupation, sharp quantitative fluctuations in relation to oxen were not and could not be, but a number of trends can be noted. All oxen and horses were concentrated in the former collective and state farms. If there were cases of their finding in private hands, they were bought by farms (not confiscated – V.O.). Quite soon, already in the spring of 1942, the process of raising bulls on oxen was put in farms on an industrial stream. At the beginning of 1943 oxen were grown in 308 collective farms and 12 state farms. There were 12119 and 1858 heads respectively [25, p. 19]. The situation of rather rapid recovery of the whole direction of the livestock industry suggests that this skill has not disappeared in the region. The fact of its rapid recovery may confirm our assumption that the population of the region was mentally ready for it, and it adopted the model of industrial relations that new authorities offered.

Widespread self-cultivation and purchasing animals allowed to form a steady tendency to increase their numbers. At the beginning of spring 1943, only in 14 districts of the region their number exceeded 10 thousand heads [26, p. 22-31; p. 1-6].

Oxen and horses were given to peasants for personal use as a draft force in areas where were liquidation of farms / former collective farms.

The practice of involving cows in field work, as we noted above, has been familiar to the peasants of the region since the pre-war period. Deficiency of draft animals in the agricultural sector offset using cows everywhere. It must be remembered that such practices were far from unique in the villages of the Soviet rear. We aim to draw attention to some of the issues that will help you to consider this issue more comprehensively.

First, involvement was desirable and maybe even necessary somewhere, but it was not totally mandatory for all cow owners. The fluctuations in the involvement of cows in the field work varied within 30% – 70% of their number. In some regions, such involvement was seen as a forced action and only during peak periods. In our view, in the spring of 1943, one can even

say that there has been a decline in such practices. The common practice of using cows in field work was to transport some cargo, very rarely harrowing. We have not found any examples of using cows for plowing the ground.

Secondly, the appointment of cows for work was done in advance. They were socially accustomed to walk in the yoke. Most cows were used for transportation or field work – harrowing. There may have been some use of them for plowing the ground, but we did not find that facts.

Third, the involvement of cows was encouraged by farms and local authorities. There were made special units for the working cows in the fields. There they received fodder that was issued from stock farms. The owners received certain work days for their working cows. Local governments removed part of the milk supply plan from working cows.

4. Conclusions

Our study gives all reasons to assume that at the beginning of the occupation of draft force, both live and mechanical, it was quantitatively quite sufficient to assert that the industry did not fall. The policy of the occupation authorities contributed not only to the preservation of draft force, the policy was aimed at preserving it as a warehouse part of the industry. We can see the prerequisites for its development already on the second year. These studies allow us to consider the processes that occurred in industries in which the draft warehouse is central – this is primarily field cultivation. Processes in living draft force cannot be considered in isolation from the livestock industry. In general, it can be argued that the occupation authorities pursued a fairly liberal economic policy that did not meet with mass rejection by the peasants in this region. On the contrary, we can even talk about some favorable perceptions of it. The loyalty of the population was manifested in a fairly rapid stabilization of the agricultural sector in the region and the establishment of mechanisms for its stable functioning.

References:

1. Danilov V. (ed.) (2006). *Tragedija sovjetskoj derewni, kolektivizacija i raskulachivanie. 1927-1939. Dokymenty i materialy v 5 t.* [The tragedy of the Soviet village, collectivization and dispossession. 1927-1939. Documents and materials in 5 volumes. Dokymentu i materialu in 5 t.] Moscow: Russian Political Encyclopedia / ROSSEN /, T5 1937-1939; Book 2 1937-1939. 704 p.
2. The same.

3. State Archives of Zaporizhzhya region. – F.R.1438. – Op. 1. – Ref. 1.
4. Shevchuk S.P., Mariukha V.I. (2010). *Rozivskyj rajon: mynule ta suchasnistj* [Rozivs'kyi district: past and present]. Simferopolj: Atlas-Compact, 136 p.
5. (1948). Otchyet o dejateljnosti ispolkoma oblastnogo Soveta deputatov trudjashhikhsja za period 1940-1947 gg. [Report of the activity of the Executive Committee of the Regional Council of Workers' Deputies for the period 1940-1947]. Zaporizhzhja, 90 p.
6. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 1; Ref. 92.
7. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1456. – Option 1. – Ref. 384; Ref. 290.
8. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1488. – Option 1. – Ref. 15; Ref. 16; Ref. 37.
9. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1488. – Option 1. – Ref. 38.
10. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1488. – Option 1. – Ref. 46; Ref. 15.
11. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1456. – Option 1. – Ref. 327.
12. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 9.
13. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1456. – Option 1. – Ref. 92.
14. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1456. – Option 1. – Ref. 658.
15. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1456. – Option 1. – Ref. 9; Ref. 80; Ref. 644.
16. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 1.
17. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 110; Ref. 112; Ref. 117; Ref. 122.
18. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1488. – Option 2. – Ref. 2.
19. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1488. – Option 1. – Ref. 4.
20. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 110; Ref. 122.
21. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 112.
22. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 359.
23. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 367; Ref. 525; Ref. 658; Ref. 644.
24. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 112.
25. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 112.
26. Derzhavnyj arkhiv Zaporizjkoji oblasti. – F.R.1438. – Option 1. – Ref. 110; Ref. 117.

CHAPTER «PHILOSOPHICAL SCIENCES»

VITAL AND SOCIAL BASIS OF EDUCATIONAL STRATEGIES OF THE INFORMATION SOCIETY

ВІТАЛЬНО-СОЦІАЛЬНА ОСНОВА ОСВІТНІХ СТРАТЕГІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Mykhailo Beilin¹

Svetlana Chervona²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-99>

Abstract. In the information society, the vital component of a person, interspersed with the social one, becomes important and acts as a major factor in shaping the new educational space. That is why it is important to study the vital and social grounds of educational strategies in the age of globalization. The *subject* of the study is the vital and social nature of human as a dominant component of changing educational strategies of the information society. The *purpose* of the study is to substantiate the vital and social basis of human as the dominant of the information society educational system. The principles of interconnectedness, interdependence, objectivity, systematicity and complexity, as well as the methodology of the socio-synergistic approach as a new paradigm of social cognition and methods of social technology development in the educational system, became a methodological toolkit for writing the work. The relationship between the vital and social basis of the human being and the educational strategies of the information society is analyzed, as well as its role in the harmonization of educational and educational interactions in the system "person – society – nature". The pragmatic orientation of the vital and social basis in the modern educational system is emphasized. It is noted

¹ Dr. habil. in Philosophy, Ph.D. in Engineering Sciences, Professor, Full Professor at Department of Humanities, Kharkiv State Academy of Physical Culture, Ukraine

² Senior Lecturer at Department of Humanities, Kharkiv State Academy of Physical Culture, Ukraine

that human socialization is not a static and lifelong personal characteristic, but may change under the influence of a set of factors. The role of social synergetics in the realization of reserves and activation of the educational space of the information society is shown; the axiological character of the social regulation of the educational system is proved. The educational concept is substantiated, which aims at the formation of personal responsibility for the environment, the social world and our own human nature, as well as for ensuring the balanced development of a particular society and civilization as a whole. It is noted that the demand for a new educational concept is determined by the fact that the concept will facilitate productive adjustment through educational institutions of vital and social aspects of public life, which are related to the problems of protection of life, harmonization of human-biosphere interaction, as well as improvement of health status, duration and quality of life by raising the level of the personal self-supporting development. *Conclusion.* It is established that the anthropocultural dimension of philosophical and educational paradigms in the conditions of the information society formation covers not only various aspects of personal and social life, but also concerns the provisions of the philosophy of education, the state of world outlook and methodological resources. The anthropocultural context of the philosophical and educational paradigms formation in the conditions of the formation of the information society has led to the consideration of human as a vital and social being. Acceleration of civilization processes, exacerbation of environmental problems and exponential growth of information, progressive movement towards integration and creation of a unified world system, large-scale application of science-intensive and information technologies certainly affect the state and development of the education system. As the problem in the information society is not the lack of information, but the ability to use it effectively, the reorientation of modern education to the formation of critical thinking indicates a transition from the classical to the post-classical education paradigm, which focuses on cultivating the ability to find, evaluate and productively use information in practice and life. The educational model is proposed to be considered as a model adequate to a certain social space, attributed to certain ideas, norms and standards, as a mechanism of transmission of knowledge and skills that take into account the social and vital level of adaptation of the individual to the conditions of the dynamically changing world of nature and society.

1. Вступ

Модернізаційні процеси в галузі сучасної освіти, які розгортаються як адекватна відповідь на запити й виклики глобалізованого світу, є надзви-чайно складними та характеризуються низкою суперечностей, а дослідження подібних процесів є справою з віддаленим результатом. В умовах вільного ринку людське життя визначається конкуренцією, а відтак, людина стає специфічним капіталом, своєрідним джерелом прибутку. Для того, щоб збільшити «людський капітал» в умовах розбудови інформаційного суспільства, необхідним є соціальний механізм корегування вітально-соціальних аспектів суспільного життя, таких як рівень народжуваності, стан здоров'я, тривалість і якість життя, які знаходяться у прямій залежності від рівня розвитку освіти як важливого компоненту соціокультурної сфери суспільства. Проблеми сучасного суспільного розвитку підпорядковані світовим тенденціям, що базуються на засадах глобалізації, інформатизації, пошуку нових нестандартних рішень та формування новітніх технологій і систем комунікації. Створення інформаційного суспільства стає базовою основою для збереження рівноваги в стрімкому еволюційному русі цивілізації. Основою такого інформаційного суспільства має стати духовна сфера, яка інтенсивно формується на основі взаємопроникнення науки, культури і освіти. Зміст освіти об'єктивується глобальним знанням про планетарний світ, у якому виникає структура глобального інформаційного суспільства, світової держави, світового уряду, світового ринку, геокультури, глобальної особистості, зокрема, інформаційної, лінгвістичної. Відбувається формування комунікативної єдності планетарного співтовариства, в якому суспільство трансформується зі стільникової структури в мережеву. Глобальне знання в процесі привласнення його людиною і розпредмечування в культуру утворює планетарний світ. Глобальна освіта має низку атрибутивних властивостей, а саме: створює потенціал свободи особистості, допускає існування різних освітніх траекторій. У інформаційному суспільстві вітальна складова людини, перемижовуючись із соціальною, набуває вагомого значення та слугує основним чинником формування новітнього освітнього простору. Саме тому актуальним постає дослідження вітально-соціальних основ освітніх стратегій в епоху глобалізації *Мета дослідження* полягає в обґрунтуванні вітально-соціальної основи людини як домі-

нанти освітньої системи інформаційного суспільства. Методологічним інструментарієм при написанні роботи стали принципи взаємозв'язку, взаємозумовленості, об'єктивності, системності й комплексності, а також методологія соціолого-синергетичного підходу як нової парадигми соціального пізнання та методів розробки соціальних технологій в системі освіти.

2. Вітальність як основа особистісно-орієнтованої освіти

Вітально-соціальна складова окреслює спектр питань, що найбільш повно розкривають життя як явище в усій його повноті, а саме: що є життя, як взаємопов'язані його екологічні, економічні, соціальні, політичні, духовні аспекти, як пізнати життя в його багатовимірності і цілісності, як обґрунтувати самоцінність життя і які праксеологічні наслідки матиме це пізнання. Вітально-соціальний напрям в науці почав активно розвиватись в середині XX столітті. Одним з перших, хто поставив питання про необхідність розробки нової філософської картини світу, яка б базувалась на уявленні про життя, був В.І. Вернадський. Його ідеї про перехід життя на Землі від біосфери до ноосфери, про єдність живої природи та людства, де людина відіграє вирішальну роль у розвитку планети, стали відправним пунктом розвитку вітально-соціальних основ. Його ідеї знайшли продовження в працях П. Тейяра де Шардена, А. Швейцера, Е. Леруа. Становлення вітально-соціальних аспектів дослідження пов'язане з переходом від традиційного класичного до нового нелінійного, не-класичного, ідеалу науки. Цей некласичний ідеал пізнання орієнтований на уявлення про процесуальність, різномірність, нерівнозначність і нелінійність буття. Нові трансформаційні зрушення у філософії характеризуються все більшим синтезом філософського і наукового знання. Перехід до розробки нових освітніх стратегій, в основі якої лежить вітально-соціальна складова, потребує усвідомлення домінуючого антропокультурного виміру особистісного й суспільного життя і природи людини з огляду на нові виклики, що постали перед людським суспільством у епоху інформатизації і глобалізації суспільства.

Модернізація освітньої системи, здійснювана як реакція на імпульси, що надходять із сучасного світу, є складним процесом, дослідження якого вимагає вітально-соціального підходу та визначає

діапазон питань, які найбільш повно розкривають життя як явище в усій його повноті, а саме: що є життя, як взаємопов'язані його різноманітні аспекти – екологічні, економічні, соціальні, політичні, культурні, духовні, як пізнати життя в його багатовимірності і цілісності; також – як обґрунтувати самоцінність життя і які практичні наслідки матимуть це пізнання й знання, що є його результатом.

Особлива роль у становленні інформаційного суспільства належить саме освіті, яка є одним із найбільш важливих і динамічних компонентів соціальної інфраструктури, оскільки від її ефективності залежить продуктивність як соціально-економічних реформ, так і можливості суспільства послабити наростаючі в ньому негативні тенденції, відродити морально-етичні ідеали. Враховуючи пріоритетну роль освіти в соціокультурному житті, філософсько-освітній підхід до розв'язання проблеми розбудови інформаційного суспільства потребує концентрації наукової уваги саме до вітально-соціальної домінанти, яка є підґрунтям для визначення загальних, необхідних, сутнісних зв'язків між людиною, враховуючи її вітально-соціальну природу, та структурними елементами, з яких побудована соціальна конструкція. Сучасна освіта, реагуючи на виклики сучасності, пропонує нову освітню парадигму: концепцію особистісно-орієнтованої освіти. Пріоритетним завданням цієї парадигми має бути застосування індивідуального підходу до освіти, який відповідав би стандартам, нормам і вимогам нового інформаційного, технологічно модернізованого інформаційного суспільства. Проте, якщо традиційна парадигма освіти пропагує формулу – «освіта на усе життя», то нова освітня парадигма пропонує інше кредо – «освіта через усе життя».

З огляду на визначений підхід, логічно припустити, що наявність плюральної сучасності вимагає одночасного існування багатьох сучасних парадигм освіти, кожна з яких забезпечує необхідну цілісність будь-якого освітньо-виховного проекту в конкретних соціальних, політичних, економічних і правових умовах. Кожна історична епоха продукує притаманну їй освітню парадигму, що розглядається суспільством як найбільш приваблива модель організації освітнього процесу. Ключові філософські питання, на які потрібно дати відповідь у визначенні характерних ознак певної освітньої парадигми, виглядають так: чому навчають, як навчають, для чого навчають і виховують людину у тому чи іншому просторо-часовому континуумі.

У ХХІ ст. докорінно трансформуються уявлення про світ і про місце людини в цьому світі, неупинно змінюється соціокультурна ситуація, що актуалізує необхідність продукування нової освітньої парадигми, яка має сенс тільки в тому випадку, коли в суспільній свідомості або житті відбулися принципові зміни. У світовій системі освіти відбуваються кардинальні зміни, глибина й обсяг яких зумовлюються трансформацією освітньої парадигми як дієвої моделі, що відповідає тенденціям розвитку глобалізованого, інформаційного суспільства. Глобалізм, який є фактично абсолютизацією, навіть сакралізацією процесів світової універсалізації, стандартизації, уніфікації й інтеграції, передбачає та певним чином виправдовує ігнорування прагнень різних держав і народів до збереження власної ідентичності та експансію чужих цінностей. Саме ця обставина, на нашу думку, зумовлює, як один із стратегічних напрямів реформування системи освіти, максималізацію застосування критичного виміру культурно-освітньої реальності. Процес переорієнтації сучасної освіти, зокрема вищої, на формування критичного мислення, демонструє зрушення від класичної до постнекласичної парадигми освіти, яка концентрує увагу на продукуванні вміння усвідомлено навчатися та його застосуванні в практичній діяльності. В сучасному інформаційному суспільстві наявним є не дефіцит інформації, а брак розуміння, як використати її з максимальною продуктивністю. В освіті відбувається «зміщення основного акценту з засвоєння обсягу інформації на розвиток самостійного, критично-рефлексійного мислення в навчанні та розв'язанні завдань, навичок роботи з інформацією» [11, с. 24].

Перехід до нової парадигми вбачається в зміщенні головного акценту з засвоєння певного об'єму інформації на активізацію мисленнєвої діяльності особистості та розвиток самостійного, критичного й само-рефлексивного мислення, навчання вирішення завдань, вдосконалення навичок роботи, а саме пошуку достовірної інформації і оцінювання її з точки зору необхідності і придатності для вирішення різноманітних, у тому числі інноваційних завдань. Тобто, сучасна освітня парадигма спрямовується на формування умінь володіти знаннями, або, за П. Фрейре, мудрості їх використання. Трансформація філософсько-освітніх ресурсів полягає в тому, що вітально-екологічна проблематика залучається як невід'ємний компонент до філософських підходів та

філософсько-освітніх ресурсів. Показовою у цьому відношенні є концепція трансцендентальної (універсальної) прагматики Апеля-Габермаса, яка існує в методологічному просторі комунікативної практичної філософії. Базис парадигми модерної філософії від Декарта, через Канта і до Гусерля закладено абсолютизацією суб'єкт-об'єктних відношень, як ключової засади теорії пізнання. В якості вирішального, вихідного моменту програми Апеля щодо трансформації класичної трансцендентальної філософії слугувало подолання вказаної абсолютизації [2].

Провідну роль у процесі соціалізації людини відіграє система освіти, яка є базовим компонентом прогресивного розвитку будь-якого суспільства та продуктивним механізмом трансляції накопичених знань і культурних надбань від покоління до покоління. Це стосується знань про світ, оточуючий людину, різноманітне за змістом і характером виявів суспільне життя, про сформовану людством систему цінностей, а також уміння людини вирішувати проблеми, які виникають у процесі взаємодії в тріаді «людина – суспільство – природа». Будтя людини XXI ст. визначають потужні процеси глобалізації, розмах яких без перебільшення має загально-цивілізаційний, історичний характер. У трактуванні складної природи глобалізації немає єдиного підходу: окремі дослідники вважають, що глобалізація – це і є сучасна світова система, інші – що світова система функціонує в умовах глобалізації, але безсумнівним є те, що йдеться про складне соціально-політичне, техно-економічне й культурно-духовне явище. Серед головних проблем, які постають перед людством у зв'язку з глобалізацією, сучасні дослідники виділяють такі: а) експансія спекулятивного, а не виробничо-стимулюючого капіталу; б) поглиблення прірви між розвиненими країнами та рештою країн світу, зумовлене прогресуючим наростанням неекві-валентного обміну; в) потенційно руйнівна деформація фінансово-ринкових механізмів і створення умов, коли конкуренція перестає бути стимулюючим чинником для виробників; г) агресивне, домінуюче, нерівноправне панування в міжнародній економічній сфері ТНК – транснаціональних корпорацій, правил Всесвітньої торгової організації та впливу Міжнародного валютного фонду; д) екологічна небезпека, пов'язана з небажанням одних і неспроможністю інших вкладати гроші в нові, природозберігаючі технології; е) контрпродуктивність та ірраціоналізм міжлюдських відносин, актуалізація не

творчих, життєстверджуючих рис людської природи, а деструктивних, антигуманних, контркультурних виявів поведінки індивідів; є) інверсія в міжлюдських стосунках установок солідарності та взаємодопомоги в бік ампліфікованого культивування індивідуалізму й егоїзму та, як наслідок – ствердження цинічної моралі як викривленої норми взаємин між людьми; ж) експансія корумпованих політичних режимів, поширення протизаконних виборчих технологій; з) прогресуюче наростання відчуження людини від оточуючих її індивідів, від політичного життя, влади, від традиційних цінностей, культури, від нормального, реального, а не віртуального спілкування [1].

Вплив філософського знання реалізується безпосередньо через педагогіку шляхом розроблення методології практичної педагогічної діяльності, а також через формування світоглядних парадигм освіти у смислових просторах філософських систем. Практично всі філософські системи, вироблені цивілізацією, порушували вказані проблеми, зокрема Аристотель намагався визначити цілі педагогіки, концентруючи їх у процесах цілісної реалізації призначення людини, яке полягає, на його думку, в свободі, мудрому спогляданні й філософських роздумах. Саме в освіті Аристотель вбачав засіб реалізації переходу людини до її буття, заснованого на розумі. Філософія постає тим ефективним інструментом, що дозволяє зрозуміти сутність освіти як суспільного інституту, намітити її стратегічні цілі, усвідомити ціннісний контент, визначити її місце та роль в соціумі. Освіта формує соціальну природу людини, на відміну від першої – природної, та протиставляє їх одну одній: другу – першій природі, її силам, емоціям, афектам, інстинктам і пристрастям. Друга природа людини покликана «олюднити» їх, надати цивілізований, культурний характер. Показовою в цьому відношенні вбачається думка Г.В.Ф. Гегеля, котрий наголошував: «Лише за допомогою освіти людина така, якою вона повинна бути в якості людини; вона (освіта) є її другою природою, єдино лише за допомогою якої вона опановує тим, чим вона володіє від природи, й лише таким чином вона є дух» [3, с. 109].

Формування нових філософських ідей у сфері освіти зумовлено не тільки внутрішніми проблемами й протиріччями освітньої системи, але, ширше – масштабними трансформаціями в культурному житті суспільства, змінами його інтелектуального стану, модерніза-

цією моделей соціальної взаємодії з урахуванням нових цивілізаційних викликів. Це дає можливість західній культурі розповсюджуватись в світовому просторі, ставати зрозумілою, свідомо прийнятною в різних країнах на всіх континентах, для різноманітних соціальних груп, реалізуючи функції об'єднання, координування, коригування й навіть контролю світової спільноти. Зародження та розвиток постіндустріального суспільства, а також пов'язана з ним інтеграція в усі сфери людської діяльності інформаційних технологій активізувало не тільки масштабні зміни в суспільному бутті, а й, на наше переконання, модифікацію світогляду, світосприйняття й світорозуміння, генерування нової комунікаційної стратегії міжособистісної та міжгрупової взаємодії. Реальність стрімко змінюється і, будучи нерозривно пов'язаною з глобальним інформаційним простором, підвищує власну стохастичність, провокує вияви потужних контртенденцій у всіх сферах суспільного життя, дестабілізації усталених і упорядкованих систем, збільшує кількість інтерпретаційних сценаріїв і варіантів розвитку майбутнього.

Е. Тоффлер, визначаючи розвиток суспільства як шлях у напрямі підсилення інформаційних потоків, наголошує на тому, що найбільш важливою, практично невичерпною основою для цивілізації «третьої хвилі» буде інформація, включаючи уяву. Інформація набуде більшої цінності, ніж будь-коли, й нова цивілізація змінить систему освіти й наукових досліджень відповідно до цього тренду. Варто нагадати, що Тоффлер розглядає сучасність як «третю хвилю» в розвитку суспільства й характеризує нову цивілізацію як таку, що несе з собою нові родинні стосунки, інші способи працювати та жити, нові економічні відносини, політичні конфлікти, й, нарешті – зміни свідомості. На думку Тоффлера, реальність нових перспектив і потенціальних можливостей «третьої хвилі» зумовлюється руйнуванням попередньої суспільної конструкції, у процесі деструкції якої зароджуються ознаки нового життя, що свідчить про реальність ідей теорії самоорганізації. Визначаючи тенденції створення нового інтелектуального середовища, заснованого на комп'ютерних мережах, Е. Тоффлер прогнозує процеси їх самоорганізації як незалежної від людини, дедалі важко контролюваної системи накопичення, систематизації та структурування знань [8]. Зміни, які несе з собою нове тисячоліття, актуалізують процеси

інтенсивного пошуку адекватної відповіді історичним викликам, продукування ціннісних орієнтирів, які відображають поступовість цивілізаційного розвитку. Саме ці обставини зумовлюють необхідність філософського осмислення й обґрунтування таких завдань: – визначення змісту і шляхів реалізації суспільно значущих цілей, здатних поєднати ціле й частину, загальне й одиничне, суспільне й особисте; – розроблення й обґрунтування конструктивної моделі людяного суспільства й суспільної людини, об'єднаних співпадаючими апіорі інтересами, цілями, пріоритетами; – переорієнтації суспільних інтенцій від ідеалізації реального до реалізації ідеального; – пошуку й наукового обґрунтування специфічного для кожного суспільства напряму розвитку в умовах глобалізації світу з орієнтацією на принципи, тенденції та контртенденції розвитку світового процесу.

Філософське осмислення проблем, пов'язаних із освітою протягом певного історичного періоду, набуло особливої актуальності в кінці ХХ ст., що було пов'язане з системними, кризовими тенденціями та явищами в системі освіти, зумовленими глобальними трансформаціями в політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах світового життя. Освітня криза в багатьох аспектах визначається процесами суспільного неусвідомлення діалектики розвитку світової та вітчизняної систем освіти, ігноруванням або недостатньою увагою до того факту, що колізії в міжнародних відносинах безумовно відбиваються на всіх сферах суспільного життя, в тому числі – на освітній. Філософська рефлексія має бути спрямованою на обґрунтування перспективних цілей розвитку системи освіти. Складність вирішення вказаних проблем підсилюється наявністю того факту, що існують різні, підчас непримиренні позиції та ціннісні запити стосовно функціонування й розвитку системи освіти як на локальному, так і на глобальному рівнях. Очевидним є факт, що в умовах глибоких структурних трансформацій суспільство постає перед необхідністю продукування нової освітньої моделі, релевантної та адекватної умовам розвитку сучасної правової держави й інформаційного суспільства. Враховуючи стрімкість й непередбачуваність явищ, які змінюють реальність, суспільство усвідомлює, що світ змінюється політично, економічно, культурно, духовно та інформаційно швидше й кардинальніше, ніж система освіти. За твердженням М. Гайдеггера, «філософська психо-

логія, антропологія, етика, «політика», поезія, біографія та історіографія на своїх різних шляхах і в світі, що змінюється, розслідують поведінку, здібності, сили, можливості й долі присутності» [12, с. 10]. Сенсом буття сущого, за Гайдеггером, є буття в часі, характерне для процесів природи й подій історії, на відміну від просторових і числових співвідношень, які знаходяться поза часом. Гайдеггер зауважує, що науково-теоретичні й інші дослідження постійно перехрещуються та взаємно проникають одне в інше; виникаючі при цьому «...невпевнені, випадкові «проби» є стихійною занепокоєністю єдиною ціллю: довести «життя» до філософської зрозумілості» [12, с. 213].

Статус філософії освіти визначає її як загальну педагогіку, проблеми якої знайшли відображення у творах Гегеля, Гессена, Зеньковського, Канта, Фіхте, Шеллінга, Шлейєрмахера, Ушинського. Процес освіти найтіснішим чином пов'язується з вихованням і навчанням, у результаті чого відбувається формування особистості з певним набором інтелектуальних, етичних і духовних якостей. Наукові праці, присвячені питанням формування структури освітнього процесу, почали з'являтися в XIX ст.; у цьому контексті необхідно зазначити твір Дж. Розенкранца «Педагогіка як система», який вийшов у 1848 р. у Німеччині. Змістовно й ідейно ця робота цілком відповідала позиціям авторитетних на той час науковців, наприклад, прибічника раціонального напрямку філософії освіти У. Харриса, котрий у подальшому редагував твір Розенкранца, що вийшов уже під назвою «Філософія освіти» (1886 р.) з чисельними авторськими коментарями. Розенкранц застосував у своїй концепції гегелівську ідею «самовідчуження», віддаючи їй авангардну роль у філософії освіти. У. Харрис вважав, що ця ідея закладена у підґрунтя всього педагогічного процесу – учень під керівництвом вчителя проходить стадії власного інтелектуального розвитку. Самовідчуження людського розуму виникає на тій стадії розвитку, коли людський розум стає об'єктом власного інтересу й уваги. У процесі навчання встановлюється певна ціль – «звільнення» інтелекту від безпосереднього сприйняття навколишнього світу, інтеграція його у світ іншого, у світ «не-Я», готуючи, таким чином, засади для переходу на інтелектуальну стадію розвитку учня, на якій реалізується відкриття учнями універсалій, принципів, законів, прийняття «розуму, що розвивається, як творця й передумови феноменів предметного

світу» [8, с. 139]. Серед сучасних дослідників розповсюдженим є переконання, що відмова освітньої системи від виховання несе з собою виключно негативні тенденції – соціальну індиферентність, суспільну апатію, індивідуальний ескапізм як уникнення повсякденної реальності, дійсності, звуження як індивідуального, так і групового ціннісного поля, конверсію, корекцію або заперечення традиційних цінностей, обмеженість духовних та ампліфікацію матеріальних запитів. Відсутність чітко визначеної суспільної ідеології, профанація виховання як важливої складової освітнього процесу негативно впливає і на процес соціалізації.

Політична нестабільність, розвал економіки, суперечливість суспільних процесів і як результат – тяжке матеріальне становище, низький соціальний статус, невизначеність життєвих перспектив молоді – суттєво підірвали авторитет державних органів влади, конкретних політиків і довіру до них у молодіжному середовищі. Наслідками цих явищ стали песимістичні погляди на життя значної частини молоді, руйнація й без того слабкої єдності індивідуальної доброчинності та суспільної справедливості. Екстремальні умови соціалізації молоді в сукупності з їх невір'ям у можливість відстоювати свої інтереси в сфері державної політики спричинили актуалізацію явища, яке називається «політичним (на відміну від соціального) ресентиментом (англ. *resentment* – відчуття образи, невдоволення)» [6, с. 168]. Третє визначення філософії освіти позиціонує її як самостійну галузь наукових знань, предметом яких є найбільш загальноз-начущі, фундаментальні засади функціонування й розвитку системи освіти [4]. Кожна класична філософська система формує власний погляд на проблеми освіти, розуміння цілей, завдань і напрямів якої безпосередньо ґрунтується на загальному розумінні людської природи, сутності суспільної історії та культури таким чином, як вони відображені в конкретній системі філософських поглядів. «Філософія освіти постає як розділ філософії, подібний філософії історії або філософії права, як компонент системного мислення великих філософів і прикладання їхніх ідей до однієї з галузей соціокультурної дійсності» [8, с. 128].

У цьому контексті актуальним стає розгляд не тільки суспільних, а й природних умов як таких, що суттєво впливають на зміст, напрями, темпи й характер суспільного розвитку. На наше переконання, важ-

ливою соціальною закономірністю стає включення екологічних обмежень у розуміння практичних можливостей розвитку земної цивілізації. При цьому гострота й небезпечність ситуації полягає не тільки в тому, що набули критичної актуальності такі аспекти, як реальна екологічна загроза планетарного масштабу, екологічна проблематика й екологія як наука, а в тому, що необхідною стала широка екологізація знання, або такі зміни в ньому, які уможливлюють розуміння того, що людство підійшло до межі раціональності минулих ідей і уявлень, а також архаїзованих способів пізнання й практики та має звертатися до передмодерних форм власного існування. Людство опинилося в пункті біфуркації: у перспективі – або дотримання незмінного курсу природокористування з неминучим наростанням кризових явищ, або формування нового, розумного, інноваційно-природозберігаючого способу господарювання та суспільного розвитку. Втім, як писав П. Фейєрабенд, «не існує ідеї, наскільки б вона не була застарілою й абсурдною, яка не була б здатною покращити наше пізнання. Вся історія мислення конденсується в науці й використовується для покращання кожної окремої теорії» [10, с. 179]. Вочевидь, суспільство потребує глибокої, комплексної, науково обґрунтованої модернізації, під якою «...звичай розуміють суттєве коректування його ціннісної орієнтації, цілей і типу соціокультурного й господарського розвитку, зміну організації діяльності й адаптацію напрацьованих у минулому норм життя до нових історичних умов» [5, с. 8].

3. Людина в освітньому просторі постіндустріальної епохи

У розвитку сучасної цивілізації ці умови визначені переходом суспільства з індустріальної епохи в нову фазу історичного розвитку – в епоху постіндустріальну. В технологічному контексті подібний рух символізує завершення епохи екстенсивного розвитку важкої машинної промисловості та формування нової фази, підґрунтям якої вважаються високі технології й інтенсивне виробництво наукоємної продукції, засобами яких опредметнюються найсучасніші природничо-наукові й технічно-промислові знання відносно властивостей речовини, енергії й інформації, що відкриваються нині. Такі зміни етіологічно призвели до інтенсивного зростання виробничих сил, але вони й спровокували «непередбачувану парадоксальну ситуацію в системі

взаємовідносин людина – природа. Людина, яка, здавалося б, досягла вершини технологічної могутності й повної влади над Землею, опинилася укинutoю в техногенну екологічну кризу, що катастрофічно розгортається» [5, с. 8].

В історії земної цивілізації вперше склалася ситуація, коли від того, наскільки картина світу у свідомості людей буде екологічно обґрунтованою, в значній мірі залежить існування людини як біологічного виду на планеті Земля. Для сучасної картини світу характерним є розуміння суб'єкта пізнання з урахуванням його природного підґрунтя; при цьому увага фокусується на досягненні інтересів людини через раціональне збереження природного середовища її існування. Такого роду опосередковуюча ланка в дотриманні людських інтересів передбачає вирішення питання щодо виживання людства через процес коеволюції людини, суспільства, природи та Всесвіту. Через «таку поведінку людства, таку адаптацію її діяльності відносно природних процесів, які відбуваються в біосфері..., поведінку, яка зберігає (або сприяє збереженню) стану біосфери в оточенні того аттрактора, який виявився здатним створити людину» [7, с. 29].

Аналіз коеволюційних уявлень дозволяє підійти до ви členовування однойменних патернів як комплексу коеволюційних взаємовідносин між різноманітними об'єктами світу. Сучасні дослідники вважають найбільш загальними та важливими на сучасному етапі такі коеволюційні патерни, як «людина – природа», «соціум – природа» і «людство – біосфера». Когнітивними репрезентаціями вказаних патернів є такі екологічні уявлення, як глобальна екологія, екологія людини, соціальна екологія, що посідають все більш значне місце в сучасних наукових характеристиках світоустрою. Саме ці репрезентації потребують зміни, або, принаймні, докорінної ревізії консумативної (споживацької) схеми ставлення людини й суспільства до навколишнього світу, що необхідно для самого факту збереження земної цивілізації, якій загрожує вже не стільки ядерне знищення, скільки індустріально-промисловий колапс, здійснюваний з повним ігноруванням наявності природних ресурсів та можливостей їх відновлення та самовідновлення. Парадоксальна суперечність «ноосфера – біосфера» поставила людство перед загрозою глобальних проблем, які фіксують загрозу самому існуванню цивілізації й вимагають шукати шляхи, засоби і

способи їх негайного вирішення [5]. У цьому контексті актуалізується вимога перетворити довгостроковий стійкий розвиток інтенсивного типу на основі законів живої природи на домінуючу мету всіх країн світу. Втім відсутність у суспільствах навіть розвинених країн продуктивного механізму координації спільних зусиль постає істотною перешкодою, а також зумовлює активізацію докорінних змін у соціосфері, техносфері, всіх сферах живої та неорганічної природи. Подібні зміни загрожують не тільки локальними екологічними негараздами, але можуть розглядатися як чинники тотального знищення всього живого на Землі, реальні обриси якого лежать вже не у площині риторики залякування часів холодної війни, проте як дійсно можливе явище в масштабі планети Земля.

Природу, як суб'єкт еволюції, К.-О. Апел пропонує розглядати не лише як об'єкт людського пізнання та технологічного контролю, але щось особливе, яке вже є підґрунтям для становлення людини. Природа має бути чимось подібною до людини, або, принаймні, аналогічною їй, і тим самим чимось таким, що має спільну долю з людьми. Звідси – етичний висновок про те, що «...ми, люди, повинні зняти всі види антропоцентричного суб'єктивізму на користь орієнтацій на привабливу телеологію або на не менш привабливу цінність буття чи природи. Люди повинні відчувати не лише співчуття, а й повагу і обов'язок до відповідального піклування за все буття або за Космос у цілому, принаймні, хоча б за усі живі істоти нашої планети. Щодо останньої, то тут пропонується виходити з прав живих істот на існування й розвиток» [13, с. 391]. К.-О. Апел робить ще один висновок – що люди не лише не повинні завдавати страждань тваринам, а й мають піклуватися про виживання всіх представників флори і фауни або про неушкодження біотопу, що складає умови подальшого існування планетарної біосфери, і не лише заради виживання чи благополуччя людства, а заради буття як такого, заради всіх живих істот [13].

Саме тому, на нашу думку, молодь, як суспільний авангард, має оволодівати такою системою знань, завдяки якій освічена людина буде здатна не тільки розуміти всю складність процесів і явищ оточуючого світу, пояснювати їх відповідно наявним науковим даним (що характерно для освіти минулого й сьогодення), а й конструктивно впливати на нього, піклуючись про підтримку гармонії в природі, збереження

екологічної рівноваги (що має бути притаманно освіті вже найближчого майбутнього). Відповідно до цього, сучасну освіту слід розглядати як цілісну, перспективно орієнтовану систему пристосування особистості до цивілізаційних умов третього тисячоліття.

Освіта в історії цивілізації завжди вважалася інструментом залучення людини до певної культури; результатом подібної інтеграції була (і залишається) соціалізація людини, підготовленість її до адекватного буття в мінливих, з високим рівнем стохастичності й евентуальності, умовах сучасного світу. Освіта є важливим показником культури, вона не тільки відображає суспільний рівень останньої, а й розвиває її шляхом трансляції від покоління до покоління. Це стосується будь-якої соціально-оформленої спільноти людей, яка творить реально-ідеальний простір своєї культури – головної умови людського типу їхнього життя. Водночас і форма спільноти представників різних поколінь, різних видів професійної діяльності тощо так само творить простір реально-ідеальної культури, у цьому разі – освітній простір.

Оскільки кожен народ має власну, унікальну й неповторну культуру, системи освіти також мають бути аутентичними. Вибір суспільством конгеніальної йому концепції освіти залежить від превалуючих в даному суспільстві світоглядних установок, ціннісних орієнтирів і духовних запитів. Проблема полягає в неоднозначності, різновекторності, а почасти – дисинергетиці зазначених детермінуючих чинників; як результат, виникають питання вибору, ієрархії пріоритетів як у розробці генеральної стратегії освіти (що вже саме по собі є фундаментальним, комплексним науковим завданням), так і в тактичних, локальних питаннях специфіки викладання тієї або іншої навчальної дисципліни.

Наявність різноманітних концепцій логіки й змісту історичного розвитку цивілізації стосовно дослідження трансформації освітніх структур та інститутів у процесі модернізації традиційних суспільств значно розширює та зміцнює методологічний арсенал, який надаватиме ширші можливості для глибокого та всебічного вивчення процесів трансформації освітньої системи. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації висувають перед системами освіти практично всіх держав світу науково-теоретичні, адміністративно-управлінські, практично-організаційні та юридично-правові завдання, серед яких –

визначення контенту знань, що транслюються у освітньому процесі; розробка механізму відповідності змісту освіти сучасному рівню розвитку знань у сучасних умовах суспільного життя – політичних, соціальних, економічних та культурних; формування / коригування системи цінностей, адекватній програмі суспільного будівництва; мінімізація / усунення дисонансу між реальним змістом освіти, актуальними освітніми запитами індивідів і потребами суспільства тощо. Слід зауважити, що в сучасному світі активно розвивається генералізована система взаємозв'язків; електронні засоби масової інформації та комунікації з прогресуючою активністю глобалізують інформаційні потоки, актуалізуючи процеси формування дійсно планетарного масштабу свідомості, своєю чергою національні системи освіти й виховання розвиваються досить повільно, долаючи різного роду інерційно-резистентні тенденції. Це, безумовно, провокує певну асинхронність між освітнім впливом на індивіда та формуванням у нього адекватних викликам часу адаптаційних реакцій на сигнали оточуючого світу. Раціональні темпи модернізації освіти окликані забезпечити життєвий успіх і тим самим раціональність людини ери постмодерну. Сучасна компетентнісна парадигма потребує вивчати не власне зовнішній об'єкт, а пов'язані з ним практики, які дають нові засоби формування дійсності і нові соціальні проекти. Пафос перетворення природи, характерний для індустріального суспільства, поступово змінюється в бік гуманітарно орієнтованого постіндустріального суспільства. Новітні досягнення у галузі природничих наук, зростаюча конвергенція технологій, поява нового наукового напрямку NBIC (нанотехнології, біотехнології, геної інженерія, інформаційні та комунікаційні технології, когнітивні науки) – все це спрямовано на формування освітніх стратегій, наповнених новим змістом. Новітній науковий NBIC-конвергентний напрямок її розвитку має два суттєві фокуси. Перший вказує на інтеграцію наук, які приведуть до цепної реакції різних технологічних інновацій і глобальної трансформації самого способу розвитку людської цивілізації в цілому, а другий акцентує увагу на проблемі «покращення людини», під яким розуміють покращення здібностей людини, а також модифікацію її інтелекту та тіла. Раціональне усвідомлення синергетичних ефектів з орієнтацією на імовірнісний детермінізм, відносність задіяння жорсткого і нежорсткого механізмів якого залежить від визначних умов,

стає актуальним не тільки в методологічному сенсі, але і в життєдіяльності людини. Час вимагає нових практик, нових концепцій та змістовних складових у освітньому процесі на основі парадигми складності і комплексу сучасного соціо-гуманітарного знання. Це буде своєрідною відповіддю на кризу ідентифікації, коли розхитується цілісне сприйняття людиною самої себе як особистості, як носія морального вибору, та вказується на загублений характер суб'єкта, який повинен «бути над хаосом». Людина перетворюється на суб'єкта соціальної, економічної, політичної системи. Техніко-технологічні інновації руйнують звичне соціальне і культурне середовище, а зусилля соціалізації розцінюються з часом як досить складний та інтенсивний процес.

У функціонуванні освітнього простору значну роль відіграє соціальна синергетика, яка сприяє освіченості людини і забезпечує смислову міжпоколінну наступність. Людина здатна продуктивно використовувати набутий досвід у процесі життєдіяльності, а також визначати напрямки самореалізації у бажаній життєвій траєкторії і відповідній ідентичності. Освітня система має не тільки формувати й розвивати людину, здатну адаптуватися до природно-соціального середовища, а й пристосовувати її до необхідності постійно, протягом усього життя адаптуватися у соціумі і культурі. Удосконалення людини, оптимізація її положення в соціумі і культурі є можливими за умов наявності адекватно визначених вітально-соціальних основ буття.

4. Висновок

Вітально-соціальна основа людини є підґрунтям сучасної освітньої системи, зважаючи на те, що формування нового образу особистості засобами освіти неможливе без врахування цих компонентів людської природи. Сучасний статус людського життя зумовлений самоцінністю людини як органічної частини природи і елементу космосу, якій притаманні саморозвиток і самовдосконалення. Перехід до нової філософсько-освітньої парадигми, в основі якої лежить вітально-соціальне буття людини як підґрунтя освітнього процесу, потребує усвідомлення домінуючого антропокультурного виміру особистісного й суспільного життя; природи людини з огляду на нові виклики, що постали перед людиною у сучасному технологізованому суспільстві. Модернізація вітально-соціальних засад освітньої діяльності полягає у перенесенні

акценту з людини знаючої на людину, підготовлену до життя у сучасному динамічно змінюваному світі, спроможну вчасно і адекватно реагувати на мінливі еволюційні макро- і мікропроцеси у природі та суспільстві. Освіта допомагає людині адаптуватись до мінливих умов природного і соціального життя, підвищуючи рівень соціальної свободи особистості. Серед цих протиріч – контрадикції між традиціями класичної освітньої системи та необхідністю продукування постнекласичних філософсько-освітніх концепцій розвитку на основі екологічної відповідальності суверенної, професійно-компетентної, духовної особистості в умовах глобалізованого й інформатизованого світу; між реальними можливостями держави і суспільства щодо розвитку системи освіти та необхідністю реалізації напрямів і засобів підвищення продуктивності сучасної освіти в контексті адаптації людини до життя в нових цивілізаційних умовах; між традиційними освітніми парадигмами й парадигмами, що передбачають використання вітально-соціальних основ буття людини з метою актуалізації освіти як інтегративного – інтелектуального, соціального, культурного – чинника формування нового суспільства інформаційної епохи.

Головне призначення освіти вбачається у продукуванні цивілізаційно затребуваних продуктивних і перспективних сенсів вітально-соціального буття людини. Вітально-соціальна складова особистості в освітньому просторі охоплює комплекс базових параметрів, кожен із яких зумовлює формування компетентності (і може розглядається як міра відповідності за природу) й адекватності індивіда вимогам і викликам життєздатного і всебічно збалансованого і самопідтримуючого розвитку людини і суспільства. Потенціал освіти в епоху цифрової глобалізації постає як символічний капітал, інструмент адаптації людини і суспільства до постійно змінюваних умов природного і соціального світу.

Список літератури:

1. Андрос Є.І. Всезагальне та індивідуальне в культурі за умов глобалізації. *Людина і культура в умовах глобалізації* : Збірник наукових статей. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2003. С. 85–92.
2. Апель К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці. *Комунікативна практична філософія* : підручник. Київ : Лібра, 1999. С. 413–454.

3. Гегель Г.В.Ф. Сочинения: в 14 томах: Т. 10. Лекции по истории философии / пер. Б.Г. Столпнера. Москва : Партийное издательство, 1932. 490 с.
4. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). Москва : Совершенство, 1998. 608 с.
5. Козлов Б.И. О философских основаниях постиндустриальной модернизации общества. *Модернизация общества и экология*. Ч. I. Москва : ИФ РАН, 2006. 244 с.
6. Костючков С.К. Роль філософії освіти в процесі визначення напрямів формування й розвитку сучасної освітньої системи. *Практична філософія*. 2015. № 2. С. 165–170.
7. Моисеев Н. Ещё раз о проблеме коэволюции. *Вопросы философии*. 1998. № 8. С. 26–32.
8. Сидоров Н.Р. Философия образования. Введение. СПб: Питер, 2007. 304 с.
9. Тоффлер Э. Третья волна / пер с англ.; научн. ред. П.С. Гуревич. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2004. С. 6–261.
10. Фейерабенд П. Против методологического принуждения. *Избранные труды по методологии науки*. Москва : Прогресс, 1986. С. 125–467.
11. Фрейре П. Формування критичної свідомості / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : Юніверс, 2003. 176 с.
12. Хайдеггер М. Бытие и время / пер. с нем. В.В. Библихина. Харьков : «Фолио», 2003. 503 с.
13. Apel K.-O. Die ökologische Krise als Herausforderung für Diskursethik. Böhler D. (Hrsg.). Ethik für die Zukunft. Im Diskurs mit Hans Jonas. München: Beck, 1994. Pp. 369–404.

References:

1. Andros Je.I. (2003). Vsezagaljne ta indyvidualjne v kuljturi za umov ghlobalizaciji [Universal and individual in culture in the face of globalization] // *Ljudyna i kuljtura v umovakh ghlobalizaciji* [Human and culture in the context of globalization: Collection of scientific articles]. Kyiv: PARAPAN, pp. 85–92. (in Ukrainian)
2. Apel K.-O. (1999). Ekologichna kryza jak vyklyk dyskursyvnij etyci [The ecological crisis as a challenge to discursive ethics]. *Komunikatyvna praktychna filofosofija* [Communicative Practical Philosophy: A Textbook]. Kyiv: Libra, pp. 413–454. (in Ukrainian)
3. Gegel' G.V.F. (1932) *Sochynenyja: v 14 tomakh* [Works: in 14 volumes]: T. 10. *Lektsii po istorii filosofii* [vol. 10. Lectures on the History of Philosophy]. Moscow: Party Publishing House, 490 p. (in Russian)
4. Gershunskiy B.S. (1998). Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka: (V poiskakh praktiko-orientirovannykh obrazovatel'nykh kontseptsiy) [The philosophy of education for the 21st century (In search of practice-oriented educational concepts)]. Moscow: Sovershenstvo, 608 p. (in Russian)

5. Kozlov B.I. (2006). O filosofskikh osnovaniyakh postindustrial'noy modernizatsii obshchestva [On the philosophical foundations of post-industrial modernization of society]. *Modernizatsiya obshchestva i ekologiya* [Society modernization and ecology], vol. 1. Moscow: IF RAN, 244 p. (in Russian)
6. Kostjuchkov S.K. (2015). Rol' filosofiji osvity v procesi vyznachennja naprjamiv formuvannja j rozvytku suchasnoji osvithnoji systemy [The role of educational philosophy in determining the directions of formation and development of the modern educational system]. *Practical philosophy*, no. 2, pp. 165–170.
7. Moiseev N.N. (1998). Eshche raz o probleme koevolyutsii [Once again about the problem of co-evolution]. *Philosophy Issues*, no. 8, pp. 26–32. (in Russian)
8. Sidorov N.R. (2007). Filosofiya obrazovaniya. Vvedenie [Philosophy of Education. Introduction]. Sankt-Peterburg: Piter, 304 p. (in Russian)
9. Toffler E. (2004). Tret'ya volna [Third wave]. Moscow: OOO «Izdatel'stvo AST», pp. 6–261. (in Russian)
10. Feyerabend P. (1986) Protiv metodologicheskogo prinuzhdeniya [Against methodological compulsion]. *Izbrannye trudy po metodologii nauki* [Selected Works on the Methodology of Science]. Moscow: Progress, pp. 125–467. (in Russian)
11. Frejre P. (2003). Formuvannja krytychnoji svidomosti [Formation of critical consciousness]. Kyiv: Junivers, 176 p. (in Ukrainian)
12. Khaydegger M. (2003). Bytie i vremya [Being and time]. Khar'kov: «Folio», 503 p. (in Russian)
13. Apel K.-O. (1994). Die ökologische Krise als Herausforderung für Diskursethik. Böhler D. (Hrsg.). Ethik für die Zukunft. Im Diskurs mit Hans Jonas. München: Beck, pp. 369–404.

HUMAN HEALTH IN A RISK SOCIETY

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ У СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

Lydiia Gazniuk¹

Yuliia Semenova²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-100>

Abstract. Human health in a risk society is conceived of as a special way of being-in-the-world, which correlates with condition of existential harmony between personal somatic being and social being, in which its existence is not intensely autonomous to society, but is thought holistically. The personal context of lack of health in the presence of morbid conditions is manifested in the urge to rethink the axiological space of the individual, openness to oneself, interaction with society at a new spiritual and existential level. The condition of a person's physical health depends on the state of his spiritual health, and in order to maintain and save a person's health, it is necessary to improve and harmonize one's own living space, to balance individual morality with social standards, and to transform the utilitarian attitude to his own health into value-worldview. *The subject* of the study is nanobiotechnology as mechanisms for the implementation of the modus operandi in the risk society. *The methodological basis* of the study is based on a systematic approach that aims at: identifying elements of nanobiotechnology and their specific effects on the health of the individual; study of the causal connection between mental, physical, and mental processes in human being; maintaining and restoring the normal functioning of the human body as a coherent system, resulting from the synergistic effect of the struggle of opposing forces in its structure. The ideas of transhumanism and postanthropology are heuristically fruitful in understanding human health issues in risk society. The modus of health is a system of interactions between the individual, nature and society, which are components of the complete spir-

¹ Dr. habil. in Philosophy, Full Professor, Head of Department of Humanities, Kharkiv State Academy of Physical Culture, Ukraine

² Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Professor at Department of Humanities, Kharkiv State Academy of Physical Culture, Ukraine

itual and moral stability of man and society, ecological harmony, the possibility of self-realization in its social efficiency. The importance of nanobiotechnology as a high-tech opportunity for transforming unhealthy health through impact on the human body is considered. The human dimension of nanobiotechnology of health lies in mediating biological technologies of human relations, integrating humans into the technosphere, and transforming them into an element of technical reality. Solving health problems with the help of nanobiotechnology leads to the desacralization of health, the disappearance of the need for spiritual human activity, the shift of emphasis on the vertical values of the human spirit from spiritual to physical. Given the mythologization of nanobiotechnology and the natural and scientific incompetence of the majority of the population, the hoax of scientific achievements and manipulation of consciousness in the formation of public opinion on the implementation of nanobiotechnological achievements in life is activated not a rational, but emotional and sensualworldly. Medicalization is a socio-cultural phenomenon that interacts with the individual on a spiritual level. In the process of medicalization the world outlook of the person, his attitude to his own health, to himself and other people in social life changes; the culture, the means, the conditions and the ways of solving health problems that are considered as a medical problem as a result of the medicalization process are modified. Among the socio-cultural consequences of the medicalization process are the following: the formation of patient consciousness, tendencies to pathologize and autopathologize the life of society and a particular person; stimulating excessive concern for one's health and, at the same time, alienating one's self, destroying one's self-analysis ability, reconciling one's inner world.

1. Вступ

Сучасне суспільство потребує оптимізації соціального розвитку завдяки глибокій індивідуалізації життєдіяльності людини, при наявності ефективного інструментарію для управління процесом формування і використання здоров'я/енергії людини у суспільстві ризику. Потреба у дослідженні впливу нанобіотехнологій на здоров'я людини нині особливо загострюється у зв'язку з необхідністю управляти оздоровчими процесами. Для вивчення питання щодо застосування нанобіотехнологій для підтримки і покращення здоров'я людини існують

світоглядні, технологічні та організаційні підстави. Проблематику здоров'я людини актуалізують у суспільстві ризику, коли людина почасти потрапляє в екстремальні умови життя, де даються взнаки: когнітивні причини, які свідчать про недостатню обізнаність суспільства з теоретичними знаннями стосовно здоров'я; онтологічні причини, які вказують на те, що здоров'я людини обумовлює усі відомі процеси природного і соціального життя і його ресурсозабезпечення; екологічні причини, які приховують небезпечні загрози здоров'ю людини масштабними катастрофами; праксеологічні причини, які загострюють проблему формування, зберігання і використання життєвих, особливо енергетичних, психічних та інтелектуальних ресурсів людини.

Сутність застосування нанобіотехнологій полягає в організаційно-управлінському підході людини до власного організму з його фізичними і психічними особливостями та духовними настановами як «турбота про себе», тобто про своє тіло, душу і здоров'я в цілому. *Об'єктом* дослідження є здоров'я людини як атрибутивний стан її персонального буття і соціальна цінність. *Предметом* дослідження є нанобіотехнології як механізми реалізації модусу здоров'я у суспільстві ризику. *Методологічна основа* дослідження базується на системному підході, який спрямований на: виявлення елементів нанобіотехнологій та їх специфічних впливів на стан здоров'я індивіда; вивчення причинно-наслідкового зв'язку між ментальними, фізичними та психічними процесами в бутті людини; підтримання і відтворення нормального функціонування організму людини як цілісної системи, що виникає у результаті синергетичного ефекту боротьби протилежних сил у його структурі.

2. Механізми реалізації здоров'я в контексті розвитку біологічної науки

Модус здоров'я є показником характеру людини і науки у суспільстві ризику. Прагматична інструментальна оцінка науково-технічної революції і новітніх технологій дозволяє зробити висновок про необхідність впровадження антропосоціокультурних практик, які можуть бути корисними при вирішенні конкретних проблем. Проте, природничо-науковий підхід до явищ соціокультурного буття людини іманентно містить у собі значну кількість філософських аспектів, які необхідно

враховувати для забезпечення соціального прогресу без ризику для життя і здоров'я людини.

Поняття «здоров'я» розглядається з трьох основних позицій: фізичне, психічне і власне соціальне здоров'я. В межах гносеологічного підходу феномен здоров'я розглядається як інтегративний показник сукупності певних об'єктивних і суб'єктивних характеристик особистості. Філософський зміст категорії «здоров'я» містить такий спосіб існування людини, який характеризується наявністю гармонії при взаємодії двох людських світів: внутрішнього і зовнішнього. У суспільстві ризику варто розрізняти соціальне здоров'я людини та здоров'я суспільства. Соціокультурне буття людини складає єдність персонального та соціального буття. Людина проявляє свій життєвий потенціал у процесі власної життєдіяльності, задаючи напрямки і реалізуючи прагнення людської активності в екзистенційній установці «турботи про себе». Соціокультурне буття людини, як сфера суспільного існування особистості, конституюється смыслом. Здоров'я людини постає у вигляді моделі гармонійної взаємодії суспільства та особистості в процесі її життєдіяльності, що забезпечуватиме повноцінну персональну самореалізацію. Поняття здоров'я суспільства характеризує стан соціуму як цілісного системного утворення, «здорове суспільство – це ефективне, згідно з кінцевими критеріями оцінки його життєдіяльності, су-спільство» [7, с. 3]. Для популяційного рівня здоров'я характерними є біологічні хвороби із суспільним характером, що залежить від свідомості та інших соціально-психологічних факторів. Е. Фромм зазначає, що здорове суспільство – «це суспільство, в якому такі якості, як жадібність, схильність до експлуатації і володіння та самолюбівання неможливо використовувати для досягнення матеріальної вигоди і зростання особистого престижу» [11, с. 315]. Таке суспільство має бути побудованим на засадах людської солідарності, де можливо, будучи хазяїном свого життя, впливати на життя суспільства. І головне – суспільство не має суперечити природі людини і її внутрішній конституції, у протилежному разі це буде суспільство ризику. Поняття «здоров'я суспільства» повинно містити у собі ідею внутрішньої узгодженості, злагодженої взаємодії індивіда та соціального організму, а також гармонійної взаємодії суспільства із природним середовищем. Здоров'я суспільства являє собою своєрідний

індикатор духовно-морального стану індивідів, що укладає гармонійні соціальні і екологічні відносини.

Застосування системного підходу до розгляду суспільства передбачає врахування можливості впливу різних факторів на його стан. Одним із таких факторів можна назвати розвиток і впровадження науково-технічних інновацій у повсякденне буття. Саме тому надзвичайно актуальною є потреба дослідження впливу сучасних досягнень новітньої техніки і високих технологій на здоров'я людини та здоров'я суспільства. Механізми реалізації здоров'я людини у суспільстві ризику пов'язані саме з новітніми високими технологіями і особливо біотехнологіями як засобами осмислення проблеми здоров'я і обумовлені тим, що дані технології можуть виступати у ролі високотехнологічних засобів для трансформації хвороби у здоров'я завдяки втручанням і впливу на організм і тіло людини. Поняття здоров'я і засоби його забезпечення нерозривно пов'язані із медичними практиками як соціальними технологіями, які задовольняють специфічні потреби людей в медичній допомозі. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку науки переважна більшість відкриттів робиться саме у біологічній науці, що характеризується посиленням впливу біології та суміжних з нею наук на суспільне життя. Це стосується такої проблеми як ідентифікація особи, яка все частіше відбувається із застосуванням біометричних даних. Надзвичайної актуальності набули також питання, пов'язані зі стрімким розвитком та зростанням популярності технологій оперування біологічним матеріалом, які використовуються в різних галузях медицини і спрямовані на вдосконалення фізичного стану людини, підтримання її здоров'я і продовження терміну життя. Міждисциплінарний потенціал біології і біотехнологій піднімає важливі проблеми, як природознавчого, так і суспільного характеру. Сьогодні людство стоїть на порозі біотехнологічної революції, і біотехнологія сьогодні є комплексною науково-практичною галуззю людського знання. Без сумніву, в перспективі вона повинна стати потужним інструментом вирішення різноманітних проблем, серед яких: запобігання невиліковним та спадковим хворобам, отримання практично цінних продуктів із відходів сільського господарства, очищення екологічно забруднених територій. В той же час з новітні біотехнологіями пов'язано багато ризиків. Однією з основних причин цього є те, що

біотехнології використовують, зокрема, генно-інженерні методи маніпулювання спадковим матеріалом живих організмів.

Надзвичайної актуальності у суспільстві ризику набувають морально-етичні питання трансгуманізму. Більше того, нанобіотехнології в поєднанні із більш ґрунтовним науковим розумінням роботи людського мозку може дати новий поштовх для виникнення соціальної інженерії, від якої, у вигляді євгеніки, відмовились вчені двадцятого століття [12, с. 26]. І, хоча час практичної реалізації пов'язаних з трансформацією людьми нанобіотехнологічних проєктів ще не наступив, вже сьогодні актуальними стають питання: як зміниться соціальна, політична, економічна та інші сфери життя суспільства за умови впровадження генної інженерії людини у реальність.

Таким чином, розвиток біоетичної науки сигналізує про необхідність урівноваження, узгодження, гармонізації потреб людини та можливих негативних наслідків науково-технічного прогресу, покликаною ці проблеми розв'язати. З цих причин абсолютно обґрунтованою є дискусія щодо регламентації нанобіотехнологій та контролю їх практичного використання на рівні вищих управлінських структур. Зазвичай, здійснювати державний контроль над розвитком і впровадженням нанобіотехнологій досить складно. Ф. Фукуяма пропонує, попри масу складнощів, організовувати міжнаціональний контроль над дослідженнями у сфері нанобіотехнологій. Такого контролю, на його думку, можна досягти шляхом типового набору дипломатичних інструментів, серед яких – переговори та використання економічних і політичних важелів впливу. З іншого боку, на думку Я. Зодерквіста та О. Барда, позиції держави постійно послаблюються в порівнянні зі зростаючою силою мультинаціональних біотехнологічних компаній [1, с. 164]. Доступ до необхідної інформації допомагає вишукувати найсприятливіші умови для здійснення передових генетичних досліджень на терені країн, законодавча база яких є більш м'якою щодо розвитку нанобіо-технологій.

Подальший безпечний розвиток названої тенденції потребує удосконалення методів управління усім новим комплексом досліджень і практичних розробок. Отже, впровадження ефективної регламентації нанобіотехнологічної галузі здійснити не так просто, а це, очевидно, є вкрай необхідним. Однак, зважаючи на невпинність технічного про-

гресу та його нездатність йти назад, очевидним стає те, що неможливо просто викреслити нанобіотехнології із процесу розвитку сучасної цивілізації. Варто пам'ятати, що розвиток культури може бути трактований як процес релятивізації культурних цінностей. Проектуючи даний погляд на сучасне українське суспільство, очевидно стає актуальність столітньої давності ідей Г. Зіммеля про спустошення культурних форм, про розростання прірви між формою та змістом, що супроводжується індивідуалізацією людини. Індивідуалізація є загальносвітовою тенденцією, яка супроводжує процес глобалізації. Економіка, що глобалізується, «породжує, як відомо, все глибший розрив між процвітаючими і бідуючими шарами населення» [2, с. 98].

У суспільстві ризику людина сконцентрована на задоволенні простих і найнеобхідніших фізичних потреб. Саме поняття «виживання», яким характеризують такий стиль життя, констатує стан нездоров'я суспільства, значний розрив між потребами людини і можливостями їх задоволення. В такій ситуації нівелюються актуальність будь-яких культурних форм, моралі та інших соціальних нормативів і першочерговою стає проблема підтримання життя людини. В даному контексті влучно звучать слова Г. Зіммеля про те, що життя «бажає того, що повністю недосяжне для нього, – воно прагне проявити себе у своїй голій безпосередності поза всякими формами» [8, с. 79].

Оскільки нанобіотехнології є потужним засобом впливу на фізичне здоров'я людини, затребуваність таких методів у сучасному суспільстві досить висока, хоча позитивне значення і користь нанобіотехнологій для однієї людини може потенційно обернутись низкою негативних явищ і тенденцій, або навіть трагедією для суспільства. Тому необхідним є урівноваження науково-технічного прогресу відповідним рівнем розвитку культури людини і культури суспільства.

Слід зауважити, що коли термін «нанобіотехнологія» вживають відносно людини, по суті, вказується на використання людського тіла у технологічних цілях, коли людина стає частинкою типового біотехнологічного процесу, тобто умовно перетворюється на біологічний агент (серед поживного середовища, устаткування і фізико-хімічних умов процесу), за допомогою якого можна отримати практично цінний продукт. Специфіка вживання терміну «нанобіотехнології» в філософії пов'язана із людиноцентричністю гуманітарних наук. Біологічні

технології, особливо при використанні генетичної інженерії, мають потенціал змінювати людське тіло, причому наслідки можуть бути як дуже позитивними, так і неочікувано та необоротно негативними. Це, зрозуміло, стало однією із рушійних сил розвитку біоетичних наук. Для вчених, що мають справу із технічною та технологічною стороною нанобіотехнологій, на перший план виступає ефективність застосування конкретної технології у промисловості. У суспільстві ризику перед філософією постали питання: чи варто людству так рішуче впроваджувати у життя нанобіотехнологічні здобутки? До якої межі людина як антропосоціальна істота може змінювати себе, щоб не втратити себе як людину?

Ф. Фукуяма з цього приводу зазначає: «...якщо ми хочемо знайти джерело цього переважаючого морального статусу людини, який ставить нас над усіма іншими тваринами і при цьому робить нас рівними один з одним як людей, нам потрібно дізнатись більше про ту підмножину властивостей людської природи, які не просто типові для нашого виду, але специфічні тільки для нього. І лише тоді ми будемо знати, що найсильніше за все треба захистити від майбутнього розвитку біотехнологій» [12, с. 197].

Таким чином, біотехнології і антропосоціокультурні практики у XXI ст. демонструють людині ступінь її віддаленості від своєї внутрішньої суті, її відчуження від самої себе. Не пройшовши стадії самоідентифікації як виду, людина не може свідомо рухатись вперед в ногу з технологічним прогресом. Квінтесенція раціональних спроб людини взяти контроль над природою, трансформувавшись у концепцію ноосфери та призначивши своєю правою рукою нанобіотехнології, наразі стикнулася з фундаментальною екзистенційно-онтологічною проблемою – проблемою існування людини. Декартівське «*Cogito ergo sum*» відводить індивіда від внутрішнього духовного-екзистенційного єства, внаслідок чого виникає двояка проблема: з одного боку, чи можна сучасну людину, яка цілком не розуміє хто вона є, назвати в повній мірі здоровою, а з іншого, чи можна назвати здоровим суспільство, яке складається із таких індивідів? Однак людина, яка б не стикнулася з цим аспектом проблеми самовизначення за допомогою проблеми фізичного здоров'я і нанобіотехнологій, не мала би потреби у самоусвідомленні на такому рівні. Отже, здоров'я є сферою, де людина може

черпати смисл, через засвоєння якого вона здатна рости над собою. Також очевидним стає те, що дані ідеї можуть бути справедливими і для суспільства в цілому.

М. Бердяєв вважав, що техніка ослаблює активність людського духу, роблячи людину лише частинкою виробничого процесу: «це і є відчуження людської природи і руйнування людини» [4, с. 303]. Вищесказане стосується і біотехнологій, адже людина як елемент складних людино-машинних систем майже у прямому значенні трансформується в механізм, елементи якого теоретично можуть підлягати ремонту і заміні. Це також віддаляє індивіда від самого себе, адже такі технології проблему нездоров'я беруть на себе. У даних умовах здоров'я може десакралізуватися і може зникати необхідність духовної активності людини, а фокус на вертикалі цінностей людського духу зміщується від духовного до тілесно-матеріального. Біотехнології можуть стати останнім етапом у перетворенні здоров'я людини на реальний товар, який можна буде купити в обмін на визначену суму грошей. Варто зауважити, що Г. Зіммель проводив влучну аналогію між грошима і проституцією, аргументуючи байдужість при передачі грошей та їх непов'язаність із суб'єктом [8]. Трансформація здоров'я у товар – сприятливий аргумент на підтримку деморалізації та прагматизації суспільства.

У суспільстві споживання соціум набуває рис суспільства споживання. У таких умовах, коли особисті інтереси однієї людини стають пріоритетними відносно потреб великої кількості людей, можна констатувати факт підвищеної вірогідності розгортання небезпек, пов'язаних із біотехнологіями і новітніми антропосоціокультурними практиками. До таких небезпек можна віднести, до прикладу, можливість ведення аморальних генетичних досліджень, нерегламентованої апробації потенційно небезпечних фармацевтичних препаратів на людях та ін. У суспільстві ризику, де відбувається комерціалізація духовних цінностей, необхідним є ретельний державний контроль над біотехнологіями і антропосоціокультурними практиками, які безпосередньо пов'язані із впливом на людину. У суспільстві ризику є потенційна перспектива створення неконтрольованої біологічної субстанції, вірусу, мікроорганізму, наноробота, здатних заподіяти шкоду людству. Ф. Фукуяма з цього приводу заспокоює: «Якщо ви знаєте, що вас уб'є машина, яку ви створили, то ви передбачите якісь міри

захисту» [12, с. 17]. Якщо американський вчений і правий, то навіть зараз біотехнології в контексті проблеми відчуження мають всі шанси відділитись від людини, зробивши її залежною від благ, пропонованих даними науками.

Генетична інженерія може впливати безпосередньо на тілесну складову людини. Проте, без відповіді поки що залишається питання: як зміниться нематеріальна складова людини – її мораль, алгоритми мислення, характер та ін.? біотехнологія може зберегти «внутрішній природний світ» людини, природне в ній, проте біотехнології є не лише способом впливу людини на навколишнє середовище, але і на саму себе. Проте, безумовно, для безпечної реалізації біотехнологічних проєктів, необхідним є відповідний рівень культури людини. Отже, наявною є потреба змін у традиційному філософському осмисленні біологічних технологій. Видимим є органічний зв'язок між конкретним біологічним дослідженням і його рефлексивно-методологічною оцінкою, що відображається в різноманітних епістемологічних моделях на різних етапах розвитку цивілізації. Це означає залежність застосовуваних до конкретної науки когнітивних стратегій від соціокультурних характеристик конкретної цивілізації. Вважається, що неklasична наука зараз знаходиться на такому рівні розвитку, що увага має приділятися не тільки об'єкту її дослідження, але і суб'єкту також, однак потрібно зауважити, що адекватність такої оцінки залежить від соціальної реальності, у якій існує такий суб'єкт, тобто від здоров'я суспільства. Останнє є необхідним для адекватного користування високотехнологічними продуктами науково-технічного прогресу. З іншого боку, біотехнології ні при якому рівні гуманізації її застосування не можуть перестати бути технологіями. Генна інженерія людини, зі всіма зі всіма спірними сторонами даного методу, продовжує інтегрувати людину у світ техніки, і людина, включаючись у техносферу, і далі стає елементом технічної реальності.

Безсумнівно, техніка змінила людину, особливо за останні кілька десятиліть. Темп життя значно зріс, і завдяки поширенню техніки у побуті в людини з'явилося більше вільного часу, який не завжди використовується нею для духовного саморозвитку та творчої реалізації. Висловлюючись словами Е. Фрома, людина «добилася «свободи від», але не досягла «свободи для», тобто свободи бути самою собою, бути продуктивною і повні-

стю пробудитись» [11, с. 404]. Людина перетворюється на машину у метамеханізмі добування та розподілу матеріальних цінностей. Ф. Фукуяма привніс застереження щодо того, чи не стануть біотехнології проміжною сходинкою або навіть завершальним етапом перетворення сучасної людини у члена суспільства пост-людської ери [12].

Розвиток біотехнологій формує нову реальність – біотехносферу, де живе лишається біологічним, але вже не суто природним, а це створює базу для формування нових взаємовідносин природи та техніки, а отже людини і природи, людини і суспільства.

3. Здоров'я людини у нанобіотехнологічному суспільстві

Актуальність дослідження нанобіотехнологічних впливів на людину є поштовхом для розробки концепції біотехнологічного суспільства як тріади «біотехнології – загальна структура суспільства – ментальність». Зміни ментальності людини супроводжують зміни типів суспільства і з необхідністю переосмислення взаємодії у тріаді «здоров'я – ментальність – нанобіотехнології». Ментальність як система думок, вірувань, навичок духу, що створюють відносно цілісну картину світу і об'єднують культурну традицію суспільства, неzapе-речно пов'язана із здоров'ям людини, пов'язана зі свідомістю людини, вживлена у її екзистенційно-персоналістичну та світоглядну складову. Здоров'я є певною матрицею, на якій може формуватися уявлення про світ, про живу і неживу природу. Як відомо, нирки та серце мають невелику здатність до регенерації, але печінка – це орган людини, що має здатність до відновлення, і відображення цього знання є навіть у міфології – це міф про Прометея. Подібні вірування та уявлення є складовою частиною людського світогляду, який протягом тривалого часу складався у наших предків і став витоком поведінкових реакцій соціо-культурного характеру. Однак, медико-біотехнологізація здоров'я дозволила замінити пошкоджену нирку на здоровий донорський орган. Стереотип, що при втраті нирки хворій людині може допомогти лише інша людина, руйнується з появою новітніх нанобіотехнологічних методів, котрі дають надію на можливість штучно створювати новий орган «у пробіріці» та пересаджувати його хворій людині.

В контексті філософії ці нові можливості мають ґрунтовні та далекоглядні наслідки як для людської ментальності, так і для соціокуль-

турного життя, адже нанобіотехнологія втручається у сферу взаємовідносин «людина-людина», замінюючи її у конкретних прикладах на відносини «людина-техніка». Отож, в контексті соціально-філософського аналізу триади «здоров'я – ментальність – біотехнології» очевидним є опосередкований вплив нанобіотехнологічних здобутків через людське здоров'я на ментальність людини та на сферу взаємовідносин «людина-людина». Нанобіотехнологізація здоров'я може призвести до змін світогляду людини в сторону технократичного мислення, адже цінність технологій у очах деяких людей має потенціал перерости цінність людини. На тлі духовно-моральної та ціннісно-нормативної криз соціуму це є несприятливим фактором для формування здоров'я суспільства. «При клонуванні людина ніби сама себе роздвоює на донора і реципієнта» [10, с. 99]. Таким чином, нанобіотехнології через здоров'я торкаються проблеми самотності людини. Клітинна та тканинна інженерія дає людині перспективу бути донором для самої себе. Допомогу тепер не потрібно чекати від собі подібного у суспільстві, адже собі подібного можна виростити в лабораторних умовах із власного ж вихідного матеріалу. Завдяки нанобіотехнологіям хворий індивід для себе сам може стати ціллю і засобом, тому дещо девальвується роль іншої людини у врятуванні життя індивіда. Індивідуалізація в даній ситуації може мати відтінок вже не адаптації до несприятливих соціально-економічних умов, а зміни поведінкових нормативів у соціальному бутті людини.

У контексті здоров'я людини у суспільстві ризику варто також згадати і про феномен дихотомії людського знання на так зване «небезпечне» та «попереджувальне» знання. Об'єктивна наука, в тому числі і нанобіотехнології, є потенційно небезпечною для людства, і для мінімізації цієї безпеки формуються нові види знання, покликані формувати необхідну культуру свідомості при користуванні новітніми технологіями. Для нанобіотехнологій «попереджувальним знанням» є біоетика. Біосоціальність природи людини в наш час стала причиною загострення біоонтологічних проблем у розрізі життя суспільства. Констатується поява нової стратегії суспільного розвитку – стратегії вітальності, тобто налагодження консенсусу між валеологічними, екологічними, морально-правовими та етнічними аспектами життя людини.

Гуманітаризація проблеми людського здоров'я демонструє його зв'язок не лише з матеріальним світом, але і також зі світом духовним, показує його інтегрованість як у персональне соматичне буття людини, так і у соціокультурну реальність, у буття суспільства. Сходження проблеми здоров'я людини до вершин піраміди цінностей сучасного індивіда спонукає його більш уважно ставитись до даної проблеми, що обумовлює потребу пошуку причинно-наслідкових зв'язків між людиною і природою та суспільством. Проблема людського здоров'я у площині суспільної свідомості ставить здобутки новітніх технологій у статус потенційної панацеї від багатьох страждань, стаючи вагомою підтримкою для політичних, економічних та соціальних сил, зацікавлених у проведенні сумнівних в моральному плані досліджень, а також форсуванні впровадження нанобіотехнологічних інновацій у життя. У суспільстві ризику відсутня чітка межа розподілу між нанобіотехнологіями, направленими на допомогу людині, та нанобіотехнологією, покликаною повністю людину трансформувати. Лікарня має бути тим місцем, де до людини ставляться по-людськи, не як до механізму, а саме з позицій гуманізму. Відповідь на запитання, чи є здоровим ставлення людини до себе самої, як до механізму, співпадає із відповіддю на питання: «чи є людина механізмом». Виходячи з того, що людина – це духовна істота, то будь-яке творіння людини – це творіння її духу. У філософському осмисленні модусу здоров'я, в аспекті соціального здоров'я, очевидним є те, що біотехнології можуть дати індивіду ще один шанс змінитись; зрозуміти те, чого він не зміг би усвідомити, якби помер через втрату життєво важливих органів, або їх нездатність продукувати вітально необхідні метаболіти. Саме тут закладений соціально-етичний імператив процесу нанобіотехнологізації суспільства. Ідея трансформувати або клонувати людину є бажанням матеріалізувати ідею на такому ж рівні, на якому її дотепер здатна була матеріалізувати лише природа (не в натурфілософському розумінні). Відтак, перебуваючи на вістрі нанобіотехнологічної революції, людина знаходиться на шляху самовідчуження.

Сучасна людина лише бере до відома те, що вона є невід'ємною частинкою лише природи, а не буття космосу в цілому. Високотехнологічні здобутки наукової думки спонукають до розширеного розуміння людиною самої себе, до ставлення до себе як до людини, а не

як до механізму, мислячої істоти чи політичної тварини, як до хворого або здорового. Персональний духовний стан людини як «турбота про себе» безпосередньо пов'язаний з її здоров'ям.

Сучасні високі технології дозволяють людині освоювати біосферу для покращення і продовження свого життя. Незнищенність цивілізації, на думку В. Вернадського, забезпечена ще й тим, що «вперше поставлена ... проблема свідомого регулювання розмноження, продовження життя, ослаблення хвороб для всього людства» [6, с. 50]. Біотехнології сприяють боротьбі людині з хворобами за допомогою антибіотичних препаратів. Застосування біотехнологічних методів у фармацевтичній індустрії створили нові можливості для виробництва вітамінів, гормонів, імуномодуляторів, медичних ферментів, медичних амінокислот, кровозамінників та інших засобів боротьби за життя і здоров'я людини. Сучасні футурологи дискутують з приводу можливості зміни геному людини, тобто відбору індивідів з найкращим генетичним матеріалом [12]. Дії такого роду могли б позбавити вид *Homo sapiens* від хвороб взагалі. Таким чином, розвиток нанобіотехнологій сьогодні став потужним засобом, завдяки якому людина здатна вести діалог з природою на принципово іншому рівні, з одного боку захищаючи себе, а з іншого – піддаючи ризикам неочікуваних наслідків свого втручання в організоване природою життя. В. Вернадський зазначав, що для становлення ноосфери на теренах людського буття необхідним є початок домінування геологічної ролі людства над іншими геологічними процесами, що мають місце у біосфері. Таким чином, науковий прорив у галузі нанобіотехнології є одним із інструментів, який здатний нести зміни у планетарному масштабі. «Ноосфера – останній із багатьох станів еволюції біосфери в геологічній історії» [6, с. 510]. Проблема здоров'я – це проблема формування ноосферного мислення людини, еволюція її духу і шанс людини жити у майбутньому без хвороб. Якщо ж розвивати лише нанобіотехнології, ігноруючи планетарне мислення людини та її духовний розвиток, то ситуації ризику для життя і здоров'я людини будуть повторюватись все частіше.

Уже сучасний рівень розвитку нанобіотехнологій дає людині можливість замінити зношений орган, ніби деталь в автомобілі. Нанобіотехнологізація людини як живої природної істоти здатна не лише через заміну органів покращувати здоров'я і продовжувати життя, але

й впливати на внутрішні екзистенційні переживання людини, сферу її смисложиттєвих цінностей. У суспільстві ризику з високорозвиненою наукою і новітніми технологіями всі біотехнологічні і генно-інженерні маніпуляції з живими організмами мають бути чітко виваженими та продуманими; також необхідно прагнути враховувати всі передбачувані ризики і негативні результати втручання в природу [3]. На сьогодні вчені довели, що генна інженерія підвищує свободу міграції генів між організмами, котрі природним чином не можуть схрещуватись. Це явище потенційно може створювати загрози як для людини, так і для всього суспільства.

У контексті теорії Ч. Дарвіна постає проблема впливу природного відбору на хід еволюції. Якщо людина сама зможе змінювати свій геном, то чи буде йти еволюція звичним шляхом? Чи не перейдуть критерії природного відбору із біологічної сфери у сферу економічну і тим самим загостриться проблема соціальної справедливості та низка проблем морально-етичного характеру? Ф. Фукуяма ставить питання так: яким чином зміниться соціальна стратифікація, коли у суспільстві з'явиться каста надлюдей на противагу тим, кому здобутки генетичної інженерії будуть не доступні з причин їх високої вартості?

Незважаючи на те, що в останні роки філософія продовжує досить активно утверджуватись у сфері біоетики, ставлення сучасного суспільства до нанобіотехнологій дуже нерівномірне і часто має місце як повне прийняття нанобіотехнологій, так і повне їх заперечення. У суспільстві ризику відмічається тенденція зниження технічної та природничо-наукової обізнаності населення навіть технологічно високорозвинутих країн. Важливою рисою сучасної науки є те, що процес соціальної верифікації наукових новинок в більшій мірі залежить від неспеціалістів, а іноді і від ще менш компетентного суспільства загалом, і більшість людей не володіє достатніми знаннями для сприйняття наукової інформації. Дану ситуацію теж можна охарактеризувати як стан нездоров'я у суспільному масштабі, адже вона характеризується відсутністю, до прикладу, відповідності між рівнем наукової компетентності суспільства та рівнем розвитку науки. Складність раціонального аналізу наукової інформації в процесі формування ставлення суспільства до нанобіотехнологій виводить на перший план не логічну, а емоційно-чуттєву компоненту суспільної свідомості і сприйняття

технократичного мислення як панування розсудку, якому чужі розум і муд-рість. Сприяти проблемі осмислення нанобіотехнологізації здоров'я людини може відповідь на моральне запитання, чим є нанообіотехнології для сучасного суспільства – добром чи злом. Проте, очевидним є те, що одними із можливих напрямків розвитку людства може бути шлях до кінця історії людини як виду *Homo sapiens* і початку нової пост-людської ери *Homo electronicus*. М. Бердяєв зазначав, що, потрібно «не заперечувати наукові відкриття техніки, а духовно оволодіти ними» [4, с. 303]. Так, нанобіотехнології ставлять людину в умови необхідності духовної активності для трансформації ціннісно-сислової парадигми у співзвучності із персональним соматичним буттям та зовнішнім соціокультурним буттям людини.

Динамічний розвиток нанобіотехнологій у ХХІ ст. актуалізує проблему свободи і відповідальності стосовно взаємовідносин «здоров'я – соціум – нанобіотехнології». Це стосується перш за все промислового виробництва нанобіотехнології і, звичайно, проблеми свободи і відповідальності стосовно модусу здоров'я. Хвора людина завжди постає перед необхідністю, а питання застосування нанобіотехнологій пов'язане з узгодженістю свободи та відповідальності.

Духовне буття в масштабах суспільства є сферою нематеріальних, вищих аксіологічних вузлів соціального буття. У контексті особистісного існування це може бути внутрішньо-особистісним екзистенційним континуумом, що характеризується орієнтацією на трансцендентні загальнолюдські цінності, такі як гармонія, добро, свобода, істина та ін. З точки зору філософії здоров'я, духовне означає ціннісно-сислову спрямованість індивіда на конститування власної життєтворчості, на усвідомлення відповідальності за свої вчинки, здоров'я, конструктивність способу та стилю власного існування. Як зазначає Є. Бурцева, «особистість, що живе духовним виміром реальності, реалізує себе у творчій діяльності, спрямованій на перетворення універсуму і втілення в життя ідеалів абсолютних цінностей буття» [5]. Таким чином, з'ясування місця і ролі модусу здоров'я у системі аксіологічних детермінант соціального буття людини у суспільстві ризику містить у собі аналіз ціннісного статусу феномену здоров'я та співставлення даної величини із наявними тенденціями у сфері охорони здоров'я.

У суспільстві ризику нанобіотехнології можуть виступати інструментом влади або сходиною до прагматизації та десакралізації здоров'я. Проте, це не заперечує той факт, що нанобіотехнології є перспективним напрямком розвитку, зважаючи на високий інтелектуальний потенціал суспільства. Серед сучасних нанобіотехнологій – генетична інженерія, клітинна і тканинна інженерія, серед біотехнологій – промислова біотехнологія та харчова біотехнологія, яку часто плутають із популяризацією використання хімічних добавок при виробництві харчових продуктів з метою їх здешевлення та покращення їх якостей. Всі вони також інтегровані в економічне та політичне життя сьогодення, прямо чи опосередковано взаємодіючи з людським здоров'ям, та підтверджуючи важливість його місця у соціальному бутті людини.

Засобом дослідження місця здоров'я в системі цінностей людини у сучасному суспільстві є феномен медикалізації, і в масштабах суспільства духовне буття є сферою нематеріальних, вищих аксіологічних вузлів соціального буття. У контексті особистісного існування – це може бути внутрішньо-особистісним екзистенційним континуумом, що характеризується орієнтацією на трансцендентні загальнолюдські цінності, такі як гармонія, добро, свобода, істина та ін. З точки зору філософії здоров'я, духовне означає ціннісно-сміслову спрямованість індивіда на конститування власної життєтворчості, на усвідомлення відповідальності за свої вчинки, здоров'я конструктивність способу та стилю власного існування.

У суспільстві ризику процес медикалізації ставить під медичний контроль такі проблеми як самоідентифікація особистості, спілкування та соціалізації індивіда. Свого часу Ф. Фукуяма писав про можливість через використання продуктів фармацевтичної індустрії змінювати людську особистість, підсилюючи деякі риси характеру, такі як самооцінку та здатність до зосередження. Таким чином, медикалізація окрім інженерного халата взяла до своїх рук і філософський посох, адже тепер людина звертається до лікаря у надії на те, що він краще знає її організм, ніж вона сама. Більше того, проблема є і у тому, що людський організм несвідомо ототожнюється власне із людиною. Звідси випливає, що вона звертається до медицини з проханням вилікувати себе від самої ж себе. Якщо філософія на це прохання відповіла б наголошенням на багатогранності та глибині проблеми, не беручись

за безпосереднє лікування пацієнта, то медикалізація може поставити медицину у положення, яке вимушуватиме медицину робити «ведмежу послугу». За таких умов медицина здаватиметься панацеєю від всіх проблем, яка, однак, сміливо братиме на себе обов'язок їх самотужки і вирішити, хоч не завжди успішно.

4. Висновки

У суспільстві ризику при застосуванні нанобіотехнологій необхідним є дотримання принципу розумної доцільності. Медична наука збагачена філософським духом, є значно ближчою до проблеми людського здоров'я загалом, а також і до проблеми здоров'я в дискурсі соціального буття людини. Медицина спеціалізується переважно на проблемах людського тіла, яке, однак, не вичерпує повноти людського буття. Дані питання потребують ґрунтовної філософсько-аналітичної рефлексії у контексті людського світогляду, адже торкаються проблеми ставлення людини до самої себе і до соціального оточення, до життя загалом. Медицина, безумовно, є принципово необхідною частиною соціальної сфери будь-якого суспільства, яке претендує хоча б на мінімальний розвиток. Проте, медицина являє собою багатогранний феномен, одним із проявів якого є медикалізація як процес, у ході якого різні аспекти людського життя починають розглядатися у якості медичної проблеми, стаючи інтегрованими у поле поміж двох амбівалентних полюсів: здоров'я і хвороби. Наслідком цього є як самоусвідомлення людиною себе пацієнтом, так і об'єктивація людського тіла і життя у площину медичного моніторингу та регулювання. Основною серед рушійних сил медикалізації можна виділити різнопланову соціально-економічну цінність здоров'я. Здоров'я є соціально-економічною цінністю для індивіда та держави, в основі чого лежить утилітарне ставлення до здоров'я. Даний аспект феномену здоров'я може бути одним із бар'єрів щодо соціальної свободи індивіда у займанні економічно-бажаного суспільного статусу, а також мірилом ефективності накопичення капіталу індивідом для держави. З іншого боку, феномен людського здоров'я, а точніше його здатність визначати соціальну свободу людини, виступає у якості економічної цінності для виробників медичної техніки та ліків. Попит на них може забезпечуватися тією ж економічною цінністю здоров'я для індивіда, для якого проблеми зі здоров'ям приводять до зміни матері-

ального статусу. У таких умовах наявний феномен патологізації існування суспільства і конкретної людини. Медикалізація у масштабах реальності індивіда може проявляється у тому, що він при перших же натяках хоча б на деяку фізичну слабкість чи якусь проблему в житті, звертається до адептів медицини, котрі покликані ліквідувати цю складність. Таким чином, медицина трансформує різні рівні суспільної свідомості, підводячи медицину впритул до взаємодії із людським світоглядом у сфері смисловитості. Людянимірність нанобіотехнологізації здоров'я полягає в опосередкуванні біологічними технологіями відносин людини з людиною, інтегруванні людини у техносферу та її перетворенні в елемент технічної реальності. Вирішення проблем зі здоров'ям за допомогою нанобіотехнологій веде до десакралізації здоров'я, зникнення необхідності духовної активності людини, зміщення акценту на вертикалі цінностей людського духу від духовного до тілесно-матеріального. За умов міфологізації нанобіотехнологій та природничо-наукової некомпетентності більшості населення, містифікації наукових досягнень та маніпуляції свідомістю при формуванні суспільної думки щодо впровадження нанобіотехнологічних здобутків у життя активується не раціональна, а емоційно-чуттєва компонента суспільної свідомості.

Список літератури:

1. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Перевод с шведского языка. СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. Москва : Логос, 2005. 390 с.
3. Бейлин М.В. Нанотехнология как прорыв в постнеклассической науке: монография. Харків : ТОВ Оберіг, 2014. 480 с.
4. Бердяев Н.А. Царство духа и царство кесаря. Москва : Республика, 1995. С. 288–356.
5. Бурцева Е., Кирсанова Л. Вина. Антропологические предпосылки. URL: http://institut.smysl.ru/burceva_kirsanova.php (дата звернення: 20.10.2019).
6. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. Москва : Наука, 1988. 520 с.
7. Гурвич И.Н. Социальное здоровье. Санкт-Петербургский центр девиантологии, публикации. URL: http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Gurvich-Sotsialnoe_zdorovye.pdf (дата звернення: 18.10.2019).
8. Зиммель Г. Избранные работы / пер. с нем. Київ : Ника-Центр, 2006. 440 с.

9. Косарев В.В. Трансгуманизм и синергетическая философия. *Международные чтения по теории, истории и философии культуры (Дифференциация и интеграция мировоззрений)*. СПб., 2004. № 20. С. 296.
10. Тищенко П.Д. Био-власть в эпоху биотехнологий. Москва, 2001. 177 с.
11. Фромм Э. Здоровое общество. Догмат о Христе / пер. с нем. Москва : АСТ: Транзиткнига, 2005. 571 с.
12. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / пер. с англ. М.Б. Левина. Москва : ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС», 2004. 349 с.

References:

1. Bard A., Zoderkvist Ya. (2004). Netokratiya. Novaya pravyashchaya elita i zhizn' posle kapitalizma [Netocracy. The new ruling elite and life after capitalism]. SPb.: Stokgol'mskaya shkola ekonomiki v Sankt-Peterburge. (in Russian)
2. Bauman Z. (2005). Individualizirovannoe obshchestvo [Individualized society]. Moskva: Logos. (in Russian)
3. Beylin M.V. (2014). Nanotekhnologiya kak proryv v postneklassicheskoy nauke [Nanotechnology as a breakthrough in post-non-classical science]. Khar'kov: TOV Oberig. (in Russian)
4. Berdyaev N.A. (1995). Tsarstvo dukha i tsarstvo kesarya [The kingdom of spirit and the kingdom of Caesar]. Moskva: Respublika, pp. 288–356. (in Russian)
5. Burtseva E., Kirsanova L. Vina. Antropologicheskie predposylki [Guilt. Anthropological premises]. Retrieved from: http://institut.smysl.ru/burceva_kirsanova.php (accessed 20 October 2019). (in Russian)
6. Vernadskiy V.I. (1988). Filosofskie mysli naturalista [The philosophical thoughts of a naturalist]. Moskva: Nauka. (in Russian)
7. Gurvich I. N. Sotsial'noe zdorov'e [Social health]. Sankt-Peterburgskiy tsentr deviantologii, publikatsii [St. Petersburg Center for Deviant Studies, publications]. Retrieved from: http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Gurvich-Sotsialnoe_zdorovye.pdf (accessed 18 October 2019). (in Russian)
8. Zimmel' G. (2006). Izbrannye raboty [Featured Works]. Kiev: Nika-Tsentr. (in Russian)
9. Kosarev V.V. (2004). Transgumanizm i sinergeticheskaya filosofiya [Transhumanism and Synergetic Philosophy]. *Mezhdunarodnye chteniya po teorii, istorii i filosofii kul'tury (Differentsiatsiya i integratsiya mirovozzreniy)* [International readings on the theory, history and philosophy of culture (Differentiation and integration of worldviews)]. SPb. No. 20. P. 296. (in Russian)
10. Tishchenko P.D. (2001). Bio-vlast' v epokhu biotekhnologiy [Bio-power in the era of biotechnology]. Moskva. (in Russian)
11. Fromm E. (2005). Zdorovoe obshchestvo. Dogmat o Khriste [Healthy society. Dogma of Christ]. Moskva: AST: Tranzitkniga. (in Russian)
12. Fukuyama F. (2004). Nashe postchelovecheskoe budushchee: Posledstviya biotekhnologicheskoy revolyutsii [Our posthuman future: Consequences of the biotechnological revolution]. Moskva: ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС». (in Russian)

**PSYCHOANALYSIS, SPIRIT AND SOUL THROUGH
THE PRISM OF HESYCHASM ANTHROPOLOGY
OF METROPOLITAN ANTHONY (BLUM)**

Serhii Kyryliuk¹

Mykhaylo Syvak²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-101>

Abstract. Sigmund Freud's psychoanalysis, as an anthropological paradigm, was conceived not only by medical psychotherapists, philosophers, but also by Christian theologians. *The purpose* of the paper, firstly, to an overview of anthropological discourse in the theological and philosophical heritage of Metropolitan Anthony and the ideas of psychoanalytic-dynamic understanding of human being. Secondly, the article is due to the topic of the hesychasms influence on the anthropology of this eminent church hierarch metropolitan Anthony Sourozhky (Bloom). And thirdly – identifying and clarifying the specifics of anthropological discourse in the theological and philosophical heritage of Metropolitan Anthony, as well as the correlation of these anthropological ideas (including the experience of hesychastic practice) with the work of other Christian authors of the twentieth century. The methodology used in the article is an analytical review of the literature with further conceptualization. *Conclusions.* Psychoanalytic – dynamic approach to understanding of human being has both commonalities and differences. Common is in the understanding of the structure of the intrapsychic apparatus of man in the form of three psychological layers, which are only described by theologians and psychoanalysts in different coordinate terminology. But the vision of functioning of the mental apparatus divisions in the person is different. Thus, psychoanalysis insists on the need for a person to be satisfied in order to avoid suffering, and the practice of hesychasm recommends contemplation and silence to overcome the same suffering. In particular, it is proved that metropolitan Anthony himself prac-

¹ Priest, MD, PhD, Associate Professor,
Lviv National Medical University, Ukraine

² Priest, PhD, Associate Professor,
Lviv Orthodox Theological Academy, Ukraine

ticed hesychasm and based his own spiritual experience substantiated the main positions of the man's theological doctrine. It has been emphasized on the fact that the main purpose of human hesychastic practice is to acquire a state of worship. Both directed and achieved by Jesus' prayer are the meaning which it infuses into the perfect form of silence. Short in form, single in content, it leads the soul to concentration and delivers it face to face with God. By virtue of its content, it brings together all the forces (spiritual, spiritual and physical) of man in the worship of love. And in doing so, it makes being strong. At the same time, it separates the soul from all subjectivity, from all its search and self-seeking, and establishes it in complete Divine objectivity.

1. Introduction

One of the most relevant topics in theological anthropology is the question of the composition of human nature. On the one hand, for centuries, thinkers have tried to grasp the relation in man of material and spiritual, to find the "key" to understanding the human being. Understanding these issues gives an opportunity to find the answer to the age-old question of anthropology: who is this person and what is its purpose? In this paradigm, the reflections of the eminent hierarch of Metropolitan Anthony of Suroz Anthony (Bloom) are quite significant. The worship of man as a mystical and anthropological ideal in the views of Metropolitan Anthony is very closely intertwined with the mystical religious practice of hesychasm, a phenomenon which has remained relevant since its inception. Hesychasm is generally conceived of as a special type of practice for the transformation of man, which implies the transformation of his fallen nature into the divine nature, when changes under the action of grace affect not only the soul but also the mind and body. This condition is characteristic of the canonical mysticism of Christianity and is associated with experienced mystical practice. "Subject to the fulfillment of all the rules of "action" and the achievement of the self-focus of the anthroposystem in the harmonized unity of the ascetic, it must have ended with mysticism, that is, contemplation of the Divine Light, which meant deification and energetic unity with God already... Mysticism as the apex of the process was associated with the emergence of a meta-anthropological level, at which the mind, soul and body of man as one with the Whole were transformed into a new image of being" [Telizhenko L.V.,

2007, p. 91]. That is, in this way an anthropological integrity is achieved, in which the mind, soul and body are harmoniously combined.

On the other hand, reflection on ideas of hesychasm is found not only in theologians but also in philosophy. For example, S. Horuzhiy in the work "Problems of the study of the anthropology of hesychasm" explores hesychasm in synergistic anthropology [SS Horuzhiy, 2010]; hesychast anthropology is the subject of K. Wehr's research; "Practices of self" in the context of ontological transformation is found in M. Foucault's postmodern philosophy [Foucault M., 2007]; the peculiarities of manifestations of the theory of self-organization in the spiritual practice of hesychasm and the use of a synergistic approach for the study of mystical hesychastic experience as an anthropological modus are thoroughly considered by Ukrainian researcher L. Telizhenko.

Thirdly, the beginning of psychoanalysis is thought to be in 1895, when Z. Freud and J. Broer published the work "Essays on Hysteria", outlining in it their own view of neurotic disorders. According to the new approach, some symptoms were considered as a compromise result of the patient's unconscious intrapsychic conflicts. Today, psychoanalysis, in a broad sense, is understood as: a method of studying unconscious thoughts and feelings, personality theory and the technique of psychotherapy. Although the purpose of this publication is to present, foremost, the critical views of Metropolitan Anthony Surozsky (Bloom) on psychoanalytic concepts, further explanation is not possible without a clear statement of the foundations of psychoanalytic theory. The methodology used in the article is an analytical review of the literature with further conceptualization.

2. Sigmund Freud's views on the structure and functioning of the soul from the standpoint of psychoanalytic theory

Radical and innovative in Freud's idea was the approach to the interpretation of the human psyche: comparing it to an iceberg, in which only a small part protrudes above the water (conscious), and the main part remains under the water invisible (unconscious), instead of considering the person as a intelligent, conscious, he argued that people are in a state of continuous conflict, the origins of which are in a much wider field of mental activity – in unconscious sexual and aggressive tribs. Therefore, the human psyche is a kind of "battlefield", an interaction between the irreconcilable forces

of desire, reason and consciousness. The notion of dynamics in relation to personality implies that human behavior is more deterministic than accidental or arbitrary. Therefore, unconscious mental processes play a major role in regulating human behavior. Methods of psychoanalysis were developed even before his final theory was completed. In fact, psychoanalytic theory is a set of theories that consider the unconscious processes and development of the individual [1, p. 4-9; 68-73].

Freud's conception of personality implies the existence of three levels of consciousness (the so-called topographic model) – the conscious, subconscious, and unconscious and three personal structures (the so-called structural model) – Eid (It), Ego (I), Superego (Above-Self)) [2, p. 167-189]. The level of the conscious consists of thoughts and experiences that are currently conscious.

The concept of the unconscious Freud used to describe those psychic structures and processes that are inaccessible to awareness as a result of the activity of displacement – a process by which thoughts, images, emotions, etc. are held in the unconscious by threatening oneself. Displacement is a universal psychic process that largely forms the unconscious – a separate part (section, area) of the psyche, which contains and never unconscious trains, instincts (biological, innate part of the unconscious), and, in fact, displaced trains, thoughts.

Between the realms of the conscious and the subconscious stands out the intermediate zone of the psyche – the subconscious, which contains those psychic products that are unconscious at the moment, however, are easily mentioned with minimal effort or spontaneously.

Eid (It) is the oldest structure of the human psyche, the content of which is the psychic unconscious representations of the tribes: on the one hand – primitive and displaced, on the other – inherited instinctive aspects of personality that will never become conscious. Eid functions completely in the unconscious. It is a reservoir of psychic energy that operates on the "pleasure principle" – satisfying the need for immediate discharge of psychic energy. The latter, if it is restrained and does not find a discharge, causes tension in personal functioning. Eid obeys only this principle, in spite of other people or his own self-preservation; it is irrational, chaotic, ignorant of rules and conventions. Eid is a kind of bridge between somatic and mental processes in the body. The personality of the Eid voltage is eliminated using two processes:

reflex actions – automatic actions in response to excitatory signals (for example, cough in irritation of the upper respiratory tract);

primary processes – in the event of reflexive action, Eid creates a fantasy mental image of an object that can bring pleasure. It is an illogical, irrational fantasy form of mental activity, characterized by an inability to suppress impulses, to distinguish between real and unreal, "self" and "not-self". Primary processes are manifested in dreams, hallucinations, psychosis, as well as in the mental activity of newborn babies. The ability to delay pleasure in children emerges when they begin to realize that, in addition to their desires and needs, there is an outside world. With the emergence of this knowledge, the following structure of personality arises.

The Ego (I) is the component of the psychic apparatus responsible for decision making. It is subject to the "principle of reality", which aims to preserve the integrity of the body by delaying the satisfaction of trains until the moment when the opportunity arises to achieve discharge in a safe way, or to create the right conditions in the environment. Based on the logical process called Freud's "secondary process", Ego is able to direct behavior in such a way that the needs are met in a safe way for the individual and other people. In Ego, the experiencing and observing parts are distinguished.

Supergo (Above-Self) is the chronologically last component of the individual, which is an internalized version of social norms and standards of behavior. Superego is formed in the process of growing up of the child, by reflecting, first, the parental expectations, and then society. The Superego is divided into two substructures – Conscience and the Ego ideal.

Psychoanalytic theory is based on the idea, drawn from physics, that humans are complex energy systems. Thus, human behavior is fully motivated by the need to discharge the excitation energy. According to Freud, psychic images of bodily needs, expressed in the form of desires, are called trains (trib theory, syn. drive theory). Tribs are always unconscious. Their impact can be both obvious, direct, and indirect, "masked".

The purpose of mental activity as a whole is to avoid dissatisfaction and achieve pleasure. It is achieved through the "principle of perseverance", according to which the mental apparatus seeks to maintain the available amount of arousal at the lowest possible level. Continuity is achieved, on the one hand, by discharging the already available energy of unpleasant excitation, and on the other, by avoiding anything that can enhance it. In

addition, there is an exchange and redistribution of energy trains between different structures and levels of personality.

Human behavior is determined by conflict – the opposite of the conflicting intra-psychic needs of the subject. Conflicts are obvious – for example, between desires and moral prohibitions / conflicting desires, or hidden ones. In the latter case, the conflict is distorted in the form of symptoms, behavioral disorders, problematic nature, etc. A neurotic conflict is an unconscious conflict between Eid's need for discharge and rigid Ego protections that impede or prevent her from becoming aware. Conflict leads to intensification of trains, resulting in Ego being suppressed and involuntary "discharges" occurring, which are manifested as symptoms of neurosis (the so-called psychoanalytic model of neurosis). The Supergo function causes a sense of guilt in the Ego, even for symbolic and distorted manifestations of the activity of trains. Protecting against this feeling, the Ego strengthens the defenses even more, and this again leads to an even greater intensification of the trains. In addition, the pathogenetic impact of a neurotic conflict is the need to constantly consume energy to prevent trains of awareness or motor skills. This leads to the exhaustion of the Ego, the "breakthroughs" of tribs from Eid to consciousness and the formation of neurotic symptoms.

Note that each symptom in symbolic form realizes displaced desires (primary benefit), so it can be "deciphered" and for its physical and mental aspects one can find verbal equivalents. Moreover, each symptom arises in the context of a particular micro-society, so it always appeals to the patient's immediate environment. For example, hysterical attacks realize the unconscious oedipal fantasies of patients by faking a sexual act with a desirable and forbidden parent. The secondary benefit of the symptom is the care and custody surrounding the patient (especially the anxious and frightened father and / or spouse), and the position of "victim of severe illness" makes it possible to offset feelings of guilt for the symbolic satisfaction of the taboo desire. Therefore, the task of psychoanalytic psychotherapy is to assist the patient in understanding the symbolic meaning of her symptoms and the nature of unconscious desires.

It is believed that the cause of neurosis is the functioning of non-adaptive rigid protection of the Ego. In contrast, patients with deeper lesions lack the effectiveness of the protections available. The description of the individual thus implies the definition of:

1) the level of personal development of the patient (psychotic, borderline, neurotic, "normal");

2) protective styles, basic protective strategies, that is, the nature of the patient (paranoid, schizoid, etc.).

The neurotic level of organization involves the use of mature protections by the individual. Such patients have an integrated holistic sense of identity, test reality well, and experience their pathology as something Ego-distonal, alien to them. They demonstrate the capacity for "therapeutic cleavage" – between the observational and the sensory parts of the Ego. In other words, if some of the patient's experiences are partially Ego-syntonic, they do not require the unconditional recognition of the truth of those experiences, but acknowledge that these experiences are something peculiar to them only, originate from some yet unclear internal reasons. The presence of such an observation part is a prerequisite for successful cooperation between the patient and the therapist. The central problem of neurotic level individuals is the problem of identity. Such patients have a sense of basic trust in the world and autonomy, and the nature of their problems is determined by the conflicts between the need to fulfill desires and the obstacles that they believe impede this realization. Characteristic anxiety is anxiety of punishment, damage, loss of control. The main developmental conflict is an oedipal one. Objective ability is a triad. Feeling your own Ego is responsible.

The psychotic level of organization involves the use of personality archaic protection, or protection level Ego (I). They are characterized by problems with self-identification and lack of adequate reality testing. The central problem of persons of the psychotic level of the organization is the problem of safety. The characteristic anxiety is the anxiety of destruction. The main developmental conflict is symbiotic. Objective ability is monadic. Feeling your own Ego is flooded.

The boundary level of the organization involves the use of immature personality protections, the presence of problems with their own identity, but, in general, adequate testing of reality. The central problem of borderline entities is the problem of autonomy. Characteristic anxiety is problem of the separation anxiety. The main conflict of development – separation-individuation. Objective Relationship is dyadic. Feeling your own Ego is involved in the struggle.

3. Anthropology of Metropolitan Anthony – as a priest and doctor

Certainly, Freud's ideas had a profound influence not only on the specialized field: on psychiatry, philosophy, but also on the culture of Western civilization of the twentieth century in general. Immediately after the emergence of psychoanalysis and the publication of other provisions of Freud, many followers and critics of the new doctrine appeared. Freudism as an anthropological paradigm was conceived not only by medical therapists, philosophers, but also by Christian theologians. The analytical opinions on this topic by Metropolitan Anthony of Suroz (Bloom), the eminent church hierarch, are quite interesting. It is important that Bishop Anthony had a medical degree and had a long medical practice. Therefore, his reception of Freudism contains both a theological and professionally practical vector.

A. Surozhsky solved the problem of the mutual influence of the material and spiritual component of man as follows: "We all, – he says, – possess the body, and soul, and spirit. Body and spirit are the two main factors that connect us to God and the created world. Adam was created from the dust of the earth. It was not the result of a sharp jump from animal to humanity, it is not the last stage of evolutionary development. God did not create it, making man the most perfect and attractive monkey. God took the dust of the earth, so that in all things man is like everything created by God. We are made up of the same substance as every atom and every galaxy. Every atom and every galaxy and everything in between these extremes can recognize itself in us, in our body.

And on the other side is our spirit. When Adam was created, God breathed into Him His life (Genesis 2: 7). The breath of God within us also makes us like God, and allows us to grow from empirical humanity to beings full of Godhead who grow out of innocence into holiness. From the sinlessness of Adam, through the fall of man, through repentance, through the atonement of Christ, through our union with Him, we grow into unity with God and become complicit in the Divine nature (2 Pet 1: 4)" [3, p. 858]. Modern thinker O. Davydenkov says that the soul and the spirit are the names of the same essence. But under the action of Divine grace, a special life-style is established in the soul. In other words, the spirit is the same soul, only after its graceful renewal [4]. In the Apostle Paul, the word "spiritual" is synonymous with "carnal" and in this sense is opposed to "spiritual" (1 Cor. 2, 13-3, 1). Therefore the juxtaposition of soul and spirit in

Heb. 4, 12 has in apostol Paul's moral, not ontological, meaning indicates the different orientation of the thoughts and intentions of the heart: whether they are directed to "spiritual" or "spiritual", "carnal". Using the metaphor of Reverend Simeon the New Theologian, it can be said that the spirit of man is like a "soul of the soul" [4, p. 86].

A. Surozky, thinking about the soul, says: "between the body and the spirit is the human soul. The soul is our mind, our emotions, all the forms of consciousness that we have. And this is a vulnerable place in our lives, because all temptations are directed here. The devil cannot tempt our flesh. One of the Fathers of the Church said that when we talk about the sins of the flesh, we are not talking about our flesh being sinful, but about those sins that our soul commits against our flesh. I am hungry because the body requires food, but I am greedy because the soul makes a choice between what seems desirable and the other" [4, p. 858].

Speaking about the effect of the soul on the body, A. Surozky notes that "...in all its manifestations, our body is pure and natural. It loses its naturalness and purity due to the fact that the soul projects on it – greed, lust, etc. It is here that the devil acts, because he can tell: "Why eat bread when you can take a gingerbread? Why not take advantage of that and that? (Which is not entirely illegal, but what better to do without it). It will be nice for you!". And it imposes this on our body, which is gradually corrupted by the soul" [4, p. 858].

As already noted, for A. Surozky, the soul is the psyche, the mental activity of man. Metropolitan paid much attention to this topic, not only in the pastoral or theological dimension, but also in the psycho-psychiatric one. Recalling his university studies, Bishop Antony told that he had very good teachers in psychology and psychiatry [4, p. 865], who, while speaking of the mental life of man, also touched on Freudism and various recent trends in the field. A. Surozky also said that for long time he worked in a psychiatric ward.

Already, as a clergyman, A. Surozhsky gave a series of lectures on the theological and philosophical understanding of the human psychic sphere. In his speech, "Psychology and Spiritual Experience", which was delivered at the Freudian Psychoanalytic Society, the Metropolitan noted that he did not fully agree with S. Freud's approach to the phenomenon of the psyche. In particular, A. Surozky acknowledges the presence in the human psyche

of the phenomenon of "unconscious", but for the bishop "unconscious – this is the depth, where there is all that we get inherited, that we involuntarily perceive from different influences – all this settles there, but still not ready to wake up at full maturity, not ready to be summoned to the surface because immature... I perceive the unconscious this way: it is something very expensive, very significant" [4, p. 865]. Talking about spiritual experience, A. Surozky says that "spiritual experience reaches us and becomes real to us within the limits of our consciousness, our mind and at times somehow reaches our physical being. But for all this, I do not believe that spiritual experience can be reduced to a psychological storm or that a psychological storm can be reduced to pure physiology [4, p. 865].

In A. Surozky's conversations concerning the psychic (mental) sphere of human life, the bishop speaks of reason, consciousness, feelings, will. Christian anthropological thought identifies such constituent elements of the soul as reason, will, and feeling.

4. Hesychasm in the Anthropology of Metropolitan Anthony

Topics related to the practice of hesychasm, or more precisely, which have an influence on the anthropological views of A. Surozsky, pervade the hesychastic tradition, permeate most of his works. A. Surozky often touched upon the issues of Divine observation, inner silence, Jesus' prayer, self-absorption, finding an inner man, and many others. In particular, the most interesting in this perspective are the following conversations: "On contemplation and exploitation", "Contemplation and activity", "Self-knowledge", "Ascension", as well as – a large series of conversations about prayer and its meaning. A topical and open question is the detailed descriptiveness of the human personality structures in the process of internal transformations under the influence of the hesychastic model of practices. "It is of fundamental importance for the theme of personality: in the ascending spiritual and anthropological process, one can identify the richness and diversity of personality structures, which most of them have not been noticed in philosophy and psychology" [Horuzhi S.S., 2010, p. 341].

Certain hesychastic positions in the worldview and spiritual life of A. Surozky are the result of his own prayer experience, as well as a good knowledge of Byzantine (Eastern) theology (the ideas and practice of hesychasm are found in the Cappadocians, Macarius the Great, G. Palami, etc.), works of the

saint Fathers and Teachers of the Church, Ancient and Medieval Philosophy. For example, it is a well-known fact that the idea of likeness to God dates back to antiquity. Platon in the Theetetus dialogue explicitly states that man should escape from this world, and by escape he understands the likeness to God, which implies becoming reasonably just and virtuous, the ideas of isychasm (in which divine grace dissolves in the nature of man and adoration becomes already a fact her inner life). However, it can be assumed that, nevertheless, a great influence on Metropolitan Anthony in the paradigm of hesychasm had his first priest and mentor Archimandrite Athanasius (Nechayev) (rector of the Three-Holy Temple in Paris, in the past – a monk of the Balaam monastery). A. Surozky recalls their first meeting as follows: "I came at the end of the service; was about to go down to the temple; and towards me began to rise a monk, tall, broad-shouldered, in a hood, with brown hair, which all seemed to be deep into himself. He was rising, oblivious to the fact that he was coming towards me; he was still living in an echo of prayer, church singing, holy and holy words that he himself uttered and which came to his hearing and weaved into the very depths of his soul. Then I saw a man described by an old monastic proverb: there is such a word that no one can renounce himself, turn away from the whole world and follow Christ unless he sees at least one person in the face of the glory of God, the radiance of eternal life" [Anthony Surozhsky, Mitr., On Archimandrite Athanasius (Nechaev)]. In these memories, A. Surozky emphasizes that A. Nechaev "deepened in himself", that the words of prayer reached "the depths of his soul", which eventually led to the vision on the face of this man "the radiance of the glory of God". These are all signs of a certain hesychastic experience of A. Nechaev, culminating in his death words, addressed to A. Surozh: "Now I can die: I know what the secret of contemplative silence is" [Antony Surozhsky, Mitr., On Archimandrite Afanasiy (Nechaev)]. This is the understanding of "contemplative silence" that we find quite abundantly in the conversations, sermons, and spiritual practices of A. Surozky himself.

The next one who influenced A. Surozky in this context was Archimandrite Sophrony (Sakharov) (1896-1993), known for his hesychastic practice. For a long time S. Sakharov performed the monastic deed at Athos and was a student and biographer of Elder Siloan of Athos (1866-1938), who, in S. Sakharov's memory, "practiced reasonable heart prayer," that is, he was the hesychast.

A. Surozh was well acquainted with S. Sakharov, since the latter also belonged to the Russian emigrants, and spent certain periods of his life in Paris, and from 1959 in Great Britain, where he founded the Stavropigian monastery of St. John the Baptist, where the monks practiced Jesus' prayer. Bishop Antony in his lectures and sermons often mentions that he met with S. Sakharov many times and had long conversations [Anthony Surozhsky, *Mitr.*, 2014, Vol. 2, p. 666].

One of his conversations, namely, "On contemplation and deed", A. Surozki fully devotes to the topic of hesychasm. In it, the bishop thoroughly examines the causes, significance, technique, experience of this anthropological-mystical phenomenon.

A. Surozky begins with an understanding of the ontological foundations of Divine Observation. Describes the human condition of the primordial, its existential orientation, epistemological capabilities. It also analyzes the devastating changes in human nature that have caused the fall. He considers the practice of hesychasm as a feat of opposition to the "flesh" and the acquisition of "body", that is, integrity.

The first condition of hesychia A. Surozky calls "a feat of attentiveness". In particular, the Metropolitan states: "Attention, as a spiritual experience, is not limited to collecting only the mental content of a person; it is the gathering of all her (human) being into one cell, whereby an "inward stay" is achieved, freeing from the continuous flow of mental, discursive thinking, and which initiates in her the presence of the Lord in a state of inner silence, repentance, and love for Him. [Anthony Surozhsky, *Mitr.*, On contemplation and feat]. The "feat of attention" A. Surozhsky indirectly associates with the state of spiritual sobriety and alertness, in this – according to the Metropolitan – must be present the fight against passions. This is the first aspect of hesychasm that touches the mental component of human nature, which, in A. Surozsky's conviction, "enables one to spiritually rise above the level of the visible world and to experience the lost sensory knowledge; in other words, man, having overcome the empirical "spirituality" of the fallen world, again enters the realm of spirituality impartially, ontologically" [Anthony Surozhsky, *Mitr.*, On contemplation and feat].

The second aspect of hesychasm, as presented by A. Surozky, touches the human body, that is, the material component of its nature. In particular, the bishop says that "the physical side of this feat arises from establishing

the simple fact that any event of inner life is reflected in a somatic plane, that is, in the body. The body, in a noticeable or unnoticeable way, participates in every movement of the soul, whether it is a feeling, an abstract thought, a desire or even a super-sensory experience" [Anthony Surozhsky, Mitr., On contemplation and feat].

Since a person is a spiritual-bodily integrity, every part of a person's body is connected to his or her particular spiritual powers (energies). It should be emphasized that one of the initial concepts of hesychasm is the very concept of energies. "A person in the hesychastic tradition is thought of as a set of energies: the primordial, natural man is the set of creative energies, and the transformed by austerity man is the interaction of creative (human) and non-creative (divine) energies.

The concept of energy is the Aristotelian sense of the concept of "dynamis" – the actualization of potentialities, being, and is also thought of as a process, a movement of actualization. In this sense, a person is being understood as a process, a dynamically moving set of energies – desires, wills, emotions, thoughts and movements ... the set of energies or "energetic images of a person" becomes the subject of research in asceticism" [Evolution, Thinking, Consciousness, 2004, p. 189].

Thus A. Surozky identifies the following human centers:

1) Head Center: Located at the bottom of the forehead, between the eyebrows, and is responsible for the abstract thinking of the pure mind. The thinking may be very tense and clear, but it is too complex and varied; subject to the law of associations, it is volatile: its attempts to merge, together with the subject of attention, require enormous willpower, aimed at avoiding the interference of disorderly associations. These efforts cause fatigue, tension weakens, and thoughts dissipate.

2) Throat Center: Without leaving the same center located between the eyebrows, the thought can be connected to the word expressing it; then the word is perceived and experienced with force, and is made effective. This phenomenon makes the thought less abstract, saturates it with a living feeling, making the motive power of thought significantly increase. The weakness of the above method is the same as in the previous one, namely instability. However, it is this center that underlies the recurrent short prayer.

3) Breast center: located in the upper middle of the chest. In the case where the praying person is still close to his previous experience, his

thoughts and feelings are tingling in his chest as he speaks the words of prayer and feels them by the voice organs, whether aloud, in whispers or in silence. If, however, he has embarked on the path to successful attainment of inner unity and full focus, his prayer becomes "silent." Stressing this point, A. Surozky quotes the words of St. Isaac Syryn: "Silence is a mystery of the age to come" (Word 42) [Isaac Syryn, pr., 1998, p. 115].

The thought, which is sufficiently saturated with feeling, acquires much greater stability than that which was characteristic of it before: the attention does not disappear by itself; it only weakens over time, not because the focus of conscious effort has diminished, but because the tension of feeling has not yet merged with thought, and the heart has not yet joined with the mind.

4) Heart center: "located in the upper part of the heart, just below the left nipple", according to the Greek fathers, or slightly higher, according to F. Zatvornik, I. Bryanchaninov and others. Attention is placed over the heart, as if on a watchtower, from where the spirit watches intently over thoughts and feelings that seek to penetrate the sacred fortress, into the holy prayers. It is a physical place of perfect attention that engages both the mind and the senses [Antony Surozhsky. Mitr. On contemplation and deed].

For A. Surozhsky, the heart is the main spiritual and mystical center of man. The doctrine of the heart of the bishop builds on the thoughts of F. Zatvornik, who is known as the author of a large number of books and letters in which he instructed many people (from church hierarchs to simple laymen) in the experience of spiritual self-absorption and contemplative prayer. It should be said that in his works, conversations, A. Surozki refers to F. Zavtrnik most often. Therefore, we can assume that the views of the latter significantly influenced the hesychastic motives in the anthropology of Metropolitan Anthony.

Speaking about the importance of the heart in the spiritual life of a person, A. Surozky notes: "the thought gathered in the heart finds extreme stiffness; animated by feeling and united with it, it attains such energy and power that no stranger is able to change or penetrate it qualitatively. From the mind, no effort is needed to keep the attention away: all psychic activity is informed by a centripetal movement that pulls it uncontrollably right to this point of the body, where it settles, obeying the irresistible power ... which gives life to the heart and unity of thought. Such a "blissful captivity" frees the thought from the need for tension to focus on the subject of atten-

tion: it is continuously and continually given to prayer and divine thought". Bishop is convinced that only in the heart of thought finds clarity, insight, strength. And this condition can only be broken by the loss of the grace of the Holy Spirit.

Such cordocentric views, as suggested by A. Surozky, can be traced to many thinkers. In particular, G. Skovoroda [G. Skovoroda, 2011], P. Yurkevich [Yurkevich P., 2000]. It is interesting that in his talk "Contemplation and Activity", which deals with the topic of silence, A. Surozky refers to G. Skovoroda's works.

True prayer, that is, which is created in complete humility, in holistic devotion to God, sooner or later receives the life-giving grace of the Holy Spirit: then it finds the above-mentioned properties of harmony of thought and feeling, becomes a leaven and measure of every action, represents everything in life, ceases to be "action" and turns into being itself; and only then is it firmly established in a certain "place of the heart," revealing to the one who is praying the path to worshiping God from the bottom of the heart and to connecting with Him. The essential feature of reasonable prayer is not the formula itself, but its brevity and depth of content, its act, the action itself. "Hesychia brings to the next ladder a feat that transforms a person into a true holistic personality, which they call the "mind lifting into the heart". Its essence is at the center of all human being in the spiritual heart. Man must "create in himself a heart", organize a new integrity of "mind-heart" ... we can rightly say that hesychasm is the ideal for revealing the creative principle in man ... developed control of the will over all manifestations of the human soul. As a result, the energetic images of man are coordinated with the actions of the divine energy of grace and a deep synergy is achieved – the co-operation of human and divine energies. A person acquires the ability of understanding" [Evolution, thinking, conscious, 2004, p. 192-193].

Immediately under the "heart region", the place of absolute attention in a healthy and deep prayer life, is the "belly area", where all the dark and murky movements that defile the mind and heart are born and develop. In their marginal development, they are bodily and spiritual states that can be defined as the unbridled desires of the body and soul. A. Surozhsky warns that in no case can prayer and hesychastic practices be concentrated on this area of the body, since there may be a danger of spiritual fall.

Therefore, we see that in the hesychastic practice of prayerful contemplation, the meaning of the body is very great. The body contributes to the process of human worship. Moreover, A. Surozkiy draws a rather bold analogy, according to which the participation of the bodily component of human nature in internal silent prayer is compared with choreography. In confirmation of his words, bishop Anthony gives the thoughts of the hesychast Fathers. In particular, A. Surozkiy says: "The great ascetic of St. Isaac Sirin says in one of his works that eternal pursuit of angels is dance ... So how can dance be an eternal pursuit? In another passage of Sts. Isaac Sirin explains that dance is rooted in such deep silence that it cannot express itself in anything but itself, but also in movement, through harmony, through the beauty of movement, without any sound, thought or word that could disturb it is silence" [Antony Surozky Mitro., 2014., Vol. 92]. That is, A. Surozkiy says that absolute silence is transmitted bodily in perfect movements, which is such a depth of silence that can only be expressed in the harmony of gesture.

The opinions expressed by A. Surozko have a church-historical basis, because in the Eastern Christian liturgical tradition there are also some residual elements of dance – the visit to the throne at the consecration, the lectern at the wedding, as well as the Grand Entrance to the Greek churches, to the example and under Emperor Justinian the young men danced in white clothing during the Cherub song. Later, the tradition of spiritual dance was transformed, so to speak, into the secrecy of the hesychastic experience.

The researcher of the work of Metropolitan Antony O. Filonenko notes that contemplative prayer as a choreography and theodrama is deeply rooted in dialogical theology, which is reduced to hypostatic communication in God [Filonenko A., 2018].

In his talk, *Contemplation and Deed*, A. Surozky examines the various techniques of hesychastic prayer described by G. Sinait, I. Listovichnik, S. Novy Bogoslov, N. Samitnik, and F. Zatvornik.

However, he does not consider all of the above mentioned techniques to be a contemplative prayer, but only calls it a preparation for it: focus, concentration of thought in the heart. But prayer itself begins when one is ready to open the way to the union of man with God – in spirit, soul and body.

Bishop Anthony builds his hesychastic-anthropological views on the basis of the doctrine of the inner man. This doctrine has a pronounced personal color and boils down to the fact that man, as an individual, is

a post-ephemeral, carnal person whose nature is struck by sin. And the inward man is to find in himself the Image of God, to plunge into himself, and to contemplate in himself spiritual depths – in biblical language – to see in himself the Kingdom of God, God Himself. This position is in line with the Christian anthropology of wholeness, in which the ultimate goal is the attainment of the state of deification, that is, the transformation of man through the realization of the completeness and perfection of human nature in the meeting of human and divine energies. The main idea of Christian anthropology is the doctrine of the image of God in man, where the beginning of personality comes from the expression of this image. It is on the path of worship (which is the key idea of Byzantine theology and at the same time the moral ideal of Christianity) that the spiritual nature of man can be revealed. Hesychasm is seen as the mechanism and practice of achieving such an ideal. Hesychasm, or sacred ineffability, is a long-standing monastic tradition of constantly transforming oneself into work and prayer on the path to continuous communion with God, peace and peace in the soul. It is important to note that the ultimate goal of this practice is the worship of man as a mystical-anthropological ideal that should not be confused with meditation or ecstasy or other human experiences. Adoration is directly connected with the transformation of the fallen nature of man into the Divine nature, when changes under the action of grace touched not only the soul but also the mind and body.

A. Surozky attached great importance to silence and inner silence. He said it was important to learn to listen to silence. In the context of the thinking of the hermit fathers of the XI-th century, Metropolitan Anthony suggests that “if we..., according to Scripture, call Christ the Word of God, then we can say that God is the bottomless silence from which He is born in pure” [Antoniý Surozhsky, Mitr., 2014, Vol. 1, p. 410]. Thus, staying silent and listening to it is the way to God-watching.

A. Surozhsky, developing this topic in the context of human dialogism, states: “we are deceived when we think that we are communicating with each other through words. If there is no depth of silence between us, words convey nothing – it is an empty sound. Understanding occurs at the level where two people meet deeply in silence, beyond the limits of any verbal expression”. Of course, this does not mean that people should not communicate verbally, however, according to A. Surozky, the primary in commu-

nication is silence: "when such silence, such inner peace and silence, comes to us, as if two people, enveloped in such silence, at first they cannot even speak to one another, because they realize that any word will break that silence, it will fly away completely ... and nothing will be left. But if you continue to keep silent further and further, then you can remain silent in such silence when you know that now, at this depth, you can speak without breaking the silence, but giving it a verbal form" [Anton Surozhsky, Mitr., 2014., Vol. 1, p. 411]. Thus, for A. Surozhsky, silence is not so much the absence of sound (though it must be in the beginning), but the internal state of man: "silence, which pervades the soul to the depths, opens yet unknown depths in the soul. Silence is demanding, bottomless, inward, which leads us to meet God and in Him with our neighbor" [Anton Surozhsky, Mitr., 2014, Vol. 1, p. 877].

In the conversation "Ascension", bishop Anthony says that the state of silence and inner silence is very difficult to maintain. There are a number of factors that can destroy this condition. First, these are the external stimuli that a person plunges into the depths of his soul. In hagiographical examples, in particular the stories from Paterik, A. Surozhsky tells how the hesychast ascetic, having heard the bird chirping in the sky, has lost inner silence. Further, the Metropolitan explains that "the singing of the bird began to sound and the verse, however, this singing reached the soul of a person who was in a deep, but imperfect inner peace, and disturbed him" [Anthony Surozhsky, Mitr., 2014, Vol. 2., with. 674].

The second thing that can damage internal silence is memories. In particular, those who are concerned with grief, desire, hope, who have not yet developed into peace and full stability, the ability to be face to face with God and only with God alone. Such a state, according to A. Surozhsky, is achieved by a long-term struggle. Evil lies in our internal disorder and indiscipline. If we do not master our hearts and minds, do not create unity and prosperity within ourselves, then we will not create them in our external actions. And this is where Jesus' prayer helps. Thus, we see that the initial steps on the path of intelligent action are related to bodily practices and the transformation of human thinking; and the higher stages are the work in the heart as the spiritual center of man and his inner life.

The result of prayerful silence is contemplation. The word "contemplation" in the ascetic-mystical sense of the word, refers to contemplation by

man Himself. A. Surozky considered this state in three aspects: contemplation of God; His ways; and the creation of His creation.

A. Surozky says that "...Whosoever has a pure heart, he, seeing the world, sees the grace of God resting on him, he sees as if the radiance of grace; the world we see dim, faded, defiled, may be the way to contemplate the presence of God. It is not a pure contemplation of the Divine nature, essence, but it is a vision of God, because it shines in creation..." [Antony Surozhsky, Mit., 2014, Vol. 1, p. 412]. Contemplation, according to A. Surozsky, involves the tuning of the spirit, the ability to listen and see, moreover, it requires the setting that when I listen, I want to hear, and when I look, I want to see.

A. Surozky not only did theoretically substantiate certain spiritual realities of human life in his conversations, but he also practiced them in his own experience. In particular, the Bishop greatly appreciated the silence in the temple prior to worship. Also, during his lectures, A. Surozky urged the audience to spend some time with him in silence. This is how a close friend of Metropolitan Archpriest John Lee mentions: "Several times I had to go with bishop Antony to his speeches in different audiences, and his conversations were always preceded by silence, after which he sometimes said, "I think I do not have to speak to you now because everything has already been said in silence". You cannot be a religious person unless you can immerse yourself in silence. It is impossible. The state of pacification and inner peace must be learned in itself. And the bishop very quickly knew how to enter the middle of himself, enter into silence" [E. Tugarinov, 2015, p. 183].

The listener of A.Surozky's conversations L. Grigoriev also gives a description of such experience: before the lecture, "the lord enters the eyes with deep, dark-eyed pupils that open in their eyes, covers them – and for a moment, as if leaving us, delves into the invisible and insensitive to others, the world to return and take out from here what we will hear now" [Tugarinov E., 2015, p. 262].

At the end of such meetings, or in the course of conversations, A. Surozkiy could offer the people together to remain silent, to plunge into silence, into themselves. Usually such "exercises" lasted up to 30 minutes. S. Horuzhii speaks well of all these practices: "The key feature of these phenomena ... is that, like all the paths of practice, they are unfolded in the paradigm of personal communication and, belonging to the highest stages of this path, already repre-

sent the beginnings of a holistic energetic transformation of the human beings in being of Personality: what is deification” [Horuzhii S., 2010, p. 340].

5. Findings

According to A. Surozky's thoughts on the composition of human nature, we can say that the bishop adhered to both dichotomous views, in which he spoke of two main substances – body and spirit, and trichotomous, in which he regarded the soul of man as an intermediate link between body and spirit, which understood the sensual, emotional world of man. However, the integral nature of man, according to the Metropolitan, is a harmonious combination of the three components. A. Surozky states: “we are not purely spiritual beings, we are not a soul, trapped in the body or for some time bound to the body, we are the embodied spirit, and the fullness of man is not in his spirit or his soul, but in its spiritual and spiritual unity with the body” [2, p. 97]. There is an inseparable connection between body and soul, as well as spiritual experiences, as our bodily senses influence and are part of what is happening in our soul, heart and mind. It is this harmonious combination of all three parts – the physical, the psychic and the spiritual – that forms the core of the human personality. Man, according to A. Surozky, should be considered only holistically, combining all three components. The path to adoration, the path of human development is a combination of bodily practices with rational reflections and psychological experience of inner transformation, and the problem of personal inner path is reduced to the doctrine of human and directional essence. The ontological basis for the worship of man is contained in its very nature, and reaches the bodily origins of being.

6. Conclusions

Amenably to Metropolitan Anthony the purpose of human being, its vocation exceeds by its own. Not only in itself but also outside of humanity he is called to know God as transcendent, incomparable to any creation, ubiquitous and yet incomprehensible to make immanent to herself and through herself – the world, inseparable, though inextricably linked to the created world; that the unchanging, personal, infallible God would become truly all things to all, so that for a living creation he would be more real and close than life itself [Anthony Surozhsky. Mitr., On Contemplation and feat].

Moreover, in accordance to Metropolitan Anthony of Suroz, both directed and achieved by Jesus' prayer are the meaning which it infuses into the perfect form of silence. Short in form, single in content, it leads the soul to concentration and delivers it face to face with God. By virtue of its content, it brings together all the forces (spiritual, psychic and physical) of man in the worship of love. And in doing so, it makes being strong. At the same time, it separates the soul from all subjectivity, from all its search and self-seeking, and establishes it in complete Divine objectivity. It is both the way and the pinnacle of selflessness [Antoniý Surozhsky. Mitr. On contemplation and deed]. Therefore, the isychnastic experience of intelligent prayer involves the individual experience of the deed, the spiritual practice of worshiping man by combining the energies of man with the energies of God, when all levels of anthropostructure are harmonized with one another with intention to an absolute transcendental purpose. The mystical experience of Jesus' prayer is thus restored to the lost anthropological integrity that is made possible in the higher stages of prayer practice, such as personal integrity, unity of mind, soul and body, and union with Divine energies. "The essence of the transformations that a human being experiences on the approaches to deification is to acquire the properties of this image of being" [Horuzhy S., 2010, p. 340].

References:

1. Filz O.O., Pustovoit M.M., Mironenko O.I., Kechur R.V., Boguta H.R. (2014). Osnovy suchasnoyi psyhoterapiyi [Fundamentals of Modern Psychotherapy]. *Scientific Guide for Psychiatrists, Psychotherapists, Psychologists. LNMU them. Danylo Halytsky*. Lviv, 235 p.
2. Filz O., Gaubl R., Lamot F. (2004). Grupovyj psyhoanaliz [Group psychoanalysis]. *Scientific guide for psychiatrists, psychotherapists, psychologists LNMU them. Danylo Halytsky*. Lviv, 189 p.
3. Simeon the New Theologian, pr. Creations of St. Simeon the New Theologian. Slova y hymny [Words and hymns] [in 3 books]. Moskva: Siberian Blagovzonnitsa, 2011. Book 2. 720 p.
4. Anthony Metropolitan of Surozh. Telo, duh, dusha [Body, Spirit, Soul]. The Integrity of the Human Person / Works. The second book. 3rd ed. Moskva: Practice, 2014. 978 p.
5. Davidenkov O. Dogmatycheskoe bogoslovie [Dogmatic Theology]. Archpriest Oleg Davydenkov. Access mode: https://azbyka.ru/otechnik/Oleg_Davydenkov/dogmatycheskoe-bogoslovie/7_3_1
6. Anthony Surozhsky. Ob arhimandryte Afanasyy (Nechaev) [On Archimandrite Athanasius (Nechaev)]. Access mode: <https://antsur.ru/ru/arhimandrit-afanasiy-nechaev-1981-g/>

**PHILOSOPHICAL-LEGAL ANTHROPOLOGY
AS AN INSEPARABLE ELEMENT
OF MODERN INTELLECTUAL DISCOURSE**

Irina Matviienko¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-102>

Abstract. The article deals with the question of the philosophy of law and philosophical-legal anthropology as the basis of intercultural and interstate dialogue of the modern world. The philosophy of law as a science aims to explain the importance of law for developing the outlook, to consider the content and meaning of law for man, including him/her in the system of human values. In the philosophy of law, the latter appears as a way of human existence. The purpose of the study is to identify the fundamental importance of philosophy of law in the system of sciences, as well as to carry out a comparative analysis of concepts such as philosophical-legal anthropology, the legal person and legal freedom. The philosophy of law defines law within the framework of fundamental changes in the world, culture, state, man. Trying to create a holistic approach to the concept of law, this discipline creates a theoretical model of legal reality, taking into account human and social specificities in a constantly changing world; it is these conditions in which the concept of law for man and the world as a whole is formed and developed, as well as defined. The primary method of philosophical-legal research is the method of critical analysis. The rationalistic philosophical-legal methodology is used to define the concept of law and comprehend reflexively the legal problems through the method of logical deduction, by which the concept of law on the ground of anthropological ideas is formulated; thus, we can define the concept of law through theoretical and practical research. Democracy does not depend on the rights, freedoms, principles presented, but above all on the society of subjects who understand what the right to freedom and liberty is, and who are able to exercise this right. Only the subject has the capacity to think, and therefore can be regarded as the goal of all social and legal policy. Since the capacity for reasoning is not only the ability to think critically, but also the ability, based on feelings, partly on

¹ Candidate of Philosophy, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

intuition, it would be logical enough to conclude that to develop and improve, such an ability requires twice as much effort from the individual and his/her will, and of course, from the society as well. Self-esteem is engendered in every person because of the will of everyone in the moment when another world is confronted with one's own spirit, and we solve our own life problems. Only a self-respecting individual can respect the right and create a law that would not be degrading to humans. Through the dialectic of the unity of rights and duties, which has the idea of freedom in its manifestation, one can understand that in essence a person has duties only to the extent he/she has rights.

1. Introduction

Modern society is evolving fast enough to show us that the social processes that take place in it are closely linked to progress, which is inseparable from the notion of a legal culture that leads to legal stability, both on the scale of national legal relations and international, which is extremely important today. On the basis of the general methodology and the intersection of such essential facts of the development of the modern globalized world as the interaction of the world legal systems, their dialogue and the need for mutual understanding, the practical significance of the philosophical analysis of the legal apprehending this problem is determined. In addition, an important issue is the formation of a single legal space in international relations, since the issue of human rights and freedoms is gaining importance at the interstate level.

Law has a powerful force in influencing social processes, both domestically and internationally. The style of legal thinking, the values and methodological orientations that are dominant in the current legal world, today depend on peace in the world. This determines the need to improve legal thinking, the study of its concepts and categories, methodology and principles, as well as a comparative analysis of the philosophical ideas of such well-known philosophers of law as I. Kant, G.W.F. Hegel, J. Fichte, F.W.J. Schelling and the study of legal hermeneutics, to put it bluntly, is the subject of the philosophy of law.

It is natural that the growing influence of the importance of legal factors on the development of civilization, which is expressed primarily by the fact that modern law subjects are facing the problem of self-understanding and understanding in society, that is why the relevance of this study is stipulated by to the need for a philosophical level of awareness of the problem of law. Legal systems of the world exist at different levels of functioning and deve-

lopment, which is closely linked to the personal development of both persons at law and societies in general, which are at different levels of development of legal paradigms. That is why the philosophy of law is intended to perform the function of a knowledge integrator both in the system «person – law» and in the system «society-law», while determining the worldview, methodological, structural and legal foundation of the philosophy of law.

Scientific novelty of the results obtained is determined by the fact that today there is an intensive development of the philosophy of law in general, and of philosophical-legal anthropology in particular, which is caused by the need for humanization of the legal sphere, protection of the rights and freedoms of every person, both in modern Ukraine and Europe. Legal anthropology focuses its scientific research on the definition and research of the idea of legal person (person of law), as the main category of modern legal reality. The successful development of philosophical-legal anthropology as a section of the philosophy of law, is directly related to the issues of combating contemporary stereotypes of legal thought, which is certainly relevant today.

Purpose of the study is to identify the fundamental importance of philosophy of law in the system of sciences, as well as to carry out a comparative analysis of concepts such as philosophical-legal anthropology, the legal person and legal freedom.

To achieve this goal, the author defined the following tasks:

- to determine the importance of the philosophy of law in the system of sciences;
- to find out the subject, functions and methods of the philosophy of law;
- to carry out a comparative analysis of such philosophical-legal concepts as the legal person and legal freedom.

The methodological basis of the study is the general scientific principles and methods of research, which include:

- 1) the method of comparative analysis has become the methodological basis for studying the worldview changes in understanding the content and originality of the phenomena of law and philosophy, freedom and duty;
- 2) the method of textual analysis allowed to reveal the implicit authorial sense of philosophical texts devoted to the consideration of the problem of philosophical-legal anthropology and philosophy of law.
- 3) hermeneutical method, as a method without which interpretation and re-interpretation of texts is impossible.

2. Philosophy of law in the system of sciences

Philosophy of law is a complex discipline, which also includes anthropology, because it is directly related to man. It includes sociology, because it has to do with society, and political science, because the political condition of the state influences the formation of laws, and of course philosophy and jurisprudence. As a rational scientific study, this discipline is in rather close relations with the various legal sciences, and especially with the «theory of law». In 1870, Adolf Merkel introduces the concept of «theory of law» as analogous to the concept of «philosophy of law». Over time, the development of society and the heterogeneity of the sciences, prompted the emergence of a large number of disciplines, which began to exist as independent, so it happened with the science of law, which proved itself as a theory of law. For some time, there was such a discipline as the encyclopedia of law, that is, a discipline in which all legal concepts were systematized, but more often the term was understood as a summary of all legal disciplines and areas.

Relying on rational principles and methods in the world cognition, philosophy and law are similar, but one must not forget that the former and the latter often deal with non-rationalistic concepts. In addition, philosophy is fundamentally different in law than jurisprudence.

For jurisprudence, the world is a set of facts that have an objective structure; the main purpose of science is to describe the structure, trying to accurately uncover the laws of the world. Law sciences are trying to work out a clear logical algorithm for understanding the concept of law, while exploring the origins and mechanisms of law formation, find patterns of its functioning and conditions of its application in the life of man, society and the world. Ideally, legal science deals only with an objective description of legal facts. The philosophy of law is not limited to the systematization, collection and explanation of legal facts, the way the law deals with it. Its main task is a critical reflection on the dominant tendencies of the development of law and the state, the study of legal reality in the perspective of the necessary and universal principles and values of existence that determine the formation of the essence of the human personality. The major task for the philosophy of law is to show the importance, necessity and value of law in the life of everyone and the world at large.

Law is the powerful root of the social, personal and spiritual-cultural life of any nation, as I.A. Ilyin writes, that is why those who considered law in the

direction of jurisprudence alone, do not look into the essential depths of legal existence. «Law can only set general, abstract rules, and therefore it speaks in its norms only in general about people, about features in general, about actions, relationships, powers and responsibilities in general, highlighting one side and properties as essential and leaving others without attention» [4, p. 408]. No thinker who has reasoned about man, society, the world, history could do without the topic of law, and no theorist of law can bypass philosophy.

Philosophy of law has a significant place in the system of philosophical disciplines, traditionally it belongs to the field of practical philosophy, which also includes the doctrines of morality, aesthetics, philosophy of politics and others, and theoretical such as epistemology, logic and the doctrine of being (existence), etc. The philosophy of law is a form adopted by philosophy that reflects on the fundamental principles of culture and law. This means that the features of philosophical knowledge extend to the philosophy of law, which includes a philosophical and legal ontology that examines the specifics of legal existence; philosophical and legal epistemology, which explores the peculiarities of legal knowledge; philosophical and legal axiology that deals with legal values; philosophical and legal anthropology, which is related to the problems of manifestation of human and law, and also includes the ethics of law, etc. Today, the philosophy of law works closely with such disciplines as political science of law, sociology of law, economics of law, psychology of law, cultural studies of law, etc. As a result of such interaction within the framework of the philosophy of law, separate sections are formed, where philosophical and legal anthropology, philosophical and legal cultural studies are addressed, etc.

3. The subject, functions and methods of philosophy of law

Law is a complex multidimensional phenomenon that has emerged in the context of cultural, philosophical, historical, political, scientific, and religious changes in society. The philosophical approach to law is distinguished by the fact that this subject of study is considered and understood as a phenomenon of legal culture. In the modern philosophy of law, its subject is treated differently, because approaches to the definition of the legal person are as many as philosophical systems. The philosophy of law is a section in philosophical knowledge, the subject of which is not the knowledge of all things or of the world, but of law as such, which involves the consideration of the problems of

freedom, equality, honor, justice, responsibility, crime and punishment for it, which, in fact, is closely related to the nature of man himself, his existence in society and nature. The main purpose of the philosophy of law is to discover the meaning of the concept of «law» with all the consequences that follow in the process of studying law through the prism of man.

The philosophy of law examines the meaning of the concept of law, examines its basis and essence, its value and meaning, as well as what kind of role it plays in the life of man, state, society and the world at large.

Considering the philosophy of law as a philosophical and legal discipline, we should clearly define its functions: 1) ideological function of the philosophy of law – helps in shaping the legal world and legal culture, without which it is impossible to create a legal society. Reflecting the attitude of man to law, view-points on the meaning and purpose of life, the connection of its interests and needs of society, social and legal reality, the philosophy of law is the basis of human social orientation. It defines people's worldview approach to the evaluation of legal phenomena, comprehends and substantiates legal ideals, determines the strategy for their achievement. In the categories of philosophy of law there is a reflection of the worldview problems of jurisprudence, a conceptual apparatus is developed to compare and analyze different types of legal worldview. 2) The methodological function of the philosophy of law is determined by the role played by philosophical knowledge for the majority of specific sciences. Knowledge of the sense and meaning of law, which the philosophy of law works on, determines the vectors of research in studying the specific legal forms and is the basis of the general theory of law. The philosophy of law reveals and formulates the most general laws, concepts and principles of knowledge of legal reality. Philosophical-legal methodology determines the directions of scientific research, gives the possibility of orientation in an endless amount of legal facts and objective processes that take place in the world. 3) Axiological function of the philosophy of law – its main task is the development of legal values such as equality, freedom, justice, as well as the idea of the ideal of law and interpretation from the standpoint of this ideal of legal reality. 4) The educational function of the philosophy of law is of particular importance today, which implies the ability to understand the high humanistic content of one's own activities, to philosophically substantiate one's own theoretical position and make a practical decision that determines the

high professionalism and honesty of a lawyer. This justification is largely determined by the attitudes and principles of lawyers, whose formation is particularly influenced by philosophy.

The philosophy of law as a science aims to explain the importance of law for developing the outlook, to consider the content and meaning of law for man, including him/her in the system of human values. In the philosophy of law, law appears as a way of being human. Considering this science at such an angle, we get a fairly broad definition of the philosophy of law, so some researchers wanting to define and specify the philosophy of law, considering this concept as a methodological basis of jurisprudence, whose main task is to study the global legal-state categories, which are the basis of all legal sciences. Such discussions do not appear to be empty, because the very concept of law does not have a clear, unambiguous definition, but is of a variable nature. But, if we generalize and try to identify the problems facing the philosophy of law, in the first place these are: the specifics of law, its essence, its methodology, ways of philosophical comprehension of law in general, the normative power of law, legal culture and legal consciousness, the nature of the crime and punishment for the crime, human rights and duties, the law and its place in the country, the essence of international law, etc. Thus, the philosophy of law defines law within the framework of fundamental changes in the world, culture, state, man.

Trying to create a holistic approach to the concept of law, this discipline creates theoretical models of legal reality, taking into account human and social specificities in a constantly changing world. It is these conditions in which the concept of law for man and the world as a whole is formed and developed, as well as defined.

The main method of philosophical-legal research is the method of critical analysis. Reflexive human activity distinguishes it from the animal and is carried out in various ways depending on the level of development of culture and civilization. Part of the global development of human consciousness, knowledge, society and culture is the multi-level process of evolution of philosophical reflection. The rationalistic philosophical and legal methodology is used to define the concept of law and to comprehend reflexively the legal problems through the method of logical deduction, by which the concept of law is based on anthropological representations, so that we can define the concept of law through theoretical and practical research. Therefore, the theoretical is based on

the potential conditions of implementation of law, the practical (empirical) uses the method of practical induction, it generalizes specific facts and forms the general concepts of law out of them. Considering this problem, we should mention one of the most influential representatives of German classical philosophy G.W.F. Hegel and his dialectical method of law study, based on the principle of ascent from abstract to specific from a single legal concepts to a system that allows you to learn the subject in its essential characteristics [3, p. 5].

The philosophy of law must function not as a generally accepted norm, but as a general system of values and regulators of human activity. G.W.F. Hegel sought to develop a single method that would be universal for both theoretical and practical understanding of law, but the philosophy of the XX century showed that finding a single method that could be applied everywhere is impossible.

It is important to note that there are currently several methods in the philosophy of law that are closely linked to different philosophical systems. Let's look at some of them. Phenomenological method is a way of revealing the content of law, which is dependent on different thoughts, words, interpretations, estimates, using the method of phenomenological reduction, that is, the rejection of the natural setting, which opposes being and consciousness. Consequently, the objective being is a priori inherent in consciousness, it finds its meaning through consciousness. Consciousness is thus a «pure consciousness» and the world is a «phenomenon of the world», that is, the correlate or of such consciousness. «The idea of law, which is freedom, as conceived by G. Hegel, is revealed in the world of law, and the sphere of objective spirit is presented as an ideal legal reality – the objectification of forms of law and freedom» [3, p. 7]. That is why phenomenology is the science of the world construction, which appears for man as an ideal thingness.

The method of hermeneutics in modern philosophy is regarded as a methodology of humanitarian and historical knowledge, which builds its theory on the understanding and interpretation of texts that are ontological. «The task of hermeneutics is to show that existence reaches the word, content, reflection only through the continuous interpretation of all meanings that are born in the world of culture» [8, p. 34]. Hermeneutics is an interpretation of signs, symbols and texts that connect a person with the natural and social environment. In the philosophy of law, this methodology is related to the idea of understanding legal reality as a set of legal texts.

The analytical method views philosophy as an analysis of using the linguistic expressions by which philosophical knowledge and its categories are formulated. The analysis seeks to solve the fundamental problems of philosophy through conscious, meaningful rules for using the linguistic means that help to identify philosophical problems. In the philosophy of law, this method is used to study the specifics of linguistic expressions in jurisprudence to analyze legal concepts.

The structuralist method follows from the structural method that was developed in structural linguistics and only later was applied to ethnography, philosophy, and literary studies. It is based on the identification and study of structure as a set of relations, invariant under different changes. Thus, the notion of structure acquires characteristics of not just a scheme of any object, but a set of rules by which the first object can deliver the second, the third, etc. by symmetrical changes of its parts. Legal reality is seen as a symbolic form of human activity that begins to form at a subconscious level.

Developing as a scientific discipline, the philosophy of law increases the number of methods that it uses, so that completely new methods of understanding legal reality emerge. Thus, for example, the famous Russian researcher of philosophy of law V.S. Nersesyants proposed a «libertarian» method as a new philosophical and legal one. «This is a common way of legal modeling of reality on the principle of formal equality, a way of knowing reality from the position and within the given concept of law, a way of legal (formal-equal) understanding, expression, changes, qualifications and evaluation of the reality investigated» [7, p. 9]. The main principle of this method is to look at the world and reality through the prism of law. One cannot say that experiments in modern philosophy lead to using such methods as synergistic one in law, by which such philosophical categories as order and chaos, law and harmony and many others are considered in a new way.

The basis for distinguishing among different types of the philosophy of law is methodology. Modern philosophy is multidimensional, just the way the modern globalized world is, which is why both the methods and the philosophy of law are characterized by pluralism.

The desire to solve fundamental theoretical problems of jurisprudence without a philosophical basis, as a rule, leads to the absolutization of external, formal aspects of law, to the separation of law from the development of spiritual culture, its values and ideals. In order to lay the foundations for under-

standing the law, one must first determine the true cultural meaning of law, and secondly, develop a concept of law that is capable of fully reflecting that cultural significance without being limited to purely applied needs of right.

4. Philosophical-legal anthropology

Philosophical-legal anthropology is a separate area within the philosophy of law, which explores the relation of law and human being, reveals the idea of human rights, and their role in the life of society. Law is not possible without the legal person, that is, the person for whom, in fact, it is written, and who implements it. Man created law for himself as a necessary attribute of his/her own existence. This need was stipulated not only by pragmatic ideas, but also the need of the human spirit. P. Ricoeur wrote, «An individual is already subject of a full right before entering into a contractual relationship; he/she is inferior to real rights, which are called, respectively, natural, in exchange either for security, as in Hobbes's, or for civility or citizenship as in Rousseau and Kant» [9, p. 40].

Although everyone has the right to the law, not every person is aware of its importance for settling the relations in society. Many philosophical systems believe that «a person must be worthy of the law». This dignity is manifested both in the possibility of his/her moral consciousness and in his/her willingness to create such a right that would correspond to the status of an independent free man. This thesis can be defined as a simple question that everyone has to ask: «What kind of person am I supposed to be in order to be worthy of the law?».

In legal practice and in the philosophy of law, the problem of the legal person is differently addressed. In legal science, a legal person is thought of as some perfect legal convention. Otto von Gierke defined: «a person as a legal concept», which is obtained as a result of a conscious abstraction of law by isolating one part of reality. He put forward a «concept» of unions of the person (individual)), among which he distinguished the state, corporations and institutions (establishments)). As Otto von Gierke argued, a corporation is a real or complex person. A union personality is a legally recognized ability of the human union, as a whole, distinct from the number of connected individuals, to be the subject of rights and duties ... About union, as well as about the individual, one can say that they exist to the extent that they are recognized by objective law» [9, p. 97-98]. That is why a legal entity that is not identical

with any reality that we perceive as a holistic phenomenon, is invisible and impossible to grasp. Everyone is thought of as a legal person – artificially created by legal construction. Accordingly, once and for all, it is necessary to abandon the generally accepted world view that a living person may be a legal person. For a lawyer, «the concept of man and a person is not connected by any essential necessary connection». Only mistakenly mixing the normative method with the actual method makes the origin of the error according to which a person is identified with a legal entity, clear. However, this theory has been sharply criticized in the theory of philosophy of law. The main mistake of this theory is that the concept of «legal person», is not clearly defined. It is accepted in the sense in which it is accepted by legal practice, meanwhile this content is not clearly established. In the doctrine of the legal person, it is revealed in the general legal theory, which is relatively weak manifestation of the idea of a person as a legal figure.

Understanding the legal person as a legal construction may be sufficient to resolve certain practical issues, but it is not at all sufficient to understand the substance of the law as such. It is only for the legal subject to passively reproduce the meaning of positive law by interpreting legal rules. The importance of the doctrine of competence clearly indicates the empirical and vital boundaries of conscious existence, they are also important in explaining such legal concepts as act, error, deception, manifestation of will through other persons. The idea of a conscious, meaningful command cannot be separated from concepts such as an offense, which in its content is reduced to activities and omissions, that is, to conscious behavior. At the same time, the person who is the bearer of legal activity completely disappears when the legal theory begins to talk about legal capacity, legal entity, legal understanding. In all these cases, being a legal person and exercising law does not mean the same thing, that is, it does not mean being a legal person. If we use a subject, it does not mean to be a legal person, if we speak of a subject as a carrier, in some special sense, therefore, to be a right holder can mean not only to be a figure, but also to be recognized and to be of value under the protection of law and order.

The doctrine of the legal entity is regarded as a value element that is different from the idea of actions and activity. But historically, the term person has been formulated to include the subject. If something is recognized as having legal value, it must be of the nature of the subject of the law, the person who discloses the pre-scientific consciousness.

In the doctrine of the legal subject, modern theory itself without realizing it reveals the worldview of existing law and its impact on the cardinal values that underlie modern legal science. The doctrine of the state as a legal entity is a kind of formulation of the protection of the value of centralized forms of public-legal authority. But this approach is not theoretically recognized. It is not enough to distinguish the idea of a person as a legal figure from the idea of a person as a value – this is, according to some scholars, the main problem of all the above theories. Both the state and society, as well as any function, construction and hypothesis can be recognized values of law and order. However, these values can neither be ethical nor legal in ideas or in their implementation. The simplest solution is the path offered by proponents of the legal method. This question cannot be resolved in any general form. The whole case depends on the nature and features of the relevant rules of positive law. «The destination of positive law is that a person, having evidently seen its objective content and its objective meaning, voluntarily obliges himself to obey its rules and to educate in this direction not only his/her conscious decisions but also his/her immediate, instinctive desires and aspirations. In such a way he/she exercises a certain spiritual acceptance of positive law, and this acceptance requires the maturity of reason and will, a particular equilibrium of the soul, because it must be realized with a clear awareness of always possible profound imperfection of positive law ... which is why it requires great sustainability, endurance and volitional discipline» [4, p. 181].

Positive law can state one thing in one case, and another – in some other case, it can attribute the abilities to some persons in one case and in another case to some other persons. In such circumstances, it makes no sense to find a solution to the question of who can be a legal entity. After all, the issue of a legal entity is closely related to the issue, obligation and responsibility, and this issue is already clearly anthropological. The legal norm is intended not only to define the duties, but also to control their performance. There are various theories that suggest that the legal person may be grass, or an object, but in our opinion, these theories of N.N. Alekseev, L.I. Petramitskyi have no grain of rationality, although they are explored by modern legal science. Contrary to these theories, we must determine that only a person can be the true legal person, not only as a physical or psychological being, but as a person, that is, the bearer of acts of recognition, a consciously mature citizen who possesses the mind and a firm memory. The true legal person

is able to sense, desire and comprehend substantially the purpose of law and the state. One cannot be compelled to be a legal person – this opinion is relevant today, because it is an opportunity to give an adequate rational assessment of a situation that goes beyond one's personal view of the world.

Only the subject has the capacity to think, and therefore can be regarded as the goal of all social and legal policy. Democracy depends not on the rights, freedoms, principles presented, but above all on the society of subjects who understand what the right to liberty is, and who are able to exercise this right. Since the capacity for reasoning is not only the ability to think critically, but also the ability, which is based on feelings, partly on intuition, it would be logical enough to conclude that developing and improving such an ability requires twice as much effort from the individual, his will, and of course, from society as well. «The spiritual purpose of law is to live in the souls of people, «filling» its content with their experiences and thus forming in their consciousness the internal inspirations, affecting their lives and their external actions. The task of law is, notes I.A. Ilyin, to create motives for better behavior in the souls of people» [4, p. 180]. Only a free person thinks, because critical thinking is always one's own thinking process, which entails a critical and evaluative nature, questions all the information that comes to us, makes personal informed and rational conclusions. And if thought is imposed, it paralyzes our thought process, thus preventing our mind from developing. That is why it is important to identify the basic possibilities of judgment: first, the autonomous will of the individual, secondly, self-esteem, and third, the ability to treat other people as equals. The autonomy of our will and the status of a citizen define one another. «The state in itself and for itself is a moral whole, the exercise of freedom, and the absolute purpose of the mind is to make freedom truly existent», G.W.F. Hegel said in his work «Philosophy of Law». «The state is a spirit that resides in the world and is realized in it consciously. Only as inherent in the consciousness, which knows itself as an existing object, i.e. as a state» [3, p. 283]. A person who is incapable of freeing his inner will cannot be free, at best he can only be its passive participant.

Any state power should work to educate its citizens of the capacity of judgment, because it is the legal thinking process that determines the basis of the state, it is the source of power, as well as the condition of cohesion and inviolability of the state as a whole. It is impossible to make a person

think critically, a person worthy of rights, must make his/her own decisions and be responsible for those decisions. The mistake of any tyranny, monarchy, or despondency is that they do not allow the thinking activities of their citizens. In such societies, citizens are deprived of the opportunity to think critically about the true state of affairs, about their own rights and duties, since the authorities and the state have defined everything beforehand.

To be a citizen in the true meaning of the word means to possess one's own capacity for critical thinking, to be able to give one's own judgment to everything that is happening, and at the same time to draw one's own conclusions about law, moral issues: evil and good, justice and injustice. A true citizen of his country must clearly understand what the law and rights mean, what the state is and what their main goals are. A person who is in a state of oppression cannot harmonize either his/her own life or the life of society. Another indispensable component is a sense of dignity for the citizen, which is inextricably linked to the courage that is necessarily linked to the citizen's position. A person who is deprived of these feelings is morally and politically incapacitated. Self-esteem arises in people as a result of the development of spiritual reflection and begins with the fact that one realizes himself as an integrity that must be upheld in the struggle, respect for oneself is connected with the ability of people to assert their own rights and freedom. But at the same time, every subject of society and state must always define for himself two main guidelines: first, no person should concede to the fundamental values that make a person a human being; secondly, everyone should see the limits of their rights and not to try to increase them wherever it is potentially impossible.

Self-esteem is born in every person because of the will of everyone in the moment when another world is confronted with one's own spirit, and we solve our own life problems. Only a self-respecting entity can respect the law and create a law that would not be degrading to humans.

Reflecting on the concept of freedom, which has a close connection with the concept of law, we cannot limit this concept as something defined within the limits of social reality. Freedom is achieved not so much as a result, but as a constant process that manifests itself in the three basic coordinates of each person's life, namely: first, as the relationship between subjects, that is, when a person engages in social relations with other people (when our activity is determined by the norms of rights and duties, and it is through social relations that we determine that someone has power over others, and

this is clearly regulated not by violence, not coercion, but solely by law, which in turn is regulated by duties), secondly, as the relation between subject and object when one does not separate himself from natural integrity (in this case, the measure of freedom is determined by the unity of will and necessity, and such an understanding is correlated with the definition of freedom as «conscious need»), and third, as the relation of subject – object – subject, when a person has power over himself, but he also knows himself by reflecting on himself (a measure of human freedom is determined by the interconnection of will and necessity, but man in relation to himself can only use his/her will).

In the moral and spiritual spheres there is no legal form of human behavior, in these spheres there are no rights and duties. Here, through the dialectic of «denial of objection», new wills and necessities emerge, which are synthesized into the concept of «duty» with aspects of law inherent in this concept. The inner world of man includes the will, necessity, conditions and means that man uses for the realization of himself. In the moral sphere, as G.W.F. Hegel points out, duties and rights «pass into one another and are combined».

With respect to those who have no responsibilities, not the right, but the will, which manifests itself in one form of permissiveness or another, is fulfilled. Parents take responsibility for establishing a human being, that is, the upbringing of a child, before other people, that is, society, while having certain rights in the process of relationships with children. When we talk about the nature of the inner, we must use the categories of will and necessity, but if we speak of the external, then we must use the concepts of «right» and «duty». That is why we can only understand freedom through the prism of necessity. Necessity can be seen as both a condition and a cause. Duty is a condition of manifestation of the external, and necessity is a condition of manifestation of the internal. Will is realized by necessity, and duty manifests through rights. And if necessity is a condition for the realization of the will (conscious human activity), then the duty is the right (a means of achieving the desired result).

In order to understand what constitutes a being of freedom, one must consider the obligation as a way of exercising and supplementing the right. Our mind cannot overcome the external separation of rights and duties. For it, the duty is not simply categorically distinct from the law, but also

regarded as somewhat separate from the law. In the mind, right exists by itself, and duty – by itself. It is only through reason that one realizes that in the process of freedom, duty not only acts as a contradiction to law, but also as a means of exercising it, that is, identical to the concept of law. Through the dialectic of the unity of rights and duties, which has the manifestation of the idea of freedom, one can understand that in essence a person has duties only to the extent he or she has rights. According to G.W.F. Hegel, «some duty on my part corresponds to some duty on another part». Others, in turn, should respect my right.

Freedom appears as a whole divided into two opposites, the first appears as a right, the second as a duty. And if the right is seen as a measure of freedom determined by the conditions of its attainment, then the duty will then characterize the actions taken as conditions for attaining freedom. In this case, the duty will be manifested as something internal to the law, and law, respectively, as somewhat internal to the duty.

Rights and duties as opposites are both different and similar. According to G.W.F. Hegel, right is characterized by an «inherent existence of free will», and thus the right includes the existence of all definitions of freedom, which «in respect of subjective will is its duty» [3, p. 8]. Duties and rights form the whole, which has the characteristic «what is right is duty, and what is duty is right». That is why, «he who has no rights has no duties, and vice versa». If we do not accept the duty as such, then the freedom as a whole, falls apart and loses its vitality. Thus, right as a tendency manifests the essence of freedom, and the duty– of non-freedom. «In freedom it is necessary to proceed not from individuality, from single self-consciousness, but only from its essence, because this essence, regardless of whether a person knows about it or not, is realized as an independent power in which separate individuals are no more than moments... its basis is the power of the mind, which realizes itself as a will» [3, p. 284].

The right always characterizes a certain possibility, which in one way or another is predetermined, that is, becomes lawful. Man, according to G.W.F. Hegel, because he/she wants to be real, must exist personally, must limit himself/herself, that is, the person must independently determine his/her plan of action, clear for implementation, so that the opportunities that are opened after acceptance can be used. for his/her duties. These duties in one area give a person the rights in another.

5. Conclusions

Thus, the reviewed and analyzed materials prove that the topic of philosophy of law and philosophical-legal anthropology is extremely important:

– trying to create a holistic approach to the concept of law, this discipline creates a theoretical model of legal reality, taking into account human and social specificity in a constantly changing world, it is these conditions in which the concept of law for man and the world as a whole is formed and developed, as well as defined, where the main method of philosophical-legal research is presented by a method of critical analysis;

– every year the issue of the rights and duties of individuals and states as a whole becomes more and more acute, which is why the issue of philosophical appreciation of law acquires a special status;

– through the dialectic of the unity of rights and duties, which has the manifestation of the idea of freedom, one can understand that, in essence, humans have duties only to the extent they have rights.

References:

1. Arystotel (2003). *Polityka* [Politics]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
2. Hehel H.V.F. (1990). *Filosofia prava* [Philosophy of Law]. Moscow: Mysl. (in Russian)
3. Il'in I.A. (1994). *O sushchnosti pravo soznaniya* [On these sense of legal consciousness]. Moscow: Russkaia Knyha. (in Russian)
4. Kant I. (2005). *Lektsyi po etike* [Lectures on ethics]. Moscow: Respublika. (in Russian)
5. Mariten Zk. (2007). *Intehralnyi humanizm; Svoboda v suchasnomu sviti; Lyst pro nezalezhnist* [Integral Humanism; Freedom in the modern world; A letter on independence]. Indiana: University of Notre Dame Press.
6. Nersesyants V.S. (2002). *Filosofiya prava: libertarno-yuridicheskaya kontseptsiya* [Philosophy of Law: A Libertarian-Legal Concept] *Questions of Philosophy*, no. 3, pp. 3–15. (in Russian)
7. Riker P. (2008). *Konflikt interpretatsiy. Ocherki o germeneytike* [Conflict of interpretations. Essays on hermeneutics]. Moscow: Akademicheskij Proek. (in Russian)
8. Riker P. (2002). *Pravo i spravedlyvist* [Law and justice]. Kyiv: Dukh i litera. (in Ukrainian)
9. Suvorov N.S. (2000). *Ob yuridicheskikh litsakh po rimskomu pravu* [On legal entities in Roman law]. Moscow: Statut. (in Russian)

**ARTISTIC COMPREHENSION OF NATURE
AND ENVIRONMENTAL AESTHETICS**

Nelya Filyanina¹

Viktorija Chitishvili²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-103>

Abstract. The article discusses the issues of comprehension of the essence of nature by representatives of art in order to harmonize the relationship "man-nature" and to find ways to resolve the modern era environmental crisis. Today, humanity faces a series of challenges, which, on the one hand, form new inquiries into art, create new social discourse and new perspectives of their artistic comprehension, on the other hand – change art itself, generating both new directions, styles, forms of art, and philosophical reflections on them. Understanding, recognition of the need to include nature in the aesthetic sphere and feeling of nature in the categories of the beautiful actualizes, as already been mentioned, the rethinking of the category of the beautiful and its opposition – the category of the ugly through the prism of human sensuality. The work investigates how philosophical reflections on the tendencies of changing of the role and function of art reveal themselves in the rethinking of the role of artistic comprehension of the world, the genesis of art and its functions. The feeling of organic life as a value creates a cognitive situation where the attitude to the biological object is closely connected to its ethical and aesthetic values. We have analyzed the features of modern bio-art and the formation of environmental aesthetics as a discipline. Bio-art gives an opportunity to demonstrate and, later on, to feel, rethink and live through the results of the creation of human hands, and at the same time to understand them as "echoes of the human imagination caused by the primordial thinking on the life and world of living organisms". Biological and evolutionary laws have become the object of study not only of scientists but also of artists who studies the achievements of modern biotechnology as a "fresh palette for

¹ D.Sc. in Philosophy, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Humanities,
National University of Pharmacy, Ukraine

² Teacher of the Foreign Languages Department,
National University of Pharmacy, Ukraine

artistic expression". The mission of bio-art, as it points out and moves into a more provocative and visual plane, is the question posed by the rapid development of synthetic biology as the science of constructing of living systems, which are described by the concept of "artificial life". Such issues include, in particular, the questions of the metaphysical, epistemological, and ethical status of life and "artificial life". It is shown that, unlike bio-art, ecological (environmental) issue refers to authentic nature as to a model to be guided in the creative process. One of the consequences of the environmental crises is the aesthetic depreciation of nature. However, the aesthetic depreciation of nature is also the cause of deepening of the environmental crises. The appeal to the theme of expanding of the methodological tools of scientific and natural sciences, understanding and application of methods of the humanities is relevant in the time of environmental and humanitarian crises, the inter-relationship and interdependence of which are quite evident. In this sense, environmental aesthetics is an organic and integral part of the "humanitarian and environmental discourse." This factor of worldview formation, system of values and stereotypes of behavior of people of different age groups and social strata carries considerable educational and pedagogic potential. The central concept of ecological aesthetics is the concept of the beauty of nature, or the beauty inside the nature.

1. Introduction

For a long time, the representatives of different kinds of art have been raising the global problems of humanity in their work, anticipating them in advance.

Writers and artists are able to get ahead of time and allow people to reflect on topical issues in advance, and if necessary, call for appropriate action. Thus, the Ukrainian researcher O. Onishchenko, who studied this problem, gives, in her monograph "Writers as researchers: the potential of theoretical ideas (O. Wilde, T. Mann, A. France, I. Franko, S. Zweig)" Freud's idea that writers are ahead of scientists in their ability to grasp the problem, as they are able to see much deeper than they [7, p. 10].

The same applies to artists, musicians, representatives of synthetic arts. Accordingly, writers and artists cannot ignore the challenges of environmental crises in their anthropological dimensions.

Analyzing phenomenology and hermeneutics in the structure of philosophical and humanitarian education, V. Kebuladze notes, that the cross-cut-

ting idea of Hans-Georg Gadamer's main work "Truth and Method" is that the truth can be presented to us not only through the application of the scientific method, but also through other spiritual practices: "For Gadamer himself it is a historical experience and art" [5, p. 52-53]. Therefore, exploring the causes and consequences of global environmental crises and identifying ways to overcome them the role of the art cannot be missed.

The purpose of this research is to review the attitudes of the humanities, writers, and artists to the current environmental crisis and ways of understanding and overthinking of the challenges of today, and to analyze their contribution to understanding the nature and relationships of man and the natural world, as well as ways of overcoming the environmental crisis in order to identify to what extent humanitarian and artistic understanding of the causes and effects of environmental crises. The ways of overcoming them can be used in developing of the concept of environmental education and environmental studying.

The process of searching and analyzing the answers to these questions is an important aspect of research on environmental issues, because the understanding of causes and ways of solving environmental crises is always pluralistic, that is, people see several reasons for these phenomena and ways to solve them.

They cover scientific, technological, economic decisions (approaches), and provide a view of the environment from the standpoint of moral, ethical and aesthetic values.

In the above-mentioned study, "Writers as Researchers: The Potential of Theoretical Ideas", its author pays attention to the significant contribution of artists to the development of the theoretical foundations of humanitarian knowledge, describing this situation with the idea of theoretical and practical parity. Its main idea is that "on the territory of world culture, a tendency has appeared, which showed the willing of the artists to peculiar research activity, leading to their direct appeal to outstanding theoretical achievements in the field of humanitarian knowledge." The active participation of writers and artists in the formation of environmental movements is a testament to the "multi-vector" of their creativity (by O. Onishchenko).

According to the stated theme of the study, we will be interested in the contribution of artists not so much to the study of the process of artistic creativity and cultural creation, as to understanding the ecological crisis as a factor opposing cultural creation, and to understand ways of overcoming the ecological crisis as a condition of preservation of man and culture.

2. Artistic comprehension of nature

Historical and humanistic mission of the creator – writer, artist, musician – is to raise the fundamental issues of human existence in his creative work. This thesis is precisely and succinctly formulated by Lina Kostenko: "A poet is a medium of history" [6, p. 550]. Nowadays the artists are called to draw people's attention to the contradictions of globalization, anticipating problems in advance, acting ahead and allowing scholars, politicians, experts, and public activists to reflect on raised topical issues in advance. Accordingly, writers and artists, the challenges of environmental crises in their anthropological dimensions can not be ignored. Analyzing phenomenology and hermeneutics in the structure of philosophical and humanitarian education, V. Kebuladze thinks that the crosscutting idea of the main work of Hans-Georg Gadamer "Truth and Method" is that truth can reveal itself before us not only as a result of the application of the scientific method, but in other spiritual practices: "For Gadamer himself – it is historical experience and art" [5, p. 52-53]. For this reason today the question of the role of art in understanding nature, the artistic reflection on ecological crises and the search for ways of harmonizing the connections between man and nature arises.

Finding and analyzing the answers to these questions is an important aspect of the study of environmental issues, since perceptions of the causes of environmental crises and finding the ways to overcome them are always pluralistic. It follows, firstly, from the fact that the environmental crises themselves are conditioned upon a whole cause system; secondly, any complex and multilayered problems, which include environmental problems of the present, imply the need for consideration and testing of various ways of overcoming them. They cover scientific, technological, economic decisions (approaches), as well as an environmental view from the standpoint of moral, ethical and aesthetic values [12, p. 23].

According to the research topic, we are first of all interested in the contribution of artists to understanding of the environmental crisis as a factor that opposes cultural cultivation and destroys a person, and understanding of the ways to overcome the environmental crisis as a condition of the preservation of man and culture.

It is known that nature is one of the greatest sources of artistic inspiration. Therefore, when such a source fades or shoals, it can not but concern the artist leaving him indifferent.

In that way already at the end of XIX – early XX centuries in Europe clearly demerged groups of people who raised their voice in defense of nature, which was rapidly collapsing under the pressure of industrialization and urbanization, and who were concerned about the depletion of natural resources, the declining of the natural and cultural heritage, what became the cause of the internal crisis of a person, his discomfort, the loss of the meaning of being. Among them were writers, natural scientists, public figures, artists who suggested nature to be considered "as the source of harmony and stability, able to withstand the destructive power of industrial civilization that was rapidly changing the world." These voices not only contributed to the formation of idealized beliefs about the natural order, which should be kept in public life, but also urged society to take dynamic action to protect the archetype of virgin wildlife and natural and cultural heritage [1, p. 15].

"The essential feature of art, – said S. Grabovsky, – is the possibility of non-rational supplement of rational projects, rational orientations of worldview search" [2, p. 196]. Such projective determinants as dream, hope, faith in the future, ideal, expectation and aspiration, thinks the researcher, can concentrate around itself the spiritual, sensual, value-artistic pursuance of a person of the future development, of the prospects of mankind and its destiny. S. Grabovsky calls them a peculiar artistic "cluster". "As a specific product of spiritual and practical development of the world, – further develops his opinion S. Grabovsky, – the art reacts resiliently to changes in the field of human activity, shifts in the orientations and needs, consciousness and mentality of people" [2, p. 196]. Correspondingly, among the socio-cultural roles of art is the understanding of the spirit of time, the discerning and finding the typological worldview of the epoch, the prognosis of social prospects. Consequently, the researcher concludes, art is "an extremely sensitive barometer to detect sprouts of something new in social life, to find problems that humanity has yet to resolve" [2, p. 196].

Thus, the need to supplement the rational knowledge of the laws of the functioning of nature by understanding the meanings hidden in it and their interpretation (according to Blumenberg) is actualized, that should contribute to the deeper understanding of both the inner world of man and the world in which he lives. One way of such an understanding of nature may be to "read" nature in the same way as reading a book.

"Curbing passions, which were associated with the natural power, – writes O. Pavlova, – was the task of the whole logocentric philosophy. The impos-

sibility of the full control over feelings in a rational way has caused despair among enlighteners. But in their rationalistic aspiration to critically make their minds absolute they did not realize that art has become not only a technique for developing, cultivating feelings, but also for controlling them. For control not so much in the sense of "purifying the senses" (Aristotle) and giving them moral, didactic content (as hoped the representatives of classicism), but also because the aesthetic absolutization leads to the desolation of feelings, as aestheticism ("Garden and Romantics") proves" [7, p. 129].

As a result, a person remains defenseless in front of "the abyss of his feelings" and can not rationally define their correctness. Therefore, this function is taken upon by art: "Art not only forms universal models of experience of feeling the world, but remains the only way of such an experience in the civilization process" [7, p. 129].

Nowadays humanity faces a number of challenges, which, on the one hand, form new demands for art, create a new social discourse and new projections of their artistic understanding; on the other hand, art itself changes, generating just as new directions, styles, forms of art, so philosophical reflections on them. The creation of new trends, forms and styles of art is associated with two fundamental factors of our time:

- rapid development of science, engineering and technologies, that insinuates into all spheres of being, modifying the nature, the surrounding world and human life, including art;
- degradation of the environment and destruction of landscapes, loss of plant and animal species, rapid development of urbanization processes, displacement of natural by artificial. All this carries such consequences as disturbance of balance not only in nature, but also in a person's state of health, violation of his emotional and psychological balance.

The art also responds sensitively to human conditions in a "depleted" artificial environment, trying, on the one hand, to redress the lost balance, attracting attention of a person and society to ecological crisis situations by means of art and thus appealing to the sensory-emotional sphere of a person; on the other hand, to perform a compensatory function, trying to compensate lost connections between man and nature resorting to artistic means.

Philosophical reflections on these tendencies that concern the change of the role and functions of art, reveal themselves in the rethinking and overestimation of the artistic understanding of the world, nature of art and its functions.

To illustrate the above, we turn to bio-art and ecological (environmental) aesthetics. Bio-art, which began to develop and progress from the late 1980s, represents the school of artistic practices of manipulation of living organisms and life itself, using the scientific and technical tools of modern biology. Its development is closely connected with the development of biotechnologies, which not only extend the range of human transformation activity and provide new control range of biological processes, but also excite the philosophical idea of "critically redefining the vision of life and the permissible limits of manipulating it from the positions that a person determines in this world" [4, p. 246].

Studying bio-art, the Ukrainian philosopher Y.A. Ischenko believes that the artist, approaching to biotechnology, assumes the mission to help investigating probable models of the future through the use of new visual means. Contemporary bio-art directly manipulates living organisms, being unsatisfied with the traditional "commentarial" practices of visual art (painting, photography, screen and digital art). The basis of bio-art is the desire to understand the phenomenological aspects of manipulating life by practical consideration. If the artist is actually a seer, then some of these artists, as Y.A. Ischenko presumes, "prepare society for future changes in the field of biotechnology", or to liquidation of "Vedism" [4, p. 247], that is the inability to predict all the consequences of scientific development of the progress and development of biotechnology in particular. He also states that biological/evolutionary laws are now becoming the object of studying not only by scientists but also by artists who consider the achievements of modern biotechnology a "fresh palette for artistic expression" [4, p. 247].

Bio-art provides an opportunity to demonstrate and, therefore, feel, understand and experience the consequences of the man-made creation and at the same time to understand them as "echo of human imagination caused by indigenous musings about life and sphere of living organisms" [4, p. 247].

Great stir among the public caused bio-art project by Eduardo Kac called «GFP Bunny» – green fluorescent rabbit Alba, which was developed using transgenic method, namely by microinjecting the gene of a jellyfish, which controls the synthesis of green fluorescent protein, into the DNA of a rabbit [9]. The rabbit's fur was shining green under the ultraviolet light. Bio-art idea was to bring a numerous beliefs of people in various bizarre creatures that do not exist in nature to life. In addition, in response to the stir among the public and media Eduardo Kac created a series of drawings, photographs, sculptures and digital

images of «GFP Bunny». But the author of the project stressed the need to be careful creating new life forms, to respect and love the new creations. Although ethical issues always follow the artist's work in bio-art they arise with particular relevancy. It also enhances the interactive nature of bio-art.

Eduardo Kac himself even speaks of the emergence of transgenic art as the new kind of art that falls back upon genetic engineering techniques to transfer synthetic genes or genes of the same type into a genetic apparatus for "the creation of unique living creatures". The essence of these new "works of art" is defined not only by the emergence of the new forms of plants and animals, but, first of all, by the connections that arise between the artist, his creation and the public, the audience. Moreover, bio-art, according to E. Kac, may serve to increase global biodiversity [13]. In contradistinction from bio-art, ecological (environmental) aesthetics treats nature as an example, which should be followed in a creative process.

It is difficult to deny that nature in all its diversity: natural landscapes, mountains, forests, rivers, lakes, plants and animals, – has a significant aesthetic impact on a person. Against the background of environmental and humanitarian crises, interconnection and interdependence of which are already quite obvious, researchers are increasingly turning to the theme of expanding the methodological tools of scientific and natural knowledge and the application of methods of the liberal arts. As an example, ecological or environmental aesthetics can be mentioned [11].

3. Ecological (environmental) aesthetics

Russian research worker A. Yu. Guseva believes that environmental aesthetics is an organic and integral part of modern "humanitarian and ecological discourse" [3].

As any new field of research, environmental aesthetics undergoes the stage of formation of the framework of categories and concepts and definition of the subject, method and tasks of the research. First of all, it is evident that there is an absence of a single concerted term describing this area of research in national science, where, along with the term "ecological aesthetics", such concepts as "aesthetics of nature", "environmental aesthetics", "aesthetical ecology" are widely used. However, the specifics, the formation of their content, the range of issues described by them and the specifics of their functioning are not explained [8].

In particular, ecological aesthetics is defined as the aesthetics of the real world, comprising natural environment, cultural environment and engineered environment, that is, the environment that was formed under the influence of human activity. The term environmental aesthetics is usually used in English-language sources. The English term environmental in Ukrainian is translated both as "ecological" and as "environmental". Some scholars use these concepts as synonymous, but usually prefer the term "ecological".

A number of authors distinguish these concepts by associating the concept "ecological" with nature and natural environment, and "environmental" – with the environment that has undergone transformation as the result of human activity. So that during the XX century the term "environment" has become widely used not only in natural science, but also in the scientific-social, common cultural, socio-political lexicon, where the concept "surroundings", "environment" acquires various meanings. In the context of exacerbation of environmental crises, the concept "environment" is not so much associated with nature as comprises it only as a particular element, and is even opposed to it. The environment is also understood as a transformed nature, and in the conditions of rapid deterioration of the condition of natural ecosystems, the concept "environment" becomes synonymous with the destroyed, distorted nature [1, p. 60]. Those who associate the environment with nature insist on the need to preserve it in a "clean", flawless form, keeping human interference in such an environment to a minimum.

The counterposition is that social relations and human activity turn nature into the environment (urbanized, anthropogenic, social and cultural, recreational, etc.). Accordingly, the environment actually comprises just as the elements of nature and natural ecosystems so a human being and artifacts of human activity. The adherents of this approach emphasize the need to improve the "ways of reproducing the environment, control it and mitigate the negative effects of human activity" (soil pollution, water pollution, air pollution, deforestation, etc.), relying heavily on the opportunities of progress in science and technology, the improvement of public institutions, information distribution, education and enlightenment, etc. [1, p. 61].

During an analysis of the concepts "environment" and "nature" Dale Jamieson states that, considering the extremely broad meaning of the concept "environment", modern environmentalists are primarily concerned about the protection of nature. He also draws attention to the fact that very

often these concepts are used as synonyms, although, in fact, the origins and history of each of them are significantly different [12, p. 1].

Acceptance of the differences between nature and the environment will be the basis for us to use the terms "ecological aesthetics" and "environmental aesthetics" and their appropriate distinction. In those cases when this refers to aesthetic estimation of nature itself, we will use the term "ecological aesthetics" and when the issues is related to the aesthetics of environment that has suffered anthropogenic influences, we will use the term "environmental aesthetics". But while analyzing the general principles of this area of research, we will define it as an ecological (environmental) aesthetics.

Ecological (environmental) aesthetics to some extent opposes the imaginary world of art, although the borders between them are sufficiently conventional. The subject of the study of environmental aesthetics is the beauty of the environment [14, p. 17]. Yu. Sepanmaa considers environmental aesthetics as a part of environmental or ecological philosophy, which is the branch of philosophy, which is reflected just as on the natural science environmental research so on the social and cultural aspects of the interaction between man and the environment [14, p. 27]. This implies that to understand the beauty of the outside world, on the one hand, and to develop aesthetic standards of the organization of the human environment in accordance with the laws of beauty without understanding the beauty and harmony of its natural element is impossible.

E. Brady defines the ecological (environmental) aesthetics as a sub-discipline that belongs both to the branch of aesthetics and environmental philosophy [10]. She states that although the first significant philosophic discussions about natural aesthetics spread out in the XVIII century, aesthetic estimation of nature and landscapes (scenery) played a prominent role throughout the history of mankind.

The central category of aesthetics, as known, is the category of beauty, which is understood as an objective relationship between an aesthetic object and a subject that perceives it. In such a case, the aesthetic experience of a person plays an important role here. Therefore, the question about the need to define the concept of aesthetics of nature arises [3, p. 209]. A.Yu. Guseva proceeds from the definition of aesthetics not simply as "the philosophy of art" but primarily as a philosophical discipline about "sensually perceived form of expression", in other words the subject of aesthetic study is not only art, but also

the entire sphere of axiological familiarization with the world, targeted on its estimation through the category of beautiful, by a person. This approach allows us to analyze all diverse and expressive forms of the environment as aesthetically significant objects. The researcher also states that collective consciousness perceives particular beautiful natural forms that have no author (unlike works of art) as the aesthetics of nature, and therefore they should be estimated in and of themselves or as a manifestation of "supernal loveliness" [3, p. 210].

The formation of ecological aesthetics as a discipline (or subdiscipline) falls on the 1960s. Although discussions about the aesthetics of nature began much earlier, exactly in the XXI century due to the development of ecological movements there were created the appropriate context and conditions, by virtue of which the need for a philosophical understanding of the connections between the aesthetic values of nature and their meaning in understanding of environmental problems was admitted. From the standpoint of philosophy, ecological aesthetics analyzes how aesthetic issues are related to the environment, natural objects, phenomena and processes (unlike works of art). Although ecological aesthetics considers the natural environment as its main subject, its field is constantly expanded by including it in a modified environment, that is, the one that has suffered human interference. That is why the subject of ecological aesthetics is also gardens, environment of everyday human existence, industrial objects, etc. The issue of ecological aesthetics is divided into three main directions [10]:

- aesthetical estimation of nature;
- theoretical and practical discussions about landscape design and aesthetical estimation of scenery, including romantic literature and poetry;
- essays on nature conservation and nature descriptions (nature writing).

Ecological (environmental) aesthetics seeks to define the criteria of "naturalness" of the environment compared to the purposeful human activity. In his work a person relies on the idea of harmony, style and form, and uses these categories to determine the success or failure of an artistic work, giving it a certain aesthetical estimation. It dramatically distinguishes human creativity from the processes taking place in the natural environment.

Many examples of implementation of the potential of applied ecological (environmental) aesthetics can be given relying on the experience of forming the urban environment, development of tourism industry, organization and management of national natural parks and other conservation areas.

Ecological (environmental) aesthetics also has a significant teaching and educational potential as a factor of the mindset formation, a system of values and stereotypes of behavior of people of different age groups and social strata.

4. Conclusions

To find ways to overcome the ecological crisis of the present, researchers are increasingly appealing to the artistic comprehension of nature and artistic reflection on environmental crises.

The environmental challenges of the present, on the one hand, form new demands for art, create new social discourse and new projections of their artistic comprehension; on the other hand, art itself changes, generating just as new directions, styles, forms of art, so philosophical reflections on them. These issues fall under the competence of a new discipline – ecological (environmental) aesthetics.

Ecological aesthetics undergoes the stage of formation of the framework of categories and concepts and definition of the subject, method and tasks of the research. Ecological (environmental) aesthetics treats nature as an example that should be followed in a creative process. The central concept of environmental aesthetics is the concept of the beauty of nature, or the beautiful in nature.

It also should be noted that ecological (environmental) aesthetics – is quite new and not so much developed direction of philosophical research on the national territory. However, quite a wide range of aesthetical estimation of nature and the environment in general was actively investigated in Ukrainian philosophy just as in the context of the philosophy of culture, so in the context of ideological issues and spirituality.

Based on the consideration of the problem of nature and the environment through artistic means and eco-education, we can conclude that nature and the environment can differently affect human creativity: firstly, as the discovery and embodiment of natural inspiration, and secondly, as a demonstration of human benefits over nature or the taming of natural forces; thirdly, as a manifestation of human anxiety about the state of nature and the destruction of the world in which man lives.

Ecological crises of different scales and other related challenges of today, on the one hand, form new inquiries into art, creating new social discourse and new projections of their artistic comprehension, on the other – altering art itself, generating new directions, styles and forms art (for example, eco-

music), as well as philosophical reflections on them, acting as an integral part of the "humanitarian and environmental discourse".

Forming a view of the environment and nature from a moral, ethical and aesthetic standpoint is a derivative of the multiplicity of causes of ecological crises and the pluralistic perception of their consequences and possible ways of overcoming problems. Therefore, in addition to scientific, technological, socio-economic and political approaches, approaches based on ethics (bioethics and environmental ethics) and aesthetics are becoming increasingly important.

Perceptions and experiences of the environment, nature and its individual components are connected to their ethical and aesthetic assessments, making ecological crises an alternative to cultural creation, and creatively understanding ways to overcome them as a condition of preserving man and culture. This idea is reflected in bio-aesthetics, bio-art and environmental aesthetics. The experience and creative understanding of ecological crises and ways of overcoming them through artistic means in the form of artistic "condensations" shows the ability of art to concentrate around itself spiritual-sensual, value-artistic aspirations of man to master the future, to the future of mankind, to the future of humanity recognition and identification of the typological worldview of the era, anticipation of social perspectives.

Bio-art represents the direction of artistic practices of manipulation of living organisms and life itself with the use of scientific and technical tools of modern biology, while environmental ecology refers to the authentic nature as a model to be guided in the creative process. Ecological aesthetics considers itself as the aesthetics of the real world, encompassing the natural, cultural environment and the constructed environment, that is, the environment formed under the influence of human activity. The principles of environmental aesthetics are in line with the need to recognize the value or value of nature. The use of aesthetic arguments in favor of environmental protection is described by the understanding of aesthetic protectionism.

One of the consequences of environmental crises is the aesthetic depreciation of nature. At the same time, aesthetic depreciation of nature can also be the cause of environmental crises deepening. The concept of "positive aesthetics of nature" is opposed to the aesthetic depreciation of nature, according to which the nature, which has not been subjected to human interventions, usually receives the highest aesthetic judgments based on the following theses: wild nature certainly has positive aesthetic qualities; negative aesthetic judgments

about nature are inadmissible; everything in nature has the same aesthetic value; nature has maximum aesthetic value. At the same time, aesthetic protectionism and positive aesthetics of nature are affected by relativism or aesthetic pluralism, caused by the ambiguity and a considerable part of subjectivity in aesthetic assessments of nature and the environment. Therefore, the starting point of the analysis of the aesthetic process in assessments of nature, environment and human interaction with the environment should be not the opposition "beautiful – ugly", but the opposition "aesthetic – indifference".

Ecological (environmental) aesthetics has significant educational potential as a factor in the formation of outlook, value system and behavior of people of different age groups and social strata. Despite the discussions around the definition of the subject, methods, tasks of environmental aesthetics and its conceptual and categorical apparatus, environmental aesthetics begins to take a prominent place in educational programmes and courses as an integral part of the curriculum for architects, designers, designers urban planners and more.

Although ecological (environmental) aesthetics is a rather new and not-developed area of philosophical research in the domestic territories, a wide range of issues of aesthetic appreciation of nature and environment is actively investigated in Ukrainian philosophy both in the context of the philosophy of culture, and in the context of worldview and worldview spirituality.

Ecological (environmental) aesthetics is included into educational programs in philosophy, aesthetics, eco-philosophy in close connection with ecological ethics, as well as in educational programs in urban science, architecture, landscape design and more. Understanding of the beauty of nature creates a powerful motivation to protect it (aesthetic protectionism). At the same time, aesthetic values do not play a proper role in the protection and reproduction of nature, giving way to material values, and the use of aesthetic arguments is complicated by the idea of subjectivity and relativity of perception of the beauty of nature. Ukrainian researchers, environmentalists and educators are well aware of the limitations of scientist-technocratic and pragmatic models of perception of the world in general and of nature in particular. More desirable is the scientific and artistic paradigm, which corresponds to the current tendencies of the combination of rational, emotional, sensual and value in the comprehension of the world. It is based on the synthesis of philosophy, science and art. The unity of ecological and aesthetic education can be realized within the scientific and artistic paradigm.

References:

1. Ghardashuk T.V. (2005). *Konceptualjni parametry ekologhizmu* [Conceptual parameters of ecology]. Kyiv: Vydavej PARAPAN. (in Ukrainian)
2. Kysel'jov M.M., Ghardashuk T.V., Ghrabovskij S.I. (2014). Zagal'jnokul'turnyj kontekst ghumanistychnoji transformaciji vymiriv naukovogho doslidzhennja [The general cultural context of the humanistic transformation of the dimensions of scientific research]. *Etyka nauky: vyklyky suchasnosti: monohrafiya* [Ethics of science: challenges of the present: monograph]. Nizhyn: PP Lysenko M.M., pp. 181–246.
3. Guseva A.Yu. (2012). Ekologicheskaya estetika kak prevrashchennaya forma estetiki prirody [Ecological aesthetics as a transformed form of aesthetics of nature]. *Terra Humana*, no. 3, pp. 209–213.
4. Ishhenko Ju.A. (2010). Biognosys: podvijnij topos zhyttja [Biognosis: the double topos of life]. Kyiv: CGhO. NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
5. Kebuladze V. (2013). Fenomenologhija i ghermenevtyka u strukturi filosofskoji i ghumanitarnoji osvity [Phenomenology and hermeneutics in the structure of philosophical and humanitarian education]. *Filosofsjka dumka: Ukrajinskij naukovo-teoretychnykh chasopys*, no. 5, pp. 52–53.
6. Kostenko L.V. (1989). Vybrane [Favorites]. Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian)
7. Onishhenko O.I. (2011). Pysjmennyky jak doslidnyky: potencial teoretychnykh idej (O. Uajljid, T. Mann, A. Frans, I. Franko, S. Cvejgh): monohrafiya [Writers as researchers: the potential of theoretical ideas (O. Wilde, T. Mann, A. France, I. Franco, S. Zweig): monograph]. Kyiv: instytut kul'turologhiji NAM Ukrainy. (in Ukrainian)
8. Pavlova O. (2013). Aktualnistj estetychnogho [The relevance of the aesthetic]. *Filosofsjka dumka: Ukrajinskij naukovo-teoretychnykh chasopys*, no. 5, pp. 124–133.
9. Jakovenko M.L. (2012). Filosofija: konspekt lekcij: Zbirnyk pracj [Ecological aesthetics as an actual direction of modern culture]. *Filosofija: konspekt lekcij: Zbirnyk pracj* (electronic collection) Kyiv, 750 p. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/phd/2008_9/jakovenko.pdf (accessed 29 October 2019).
10. BioArt: Is It Art? Is It Science? Is It the Future? URL: <http://mashable.com/2013/10/29/cutpastegrow-bioart/> (accessed 29 October 2019).
11. Brady Emily (2009). Environmental Aesthetics. *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Ed. J. Callicott and Robert Frodeman. Vol. 1. P. 313–321. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/environmental-aesthetics/> <http://iseethics.files.wordpress.com/2013/01/brady-emily-environmental-aesthetics.pdf> (accessed 29 October 2019).
12. Environmental Aesthetics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* URL: <http://plato.stanford.edu/entries/environmental-aesthetics/> (accessed 29 October 2019).
13. Jamieson D. (2008). Ethics and the Environment: An Introduction. Cambridge, 221 p.
14. Kac E. Transgenic art. URL: <http://www.ekac.org/transgenic.html> (accessed 29 October 2019).
15. Sepänmaa Y. (1993). The Beauty of Environment: A General Model for Environmental Aesthetic. Denton, Texas, 191 p.

Izdevniecība "Baltija Publishing"
Valdeķu iela 62 - 156, Rīga, LV-1058

Iespiests tipogrāfijā SIA "Izdevniecība "Baltija Publishing"
Parakstīts iespiešanai: 2019. gada 29. Novembrī
Tirāža 300 eks.